ANATOLE FRANCE

Tanrılar Susamışlardı

2. BASIM

KAYNAK YAYINLARI

ANATOLE FRANCE

Tanrılar Susamışlardı

Birinci Basım: Bilge Yayıncılık, İstanbul, 1985
İkinci Basım: Ağustos 1999
Teknik Hazırlık: Analiz Basım Yayın
Baskı: Sistem Ofset

ISBN: 975-343-268-2

KAYNAK YAYINLARI: 283

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Caddesi 184/4 80070 Beyoğlu İstanbul
Tel: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 Faks: (0212) 249 28 92

ANATOLE FRANCE

Tanrılar Susamışlardı

Çeviren: Erdoğan Alkan

ANATOLE FRANCE VE TANRILAR SUSAMIŞLARDI

Asıl adı Jacques-Anatole Thibault olan Anatole France, 1844'te Paris'te doğdu. Babası kitapçıydı. Anatole France'ın çocukluğu da kitaplar arasında geçti ve daha ilk gençlik yıllarında ünlü yapıtları tanıma, okuma olanağını buldu.

Sosyal bilimlere dayalı iyi bir öğrenimden sonra, Senato kütüphane memuru oldu.

Sanat yaşamına şiirle başladı ve Parnasse'cıların[1] etkisini taşıyan dizeler yazdı. Daha sonra eleştiriye yöneldi. Gerçek yolunu ise romanda buldu.

Romanları, genellikle yergi, insan sevgisi ve kuşkuculuk (sceptisisme) felsefesinden oluşur. Epikürcü düşünceyi benimser: Kişi aşırılıklara kaçmadan yaşamın tadını çıkarmalıdır. Aşırılıklar ve büyük tutkular bireyi yıkıma sürükler. İnsan, istek ve tutkularında ölçülü olmalıdır.

Anatole France'ın yetiştiği dönemde, romana, gerçekçilik (realizm) ve doğalcılık (natüralizm) akımları egemendi. Şiirde ise sembolizm saltanat sürüyordu. Parnasse Okulu ozanlarının pek çoğu sonradan sembolizm akımına yönelmişlerdi. Edebiyata şiirle başlayan Anatole France'ın şiir sevgisi roman alanında da etkisini gösterdi ve France, Gérard de Nerval'in yolunu izleyerek romanda da sembolizmi seçti. Belki de bu nedenle, başta doğalcılığın kurucusu Emile Zola olmak üzere, birçok ünlü Fransız düşünürü ve sanatçısı tarafından eleştirildi. Kimi

1 Romantizme tepki olarak ortaya çıkan Parnasse Okulu ozanları, Romantizmin duygusallığına, sezgiciliğine karşı çıkar, olguculuğu, belgeseli savunur. Biçimde aşırılığa gittiler, soğuk bir plastik yapı içinde tutsak kaldılar. Théophile Gautier, Théodore de Banville ve Leconte de Lisle şiirde bu akımın başlıca öncüleridir.

eleştirmenler ise Anatole France'ı, "Geleneksel Fransız edebiyatının ince alaycılığını yeniden yaratan bir sanatçı var karşımızda" diyerek övüyorlardı.

1921'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1924 yılında Saint-Cyr-sur-Loire'da öldü.

1912'de yazdığı *Tanrılar Susamışlardı*'da *(Les Dieux Ont Soif)* Fransız devrimcilerinin terör uyguladıkları dönemin bir tablosu çizilir. Giyotin sürekli işler ve devrim kendi çocuklarını da yemeye başlar. Robespierre burjuva sınıfının tam egemenliğini kurabilmesi için terörün gerekli olduğuna inanır ve eşitlik, özgürlük, kardeşlik savaşımında, devrimin susamış Tanrıları sel gibi kan akıtırlar. Bu romanıyla Anatole France, Fransız Devrimi'ne, özellikle terör uygulamasına karşı kişisel düşüncesini ve tavrını da ortaya koyar: aşırılıklar yanında yıkımı da getirir.

Büyük tablolar meraklısı olan ressam David'in öğrencisi ressam Evariste Gamelin, kendini büyük davaların, büyük kararların adamı sanar. Tutkuların ve aşırılıkların bir simgesidir o. Sevgilisi Elodie ise küçük mutluluklar peşindedir; sevmekten, sevilmekten, mutlu bir yaşamın tadını çıkarmaktan özge bir amacı yoktur. Ölçülülüğü simgeler. Anatole France, Fransız Devrimi'nin ve terör döneminin tablosunu, tutkulu bir ruhla ölçülü bir ruh arasındaki bir aşk öyküsü aracılığıyla çizer.

Erdoğan Alkan

I

Pont-Neuf bölgesi, devrimden önceki adıyla, Dördüncü Henri bölgesi üyelerinden, David'in öğrencisi ressam Evariste Gamelin, sabah erkenden kalkıp eski Barnabite'ler Kilisesi'ne gitti. Saray duvarlarının yakınındaki dar ve loş bir meydanda yükselen bu kilise, üç yıldır, yani 21 Mayıs 1790'dan beri bölge genel meclisinin toplantı ve çalışma merkeziydi. Yapının, zamanın ve insanların yıprattığı önyüzü iki klasik diziden meydana gelmiş, devrik konsollar ve meşalelerle süslenmişti. Dinsel resimler çekiçlerle vurula vurula ezilmiş, kapının üzerine kara harflerle Cumhuriyet'in ünlü paralosı yazılmıştı: "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ya da Ölüm!" Evariste Gamelin kiliseye girdi. Bir zamanlar papazların dinsel şarkılarını yansıtan bu taş duvarlar, artık karşılarında yüksek dereceli belediye memurlarını seçmek ve bölge sorunlarını görüşmek için toplanan yurttaşları buluyordu. Duvarlardan, kutsalların anıtları sökülmüş, yerlerine, Brutus'un,[1] Jean-Jacques'ın,[2] Lepeltieri'nin[3] anıtları konmuştu. Dinsel tören ve armağan masasının üstüne İnsan Hakları Bildirisi asılmıştı. Bölgenin, akşamın beşinden on birine kadar süren genel toplantıları, haftada iki kez olmak üzere, bu kilise salonunda yapılıyordu. Tören kürsüsü bayrakla süslenerek söylev kürsüsü yapılmıştı. Epitre'in karşısındaki büyük kerevet, toplantıyı izlemeye gelen kadın ve çocuklara ayrılmıştı. Denetim Komitesi'nin on iki üyesinden biri olan, Thionville Alanı'nın marangozu Dupont yurttaş, kırmızı başlığı ve karmanyol ceketiyle, bu sabah da her zamanki

1 Lucius Junius Brutus: Roma'dan Targuin'leri atarak Cumhuriyet'i kuran devrimin başlıca yaratıcısı. Konsulken, oğulları Targuin'lerin egemenliğini kurmak için düzenlenen bir komploya karışınca, Brutus çocuklarını ölüme mahkûm etmiş ve hükmün yerine getirilmesine başkanlık etmiştir.

2 Jean-Jacques Rousseau (1712-1778): Fransız yazarı. Kuramlarından 1792 devrimcilerini esinlenmiştir.

3 Louis-Michel Lepeltieri (1760-1793): Fransız siyasacısı. 1790'da Kurucu Meclis'e başkanlık etmiş ve Konvansiyon'a seçilmiştir. Bir kralcı tarafından öldürülmüştür.

yerinde, kürsünün dibindeki masasındaydı. Masada, şişe, bardaklar, yazı takımı ve yirmi iki gerici üyenin Konvansiyon'dan atılmasını içeren, defter kalınlığında bir öneri vardı.

Evariste Gamelin kalemi alıp, öneriyi imzaladı. Marangoz, "Bu dilekçeyi senin de imzalayacağından emindim Gamelin yurttaş. Katıksız bir devrimcisin sen, ama yazık ki, bölge halkı henüz olgunlaşmadı, erdemden yoksun. Denetim Komitesi'ne, bu dilekçeyi imzalamayanlara yurttaşlık belgesi verilmemesini önerdim" dedi.

Gamelin, "Federalist hainleri susturmak için alınacak bütün önlemleri kanımla imzalamaya hazırım. Marat'nın ölümünü istediler: Kahrolsunlar!" diye cevapladı.

"Ne çekiyorsak üyelerin kayıtsızlığı, ilgisizliği yüzünden çekiyoruz. Bölgemizde oy hakkı olan dokuz yüz yurttaş var, ama toplantılara elli kişi bile katılmıyor. Dün yirmi sekiz kişiyle toplandık."

"O halde gelmeyenler için para cezası koymak gerekir. O zaman bak nasıl gelirler."

"Ya, ya! Hepsi gelse o zaman da gerçek yurtseverler azınlıkta kalırdı" dedi kaşlarını çatarak marangoz... "Yurttaş Gamelin, domuzcukların sağlığına bir bardak şarap içmek ister misin?.."

Evangile'in bulunduğu yandaki kilise duvarına kara bir el çizilmişti. Elin işaretparmağı Yurttaşlık Komitesi, Denetim Komitesi ve Yardım Komitesi'ne giden geçidi gösteriyordu. Bu komitelere birkaç adım kala, dinsel tören eşyalarının konduğu odanın üstünde Askeri Komite yazılıydı. Gamelin kapıyı itti. Kitaplar, kâğıtlar, çelik külçeler, fişekler ve güherçileli toprak örnekleriyle kaplı bir masada yazı yazmakta olan komite yazmanına yaklaştı.

"Selam Trubert yurttaş, nasılsın?"

"Ben mi, demir gibiyim!"

Askeri Komite'nin yazmanı Fortuné Trubert, sağlığıyla ilgilenen herkese, sözü uzatmamak için bu kestirme cevabı veriyordu. Henüz yaşı yirmi yediydi, ama teni solmuş, saçları dökülmüş, elmacık kemikleri kızarmış, sırtı kamburlaşmıştı. Kuyumcular Rıhtımı'nda gözlükçülük yapan Fortuné Trubert, artık kendini tamamen belediye işlerine vermiş, tek sahibi olduğu eski evini de 1791'de yaşlı bir ticarethane memuruna bırakmıştı. Yirmi yaşında ölen ve dokunaklı anıları

mahalledeki birkaç yaşlının yüreğinde yaşayan annesi, tutkulu, tatlı ve güzel gözlerini oğluna miras bırakmıştı. Sağlam, dürüst ve pratik zekâsı ise, saraya mal satan, gözlük mühendisi babasından kalmıştı. Aynı dert otuzuna varmadan babasını da alıp götürmüştü. Başını yazıdan kaldırmadan cevap verdi:

"Ya sen yurttaş, nasılsın, iyi misin?"

"İyiyim. Ne var ne yok?"

"Hiç, gördüğün gibi! Hiçbir hareket yok."

"Durum nasıl?"

"Durum mu, her zamanki gibi!"

Durum korkunçtu. Cumhuriyet'in en gözde ordusu Mayence'da kuşatılmıştı. Valenciennes sarılmıştı. Vendée'liler Fontenay'yi ele geçirmişti. Lyon başkaldırmıştı. Cévennes'lılar ayaklanmıştı. Sınır İspanyollara açılmıştı. Bölgelerin üçte ikisi kuşatılmış ya da ayaklanmıştı. Paris aç, yoksul, parasız pulsuz, Avusturyalıların top ateşleriyle dövülüyordu.

Fortuné Trubert, sakin, önündeki yazıyı yazıyordu. Komün, Vendée'ye on iki bin kişilik bir kuvvet gönderilmesini kararlaştırmıştı. Bölgeler bu kararı yerine getirmekle yükümlüydüler. Fortuné Trubert, Pont-Neuf kesiminin, eski adıyla "Dördüncü Henri" bölgesinin silahlandırılması ve silah altına alınması konusundaki önerileri kaleme alıyordu. Tüm savaş tüfekleri görevlilere teslim edilmeli, bölge ulusal muhafızlığı av tüfeği ve kargıyla yetinmeliydi.

"Luxembourg'da eritilip top döktürülecek çanlarla ilgili bilgiyi getirdim" dedi Gamelin.

Evariste Gamelin, meteliksiz bir insan olmasına rağmen, bölgenin en etkin üyeleri arasına girebilmişti. Yasalar böyle bir ayrıcalığı, üç günlük çalışma bedeline denk bir vergiyi ödeyebilecek zenginlikteki yurttaşlara tanımıştı. Seçmenin, seçilebilmek içinse on günlük çalışma bedeli ödemesi gerekiyordu, ama eşitlik ilkesine candan bağlı, kendi özerkliği üstüne titreyen Pont-Neuf kesimi, seçmek ve seçilebilmek hakkını, ulusal muhafız elbisesini diktirecek kadar parası olan her yurttaşına tanımıştı. Bölgenin en etkin yurttaşı ve Askeri Komite'nin üyesi Gamelin de, ancak kendi ulusal muhafız elbisesini kendisi diktirebilecek kadar zengin yurttaşlardan biriydi.

Fortuné Trubert kalemi elinden bıraktı:

"Evariste yurttaş, Konvansiyon'a git de toprağı nasıl, neyle kazacağımızı, biriken toprağı, molozları nasıl kaldıracağımızı, güherçileyi nereden bulacağımızı sor. Topa sahip olmakla iş bitmiyor, barut da gerekli" dedi.

Küçük, kambur bir adam, kulağında kalem, elinde kâğıtlarla odaya girdi. Denetim Komitesi'nden Beauvisage yurttaştı.

"Kötü haberlerim var yurttaş, Custine, Landau'yu düşmana bırakıp çekilmiş."

"Custine hainin biri!" diye haykırdı Gamelin.

"Giyotine verilecek adam!" dedi Beauvisage.

Trubert'in sesi biraz heyecanlıydı, ama o alışılmış dinginliğini bozmamıştı.

"Konvansiyon, Halk Esenlik Komitesi'ni elbette iş olsun diye kurmadı. Custine'in durumunu inceleyecek. İster yeteneksiz, ister hain olsun, değiştirilecek, yerine yenmeye kararlı bir general atanacak. Böylece *işler yoluna girecek.*"

Kâğıtları karıştırıp yorgun gözlerle baktı:

"Askerlerimiz görevlerini yürek rahatlığıyla yerine getirebilmek için, geride bıraktıkları ev halkı adına endişe duymamalı. Sen de aynı fikirdeysen Gamelin yurttaş, gelecek toplantıda, Yardım Komitesi'yle, Askeri Komite'nin, askerde adamı bulunan muhtaç ailelere yardım konusunu görüşmesini önerelim."

"İşler yoluna girecek"[4] diye mırıldandı gülerek.

Tahtadan masasının önünde, tehlike içindeki yurdun esenliği için her gün on iki, on dört saat çalışan, bir bölge komitesinin bu kendi halindeki yazmanının, devce görevleri bu küçük olanaklarla nasıl yerine getireceğim diye düşündüğü yoktu. Bütün yurttaşlarını ortak bir çaba için birleşmiş gördükçe kendini daha çok ulusuna veriyor, yaşantısı büyük bir halkın yaşantısının bölünmez bir parçası oluyordu. O da, coşkun, sabırlı, her bozgundan sonra erişilmez olduğu kadar da kesin bir utkuya özlem duyanlardandı. Mutlak kazanmalıydılar. Hiçbir şey olmadıkları halde krallığı yıkan, eski bir dünyayı altüst eden bu insanlar, bu küçük gözlük mühendisi Trubert, bu adı sanı duyulmadık ressam Evariste Gamelin, düşmanlarından elbette teşekkür beklemiyorlardı. Ya kazanacaklar ya da öleceklerdi. Yüreklerindeki ateş, davranışlarındaki açıklık da bundandı.

4 Devrim sırasında yapılmış çok ünlü bir devrim şarkısının sözleri.

II

Evariste Gamelin, kiliseden çıktıktan sonra, adını tutsaklık nedir bilmeyen bir kentten alan Thionville Alanı'na, eski adıyla Dauphin Alanı'na yöneldi.

Paris'in en işlek mahallesindeki bu alan, bir yüzyıldan beri eski güzel görünümünü, düzenini yitirmişti. Dördüncü Henri zamanında yüksek memurlar için yaptırılmış, kırmızı kiremitli, ak taşlı, üç yüzlü evler şimdi bambaşka bir kılığa bürünmüş, o güzelim kayağan taşlı çatıların yerini, yürekler acısı alçı katlar almıştı. Kimi evler yıkılmış, yerlerine alçıyla baştan savma boyanmış kirli evler kurulmuştu. Evlerin yüzleri düzensiz, yoksul, kirli, pencereleri irili ufaklıydı. Küme küme yığılmış bu daracık yapıların önlerini, ateşlikler, kuş kafesleri, kurumaya asılmış çamaşırlar süslüyordu artık. Bir yığın zanaatçı oturuyordu bu evlerde. Kuyumcular, maden oymacıları, saatçiler, gözlükçüler, matbaacılar, çamaşır satıcıları, şapkacılar, temizleyiciler ve krallık adaletiyle başı hiçbir zaman derde girmemiş birkaç yaşlı hukukçu.

Sabahtı ve ilkyazdı. Kişiyi tatlı bir şarap gibi esrikleştiren günün ilk ışıkları duvarlarda gülümsüyor, çatılarda kıvançla akıyordu. Giyotin bıçakları yukarı çekilmişti. Altında saçları karmakarışık hizmetçi kadınlar koşturuyordu. Devrim Mahkemesi yazmanı görevine gitmek için evden çıktı. Geçerken ağaçlar altında oynaşan çocukların yanaklarını okşadı. Bütün Pont-Neuf, alçak Dumouriez'nin ihanetini haykırıyordu.

Evariste Gamelin, Saat Rıhtımı'nın kıyısındaki Dördüncü Henri zamanından kalma bir evde oturuyordu. Bir önceki hükümdar zamanında yapılmış kiremit tavanlı küçük çatı hesaba katılmazsa, ev, denilebilir ki, eski güzelliğini yitirmemişti. Birkaç eski saylavın oturduğu

bu evi, içindeki burjuva ailelerinin ve zanaatçıların arzularına uydurmak için bölmelerin ve setlerin sayısı artırılmıştı. Remacle yurttaş, bu yüzden, eninden boyundan kırpıla kırpıla daracık kalmış bir asma katta oturuyor, camlı kapıdan bakıldığında, ensesi tavana değdi değecek, tezgâha bağdaş kurmuş, bir ulusal muhafız elbisesi diktiği görülüyordu. Karısı Remacle yurttaş ise, yahni ve kızarmış patates dumanlarıyla kiracıları zehirleyip duruyordu. Kapının eşiğinde kızları küçük Joséphine, baştan ayağa melasa bulanmış, ama bir ilkyaz günü kadar güzel, marangozun Mouton adlı köpeğiyle oynuyordu. Göğsü ve kalçaları kadar gönlü de bol karısı Remacle yurttaş, Denetim Komitesi'nin on iki üyesinden biri olan komşusu Dupont yurttaşı lütfundan yoksun bırakmıyordu. Kocası fena halde şüpheleniyordu ondan. Bu yüzden de karıkoca Remacle'lerin, kavga da etseler, barışsalar da, şamataları eksik olmuyordu evde. Üst katlarda Saat Rıhtımı'nda dükkânı olan kuyumcu Chaperon yurttaşla bir sağlık memuru, bir hukukçu, bir altın dövücüsü ve birçok saray memuru oturuyordu.

Evariste Gamelin, merdivenleri tırmanıp son kat olan dördüncü kata kadar çıktı. Bir resim atölyesi, bir de annesinin kaldığı oda vardı burda. Duvara dayalı bir merdivenden tavan arasına çıkılıyordu. Oldukça yaşlı, şişman, pembe tenli, güzel yüzlü bir adam kocaman balyayı kucaklamış, *"Hizmetçimi Yitirdim"* şarkısını mırıldana mırıldana merdivenden iniyordu.

Mırıldanmayı kesip çok nazik bir biçimde "günaydın" dedi Gamelin'e. Gamelin adamı kardeşçe selamlayıp elindeki dengi indirmesine yardım etti. İhtiyar, yükünü yeniden kucaklayıp, "Bu kuklaları Yasa Sokağı'ndaki bir oyuncakçıya satmaya götürüyorum. Neler neler var burda, bütün bir halk var. Hepsi de benim eserim, ne kıvanç, ne de hüzün bilmeyen bu ölümlü bedenleri benim ellerim yarattı. İyi yürekli bir Tanrı olduğum için başlarına beyin koymadım" dedi.

Eski soylulardan ve eski kesenekçi Maurice Brotteaux yurttaştı bu. Bir zamanlarki adıyla Bay des Ilettes. Kürsü Sokağı'ndaki evinde verdiği akşam yemekleri pek ünlüydü. Bir savcının karısı olan güzel Rochemaure hamfendi de bu yemekli şölenleri ışıl ışıl süsleyen değerli konuklardandı. Bu kusursuz yetkin hanım, Maurice Brotteaux des Ilettes'e ticarethaneleri, oteli, toprakları, toprak gelirleri ve unvanı

elinde bulunduğu sürece sadık kaldı. Sonra devrim, varını yoğunu aldı. Hayatını araba kapıları altında, portreler boyayarak, Mégisserie Rıhtımı'nda börek ve krep yaparak, halk temsilcilerinin söylevlerini yazarak, genç yurttaşlara dans dersleri vererek kazanmaya başladı. Şimdi merdivenle inip çıktığı ve ancak eğilerek ya da oturarak yaşayabildiği basık tavanlı daracık çatıda, bütün eşyası bir zamk tenekesi, bir bağ sicim, bir kutu suluboya, birkaç kâğıt parçası, kuklalar yapıp oyuncak toptancılarına satıyordu. Gezici satıcılar, toptancılardan aldıkları bu kuklaları, küçük çocukların sevdiği diğer göz alıcı oyuncaklarla birlikte Champs-Elysée Alanı'nda sırıklar ucuna asıp dolaştırıyorlardı. Bunca sıkıntılar içinde, bunca yoksulluğa, talihsizliğe rağmen, yine de kendini kapıp koyvermiyor, ceketinin ağzı kuyu gibi açık koca cebinde gezdirdiği Lucrèce'ini[1] okuyarak eğlenmeye çalışıyordu.

Evariste Gamelin, kapıyı şöyle bir itip açıverdi. Yoksulluğu bir bu işe yarıyor, kapıyı kilitleme zahmetinden kurtuluyordu. Annesi, alışkanlık eseri kapıyı arkadan sürgülediğinde, "Neye yarar be anam, örümcek ağlarını çalacak değiller ya... Benim resimlere gelince, hele onlara kimse dokunmaz, merak etme" diyordu. İşliğinde, kalın bir toz katmanının altında ya da duvara yaslanmış bir yığın tuval vardı. O da, o zamanlar pek rağbette olan eğlendirici sahneler çizmişti. Düz, parlak ve mahçup bir fırçadan ok atan avcılar, uçan kuşlar, tehlikeli oyunlar, mutluluk düşleri, kaz çobanları, göğüsleri güllerle süslü çoban kızları vurmuştu tuvale.

Ama bu tür resimler hiç de ateşli karakteriyle bağdaşmıyordu. İsteksizce çizilmiş olan bu sahneler, ressamın ruh durumunu, yapısını pek iyi belirtiyordu. Gamelin'in asla erotik bir ressam olamayacağını söyleyenler yanılmıyorlardı. Henüz otuz yaşında bile olmamasına rağmen, bu tür konular, bu tür duygular çoktan unutulup gitmiş eski zamanlardan kalma geliyordu ona. Bu sahnelerde saltanatın o bozuk erdemini, saray mensuplarının utanç verici rezilliklerini buluyordu. Bu iğrenç konuları işlemiş olduğu bayağı şeylerle zaman yitirmiş olduğu için kendini hor görüyordu. Oysa şimdi, özgür bir halkın yurttaşı olarak, ateşli fırça darbeleriyle özgürlükleri, insan haklarını, Fransız ana-

1 İÖ 98-55 yıllarına doğru yaşamış bir Latin ozanı. Epikür'ün görüşlerini benimseyen öğretici, akılcı ve felsefi şiirler yazmıştır.

yasalarını, Cumhuriyet'in erdemlerini, zulüm zincirlerini kıran halk Herkül'lerini resmediyor, yüreğinden kopan ateşi tuvale aktarıyordu; ama yazık ki, bu tür resimler karın doyurmuyordu. Zaman, sanatçılara gülmüyordu. Şüphesiz bütün bunlar, Fransa'ya dört bir yandan saldıran krallara karşı savaşmak zorunda kalan, kendi kendine bile kalleşlik eden vahşi Avrupa'nın önünde mağrur, telaşsız, kararlı, kendi elleriyle kendi bağrını yırtan teröre başvurmak zorunda kalan, entrikacıları cezalandırmak için kendi üyelerinin bile başını yiyen insafsız bir mahkeme kuran, ama öte yandan, sessiz, düşünceli, bilimin ve güzelliğin dostu olarak takvim reformu yapan, özel okullar yaratan, resim ve heykel yarışmaları düzenleyen, sanatçılara güç vermek için ödüller, armağanlar koyan, yıllık salonlar örgütleyen, müze açan ve Atina'dakine, Roma'dakine benzer bayram günlerini kutlayan, yas günlerinde yas tutan Konvansiyon'un hatasından doğmuyordu. Bir zamanlar İngiltere'de, Almanya'da, Rusya'da, Polonya'da öylesine yaygın olan Fransız sanatı, artık yabancı ülkelerde sürüm alanı bulamıyordu. Resim ve sanat meraklıları, büyük toprak sahipleri, maliyeciler yıkıma uğramış, göç etmiş ya da köşe bucağa sinmiş, saklanıyorlardı. Devrimin zenginleştirdiği insanlar, zengin köylüler, borsacılar, silah tüccarları, kraliyet sarayının kumar memurları henüz servetlerini göstermeye cesaret edemiyorlardı. Zaten resimle başları pek hoş değildi. Bir tabloyu satabilmek için ya Regnaul kadar ünlü ya da genç Gérard kadar usta olmak gerekiyordu. Greuze, Fragonard, Houin yoksulluk içinde kıvranıyorlardı. Prud'hon, Copia'nın oyma yapıtlarını desen halinde çizerek, karısına ve çocuklarına güç bela bir lokma ekmek bulabiliyordu. Hennequin, Wicar, Topino-Lubrun gibi yurtsever ressamlar açlık sıkıntısı çekiyorlardı. Yaptığı tablonun giderlerini bile karşılayamayan Gamelin, ne model parası ödeyebiliyor, ne de boya satın alabiliyordu. "Cehennemde Furie'lerin Kovaladığı Zorba" adlı büyük tablosuna başlamış, ama tamamlayamamıştı. Atölyenin yarısını, doğal biçimlerinden çok, daha büyük korkunç yüzler, kuyruklarını kıvırmış, sivri dillerini mızrak gibi fırlatan yeşil yılan resimleri kaplamış ve bu resimlerin hiçbiri tamamlanamamıştı. Ön planda, solda, kayık içinde zayıf ve yaban bir Charon[2] görülüyordu. Güçlü ve güzel bir parçaydı, ama henüz okul etkilerinden kurtulamamıştı. Atölyenin en iyi

2 Charon: Styx Irmağı'ndan ölülerin ruhunu geçiren cehennem sandalcısı.

ışık alan bölgesinde asılı duran küçük boyutlu resim, daha doğaldı, daha bir sanat değeri taşıyordu, ama o da yarım kalmıştı. Kız kardeşi Electre'ın hüzünlü yatağından kaldırmaya çalıştığı Oreste'i işliyordu. Genç kız, kardeşinin gözleri üstüne düşen dalga dalga saçları sevgiyle ayırıyordu. Oreste'ın başı hüzünlü ve güzeldi ve bu yüz, ressamın yüzüne benziyordu.

Gamelin, sık sık dalgın gözlerle bakar dururdu bu yapıta. Bazen tutamadığı bir arzuyla fırçayı alıp Electre'ı işlemeye kalkar, sonra güçsüzce düşerdi kolları. Sanatçının coşku doluydu gönlü, ruhu büyük yapıtlara uyarlıydı, ama gel gör ki, ısmarlama şeyler yapmak zorundaydı yaşamak için, basit şeylerle uğraşmak zorundaydı. Küçük allégorique desenler çiziyor, arkadaşı Desmahis bu çizgileri oldukça ustalıkla oyuyor, sonra Honoré Sokağı'ndaki Blaise yurttaşın dükkânına götürüp düşük fiyatla satıyorlardı, fakat bir süreden beri, Blaise yurttaş resim satın almaya da nazlanıyor, artık bunlara müşteri bulamıyoruz diyordu.

İhtiyaçlar insanı ticaretle de uğraştırdığından bu kez Gamelin, mutlu ve yeni buluşunu Blaise yurttaşa açmaya gidiyordu. Bu buluş, kanısınca, gravür satıcısını da kendisini de zengin etmeye yeterdi. Yeni iskambil destesi yapılacak, bu kartlarda eski yönetimin kralları (rualari), damları, valeleri yerine Büyükler, Özgürlükler ve Eşitlikler bulanacaktı. Bütün şekilleri çizmişti bile. Birçokları tamamlanmıştı. Henüz boyanmamış olanlarını bir an önce Desmahis'ye teslim etmek için sabırsızlanıyordu. Başında üç köşeli bir şapka, sırtında kol kapağı kırmızı işlemeli bir ceket, üstünde sarı bir külot pantolon, kara tozluklu ayaklarını gülle yığınları üstüne koymuş, tüfeği bacaklarının arasında bir gönüllü, yani "Kupa yurttaş" kupa valesinin yerini alacaktı. Gamelin, altı aydan beri, aynı heyecan, aynı aşkla durmadan gönüllüler çiziyordu. O coşku günlerinde bazılarını satabilmişti, ama çoğu atölyesinin duvarlarında asılıydı. Suluboyayla ve kara kalemle yapılmış beş altı kart da masada, iskemlede duruyordu. 1792 Temmuz'unda bütün Paris alanları yurttaşları askere çağıran taş basmalı resimli duyurularla donandığında, çiçeklerle, dallarla süslü bütün içkili lokantalar, meyhaneler, "Yaşasın ulus, yaşasın kurtuluş ya da ölüm!" çığlıklarıyla çın çın öttüğü zamanlarda Gamelin, Pont-Neuf Köprüsü'nden, Belediye'nin önünden, eşarplı belediye memurlarının, *Marseyyez*'in ezgilerinde, gö-

nüllü asker kaydettikleri bayraklarla donanmış çadıra yüreği akmadan geçemezdi. Derhal orduya katılmak isterdi, ama annesine bakmak zorundaydı.

Dul yurttaş Gamelin Ana'nın kendinden önce soluğu duyuldu. Yüzü yorgunluktan kızarmış, ter içinde, başlığında gelişigüzel konmuş, düştü düşecek ulusal fiyonguyla, atölyeye girdi. Sepeti iskemleye koyup soluk almak için bir süre daha ayakta durdu. Sonra da yiyeceklerin ateş pahasına olduğundan yakınmaya başladı.

Gamelin yurttaş, tabelasında "Châtellerault Kenti" yazan, Grenelle-Saint-Germain Sokağı'ndaki bir bıçakçı dükkânını bir süre çalıştırdıktan sonra, yoksul bir ev kadını olarak, ressam oğluyla birlikte oturmaya başladı. İki çocuğu vardı. Gamelin büyüğüydü. Kızı Julie'ye gelince, ne olduğunu bilmemek daha iyiydi. Zira söylemesi ayıp, bir aristokratla birlikte Fransa'dan kaçmıştı.

Yurttaş Gamelin Ana, oğluna, kalın esmer bir somunu gösterip, "Aman Allah'ım! Ekmek ateş pahasına, ister misin üstelik tümüyle çavdar olsun" diyerek iç çekti. "Ne yumurta, ne sebze, ne peynir var çarşıda. Kestane yiye yiye içimiz dışımız kestane kesilecek."

Uzun bir süre sustu, sonra yeniden konuşmaya başladı:

"Sokakta kadınlar gördüm, şaşırıp kalmışlar. Çocuklarına verecek bir lokma ekmekleri yok. Dünyada yoksul olmak kadar kötü şey var mı? İşler yoluna girmedikçe yoksulluk bitmez."

Gamelin kaşlarını çatarak şöyle dedi:

"Bu çektiğimiz yoksulluk, yurttaşın gözünde Cumhuriyet'i küçük düşürmek, özgürlük düzenini yıkmak için dış düşmanla anlaşan, halkı aç bırakan istifçiler, borsacılar yüzünden. Brissotin'lerin komplolarının, Pétion'ların, Roland'ların sonu nereye varıyor görüyorsun. Federalistler silahlanıp, açlıktan pek çabuk ölmeyen yurtseverleri kılıçtan geçirmek için Paris'e gelmezlerse bin şükür! Yitirecek zaman yok. Una hemen narh koymak, karaborsacıların halkı ayaklanmaya kışkırtanların, yabancılarla işbirliği yapanların hemen kellesini vurmak gerek. Entrikacıları yargılamak için Konvansiyon olağanüstü bir mahkeme kurdu. Yurtseverler yer alacak bu mahkemede, ama bilmem, yurdu düşmanlara karşı savunabilmek için gerekli enerjiyi gösterebilecekler mi? Robespierre umut verici, erdemli bir insandır, ancak, özellikle Marat'ya

güvenmeli. Marat, halkı sever, halkın gerçek çıkarlarını gözetmeyi, bu çıkarlara hizmet etmeyi bilir. Hainlerin maskesini ilk o düşürdü. Dolaplarını, düzenlerini ilk o başarısızlığa uğrattı. Doğruluktan asla şaşmayan, korkusuz bir insandır o. Cumhuriyet'i içine düştüğü tehlikeden yalnız o kurtarabilir."

Gamelin Ana başını salladı, zaten iğreti iliştirdiği fiyonk yere düştü. Oğluna, "Amaaan Evariste, bırak Allah aşkına. Marat da ötekiler gibi değil mi, onlardan üstün ne yanı varmış sanki. Gençsin, hayatı toz pembe görüyorsun. Marat için söylediklerini bir zamanlar da Mirabeau, La Fayette, Pétion ve Brissot için de söylemiştin" dedi.

"Asla!" diye haykırdı Gamelin. Söylediklerini gerçekten unutmuş olduğu belliydi.

Kitap, kâğıt, kalem, fırça dolu masanın bir ucunu temizleyerek fayans bir çorba kâsesi, iki kalaylı çanak, iki çatal, kara somun ve bir tas da ucuz şarap koydu.

Ana oğul sessiz sessiz çorbalarını içmeye başladılar ve küçük bir parça yağlı domuz pastırmasıyla akşam yemeğini aradan çıkardılar. Kadıncağız bir pastırma parçasını ekmeğin üzerine koymuş, çakısının ucuyla, özene bezene dişleri dökülmüş ağzına götürüyor, bir hayli pahalı olan parçayı saygıyla çiğneyerek hakkını vermeye çalışıyordu.

En iyi kısmını tabakta oğluna bırakmıştı. Oysa Gamelin'in gözleri dalıp gitmişti.

"Ye yavrum ye, yemeğini düzenli ye, lokmaların arasını uzatma."

Gamelin Ana'nın dudaklarında bu söz, peygamber sözü gibi ciddi, ağır bir havaya bürünüyordu.

Yeniden hayat pahalılığından yakınmaya başladı. Gamelin yine narh koymak zorunluluğundan söz etti. Oysa anası, "Para pul kalmadı, göçmenler bütün paraları alıp götürdü. Kimseye güven kalmadı artık. Halimiz bitik" diyordu.

Gamelin, "Sus ana, sus!" diye haykırdı, "bir anlık yoksulluktan, ıstıraptan ne çıkar! Yeter ki, devrim çağlar çağı halkımızı mutlu kılsın."

Kadıncağız ekmeğini şaraba bandı. Zihni ışıyıverdi birden, gülümseyerek, gençlik çağlarını, kral töreninde, çayırlarda dans ettiği günleri düşündü. Bıçakçı Joseph Gamelin'in evlilik önerdiği günü anımsadı. Nasıl evlendiklerini azar azar anlatmaya başladı: Annesi, "Çabuk giyin,

Damiens'in parçalanışını seyretmek için Grève Alanı'na, kuyumcu Bay Bienassis'in dükkânına gideceğiz" demişti. Bir yığın meraklı arasından güç bela yol açabilmişlerdi kendilerine. M. Bienassis'in dükkânında genç kız, üstünde gül rengi güzel bir giysi, Joseph Gamelin'i görmüş, olup biteni hemen anlamıştı. Kızgın kerpetenlerle parçalanan, başından eritilmiş kurşun dökülen, kollarından, bacaklarından dört ata bağlanıp parça parça olan Damiens'i görmek için pencerenin önünde dikilip dururken Bay Joseph Gamelin de ardında iltifatlar yağdırmış, teninin, saçlarının, boyunun posunun güzelliğini övmüştü.

Kadehin dibinde kalan son yudumları da diktikten sonra, yaşam anılarını anlatmaya devam etti:

"Seni hiç beklemediğim bir anda, korku yüzünden dünyaya getirdim Evariste. Karnım dolu, Pont-Neuf Köprüsü'nden geçiyordum. Bay de Lally'nin ölümünü seyretmek için koşuşan meraklılar bana çarpınca az kalsın devriliyordum. O korkuyla erken doğum yaptım. Doğduğunda o kadar küçüktün ki, doktor yaşayamayacağını sanıyordu, ama Tanrı'nın seni bana bağışlayacağını biliyordum. Elimden geldiği kadar yetiştirmeye çalıştım. Doğruyu söylemem gerekirse Evariste'im, sen de iyiliklerimin altında kalmadın. Çocukluğundan beri kendi olanakların ölçüsünde bana yardımcı olmaya çalıştın. Şefkatli ve tatlı bir yapın vardı. Kız kardeşin de pek fena kalpli sayılmaz, ama o, bencil ve sertti. Mutsuzlara ondan daha çok acırdın sen. Mahallenin küçük yaramazları kuş yavrularını yuvalarından alınca, sen yavruları onların elinden kurtarıp anasına vermeye çalışır, çoğu zaman iyice dayak yiyinceye kadar direnirdin. Yedi yaşına geldiğinde kötü çocuklarla kavga etmektense, din kitabını okuya okuya yollarda sessiz dolaşmayı severdin. Rastladığın her yoksulu, yardım edelim diye eve getirirdin. Öyle ki, bu huyundan vazgeçirmek için dövmek zorunda kaldım seni. Bir insanın acı çektiğini görsen, gözlerinden yaşlar dökülürdü. Ergenlik çağına geldiğinde çok yakışıklı bir çocuk oldun. Beni şaşırtan, yüzlerinin anlamsız güzelliğini bir şey sanıp kendini beğendirmeye özenen çocuklardan çok farklı, güzelliğinden habersiz gibiydin."

Yaşlı anasının söyledikleri doğruydu. Evariste'in yirmi yaşında ciddi ve çekici bir yüzü, hem ağırbaşlı, hem de canlı bir güzelliği vardı. Çizgileri Minerve'in çizgileri kadar düzgündü. Oysa şimdi koyu

gözlerinde ve solgun yanaklarında, hüzünlü ve sert bir ruhun yankısı vardı, ama gözlerini annesine çevirdiğinde, bakışları bir an için, o eski gençlik yıllarındaki tatlılığa büründü.

Annesi devam etti:

"Bu güzelliğinden yararlanıp kızların arkasından koşturabilirdin, ama sen dükkânda, benim yanımda kalmaktan hoşlanıyordun. Öyle ki, zaman zaman içimden, 'eteğimin altında ne dolanıp duruyorsun, git de arkadaşların gibi biraz da sen eğlen' demek gelirdi sana. Ölünceye dek fikrim değişmeyecek Evariste, iyi bir evlatsın sen. Babanın ölümünden sonra geçimimi korkusuzca üstüne aldın. Durumun pek de iyi olmamasına rağmen beni hiçbir şeyden yoksun etmedin. Bugün her ikimiz de böyle yoksulsak, bu asla senin yüzünden değil. Devrim yüzünden!"

İtiraz edecek oldu Gamelin, ama kadın omuzlarını silkip konuşmaya devam etti:

"Aristokrat değilim. Görkemli bir hayat süren nice büyük adamlar gördüm, ayrıcalıklarını kötüye kullanıyorlardı biliyorum. Efendisinin geçeceği yolda hemen sıraya girmediği için, Canaleilles dükünün uşakları gözümün önünde babanı sopanın altına yatırdılar. Hele o Avusturyalı Kadın'ı[3] hiç sevmedim. Çok mağrurdu, çok para harcıyordu. Krala gelince, onu iyi bir kral sanıyordum, ama yargılandığında yaptıklarını duyunca fikrimi değiştirdim. Kısaca sevgili oğlum, eski düzenden yakınmıyorum, yine de güzel günlerini yaşadım çünkü; ama sakın devrimin eşitlik sağlayan bir düzen kuracağını söyleme bana. İnsanlar hiçbir zaman eşit olamayacaklar çünkü. Mümkünü yok bunun, boş yere tersyüz ediyorsunuz ülkeyi. Yeryüzünde her zaman büyükler ve küçükler, şişmanlar ve zayıflar bulunacak."

Hem konuşuyor, hem de kap kacağı yerleştiriyordu. Ressam, anasını dinlemiyordu artık. Oyun kâğıtlarında maça valesinin yerini alacak kırmızı başlıklı, karmanyol ceketli sans-culotte'u[4] nasıl resmedeceğini düşünüyordu.

3 Marie-Antoinette demek istiyor.

4 Aristokratlar ve burjuvalar dizlere kadar gelen, dizlerden aşağısını ise çorapların örttüğü külot pantolon giyiyorlardı. Varoşların yoksul halk devrimcileri, eski rejimin giysilerini bile protesto için, yalnızca, kırmızı bir başlık, kırmızı karmanyol ceket ve kaba kumaştan, çubuklu pantolon giydiler. Külot aynı zamanda don anlamına da geliyor. Aristokratlar, devrimcilerle alay etmek için, onlara, külot pantolonsuz ve donsuz anlamlarına gelen sans-culotte adını taktılar. Bu adı daha sonra devrimcilerin kendileri de benimsediler.

Kapı hafifçe vuruldu ve eni boyundan fazla, kızıl sarı, eğri büğrü bacaklı, sol gözünün üstünde kocaman bir ur, sağ gözü ak denecek derecede solgun mavi, iri dudaklı, kazma dişli bir köylü kızı girdi içeri.

Gamelin'e, "Ressam sen misin?" diye sorup, Ardenne'ler ordusunda gönüllü asker olan nişanlısı Ferrand'ın (Jules) bir portresini yapmasını istedi.

Gamelin, bu yiğit savaşçı dönünce portresini memnuniyetle yapacağını söyledi.

Kızcağız hemen yapılmasını istiyordu.

Ressam gülmekten kendini alamadı. Model olmadan böyle bir resmi yapamayacağını açıkladı.

Zavallı kız şaşırdı kaldı: Böyle bir güçlükle karşılaşacağı hiç gelmemişti aklına. Başını sol omzuna eğip, ellerini karnında kavuşturarak, sessiz, hareketsiz kalakalmıştı, çok üzüldüğü belliydi. Kızın bu sadeliğinden hoşlanan ve duygulanan ressam, üzgün âşığı avutmak için, suluboyayla yapmış olduğu, gönüllüleri canlandıran oyun kâğıtlarından birini eline tutuşturdu ve Ardenne'lerdeki sevgilisine benzeyip benzemediğini sordu.

Kız donuk gözlerle şöyle bir baktı karta. Sonra da gözleri yavaş yavaş canlanıp ışımaya başladı. Ablak yüzüne ışıl ışıl bir gülücük yayıldı.

"Ferrand (Jules) bu, tıpkı Ferrand (Jules)" dedi.

Ressam elinden almasın diye, kırmızı, iri parmaklarıyla kâğıdı özenle katlayıp küçük bir dörtgen şekline soktuktan sonra koynuna, yüreğinin üstüne koydu. Sanatçının eline beş papel tutuşturduktan sonra, iyi akşamlar dileyip yalpalaya yalpalaya usulca odadan çıktı.

III

Evariste, aynı gün öğleden sonra, tahtadan, mukavvadan, her türlü oyun malzemesi ve gravür satıcısı Jean Blaise yurttaşın dükkânına gitti. *Amour peintre* adlı bu dükkân, Messageries'nin yakınında, Oratoire'ın hemen karşısında, Honoré Sokağı'ndaydı. Mağaza, kemeri boynuzlu bir maskeyle süslü bir boşluktan, otuz yıllık eski bir evin zemin katına açılıyordu. Kemerin bütün iç eğmecini, rahmetli babası Jean Blaise'in 1770 yılında astırdığı, o tarihten beri de yağmurdan yaştan silinmiş, Boucher'nin bir yapıtından uyarlanmış "Sicilyalı ya da Resim Tanrısı"nı temsil eden bir resim kaplıyordu. Kapının her iki yanındaki, kubbeli bir peri başıyla süslü, büyük camekânlarla donanmış bir diğer boşlukta, günün sevilen estampları ve renkli gravürün son örnekleri asılıydı: Boilly'nin "Evlilere Sevi Dersi" ve Jakobenleri inciten, yalınların (pur) Sanat Derneği'nden toplatılmasını istediği "Tatlı Direnişler"i, Debucourt'un "Toplu Gezinti"si, üç iskemle üzerine yayılmış, külotu kanarya sarısı küçük bey, genç Carle Vernet'nin atları, balonlar, "Virginie'nin "Banyosu" ve diğer klasik resimler.

Dükkânın önünden dalga dalga akan yurttaşlar arasında bu resimler ve gravürlerle en çok ilgilenenler, üstü başı yırtık, hırpani kılıklı kimselerdi. Gözleri güzelliğe, dünya nimetlerine aç bu insanlar, bakışlarını çeken her gösterişli şeyi sevmeye hazırdılar. Böylece, hiç değilse gözleriyle dünya nimetlerinden nasiplerini alıyorlardı. Camekânlara, ağızları bir karış açık, hayran hayran bakıyorlardı. Oysa, aristokratların şöyle bir bakmalarıyla, kaşlarını çatıp uzaklaşmaları bir oluyordu.

Evariste, gözlerini uzaklara, mağazanın üstündeki, önünde kırmızı bir karanfil saksısı bulunan pencereye kaldırdı. Jean Blaise'nin kızı Elodie'nin penceresiydi bu. Estamp satıcısı tek çocuğuyla birlikte bu evin birinci katında oturuyordu.

Evariste, soluk almak ister gibi dükkânın önünde bir an durdu, sonra kapı tokmağını çevirdi.

Elodie, oğul Fragonard ve Naigeon'un, özenerek seçtiği gravürlerini, iki yapıtını satmış, aldığı paraların, kasaya koymadan önce sahte olup olmadıklarını güzel gözleriyle, iyice inceliyordu. Zira ortalıkta dolanan çok sahte para vardı ve bu paralar ticareti bir hayli baltalıyordu. Bir zamanlar, kralın imzasını benzeterek sahte para basanlar ölümle cezalandırılıyordu. Oysa şimdi ortalık çarşaf çarşaf sahte kâğıt paralarla doluydu. İsviçreliler milyonlarca sahte para basıp paket paket hanlara atıyorlardı. İngilizler, Cumhuriyet'i halkın gözünde küçük düşürmek ve yurtseverleri yoksullaştırmak için kıyılara küçük balyalar halinde sahte paralar bırakıyorlardı. Elodie, sahte bir para almaktan, hele de bu parayı bilmeden piyasaya sürüp de Pitt'in suç ortaklığıyla suçlanmaktan korkuyor, her seferinde işi talihe bırakıyor, şansı da yaver gidiyordu.

Evariste, aşkı bütün gülücüklerden çok daha iyi anlatan durgun gözlerle baktı kıza. Gözlerini usulca kaldırdı. Kız yüzünde alaylı bir anlatımla, hafifçe dudak büktü. Bu demekti ki, sevildiğinin ayrımındaydı, memnundu da üstelik. Böyle âşığın derde düştüğünü, yanıp yakıldığını biliyordu. Evariste'i uyarmaktı amacı.

Paraları kasaya koydu, sepetten bir eşarp çıkarıp işlemeye başladı. Çalışkan, çalışkan olduğu kadar da alımlı, cilveli bir kızdı. Eşarbı nakış nakış işlemek hoşuna gidiyordu, ama bunu yalnız hoşlandığı için yapmıyordu, süsüne de düşkündü. Karşısındaki erkeğe göre nakış işleyişi de değişirdi. Erkek, konuşmaktan hoşlandığı biriyse usul usul, yavaş yavaş, üzmekten hoşlandığı bir kimseyse, alabildiğine tutkulu, hırçın, hızla işlerdi nakışını. Evariste ile konuşurken yavaş yavaş, özenle işlerdi, çünkü ciddi duygular besliyordu onun için.

Ne çok genç, ne de çok güzeldi Elodie. Hatta ilk bakışta çirkin gibi gelirdi insana. Esmerdi teni, zeytin rengindeydi, başına alelusul bağladığı büyük beyaz mendilinin altından, kâhküllerinin gök rengi kıvrımları düşmüştü, alev alev yanıyordu gözleri. Bu, şakakları pembe pembe kızaran, biraz şaşkın, biraz köylü ve arzu dolu değirmi yüzde ressam, o kutsal afacanlığına hayran kaldığı kır Tanrıçası Borghèse'i bulurdu baktıkça. Dudaklarının üstündeki küçük esmer tüyler daha bir vurguluyordu bu ateş dudakları. Boynuna doladığı, yılın modası çapraz

boyun atkısı, soludukça anaç göğüsleriyle birlikte inip inip kalkıyordu. Beli esnek, ayakları çevik, bedeni dimdikti. Hareketinde yaban ve tatlı bir güzellik vardı. Bakışında, soluğunda, teninin kıpır kıpır titreyişinde, her şeyinde aşk vardı. Her şey aşka hazırım diyordu. Çekmecenin ardında duran bu kız sanki bir dans Tanrıçasıydı, bir Baküs rahibesiydi. Vaşak derisi kadar yumuşak teninden soyunmuş, elinden değneğini[1] atmış, sarmaşık tacını çıkarmış, aşkın büyülü gücüyle Chandin'in tablosundaki bir ev kadınının dış görünümüne gizlenmişti.

"Babam evde yok, birazcık bekleyin, çok geçmez döner" dedi ressama.

Küçük esmer ellerinde koşup duruyordu iğne.

"Bu deseni nasıl buluyorsunuz Bay Gamelin?"

Gamelin açık sözlüydü. Üstelik aşk cesaretini artırmıştı. Daha bir özden olmuştu.

"Güzel işliyorsunuz, ustaca işliyorsunuz yurttaş, ama izin verirseniz desenin biraz karmaşık çizildiğini söyleyeyim. Yeterince yalın değil, açıkça ortaya koymuyor kendini. Uzun zamanlardan beri Fransa'da kumaşlar, döşemeler, kaplamalar hep bu karmaşık desenlerle süslendi. Bu düğümler, bu çiçekli şeritler hep hükümdarlık döneminin bayağı kalıntıları. Oysa yeni bir doğuş içinde olan bambaşka bir sanat var. Yazık, dönüp dönüp aynı yere geliyoruz. 15. Louis alçağının zamanında saçmasapan bir sanat anlayışı vardı. Koca karınlı, çeper kollu gülünç konsollar yapılıyordu. Bu döşemeler, olsa olsa ateşe atılıp yurtseverleri ısıtmaya yarar. Güzel olan sadeliktir, yalınlıktır. Uzak çağlara, eski çağlara yönelmeliyiz. David, Etrüsk vazolarından, Herculanum[2] ressamlarından aldığı esinle yepyeni karyolalar, koltuklar yarattı."

"Evet, ben de gördüm, gerçekten güzel. Eski sanatı sizin gibi ben de çok seviyorum."

"Değil mi ya! Bak yurttaş, bu eşarbı, Yunan sanat zevkine göre, sarmaşık yaprakları, çapraz yılanlar ya da otlarla işlemiş olsaydınız, hem Isparta sanatına hem de size yaraşır güzellikte olurdu. Her şeye rağmen, biraz sadeleştirilirse yine de bu örnekten yararlanabilirsiniz."

1 Baküs rahibeleri ellerinde ucu çam topuzlu, çevresinde sarmaşık ve asma dalları sarılı bir değnek taşırlardı.

2 Eski İtalya. 79 yılında Vezüv Yanardağı'nın külleri altına kalmış 1719'lardan sonra ortaya çıkartılmıştır

Nelerin çıkarılması gerektiğini sordu kız.

Ressam eşarpa eğildi: yanakları Elodie'nin saç kıvramlarına değiyordu. Elleri ince keten bezinin üstünde buluştu. Soluklarını yüzlerinde duyuyorlardı. Sonsuz bir kıvancı yudum yudum tadıyordu Evariste. Dudaklarının Elodie'nin dudaklarına yaklaştığını duyumsadı. Genç kızı incitmek korkusuyla hızla geri çekildi.

Evariste Gamelin'i seviyordu Elodie. Alev alev yanan iri gözlerini, değinni güzel yüzünü, solgun tenini, omuzlarına dek dalga dalga inen kara gür saçlarını, ciddiyetini, soğuk hallerini, ağırbaşlılığını, pohpohlamak, dalkavukluk nedir bilmeyen doğru sözlülüğünü seviyordu Elodie. Sevdiği için de, onda, bir gün er geç fışkıracak, ününü duyuracak gururlu bir sanatçı dehası buluyordu. Ondaki bu dehayı da seviyordu. Elodie'nin öyle özellikle sıkılgan erkeklerden hoşlanan bir huyu yoktu. Erkeğin kendini tümüyle onun tutkularına, zevklerine, arzularına terk etmesinden şikâyetçi olmaz, incinmezdi. Bu yüzden Evariste'i ille de sıkılgan, erdemli olduğu için değil, Evariste'i Evariste olarak seviyordu, ama ressamın dürüst olması ayrıca iyi bir şeydi elbet. Kıskançlıkmış, şüpheymiş, başka bir kadına kaptırma korkusuymuş, bu türden kaygılar ortadan kalkardı.

Ama her şeye rağmen Elodie, Gamelin'in bu kadar çekingenliğini de biraz aşırı buluyordu. Hippolyte'e âşık olan Aricie, o genç yiğitin yaban erdemine hayrandı, ama bu hayranlık erdemin karşısında bir gün zafer kazanmak umudundan doğuyordu. Oysa sonunda kadıncağız, geleneklerine alabildiğine bağlı Hippolyte'in katı yüreğini yumuşatamamanın ıstırabını çekmişti. Eline olanak geçer geçmez, Hippolyte mecbur kalıp duygularını söylesin diye önce o davranıp gönlünü açmıştı delikanlıya. Aricie gibi Elodie de aşkta kadının ilk adımı atmasını sakıncalı bulmuyordu. "En çok sevenler en sıkılganlardır, onlara yardımcı olmak, cesaret vermek gerekir" diyordu. Bir kadın, değil yalnızca ilk adımı atmak, yolun yarısını, hatta daha da fazlasını aşabilir, böylece erkeğin hamle yapması kolaylaşır ve zafer kazanılırdı. Evariste'in, kendini devrime vermeden, devrim kahramanı olmadan önce, kendi halinde sade bir kadını, akademinin kapıcısını en insancıl duygularla sevdiğini bildiği için, rahattı. Demek ki, Evariste'in yüreği aşka yabancı değildi.

Elodie, dünyayı toz pembe gören saf kızlardan değildi; aşkı da gerçekçi bir aşktı. Evariste'le bütün bir ömür boyu yaşamını birleştirebilecek kadar derindi duyguları. Onunla evlenmeye hazırdı, ama babasının, bir tek kızını tanınmamış yoksul bir ressama vermeye yanaşmayacağından çekiniyordu. Gamelin'in hiçbir şeyi yoktu hayatta; oysa estamp satıcısı büyük paralarla oynuyordu. *Amour peintre*'den iyi kazanıyordu, acyo da vardı. Cumhuriyet Atlı Birliği'ne hasırotu ve ıslak yulaf satan bir tüccarla da ortaktı. Saint-Dominique Sokağı'ndaki bıçakçının oğlu, bütün Avrupa'da tanınmış, Blaizot'lara, Basan'lara, Didot'lara hısım düşen, Saint-Pierre ve Florian'da birçok ünlü dostu bulunan estampe satıcısı yanında kişilik yönünden de silik kalıyordu. Babasının onayını almak istemesi, baba sözünden çıkmayan ağır uslu kız olmak özentisinden gelmiyordu. Aslında babası açısından dükkân için gerekli olduğunu biliyordu. Genç yaşta karısını yitiren, açgözlü, kaypak, zamanını kızlar peşinde, ticaret peşinde geçiren babası hiç mi hiç ilgilenmemişti onunla. Alabildiğine özgür büyümüştü. Ne bir öğüt almıştı babasından ne de dostluk görmüştü. Babası, hiçbir zaman denetlemek, gözetlemek ihtiyacı duymamıştı. Kızının ateşli yaradılışını, insanları güzel bir yüzden çok daha güçlü araçlarla elde etmesini beğeniyordu, ama davranışından, yaşantısından tamamıyla habersizdi. Kendini sakınma konusunda fazlaca cömert, havailik konusunda fazlaca akıllı, çılgınlıklarında bilgeydi. Sevgi hiçbir zaman toplumsal görevlerini unutturmamıştı. Kızını böylesine ihtiyatlı görmekten çok memnundu. Üstelik ticaretten de iyice anlar olmuştu. Ona güvendiği için evlenme çağına geldiği halde neden evlenmiyor gibilerden bir tasası yoktu. Evi de, mağazayı da Elodie çekip çeviriyordu. Biri yönetici, dördü satış memuru olmak üzere beş kişiyi yönetiyordu. Yirmi yedi yaşına gelmişti. Artık kendi yaşantısını kuracak çağdaydı. Genç, dalgın, kendi havasında bir babanın öğütlerine, onayına hiç de ihtiyaç duymuyordu, ama Gamelin'le evlenmesi için Bay Blaise'in bu yoksul damada yardım etmesi, evde onunla ilgilenmesi, birçok sanatçıya yaptığı gibi, ona da iş sağlaması, kısaca şöyle ya da böyle, bazı kaynaklar bulması gerekiyordu. Bunun da imkânsız olduğunu biliyordu. Ne babası verirdi, ne Gamelin alırdı; ikisi de birbirlerinden pek hoşlanmıyorlardı.

Bu güçlük, sevimli olduğu kadar bilge Elodie'yi bir hayli düşündürüyor, üzüyordu. Evariste'le gizlice birleşmeye, karşılıklı güven ve inanca dayanan ortak bir yaşam sürdürmeye bile razıydı. Böyle bir birleşmeyi asla suçlamayan bir dünya görüşü vardı. Yaşadığı özgür hayat bunu mümkün kılıyordu zaten. Evariste'in dürüst ve erdemli karakterine ayrıca güveniyordu, ama Gamelin yaşlı anasını bile zor geçindiriyordu. Böylesi dar bir yaşam düzeni içinde, en sade, en doğal biçimde de olsa, aşka yer yok gibi görünüyordu. Zaten Evariste de henüz duygularını açmamış, niyetini söylememişti. Elodie, Gamelin'i konuşturabileceğini umuyordu.

Bir anda düşüncelerine ve nakışına ara verdi:

"Evariste yurttaş, sizin hoşlanmadığınız bir eşarp bana da zevk vermez. Lütfen yeni bir örnek çizin de işleyeyim. Bu ara, Pénélope[3] gibi, siz yokken işlenen kısmı sökmekle uğraşayım ben de" dedi.

Tanımı güç bir coşkuyla cevap verdi Evariste:

"Oldu yurttaş. Bu işi üstüme alıyorum. Harmodius'un kılıcını çizeceğim. Çiçeklerle bezenmiş bir kordon içindeki kılıcı."

Ve kalemi çıkarıp, sevdiği o yalın, sade bir üslupla kılıç ve çiçek taslakları çizmeye başladı. Hem çiziyor, hem de inandığı öğretiyi açıklıyordu.

"Yeni Fransız kuşağı, kölelik çağlarının kalıntılarını bir yana atmalı artık: Kötü zevk, kötü biçim, kötü desen. Watteau'su, Boucher'si, Fragonard'ı hep zorba hükümdarlar ve cariyeler için çalıştılar. Yapıtlarında ne üslup kaygısı, ne de yalın bir çizgi var; ne doğayı yansıttılar ne de gerçeği. Maskeler, oyuncaklar, değersiz parçalar, kısacası soytarılık ürünleri verdiler. Yapıtlarının değersizliği er geç meydana çıkacak. Yüz yıl sonra Watteau'nun bütün tabloları tavan aralarına atılacak, 1893 yılında resim öğrencileri Boucher'nin tuvallerini taslak olarak kullanacaklar. Yolu ilk David açtı. Eskiçağ sanatına ilk o yöneldi, ama o da gerektiği kadar sade, büyük ve yalın değil. Herculanum frizlerinden, Roma kabartmalarından, Etrüsk vazolarından öğrenecek çok şeyi var sanatçılarımızın."

3 Pénélope: Ulysse'ın karısı. Yirmi yıl Ulysse'ın dönüşünü bekledi. Ailesi yeniden evlenmesi için sıkıştırdığında, "İşlediğim bu gergef biter bitmez evleneceğim" deyip, gündüz işlediğini geceleri sökerek ailesini oyalıyordu.

Uzun süre ilkçağ yapıtlarının güzelliğinden söz etti. Sonra yeniden Fragonard'a döndü, nedense bu ressama karşı doymak bilmeyen bir kin besliyordu.

"Fragonard'ı tanır mısınız yurttaş?"

Elodie başıyla evet dedi.

"Erguvan giysileri, kocaman kılıcıyla, bir hayli gülünç olan Greuze'ceğizi de bilirsiniz sanırım, ama Fragonard'la karşılaştırılırsa Greuze bilge kalır. Bu yürekler acısı ihtiyarla Eşitlik Sarayı'nın kemerleri altında karşılaşmıştım. Yüzüne pudralar sürmüş, iki dirhem bir çekirdek, ağzı kulaklarında koşturup duruyordu. Gudubetin tekidir. İçimden, birkaç sanat dostu şu adamı bir ağaca asıp, bütün kötü ressamlara ders olsun diye, Marsyas[4] gibi diri diri derisini yüzse dedim."

Elodie gözlerini kıvançla Evariste'in gözlerine dikip arzulu bir sesle yanıtladı: "Kin tutabildiğinize göre sevmeyi de..."

O sırada dükkâna giren Blaise yurttaşın sesi duyuldu:

"Siz mi geldiniz Gamelin?"

Çizmeleri gıcır gıcır ötüyor, etekleri sallanıyordu. Başında kıvrımları omuzlarına dek inen büyük kara bir şapka vardı.

Elodie, sepeti alıp odasına çıktı.

Yurttaş Blaise, "Söyle bakalım Gamelin, yeni bir şeyin var mı?" dedi.

"Var galiba."

Sonra buluşunu açıkladı:

"Oyun kâğıtlarımız geleneklere ters düşüyor. Valet'ler, roi'lar duymak istemiyor yurttaş artık. Devrime uygun yeni bir oyun kâğıdı tasarladım. Roi'ların, dame'ların, valet'lerin yerini özgürlükler, eşitlikler, kardeşlikler alacak. As'ların adı yasa olacak. Sinek'in özgürlük'ü, maça'nın eşitlik'i, karo'nun kardeşlik'i, kupa'nın yasası. Sanırım, bu mağrur çizgilerle yepyeni bir oyun kâğıdı doğacak. Desenleri Desmahis'ye kazıtmak fikrindeyim. Hemen patent hakkını almalı bu kâğıtların."

Ve kartonundan suluboyayla yapılmış birkaç iskambil kâğıdı çıkarıp Blaise'e uzattı.

4 Marsyas: Apollon'dan daha iyi flüt çaldığını ileri sürerek onunla yarışmaya kalkan yarıtanrı. Yarışı kaybedince bir ağaca bağlanıp diri diri derisi yüzüldü.

Blaise, "Kalsın" deyip başını çevirdi.

"Bunları Konvansiyon'a götür yavrucuğum. Belki bir aferin alırsın. Paraya gelince, bir metelik bile alamazsın bunlardan. Yeni sandığın bu buluş, yeni de değil aslında. Devrimci oyun kâğıdı konusunda senden önce iki kişi daha geldi. Geçen hafta, arkadaşın Dugourc pike kâğıdı getirdi: Dört dâhi, dört özgürlük, dört eşitlik yapmış. Bir başka gün başka bir ressam geldi. Başka bir oyun önerdi. Bilgeler, devrim yiğitleri, Cuton'lar, Rousseau'lar, Annibal'ler, ne bileyim şunlar bunlar!.. Ve bu oyun kâğıtları seninkilerden de iyiydi. Daha belirgin çizilmiş, tahtaya bıçakla oyulmuştu. İnsanları iyi tanımamışsın dost. Kumarbazlar, David'in resim anlayışına göre çizilmiş, Bartolozzivari oyulmuş oyun kâğıtlarını eline alır mı sanıyorsun? Yıllar yılı süregelen bir alışkanlığı günümüz koşullarına uydurmaya çalışmak, bunun gerçekleşeceğini sanmak çok garip. Aslında iyi devrimciler, gereken değişikliği kendiliğinden yaptı: roi'ayı atarken 'zorba' ya da 'domuz' diyorlar zaten. Onlar alıştıkları kirli kâğıtlardan ayrılmazlar, başka türden bir kâğıt aradıkları yok. En büyük kumar, Eşitlik Sarayı'ndaki batakhanelerde dönüyor. Özgürlüklerini, eşitliklerini, kupanın yasalarını, hepsini oraya götürüp bir sorsan daha iyi olmaz mı? Ne derler pek merak ediyorum, sonucunu bana da söyle sonra!"

Blaise yurttaş bunları söyleyip tezgâha oturdu. Külot pantolonundan tütün kırıntılarını temizledi. Gamelin'e acıyan gözlerle bakıp, "Size bir öğüt vereyim dost. Resimle geçinmek istiyorsanız, Herkül'lerinizi, suçluları araştırıp duran Furie'lerinizi,[5] ejderlerinizi, özgürlük yiğitlerinizi bir yana bırakın da bana güzel kız resimleri getirin. Yurt aşkı, yurt ateşi her zaman sürmez, ama insanlar kadınları her çağda sever. Bana minik ayaklı, minik elli, al yanaklı, pembe tenli kadın resimleri yapın. Devrimle artık kimsenin ilgilenmediğini, adını duymaktan hoşlanmadığını da kafanıza koyunuz" dedi.

Evariste birden şahlandı:

"Ne! Devrimden artık söz edilmemesi mi? Özgürlükler uğruna dökülen kanlar, ordularımızın zaferleri, zorbaların cezalarını bulması,

5 Yunanlıların, Erinyes ya da Erinnyes adını verdikleri Tanrıçalar. Gece'nin ve Cronos'un kızları. Erèbe'de otururlar, suçlu insanları cezalandırmakla uğraşırlar.

çağlarca unutulamayacak büyük olaylar değil mi? Bizler nasıl etkilenmeyiz bunlardan? Neden söz ediyorsunuz siz? İsa'nın mezhebi bile on sekiz yüz yıl sürsün de, özgürlük savaşı dört yılda unutulsun mu?"

Jean Blaise horozlandı:

"Siz düşler içinde yaşıyorsunuz dost. Ben gerçekçiyim, inanın ki, devrim artık can sıkmaya başladı. Çok sürdü. Beş yıldır hep aynı şey, aynı coşku, öpüşmeler, kucaklaşmalar, giyotinler, söylevler, *Marseyyez*'ler, tehlike çanları, aristokratların öldürülmesi, sırıklara geçirilen kelleler, toplar üstünde atlı kadınlar, kırmızı başlıklı özgürlük ağaçları, çiçekli arabalarda ak giysili genç kızlar, yaşlılar, cezaevleri, yiyecek içeceğin karneye bağlanması, duvar bildirileri, fiyonklar, görkemli giysiler, kılıçlar, karmanyol ceketler, neler neler! Sonra öyle bir an geliyor ki, olup bitenlerden hiçbir şey anlayamaz oluyorsun. Önce göklere çıkarıp da, sonra Capitole'e götürüp Tarpéienne[6] kayalıklarından attığınız çok büyük yurttaşlar, Necker'ler,[7] Mirabeau'lar, La Fayette'ler, Bailly'ler,[8] Pétion'lar,[9] Manuel'ler,[10] daha niceler gördük. Yeni yiğitlerinize de aynı şeyi yapmayacağınız nereden belli?"

"Kime ne yapacakmışız Blaise yurttaş, adlarını söyle de bilelim."

Gamelin, bu sözleri öyle keskin bir sesle söylemişti ki, estampe satıcısı birden kendine gelip ölçülü konuşması gerektiğini anladı. Elini yüreğine koyup şunları söyledi:

"Ben de Cumhuriyetçiyim, ben de yurtseverim, sizin kadar Cumhuriyetçi, sizin kadar yurtseverim Evariste Gamelin yurttaş. Yurtseverliğinizden asla kuşkum yok. Beni yanlış anlamayın, size döneksiniz falan demek istemedim. Şunu bilin ki, elime geçen her olanakta yurtseverliğimi, yurda bağlılığımı gösterdim. İnandığım ilkeleri söyleyeyim size. Ulusuna hizmet yeteneğinde olan her bireye inanırım.

6 Roma'nın yedi tepesinden biri olan Capitole'deki kayalıkların adı. Roma'da hainler bu kayalıktan atılarak cezalandırılırdı.

7 Necker (1732-1804): Bankacı ve maliyeci. 1777-1788 yılları arasında iki kez bakanlık yapmış, bazı ciddi ekonomik önlemler almış, düzenlemeler yapmıştır.

8 Siyasetçi ve astronom. Kurucu Meclis başkanlığı ve belediye başkanlığı yaptı. Gözden düşüp öldürüldü.

9 Pétion (1756-1796): 1791'de belediye başkanlığı yapmış, Konvansiyon başkanlığı yapmış, sonra kara listeye girince intihar etmiştir.

10 Manuel (1751-1793): Paris kamu savcısı. On altıncı Louis'nin adamı bilindiğinden giyotinde can verdi.

Halkımızın yasama görevi başına getirdiği, bu bir hayli tehlikeli görevin başına getirdiği Marat, Robespierre gibi yurttaşlarımın önünde saygıyla eğilirim. Bu dar olanaklarım içinde her zaman onlara yardımcı olmaya, yurttaşlık görevlerimi yerine getirmeye hazırım. Komiteler benim çabamı, bağlılığımı bilir. Yurtsever şirketlerle birlikte, atlı birliğimizin yulafını, otunu ben sağladım. Askerlerimize ben postal sattım. Bak bugün de, yollar eşkıyalarla, Pitt'in, Condé'nin[11] başı bozuklarıyla dolu demeden, Midi ordusuna Vernon'dan altmış öküz gönderdim. Ben konuşmaktan çok, iş görmesini seven adamım."

Gamelin, oyun kâğıtlarını usulca kartonuna koydu. Kartonu iple bağlayıp koltuğuna aldı. Dişlerini sıkarak, "Bir yandan devrimi savunanların yüreğine şüphe ve kargaşa tohumları ekerek ateşi ocağında söndürmeye çalışıp, öte yandan da özgürlüğü yaymak için yabancı ülkelerde savaşan askerlerimize yardım ettiğini söylemek baştan ayağa çelişki... Hoşça kal Blaise yurttaş" dedi.

Gamelin, yüreği aşk ve öfkeyle dolu, Oratoire'a uzanan dar yola sapmadan önce pervazında kızıl karanfiller yeşeren pencereye göz atmadan edemedi.

Yurdun esenliği konusunda korkusu yoktu. Jean Blaise'in hiç de yurtsever olmayan sözlerinin karşısında dağ gibi devrimci inanç vardı. Bu satıcı da elbette desteksiz atmıyordu. Paris halkının devrime karşı ilgisizliğinin artması üstünde durulması gereken bir konu değil miydi? İlk günlerdeki coşkunun yerini kayıtsızlığa bıraktığı, yazık ki, çok doğruydu. 1789'lardaki o dalga dalga akan yığınlara, 1790'larda federalistler yöresinde toplanan o milyonlarca insana, o eski devrimci uyuma artık rastlanmıyordu. Varsın olsun, ne yapalım, devrimciler çabalarını, cüretlerini daha da artırıp uyuyan halkı mutlaka uyandırır, onları bilinçlendirir. Ya özgürlük, ya ölüm! Başka çıkar yol olmadığını anlatır diye düşünüp Elodie'nin aşkından cesaret alıyordu.

Rıhtıma geldiğinde, ak lav dağlarına benzeyen bulutlar altında güneş ufka doğru iniyordu. Altın bir ışık içinde yüzüyordu kentin çatıları. Pencere camlarında ışıl ışıl yanıyordu gün ışığı. Eski

11 Condé (1736-1818): Paris'te doğdu. 1792'de Fransa'dan kaçtı. Coblence'de ve Rhin kıyılarında, adıyla anılan Condé ordusunu kurup devrimcilere karşı savaştı.

dünyaların kalıntılarıyla Titanların[12] dağ dağ üstüne koyup kurdukları Dicé'yi, o tunç kenti düşündü. Ne anası, ne de kendisi için bir lokma ekmeği yoktu; yeniden oluşacak bir insanlığın oturduğu, bütün bir evreni doyuracak uçsuz bucaksız bir sofranın düşünü kurdu. Biliyordu, anayurt çocuklarını emzirecek, doyuracaktı sonunda. Estampe satıcısının sözlerine aldırdığı yoktu, devrimci oyun kâğıdı fikrinin de yeni olduğuna, tutunacağına, suluboyayla iyi bir desen verildiği takdirde bir hayli kazanacağına, koltuğunun altında şu an bir servet taşıdığına kendini inandırıyordu. "Desmahis de gerekeni yapar, bu yeni yurtsever oyun kâğıtlarını Desmahis'yle birlikte yayımlarız. Her biri yirmi kuruştan bir ayda on bin tane satacağımızdan eminim" diye söyleniyordu.

Bir an önce tasarısını gerçekleştirmek için, Desmahis'nin oturduğu, camcının üstündeki eve, Ferraile Rıhtımı'na geniş adımlarla yürüdü.

Gamelin'in kaldığı yere dükkândan geçerek giriliyordu. Camcı kadın, Desmahis'nin dışarı çıktığını söyledi. Gamelin, evde bulacağını pek de ummuyordu. Dostu başıboş, savruk, serüvencinin tekiydi. Esas şaşılacak yanı, bu adamın elinden ender titizlikle işlenmiş bu kadar güzel gravürlerin çıkabilmesiydi. Gamelin bir süre oturup beklemeyi uygun gördü. Camcının karısı altına bir iskemle verdi. Devrimde çok cam kırılır, camcılar zengin olur derler, ama bu kadın sürekli işlerin iyi gitmediğinden, satış olmadığından yakınıyordu.

Hava iyice kararıyordu. Beklemekten vazgeçip camcı kadından izin istedi. Pont-Neuf Köprüsü'nden geçerken Morfondus Rıhtımı'ndan gelen ulusal muhafızlarla karşılaştı. Ellerinde meşaleler, gelip geçenleri iterek yol açıyorlardı ve kılıç şakırtıları içinde, kimsenin adını sanını bilmediği bir aristokratı, yeni Devrim Mahkemesi'nin ilk hükümlüsünü ağır ağır getiren bir arabaya eşlik ediyorlardı. Askerlerin şapkaları arasından belli belirsiz fark ediliyordu adam. Elleri arkasına bağlanmıştı, arabanın arka yanına doğru dönmüş olan çıplak başı sallanıyordu. Cellat hemen yanında, arabanın korkuluğuna dayanmış, ayakta duruyordu. Yoldan geçenler de durmuş, kendi aralarında halkı sömürenlerden biridir şeklinde konuşarak kayıtsızca adama bakıyorlardı. Gamelin yaklaşınca, seyirciler arasında Desmahis'nin de bulunduğunu gördü. Kalabalığı yarıp kendine

12 Uranus ve Gaea'nın oğulları. Tanrılara karşı başkaldırıp, dağları üst üste yığarak gökyüzüne ulaşmaya çalıştılar. Zeus yıldırımlarla çarptı onları.

yol açmaya çalışıyordu. Gamelin elini omzuna koyup Desmahis'ye seslendi. Başını çevirdi Desmahis. Yakışıklı, boylu boslu, güçlü kuvvetli bir adamdı.

Akademide Desmahis için Herkül'ün bedenine Baküs'ün başını oturtup bu adamı yaratmışlar denirdi. Barbaroux'ya benzediği için arkadaşları "Barbaroux"[13] adını takmışlardı ona.

"Gel, önemli bir işten söz edeceğim sana" dedi Gamelin.

"Bırak beni!" diye cevap verdi Desmahis. Bazı anlaşılmaz kelimeler daha geveleyerek hemen uzaklaşmaya çalıştı.

"Hasır şapkalı bir kadını izliyordum, güzel bir işçiyi. Kumral saçları omuzlarına dek dökülen... Bu kahrolasıca araba araya girdi... Az önce önümden geçti, köprünün başında işte."

Gamelin, giysisinin eteğinden yakalayıp, çok önemli bir şeyler söyleyeceğine yeminler ederek onu alıkoymaya çalıştı.

Ama Desmahis, atlar, ulusal muhafızlar, kılıçlar, meşaleler arasından süzülüp şık bayanın ardına takılmıştı bile.

13 Barbaroux (1767-1794): Jironden'ler partisinden Konvansiyon üyesi. Bordeaux'da boynu vuruldu.

IV

Sabahın onuydu. Nisan güneşi ıslak yapraklardan süzülüyordu. Bütün bir gece süren fırtına hafiflemiş, ince bir tatlılık bürümüştü havayı. Dullar Vadisi'nden geçen bir atlının zaman zaman gelen nal sesleri bu yalnız sessizliği bölüyordu. Evariste, sisli bir yolun kıyısında Güzel *Lilloise Kulübesi*'nin karşısındaki bir sıraya oturmuş Elodie'yi bekliyordu. Ellerinin ince kalem bezinde buluştuğu, soluklarının birbirine karıştığı o günden beri Evariste, *Amour peintre*'e uğramıyordu. Bütün bir hafta boyunca stoacı yanı daha bir kabarmış, sıkılgan yaradılışıyla daha bir hırçınlaşmış, bu yüzden Elodie'den uzak kalmıştı. Kıza ateşli, sert, karamsar bir mektup yazmıştı. Blaise yurttaşın sözlerini asla hoş karşılamayacağını, bundan böyle *Amour peintre*'e uğramamak kararında olduğunu, bu kararı hiçbir şeyin değiştiremeyeceğini yazıyordu. Aşkın dili susmuştu bu mektupta. Evariste duygularını özenle saklamıştı, seven bir kadının yüreğine yoz gelen bir sebat vardı.

Elodie, ne yapıp edip, dostunu bu kararından döndürmeye karar verdi. Önce ressamın Thionville Alanı'ndaki atölyesine gitmeyi düşündü, ama bu üzgün anında Evariste'in babasıyla kendisini terazinin aynı kefesine koyup konuşmaya yanaşmayacağından çekindi. Bu yüzden daha duygusal, şairane bir ortam içinde buluşmak istedi. Böylece ressamı ikna edecek bol bol zamanı olacaktı. Yalnızlık amacına ermesini kolaylaştıracaktı üstelik.

O zamanlar bütün bahçelere, bütün gezinti yerlerine usta mimarlar elinden çıkan kulübeler yaptırılır, kentliler uzak kaldıkları kırsal yaşamı böylece tadarlardı. Güzel *Lilloise Kulübesi* eski bir kuleye benzetilen yapma örenler üstüne kurulmuştu. Kırsal yaşamla örenlerin hüznü

birleştirilmişti. Kulübeyi kiralayan limonatacı, yalnızca bir kulübe ve kule örenlerinin duygusal ruhları doyuramayacağını düşünüp kavak ağacı altında bir korugan ve bir dikili taş yükseltmişti. Dikili taşın üstünde, eskilerin ölü küllerini koyduğu bir de çömlek vardı. Dikili taşa "Cléonice'den sevgili Azor'una" yazısı yazılmıştı. Aristokratlar, bu kulübeleri, bu örenleri, bu koruganları, bu yoksulluk, yıkım ve ölüm simgelerini, atalarından kalma parklarda tarihe karışmadan önce kendi yıkımlarına tanıklık etsinler diye yükseltmişlerdi sanki ve şimdi yurtsever kentliler, yapma kulübelerde, yapma manastır örenlerinin gölgesinde, yapma koruganlar arasında içerek, dans ederek eğleniyor, sevgilileriyle buluşuyorlardı. Onlar da doğaya âşıktı. Jean-Jacques'ın kırsal öğretisiyle yetişmişler, felsefeye ve kırsal güzelliklere duyarlı bir yürek taşıyorlardı.

Evariste, buluşma yerine vaktinden önce gelmiş, zamanı, saat tiktakları gibi, yürek çarpıntılarıyla ölçerek bekliyordu. Yanından kolluklar geçti, tutukluları götürüyorlardı. On dakika sonra da, başında üç köşeli bir şapka, üstünde kırmızı renkli, çizgili ceket ve külot pantolon bir erkek ve elinde, âdet olduğu üzere bir demet çiçek, pembeler giymiş bir kadın kulübeye girdiler. Her ikisi de eski düzenin kibarlarını o kadar andırıyorlardı ki, devrimin asla değiştiremeyeceği yapıda insanlar var diyen Blaise yurttaşa hak vermemek elde değildi.

Birkaç dakika sonra da kolunda çiğ renklerle boyanmış silindir şeklinde bir tahta kutu taşıyan yaşlı bir kadın gelip Gamelin'in oturduğu kanepeye oturdu. Kutunun kapağında kısmet kâğıtlarını çekip çıkarmaya yarayan bir de iğne vardı. Rueil'li ya da Saint-Claud'luydu kadın. Küçük çocuklara kısmet kâğıtları çektirerek geçiniyordu. Eski adı "Oublie", yeni adı "Plaisir" olan bir çörek satıyordu. Oublie sözcüğü, sungu, borç sözcüğünden geldiği için can sıkıcı bir anlamı vardı. Bu yüzden de değiştirilmişti.

Kadın, önlüğünün ucuyla alnındaki teri sildi, kullarını yoksul koyan Tanrı'ya yakındı. Onu adaletsizlikle suçladı. Kocası Saint-Claud'da, ırmak kıyısında bir meyhane işletiyordu. Kadıncağız her gün Champs-Elysée'ye çıkıp çalparasına vura vura, "Çöreklerim geldi hanımlar!" diye bağırıyordu. Bütün bir ömür böyle gelip geçmiş, bu yaşta hâlâ bir kuru ekmek için didiniyorlardı.

Kanepedeki genç adama şöyle bir baktı. Halden anlar birine benziyordu, yakınmaya başladı. Bütün bunlar Cumhuriyet yüzündendi, zenginlerin malını mülkünü elinden almış, yoksulları böylece ekmeğinden etmişti. Bu gidişin düzeleceği de yoktu, tersine durumun daha da kötüleşeceğine dair belirtiler vardı. Nanterre'de bir kadın engerek başlı bir çocuk doğurmuştu. Rueil Kilisesi'ne yıldırım düşmüş, çan kulesindeki ikona çökmüştü. Chaville Ormanı'nda bir gulyabani görülmüştü. Yüzü maskeli adamlar kuyulara zehir atıyor, havaya, hastalık yayan tozlar saçıyorlardı.

Evariste, Elodie'yi gördü. Arabadan iniyordu. Kıza doğru koştu. Hasır şapkasının tül örtüsü altından ışıl ışıl yanan gözleri görülüyordu. Elindeki karanfiller kadar kırmızı dudakları ressama gülümsüyordu. Göğsünde çaprazlama kara ipek bir eşarp vardı. Sarı giysileri, yürüdükçe dizlerinin, düz ayakkabılar giymiş ayaklarının çevik hareketlerini yansıtıyordu. Kalçaları gevşek, rahat salınıyordu. Devrim, kadınların belini sıkıntıdan kurtarmıştı. Eteklerin altında alabildiğine şişkin jüponlar, giysilerin ve bellerin, kalçaların gerçek görünümlerini değiştirmişti.

Evariste konuşmak istedi, ama birden söyleyecek söz bulamadı. Kendi kendine kızdı. Oysa Elodie'ye göre bundan daha tatlı bir karşılama olamazdı. Üstelik boyunbağını, eskisine göre daha bir özenle bağlamıştı ressam. Elini uzattı Eloide ve şöyle dedi:

"Sizi görmek, konuşmak istedim. Bu yüzden cevap yazmadım mektubunuza. Hoşuma gitmedi o mektup, satırlarında hiç bulamadım sizi. Daha doğal olsaydı, sizi olduğunuz gibi anlatsaydı daha hoşuma giderdi. *Amour peintre*'e artık gelmeyeceğinizi söylerken, kendinize, yaradılışınıza haksızlık etmiş oluyorsunuz. Sizden çok daha yaşlı bir insanla siyasal konularda şöyle hafif bir tartışma yaptınız. Bize geldiğinizde babamın size soğuk davranacağı gibi bir endişeniz olmasın. Onu yeteriyle tanımıyorsunuz. Ne sizin söylediklerinizi ne de size söylediklerini hatırlamaz bile. Birbirinizden çok hoşlandığınızı elbette söyleyemem, ama kin tutmayan bir insandır. Özden olarak söyleyeyim ki, ne sizinle ne de benimle ilgilendiği bile yok. O yalnız kendi işlerini, kendi zevklerini düşünür."

Sonra kulübenin yöresindeki koruluğa doğru hafif hafif yürüdü. Ressam isteksizce izledi. Bu koruluktan, bir saatlik aşklar, geçici sevgiler yuvası olan kulübeden hoşlanmıyordu. Elodie, en kuytu masaya oturdu:

"Söyleyecek o kadar çok sözüm var ki Evariste! Dost olduğumuza göre bunları söylemek hakkımdır. İzin verirsiniz değil mi? Size daha çok sizden, biraz da izniniz olursa eğer, kendimden söz etmek istiyorum."

Limonatacı sürahi ve bardak getirdi. Elodie iyi bir ev kadını gibi özenle kendi bardağını kendi doldurdu. Sonra çocukluk günlerini, annesini anlatmaya başladı. Biraz anne sevgisi, biraz da kendi güzelliğinin kökenini yansıtmak içgüdüsüyle, annesiyle övünmekten hoşlanırdı. Büyükbabalarının, büyükannelerinin nasıl güçlü insanlar olduğundan söz etti. Taşıdığı burjuva kanından, burjuva kökeninden gurur duyardı. On altı yaşında, böylesi eşsiz bir anneyi yitirdikten sonra nasıl sevgiden, dayanaktan yoksun yaşadığını anlattı. Kendini olduğu gibi canlı, duyarlı ve cesur tanımlamasını biliyordu. Sonra şunları ekledi sözlerine:

"Gençliğim alabildiğine karamsar, alabildiğine yalnız geçti. Sizinki gibi bir yüreğin kadrini bilirim, gönlümden kopan sese, değerli bildiğim, güvendiğim bir sevgiye kolay kolay karşı koyabilir miyim?"

Evariste şefkatli gözlerle baktı ona:

"Sizce bir değerim var mı? İnanabilir miyim?"

Durdu. İleri gitmekten, Elodie'nin ona karşı olan güvenini kötüye kullanmaktan çekindi. Elodie'nin uzun dantellerle süslü küçük eli ressamın ellerini buldu. Göğsü derin derin inip çıkıyordu.

"Size karşı daha neler duymamı isterdiniz söyleyin, bilin ki sizinle doluyum, yüreğimde ne ararsanız bulursunuz."

"Elodie, Elodie, neler söylüyorsunuz, sizi..."

Tamamlayamıyordu sözünü, çekiniyordu.

Elodie gözlerini yere dikti:

"...sevdiğimi bilseydiniz aynı sözleri tekrarlar mıydınız?"

Bu son sözleri duyunca Elodie kıpkırmızı oldu. Sevincinden kızarmıştı. Gözlerinde yumuşacık bir arzunun anlatımı vardı, ama gülümsemekten de kendini alamadı. İçinden söylendi: "Aşkını ilk kendi açıkladı sanıyor!.. Belki de beni kızdırmaktan çekiniyor!.."

Tatlı bir sesle, "Sizi sevdiğimi anlamamış mıydınız dostum?" dedi.

Dünyada yalnız onlar vardı artık. Evariste, coşkuyla kendinden geçmiş, başını ıpıl ıpıl yanan gökkubbeye kaldırdı:

"Bakınız, gökyüzü bize bakıyor! O da sizin kadar güzel, sizin kadar iyi sevgilim. Sizin parlaklığınız, sizin tatlılığınız, sizin gülücükleriniz onda da var."

Kendini doğayla kaynaşmış, doğayla birlik duyuyordu artık. Kıvancını, utkusunu bölüşüyordu sanki doğa. Ve şimdi, nişanlıları kutlamak için, çiçekler, sokak fenerleri gibi ıpıl ıpıl yanıyor, söğüt ağaçları dev şamdanlar gibi tutuşuyordu.

Gücünün ve büyüklüğünün kıvancı içindeydi. Şefkati, inceliği, yumuşaklığı, uysallığı ve kadın narinliğinin olanaklarından yararlanıyor, ressamın yüreğini fethettikten sonra hemen buyruğu altına giriyordu. Artık onun egemenliği altındaydı, efendisiydi, yiğidiydi, Tanrısıydı Evariste. Onun ağırlığını duymak, ona tapmak, kendini ona vermek için yanıp tutuşuyordu. Koruluğun kuytu gölgesinde ateşli dudaklarla uzun uzun öpüştüler. Elodie'nin başı hazla omzuna, yana kaydı. Evariste'in kollarında bütün bedeninin mum gibi eriyip bittiğini duydu.

Evreni unutup uzun süre birbirlerinden söz ettiler. Evariste konuştukça Elodie kendinden geçiyordu. Elodie'ye gelince; tatlı, yararlı ve özel şeylerden söz ediyordu. Derken, bir hayli geç kaldığını düşünerek kalktı, penceresinde yeşeren o üç karanfili dostuna sunup arabaya atladı. Sarı renkli, yüksekçe, kiralık bir arabaydı. Arabadan da arabacıdan da belliydi kiralık olduğu; ama ne Gamelin, ne de çevresi arabaya binen insanlar değildiler. Bu hızla giden büyük tekerlekler üstündeki Elodie'ye baktıkça, yüreğinin daraldığını, gönlüne bir sıkıntının düştüğünü duydu. Atlar sanki Elodie'yi bu tanıdığı, bildiği dünyadan başka bir dünyaya, yaşadığı çağdan başka bir çağa, zengin ve kıvançlı bir kente, arzulu ve görkemli konaklara, kendisinin asla giremeyeceği bir evrene götürüyordu.

Araba gözden kayboldu. Evariste'in yüreğindeki kargaşa son buldu, ama yine de anlamsız, küçük bir sıkıntı kaldı geride. O yumuşak sevgi saatlerinin, kişinin kendini unuttuğu o tatlı anların bir daha geri dönmeyeceğini duydu.

Kadınların açık renk giysileriyle, tahta iskemlelere oturup dikiş diktiği, nakış işlediği, çocukların ağaçlar altında koşuşup durduğu Champs-Elysée'den geçti. Elinde bavul biçiminde bir sandık, çörek satan bir kadını görüp, Dullar Yaylası'ndaki satıcı kadını hatırladı. Bu iki görüntü arasından bütün bir yaşamının akıp gittiğini düşündü. Devrim Alanı'nı aştı. Tuilerie Parkı'na gelince, büyük günlerin uğultularını, devrim düşmanlarının artık kesildi dedikleri o ortak sesleri duydu. Seslere doğru hızlı adımlarla yürüdü. Honoré Sokağı'na girdi. "Yaşasın Cum-

huriyet! Yaşasın Özgürlük!" diye haykıran kadınlı erkekli bir insan seliyle karşılaştı. Bahçe duvarları, pencereler, balkonlar, çatılar, şapkalarını, mendillerini sallayan insanlarla doluydu. Önde bir asker, belediye memurları, ulusal muhafızlar, topçu erleri ve jandarmalar alayına yol açıyor, alnında meşe dalından bir taç, üstünde uzun giysiler, solgun tenli bir adam yavaş yavaş ilerliyordu. Kadınlar çiçekler atıyordu ona. Bu coşkun insan seli içinde halkın düşmanlarını arayıp bulmak, halk düşmanı hainleri cezalandırmak istercesine, sarı gözlerini yöresinde gezdiriyordu. O geçerken Gamelin de şapkasını çıkarıp yüz bin sesin uğultusuna katıldı:

"Yaşasın Marat!"

Şanlı Marat, bir ulusun alın yazısı gibi, Konvansiyon'un toplandığı yapıya girdi. Yığın, yavaş yavaş dağılırken, Gamelin, Honoré Sokağı'ndaki bir taşa oturmuş, yürek çarpıntılarını dindiriyordu. Bu görüntü heyecanla, tatlı bir coşkuyla doldurmuştu yüreğini. Hasta olduğu halde damarlarında hâlâ ateşli bir kan dolanan, hasta bedeninin son gücünü de Cumhuriyet'in hizmetine sunan, herkese açık olan o yoksul evinde, onu kollarını açıp büyük bir şevkle karşılayan, ona yılmadan usanmadan halk çıkarlarından söz eden, zaman zaman, devrim düşmanları hakkında fikirlerini soran Marat'yı çok severdi, hayrandı ona. Bu dürüst adamın düşmanları onu ortadan kaldırmak için ağız birliği etmişlerdi, ama sonunda zaferi kazanan yine Marat olmuştu. Halkın Dostu'nun suçsuzluğuna karar verip, Konvansiyon'a en çalışkan, en dürüst, en devrimci üyesini yeniden kazandıran Devrim Mahkemesi'ne büyük saygı duyuyordu. Bu ateşle yanıp tutuşan, yurt aşkını bir taç gibi giyen başı, erdemli bir gururu, amansız bir aşkı damga gibi taşıyan, yılların yıkımıyla kırış kırış olmuş bu güçlü yüzü, bu gergin ağzı, bu geniş göğsü, zaferinin canlı arabası üstünden yurttaşlarına "Siz de benim gibi ölünceye dek yurtsever olun!" şeklinde haykırır gibi duran bu gövdeyi, bu can çekişen gövdeyi yeniden görüyordu.

Sokakta kimseler kalmamış, gecenin karanlığı üzerine inmişti. Ellerinde el fenerleri, sokak lambalarını yakmak için dolanan ışıkçılardan başka insan kalmamıştı yollarda. Gamelin hem yürüyor hem de kendi kendine mırıldanıp duruyordu:

"Ölünceye dek! Ölünceye dek!.."

V

Evariste, sabah saat dokuzda, Luxembourg Parkı'nda Elodie'yle buluştu. Elodie, bir kanepeye oturmuş onu bekliyordu. Bir aydan beri, her gün, ya *Amour peintre*'de ya da ressamın Thionville Alanı'ndaki atölyesinde buluşuyorlardı. Aşkları masum bir sevginin sınırlarını asla aşmıyordu. Ciddi, erdemli, dindar ve dürüst bir yurttaş olan Gamelin, sevgilisiyle ancak yasaların önünde ya da Tanrı'nın huzurunda birleşmeye hazırdı. Bu bakımdan, aşkları da açıklığın, genelliğin çevresini asla taşmayacak biçimdeydi. Elodie, Evariste'in bu davranışlarını beğenmesine beğeniyordu, ama bu elverişsiz koşullar içinde evlenmelerinin de olanaksız olduğunu biliyordu. Bu toplumsal koşullara başkaldırmaya da yanaşamadığından, koşullar elverinceye dek, gizlice, karıkoca hayatı yaşamaları fikrindeydi. Uygun bir zaman geldiğinde bu yasak ilişkileri elbette kendiliğinden yasal ilişkilere dönüşürdü. Bu bakımdan, kurallara karşı fazlaca saygılı olan dostuna, bu titizliğini bir gün terk ettirebileceğini düşünüyordu. Kendisiyle ilgili bazı şeyleri de bir an önce açıklamak istiyordu. Chartreux Manastırı yakınındaki ıssız bir bahçede Evariste'den bir saatlik buluşma istedi.

Dostça ve sevgi dolu gözlerle baktı ressamın gözlerine, elini eline aldı, yanına oturtup, sözlerini tarta tarta konuşmaya başladı:

"Sizi, hiçbir şeyimi sizden saklamayacak kadar beğeniyorum Evariste. Size yaraşan bir dost olduğuma inanıyorum. Bu yüzden gizlim saklım kalmamalı. Dinleyiniz beni, yargıcım olunuz. Bayağı, adi ya da çıkarım uğruna hiçbir şey yapmış değilim, ama zayıftım, saftım... İçinde bulunduğum güç koşulları anlamaya, değerlendirmeye çalışın dostum. Biliyorsunuz, annesiz büyüdüm, genç yaşta dul kalan babam kendi eğlencesinden başka bir şey düşünmüyor, benimle ilgilenmiyordu. Duygulu bir insandım. Doğa, duyarlı bir yürek, duyarlı

bir ruh sunmuştu bana. Yargılarım sağlamdı, tutarlıydı; ama yine de mantıktan çok, duygularımla yaşıyordum. Aklım ve duygularım, bugün birbiriyle bağdaşmasalardı bile, Evariste yine de, duygularımın sesini dinler, kendimi bütünüyle ve ölünceye dek size verirdim!"

Ölçülü bir dille kelimeleri tarta tarta konuşuyordu. Söyleyeceklerini zaten önceden hazırlamıştı. Özden bir insandı. Jean-Jacques Rousseau'ya özeniyordu ve içinden, "Bu sırları bilen yalnız ben olmadığıma göre, Evariste, bir gün nasıl olsa öğrenecek, iyisi bana utanç verebilecek şeyleri önce benden öğrensin" diyordu. Bu yüzden de, uzun zamandan beri, Evariste'e açılmak kararındaydı. Yumuşak, ağırbaşlı, uysal bir yaradılışı vardı. Olanlardan kendini suçlu bulmuyordu ve bunları söylemek de büyük bir üzüntü vermiyordu ona. Zaten ancak gerektiği kadarını söyleyecekti.

"Ah yazık ki, o yalnız, terk edilmiş olduğum anlarda tanıyamadım sizi sevgili Evariste!" dedi içini çekerek.

Gamelin, Elodie'nin "Yargıcım ol!" şeklindeki isteğini harfiyen uygulamaya hazır, dikkatle dinliyordu. Zaten gerek yaradılışı, gerekse gördüğü eğitim bakımından böyle bir görev için biçilmiş kaftandı. Elodie'nin itiraflarına vermişti kendini, bekliyordu.

Elodie, sade bir dille anlatmaya başladı:

"Kötü yanlarına karşılık iyi yanları da olan ve yalnızca bu iyi yanlarını gösteren bir delikanlı, benden hoşlanmış olmalı ki, şaşılacak derecede ilgilenmeye başladı benimle. Çiçeği burnundaydı, kibardı, ona hayran olduklarını açıkça söylemekten çekinmeyen güzel kadınlarla ilintisi vardı, ama beni bağlayan, ne güzelliği ne de zekâsıydı... Bana, beni sevdiğini söyleyerek yaklaştı. Sanırım gerçekten de seviyordu beni. Bana karşı şefkatli, özenliydi. Ben yürekten gelen bir bağlılık sözü bekliyordum. Oysa onun yüreği daldan dala konuyordu. Şimdi burada, onu değil, yalnızca kendimi suçluyorum, bunlar benim itiraflarım, onun değil. Artık bir yabancıdan farkı kalmadı, bu yüzden de ondan yakınmıyorum. Ah! Yemin ederim ki Evariste, artık o adamın varlığıyla yokluğu benim için bir!"

Sustu. Gamelin hiçbir şey söylemedi. Kollarını kavuşturmuştu. Bakışları anlamsız ve bir noktaya dikilmişti. Hem sevgilisinin hem de kız kardeşi Julie'nin durumlarını düşünüyordu. Julie de bir âşığın

ardına takılmıştı, "Ama onun durumu bu mutsuz Elodie'den daha başka" diye söylendi içinden. Julie, duyarlı bir yüreğin yanılgısıyla değil, zevk sefa içinde yaşamak için bir erkeğin peşine takılmıştı. Kız kardeşini asla bağışlamayacaktı. Sevgilisinin de hani bağışlanacak yanı pek yoktu. Onu da suçlama eğilimindeydi.

Elodie, çok tatlı bir sesle kaldığı yerden devam etti:

"Erdem içime işlemişti, filozof ruhlu bir kızdım. Bütün insanların dürüst olduğuna inanıyordum. Beni yıkan, doğa ve erdem okulunda yetişmemiş bir insana bel bağlamak oldu. Toplumsal önyargıların, tutkunun, onurun ve o boş şöhret arzularının bencilleştirdiği, insafsızlaştırdığı bir insana rastladım."

Bu ölçüp biçilmiş, hesaplı sözler Eloide'nin istediği etkiyi uyandırmıştı. Gamelin'in bakışları yumuşayıverdi birden.

"Sizi ayartan kimdi, tanıdığım biri mi?"

"Hayır, tanımıyorsunuz."

"Adı ne?"

Böyle bir soruyla karşılaşacağını biliyordu. Adını söylememeye kararlıydı.

"Daha fazla sormayınız rica ederim. Zaten sizin bakımınızdan olsun, kendi bakımımdan olsun, gerekenden çoğunu söyledim" dedi.

Ama Evariste, adamın adını ısrarla öğrenmek istiyordu. Elodie susuşunun nedenlerini şöyle açıkladı:

"Aşkımıza gölge düşsün istemiyorum. Benim için artık bir yabancı olan bu adamı belirleyen hiçbir şey söylememeye kararlıyım. Sizi kızdıracak, huzurunuzu bozacak bir sahne yaratmaya hiç de niyetim yok. Aramıza can sıkıcı bir gölge, bir hayal koyamam. Benim unutup gittiğim bir insanı ne diye size tanıtayım."

Gamelin, sürekli onu ayartan adamın adını söylemesi için sıkıştırıp duruyordu: Israrla, ayartıcı, ayartan deyimini kullanıyordu. Elodie'nin aldatıldığından, baştan çıkarıldığından, ayartıldığından şüphesi yoktu. Başka türlü olduğunu, Elodie'nin kendi arzusuyla, etinin, kanının sesine uyarak böyle bir şey yaptığını aklının köşesinden bile geçirmiyordu. Bu yumuşak, arzulu yaratığın, bu güzel kurbanın adama kendi arzusuyla etini sunduğunu düşünemiyordu. Gururunun yaralanmaması için kızın ille de zorla, hileyle, şiddet kullanılarak, tuzağa düşürülerek elde edil-

mesi gerekiyordu. Ölçülü bir dille, ama hep aynı kapıya çıkan sıkıcı sorular sorup duruyordu. Bu ilintinin nasıl kurulduğu, uzun ya da kısa sürdüğü, sakin ya da olaylı geçip geçmediği, nasıl son bulduğu gibi. Ve dönüp dolaşıp, sanki adamın bu konuda, duyulmadık, bilinmedik garip yöntemleri varmış gibi, onu ayartmak için hangi çarelere başvurduğunu soruyordu. Bütün bu soruları bir işe yaramadı. İri gözyaşlarıyla, sus artık diye yakaran bakışlarla bakıyor, dudaklarını sıkı sıkıya yumup, tek sözcük bile söylemiyordu Elodie.

Evariste, adamın şimdi nerede olduğunu sorunca, bir şeyler söyleyebilmiş olmak için, "Krallığı terk etti" dedi.

Sonra hemen hatasını düzeltti.

"Şey, Fransa'yı terk etti demek istedim."

"Bir göçmen ha!" diye haykırdı Gamelin.

Sessiz sessiz baktı Elodie. Göçmen deyip çıkmıştı Evariste. Siyasal tutuklulara en yatkın gelen haini bulmuş, kıskançlığını Jakobenci bir renkle de boyamıştı... Bir göçmendi ha! Evariste'in kendi kendine yarattığı bu buluş, Elodie'yi rahatlatmıştı, ama ressamı üzgün gözlerle süzmekten de kendini alamadı.

Gerçekteyse, Elodie'nin âşığı, bir savcının yanında çalışan küçük bir memur, çok güzel, sevimli bir çocuktu. Savcının daha çok ayak işlerini, sokak hizmetlerini görürdü. Elodie tapıyordu ona. Üç yıl geçmesine rağmen anıları hâlâ tatlı bir sıcaklık veriyordu yüreğine. Zengin ve yaşlı kadınlarla düşüp kalkardı. Zahmetlerinin karşılığını daha iyi ödeyebilen, halden bilir bir kadın yüzünden bırakmıştı Elodie'yi. Çalıştığı büro kapanınca Paris Belediyesi'ne girmişti. Şimdi o ateşli devrimcilerdendi, ama halen düşüp kalktığı eski bir aristokrat kadının da meteliksiz âşığıydı.

"Bir aksoylu, bir kaçak ha!" diye tekrarladı Gamelin. Evariste'in gerçeği öğrenmesini istemediği için düzeltmeye yanaşmadı Elodie. "Demek alçakça bıraktı gitti seni ha?!"

Elodie, evet anlamında başını eğdi.

Kızı bağrına bastı Gamelin:

"Bozuk, çürümüş krallık çağının sevgili kurbanı, üzülme aşkım. O alçaktan öcünü alacağım. Dilerim elime düşer bir gün! Ne yapıp edip öğreneceğim kim olduğunu!"

Başını öte yana çevirdi. Hem üzgündü hem de gülümsüyordu. Düş kırıklığına uğramıştı. Gönül sorunlarında daha akıllı, daha doğal, daha sert isterdi onu. Oysa çok çabuk bağışlamıştı Elodie'yi. Biliyordu nedenini. Evariste'in tatsız bir düş evreni vardı. Elodie'ye olan güveni yüzünden, bu olay, aslında arzu dolu erkekleri kahretmesi gereken düşüncelerden hiçbirini uyandırmamıştı onda. Olaya toplumsal ve erdemsel bir ayartma yönünden bakıyordu sadece.

Kalktılar, yeşil yollar boyunca yürüdüler. Kıza, ıstırap çektiği için, şimdi onu daha da çok sevdiğini, beğendiğini söylüyordu. Bu kadarını da beklemiyordu Elodie, ama nasıl olursa olsun, seviyordu onu. Gözlerinde ıpıl ıpıl yandığını gördüğü sanat gücüne tapıyordu.

Luxembourg Parkı'ndan çıktıklarında, Eşitlik Sokağı'nda, Ulus Tiyatrosu'nun çevresinde bir toplulukla karşılaştılar. Şaşılacak bir şey değildi. Birkaç günden beri yurtsever kesimlerde büyük bir kaynaşma vardı. Orléans kesiminin fesat yuvası olduğunu, Brissot'nun[1] suç ortaklarının Paris'i yakıp yıkacağını, cumhuriyetçileri öldüreceğini, Konvansiyon'un bu adamlardan temizlenmesi gerektiğini söylüyorlardı. Komün'ün, yirmi birlerin atılmasını isteyen dilekçesine Gamelin de imzasını koymuştu.

Tiyatroyu yandaki eve bağlayan kemerin altından geçerlerken, karmanyol ceketli bir yurttaşlar topluluğu arasından kendilerine yol açmaları gerekti. Başında panter postundan bir başlık, Praxitèle'in[2] Amour'u kadar güzel, genç bir asker, galerinin üstünden söylev veriyordu. Bu sevimli asker halkın dostunu gevşeklikle suçluyor, "Uyuyorsun Marat, federalistler zincire vurmaya hazırlanıyorlar bizi!" diyordu.

Elodie, gözlerini Evariste'e çevirip, "Gidelim Evariste" dedi hemen.

Kalabalıktan ürktüğünü, bu sıkışıklık içinde baygınlık geçirmekten korktuğunu söylüyordu.

Ölünceye dek beraber olacaklarına yemin ederek, Ulus Alanı'ndan ayrıldılar.

1 Jacques-Pierre Brissot (1754-1793): Günceci, Konvansiyon üyesi. Kurucu Meclis üyesi, Jironden, 1793'te boynu vuruldu.

2 Bir Yunan yontucusu, İÖ 390 yıllarına doğru Atina'da yaşadı. Afrodit heykelleriyle ünlüdür.

O sabah erken saatlerde, Brotteaux, yurttaş Gamelin'in annesine güzel bir horoz armağan etmişti, ama horozu nereden aldığını söylememişti. Çünkü, horozu, zaman zaman yazıcılığını yaptığı haldeki bir kadından almıştı. Haldeki kadınlardan, kralcılara karşı hâlâ sevgi besledikleri ve göçmenlerle haberleştikleri için pek hoşlanılmazdı. Gamelin'in annesi nasıl teşekkür edeceğini bilememişti. O zamanlar böyle tavuk, horoz bulmak nerdee! Yiyecek ateş pahasınaydı. Halk, kıtlık korkusu içindeydi. Aksoylular kıtlık olmasını istiyor, çıkarcılar da elinden geleni ardına koymuyor deniyordu.

Bayan Gamelin, bu armağana karşılık olarak Brotteaux yurttaşı öğlen yemeğine çağırmış, "Gel horozdan payını sen de al" demişti. Brotteaux yurttaş, mutfaktan gelen mis gibi horoz kokusunu soluyup, ev sahibini kutladı. Gerçekten de ressamın atölyesini pek hoş bir çorba kokusu kaplamıştı.

Kadıncağız, "Çok iyi yürekli insansınız bayım, midemizi armağan ettiğiniz güzel horoza hazırlamak için önce şöyle bir sebze çorbası yaptım. İçine de biraz domuz pastırmasıyla iri bir sığır kemiği attım. Çorbaya ilikli kemik kadar tat veren, koku veren hiçbir şey yoktur" dedi.

"Gerçekten akıllıca bir yol bulmuşsunuz yurttaş. Bugün yarın, bütün bir hafta boyu kemiği tencereden çıkarmayın, çorbanız her zaman mis gibi kokar. Panzoust'lu bir falcı kadın tanırım, aynen böyle yapardı. Karalahanadan bir çorba kaynatıp, içine biraz sarı domuzyağı ve kurutulmuş savorados atardı. Ben de bu kadınla aynı ülkedenim. Bizde lezzetli ve tatlı ilikli kemiğe savorados denir."

"Sözünü ettiğiniz kadın aynı kemiği o kadar uzun zaman kullandığına göre, pek eli sıkı biri değil mi bayım?"

"Bilinmeyenleri bilen bir kadındı, ama yoksuldu. Bu yüzden kendi yağıyla kavruluyordu."

Bu sırada Evariste Gamelin girdi. Elodie'nin anlattıkları hayli duygulandırmıştı onu. Elodie'yi ayartan adamı bulacağına, hem Cumhuriyet'in hem de sevgilisinin öcünü alacağına ahdetmişti.

Hoş geldin faslından sonra, Brotteaux yurttaş kaldığı yerden devam etti:

"Geleceği bildirmeyi kendine uğraşı edinenlerin zenginleştiği pek nadirdir. Kurnazlıkları pek çabuk anlaşılır. Düzmecelikleri yüzünden

halkın hıncını üstlerinde toplarlar. Gelecekte ne olacağını gerçekten söylüyorlarsa, bu yaptıkları feci bir şey. İnsan başına gelecekleri bilse hayat çekilmez olur. Gelecekteki yıkımları önceden öğrenip, vaktinden önce ıstırap çekmeye başlayacaklar. Sonlarını bildikleri için ellerindekilerden de zevk alamaz hale gelecekler. İnsanların mutlu olabilmeleri için bazı şeyleri bilmemeleri gerekir. Şu bir gerçektir ki, çoğu zaman insanlar bilgisiz yaşar. Kendimizi hemen hemen hiç tanımıyoruz. Başkasını da öyle. Mutlu olmak mı istiyorsun, bilmeyeceksin. Yalanlarla avutacaksın gönlünü."

Bayan Gamelin çorbayı getirdi. Sofra duasını okudu. Oğlunu ve konuğunu masaya oturtup kendi de ayakta yemeğe başladı. Yurttaş Brotteaux yanına oturması için yer gösterdi, oturmadı. Nezaketin sonunu bilenlerdendi.

VI

Sabahın onuydu. Yaprak kımıldamıyordu. Görülmemiş derecede sıcak bir temmuz ayıydı. Jérusalem Sokağı'ndaki fırıncının kapısında, silahlarını çatıp pipolarını tüttüren dört ulusal muhafızın gözcülüğü altında, yüz kadar yurttaş kuyruk olmuşlardı.

Konvansiyon yiyeceğe *narh* koymuştu; narhla beraber de tahıl, un ne varsa sırra kadem basmıştı. Çöldeki İsrailliler gibi Parisliler de karınlarını doyurmak için gün doğmadan sokağa dökülüyorlardı. Kadınlar, erkekler, çocuklar, bütün bu insanlar, bulaşık sularını kaynatan, ter ve kir kokularıyla dolu erimiş kurşun gibi kızgın gökyüzü altında sıkış tepiş, itişip kakışıyorlar, dert yanıyorlar, insan soyunun türdeşlerine karşı duyduğu tüm duygularla, nefretle, tiksintiyle, ilgiyle, istekle, kayıtsızlıkla birbirlerine bakıyorlardı. Herkese yetecek kadar ekmek bulunmadığını biliyorlardı. Son gelenler bir olanağını bulup öne geçmeye çalışıyor, haksızlığa uğrayanlar haklarının alındığından boşuna şikâyet ediyorlardı. Kadınlar, yerlerini korumak ya da daha öne geçmek için dirsekleriyle, kalçalarıyla çevresindekileri itekleyip duruyordu. Sıkışıklık çekilmez hal alınca bağırtılar kopuyordu: "İtmeyin, durun!" Herkes, kendisini de ittiklerini söyleyerek karşı koyuyordu.

Bu keşmekeşi, düzensizliği önlemek için bölge temsilcileri fırının kapısına bir ip bağlamayı düşündüler. Sırası gelen bu ipi tutacaktı, ama bu kez de ipe yaklaşanlar hep birden tutmaya çalışıyor, birbirlerinin ellerini itiyorlardı. Eli ipten bir kez kurtulanlar, bir daha yanaşamıyorlardı. Bu işten hoşnut olmayanlar ya da dalgacılar ipi kesiyorlardı. O yüzden de bu yöntemden vazgeçildi.

Kuyruktakiler boğulacak, soluğu kesilip ölecek gibi oluyor, bazen birbirlerine şakalar yapıyor, açık saçık şeyler söylüyor, bütün bu sıkıntılara neden olan aksoylulara, federalistlere sövüp sayıyorlardı. Oradan

bir köpek geçse, şakacılar köpeğe, "Pıt, ıtt!" diye sesleniyorlardı. Bazen bir edepsizin yüzünde bir kadının öfkeli şamarı patlarken, öte yandan da komşusunun sıkıştırdığı genç bir hizmetçi kız, gözleri yarıkapalı, dudakları aralık, baygın baygın soluyordu. Sevgili Fransızların çapkın yaradılışlarını okşayan her sözün, her davranışın, tatlı tatsız her olayın ardından, oradaki bir bölük dalgacı genç, yaşlı bir Jakobenin, adil ve mutlu bir geleceğin kurulacağına dair, Cumhuriyetçilerin inançlarını dile getiren bir nakaratın böyle bir durumda söylemesini hoş karşılamamasına rağmen, *"İşler Yoluna Girecek"* şarkısını söylüyorlardı.

O sıra, bir adam koltuğunun altındaki merdiveniyle, fırının karşısındaki duvara bir Komün bildirisi yapıştırmaya geldi. Bundan böyle et de karneye bağlanacaktı. Gelip geçenler, ıslak kâğıtta yazılanları okumak için duruyorlardı. Sırtında küfesiyle ordan geçen bir lahana satıcısı koca sesiyle paldır küldür bağırmaya başladı:

"Sığırların iyileri geçti gitti, biz bağırsaklarımızı kazıyalım gayri."

Birden, bir lağımdan öyle şiddetli bir pis koku yükseldi ki, çoğunun midesinin altı üstüne geldi. Kadının biri fenalık geçirip bayıldı, iki ulusal muhafız kadını birkaç adım ötedeki bir su tulumbasının altına taşıdılar. Burnunu tıkıyordu herkes. Bir uğultudur yükseldi. Sıkıcı, korkunç sözler dolanmaya başladı ortalıkta. Yoksa bir hayvan leşi mi gömmüşlerdi oraya. Kötü yüreklinin biri ağu mu saçmıştı yoksa. Eylülde öldürülüp de yandaki evin bodrumuna atılıp kalan bir aksoylunun ya da bir papazın cesedi miydi neydi bu kokan?

"Demek oraya da ceset doldurdular?"

"Yalnız oraya mı, her yere!"

"Chatelet de öldürülenlerden biridir belki. Ayın ikisinde Pont au Change'da üst üste yığılmış tam üç ceset gördüm."

Parisliler öldürülen aksoyluların şimdi cesetleriyle onları ağulayıp öçlerini almalarından korkuyordu.

Evariste Gamelin de kuyruğa girdi. Yaşlı annesinin kuyrukta bekleyip yorulmasına gönlü razı olmuyordu. Komşusu Brotteaux yurttaş da redingotunun koca cebinde Lucréce'i, sakin, gülümseyen bir yüzle ona eşlik ediyordu.

İhtiyarcık gördüğü bu sahneyi, çağdaş bir Téniers'nin[1] fırçasından çıkmış bir tabloya benzeterek pek beğendi.

"Bu hamallar, bu geveze kadınlar günümüz ressamlarının pek hoşlandığı Yunan, Romalı tiplerden çok daha ilginç. Ben her zaman Flamand ressamlarının tuttuğu yolu sevmişimdir" dedi. Ama nezaket olsun diye bu bilgeliğinin ve bu zevkinin nerden geldiğini, sayıca ve değer yönünden kendisiyle ancak bir tek Bay de Choiseul'ün yarışabileceği Hollandalı ressamların tablolarından oluşmuş bir galerisi bulunduğunu hatırlatmıyordu.

Ressam cevap verdi:

"İlkçağ yapıtlarından ve onlardan esinlenerek yapılan tablolardan güzel yok bence, ama Téniers'nin, Steen'in[2] ya da Ostade'in[3] tablolarının Watteau'nun,[4] Boucher'nin[5] ya da Van Loo'nun[6] değersiz süs parçalarından üstün olduğu fikrinize katılıyorum. Gerçi bu ressamlar da çirkinleştiriliyor, ama yine de Baudon'da ya da Fragonar'daki[7] kadar bayağı değil."

Bir tellal geçti o sırada.

"Devrim Mahkemesi'nin belleteni!.. Suçluların listesi" diye bağırıyordu.

"Tek bir devrim mahkemesi yeterli değil, her kentte bir tane kurulmalı... Her kentte mi diyorum, yok, yok, her bucakta, her kantonda bir tane bulunmalı. Bütün aile babaları, bütün yurttaşlar yargıç olmalı. Yurt, düşman topraklarının, hain yumruklarının tehdidi altındayken hoşgörüden daha büyük suç yoktur. Şu duruma bakın! Lyon, Marseille, Bordeaux ayaklanmış, Corse başkaldırmış, Vendée ateşler içinde. Mayence, Valenciennes işbirlikçilerin eline geçmiş. Kırlarda, kentlerde, her

1 Baba oğul, iki Flamand ressamı. Babaya yaşlı Téniers (1582-1649), oğula, genç Téniers (1610-1960) denmektedir. Tablolarında meyhanelerdeki, panayırlardaki halk yaşantısını resmettiler.

2 Jean Steen (1626-1679): Hollanda okulundan bir ressam.

3 Van Ostade (1610-1684): Hollanda okulundan bir ressam

4 Antoine Watteau (1684-1721): Fransız ressam ve gravürcüsü.

5 François Boucher (1703-1770): Fransız ressam. Kır tabloları, mitolojik konuları resmeden tablolarıyla ünlüdür.

6 Jean-Baptiste Van Loo (1684-1745): Fransız ressam. Portreleriyle ünlüdür.

7 Jean-Honoré Frogonard (1732-1806): Fransız ressam ve gravürcüsü.

yerde ihanet, Konvansiyon sıralarında ihanet, generallerin savaş meclislerinde, elinde haritasıyla ihanet, ihanet. Bu yurdu ancak giyotin kurtarır!"

"Esasta giyotine karşı değilim. Tek efendim, tek öğretmenim doğa, insan yaşamının bir değeri olacağından hiç mi hiç söz etmedi bana. Tersine, her haliyle, insan yaşamının hiçbir değeri olmadığını gösteriyor. Tüm varlıklar, aynı sonuca doğru koşan başka varlıklara yem olmak için çabalıyor. Öldürmek doğal bir hak. O halde ölüm cezası da yasal olmalı. Ne var ki ceza, ne erdem ne de adalet açısından değil, zorunlu olduğu için verilmeli, ama düşünüyorum da, galiba bende de kötü bir huy var. Kan akmasını görmeye dayanamıyorum, henüz felsefem bu sakatlığımı düzeltmeme yardımcı olamıyor."

"Cumhuriyetçiler insancıl, duygulu kimselerdir. Ölüm cezasını, otorite kurma yönünden uygulayanlar yalnızca zorbalardır. Halk, kendi egemenliğini kurunca bu cezayı da kaldıracaktır bir gün. Bütün yurtseverler Robespierre'le birlikte bu cezaya karşı durdular. İdam cezasını kaldıracak bir yasa bir an önce çıkarılmalı, ama ölüm cezası, Cumhuriyet'in en son düşmanı da yasanın kılıcı altında can verdikten sonra yürürlükten kaldırılmalı."

Gamelin ve Brotteaux'dan sonra kuyruğa yenileri katılmış, bir yığın kadın daha sıraya girmişti. Başında başörtüsü, ayağında tahta bir kundura, boynunda çapraz asılmış bir kılıç, etine dolgun güzel bir örgücü kadın; saçları darmadağın, boyun atkısı kırış kırış, kumral, sevimli bir kız; cılız bir çocuğa meme veren zayıf, solgun genç bir anne de ressamın ardında bekleyenlerdendi.

Çocuk annesinin memesinde süt bulamıyor, çığlığı basıyordu, ama sesi zayıf çıkıyor, hıçkırıklar sesini boğuyordu. Acınacak kadar küçüktü. Teni soluk, bulanık, gözleri kan çanağı gibi kıpkırmızıydı. Annesi üzgün gözlerle bakıyordu çocuğuna. Kuyruk gittikçe kalabalıklaştığından, arkadakiler sürekli sıkıştırıyordu kadıncağızı. Gamelin, mutsuz anneye dönüp, "Çok küçük" dedi.

"Henüz altı aylık. Zavallı yavrucak! Babası asker, Avusturyalıları Condé'ye püskürtenlerden. Adı Dumonteil (Michel), yorgancı çırağıydı. Belediye'nin karşısındaki tiyatroda askerlik kaydı yapıldı. Zavallı, hem yurdunu savunmak, hem de biraz başka ülkeleri görmek istiyordu...

Sabırlı olmamı yazıyor. Paul'ü nasıl beslerim, kendimi bile besleyemezken!.."

Sarışın, güzel kızın sesi duyuldu bu kez:

"Ah, daha bir saat burdayız. Aynı şeye bir de bakkalın kapısında katlan, yine çekeceğimiz var bu akşam da. Üç yumurtayla bir çeyreklik yağ için nerdeyse canımız elden gidecek."

Yurttaş Dumonteil kadın, içini çeke çeke haykırdı:

"Yağ mı dedin, üç aydır yağ yüzü görmedim!"

Kadınlar hep bir ağızdan yiyecek darlığından, her şeyin ateş pahası olduğundan yakınmaya başladılar. Göçmenlere lanetler okudular. Oynak karılara yatak payı olarak besili tavuklar, dört livrelik[8] koca ekmekler veren bölge temsilcilerinin boynunun bıçaklara gelmesini dilediler. Öküzlerin Seine Nehri'ne, un çuvallarının lağımlara, ekmeklerin ayak yolu kuburlarına atıldığına dair öyküler anlatılıyordu... Kralcıların, hainlerin işiydi, Paris halkını açlıktan öldürmek istiyorlardı.

Kırışık boyun atkılı sarışın kız, birdenbire eteğine ateş düşmüş gibi haykırmaya başladı. Ceplerinin içini dışını çıkarıyor, "Kesemi çaldılar!" diye bağırıyordu.

Hırsızlık sözünü duyunca, bir zaman Saint-Germain semtindeki bütün evlerin altını üstüne getirdikleri, Tuilerie Sarayı'nı kuşattıkları halde bir tek çöpe bile el sürmeyen bu yoksul insanlar, bu esnaf ve ev kadınları, derin bir öfkeye kapıldılar. Versailles Şatosu'nu seve seve yakıp kül ederler, ama tek bir iğne bile çalmayı namussuzluk sayarlardı. Haylaz gençler kızcağızın telaşını dalgaya almak istediyseler de, halkın tepkisi karşısında hemen seslerini kesmek zorunda kaldılar. Hırsızı şimdiden fener direğine asmaktan söz etmeye başlamışlardı. Her kafadan bir ses çıkıyor, hırsızın kim olabileceği araştırılıyordu. İriyarı örgücü kadın, kılık kıyafetiyle eski bir papazı andıran yaşlı bir adamı parmağıyla göstererek, keseyi bu "Capucin"in[9] çaldığına yemin ediyordu. Halk hemen buna inanıp "Asalım, asalım!" diye bağırmaya başladı.

Halkın şiddetle suçladığı yaşlı adam, yurttaş Brotteaux'nun önünde sessiz soluksuz duruyordu. Gerçekten de her haliyle eski bir papaz

8 Eskiden Fransa'da kullanılan bir ağırlık birimi.
9 Capucin: Saint-François'nın kurduğu din tarikatı ve bu tarikata bağlı kimse.

olduğu anlaşılıyordu. Halkın öfkesini üstüne çeken, yüreklerden henüz silinmemiş olan o Eylül Kırımı'nın[10] anılarını yeniden yaşatan adamcağız, ürkek ve şaşkınlığına rağmen saygıdeğer bir insana benziyordu. Sanki yargılanmaktan yalnız suçlular korkarmış, böyle birdenbire bir suç altında kalmak en masum insanları bile ürkütmezmiş gibi, adamcağızın yüzündeki ürkekliğe bakıp suçlu olduğuna hemen karar vermişlerdi.

Brotteaux, özellikle çığrından çıktığı anlarda halkın duygularına karşı durmamayı, "halkın sesi hakkın sesidir" deyip bir köşeye çekilmeyi ilke edinmişti kendine; ama öte yandan, öyle kılı kırk yarıp, ölçüyle söz söyleyen bir insan da değildi. Bu adamın, ister Capucin olsun, ister olmasın, kızın parasını çalmadığını, bir an olsun bile kuyruktaki yerinden ayrılmadığını söyledi. Halk, hemen kararını verdi. Demek ki bu adam da hırsız papazın suç ortağıydı. İkisini de cezalandırmak gerekiyordu. Gamelin, Brotteaux'yu savununca bu kez suçlular üçlendiler. Kalabalığın en akıllıları, üçünün de bölge örgütüne teslim edilmesini önerdiler.

Derken, birdenbire küçük kızın haykıran sesi duyuldu, kesesini bulmuştu. Kalabalık kızı yuhalamaya başladı. Rahibeler gibi, kaba etlerine vurularak cezalandırılmasını istediler.

Din adamı, Brotteaux'ya, "Beni savunduğunuz için teşekkür ederim. Adımın pek önemi yok, ama olsun. Size kendimi tanıtmak isterim. Adım Louis de Longuemare, bu kadınların dediği gibi Capucin değilim, ama rahibim. Kiliseye bir yığın din bilgini ve kutsal kazandıran Barnabites tarikatındanım. Tarikatın kutsal Charles Borromée'ce kurulduğunu söylemek pek yerinde olmaz. Gerçek kurucusu havari Paul. Zaten armasında da Paul'ün adının baş harfleri vardır. Manastır, Pont-Neuf bölgesinin çalışma merkezi olunca, oradan ayrılmak, bu gördüğün sivil elbiseyi giyinmek zorunda kaldım" dedi.

Brotteaux, adamın giysilerine şöyle bir bakıp cevap verdi:

"Giysinize bir bakan papaz olduğunuzu anlar baba. Bu giysiyi görünce, insana, tarikatınızı terk etmekten çok, yeni bir düzene sokmuşsunuz gibi geliyor. Bu ağırbaşlı giysilere bürünürseniz, elbette dine karşı olanlar söver sayar size."

10 Eylül Kırımı: 2-3-4 ve 5 Eylül 1792 günlerinde, özellikle Abbaye, Force, Carmes ve Chatelet'deki Paris siyasal tutuklularının cezaevinde öldürülmesi olayı.

"Ne yapayım yani, üstüme dansçılar gibi mavi elbise giyemem ya!"

"Giysinizi eleştirdiysem, bunu kişiliğinizi övmek, tehlikelere karşı sizi uyarmak için yaptım."

"Tam tersine bayım, inancımı açığa vurmam konusunda bana cesaret vermeniz daha yerinde olurdu. Tehlike, tehlike... Yeterinden de çok korktum. Giysimi dönekçe çıkardım. Tanrı'nın bana sunduğu, yıllarca kendime kapanıp huzur içinde yaşadığım evimi terk etmedim hiç değilse. Orada kalmama izin verdiler, hücreme çekildim. Kilise ve manastırı değiştirip, bölge adını verdikleri küçük bir belediye yapısına çevirdiler. Kutsal gerçek simgelerinin çekiçlerle ezildiğini, parçalandığını gördüm bayım. Havari Paul'ün adının sökülüp yerine bir kürek suçlusu başlığının konduğunu gördüm. Bazen bölge toplantılarına da katıldım. Öyle yanılgılara düşüyorlar ki, insan şaşıyor.

"Dayanamadım, *kadri bilinmeyen* kutsal yapıdan ayrıldım. Meclisin verdiği yüz pistole'lük[11] bir ödenekle, ordu için savaş salması olarak alınan atların bulunduğu bir ahırda yaşamaya başladım. Kilisenin ve İsa'nın ölümsüzlüğüne inanan birkaç dindarla kutsal görevimizi yerine getiriyoruz."

"Belki öğrenmek isterdiniz, benim de adım Brotteaux; Baba, bir zamanlar aşarcılık yapardım."

"Kutsal Matthieu'den bilirim bayım, aşarcıdan da bilge çıkabilir."

"Çok dürüstsünüz Baba."

Gamelin de söze karıştı:

"Ekmekten çok adalet peşinde koşan bu dürüst yürekli halka hayran olmamak elde mi? Hırsızı cezalandırmak için her biri, tek tek, günlük ekmeğini düşünmeden, kuyruktaki yerini terk etmeye hazırdı. Her şeyden yoksun bu adamlar, bu kadınlar alabildiğine namuslu, alabildiğine dürüst. Namussuzluklara, erdemsizliklere seyirci kalamazlar."

Brotteaux cevap verdi:

"Hırsızı asmak için çırpınan bu insanların bu din adamına, onu savunan bana ve beni savunan sana karşı kötülük yapacaklarını kabul et-

11 Değeri değişken eski bir Fransız parası.

mek gerekir. Dünya malına böylesine düşkün, böylesine bencil bir aşkla bağlı olmasalardı, para için insanları asmaya kalkmazlardı. İçlerinden birinin parası çalınınca kendi paralarının da çalınmasından korktular. Hırsızı cezalandırmakla kendi paralarını da korumuş olacaklardı... Ayrıca, bu gündelikçilerin çoğu ve bu ev kadınları başkasının malına karşı da dürüst ve saygılıdır. Bu dürüstlük, saygı duyguları, erdemler anne ve babalarınca, çocukluklarından beri dövüle dövüle, kafalarına ve kıçlarına sokulmuştur."

Gamelin, yaşlı Brotteaux'ya, böyle bir dili bir filozofa yakıştıramadığını söyledi.

"Erdem, insanın yaradılışında vardır: Tanrı, erdem tohumlarını insanların yüreğine, ana rahminde serpmiştir" dedi.

Yaşlı Brotteaux Tanrıtanımazdı, bütün zevklerinin gür kaynağıydı Tanrıtanımazlığı.

"Görüyorum ki Gamelin yurttaş, dünya sorunlarında devrimci olan siz, Tanrı sorununda tutucu, hatta gericisiniz. Robespierre ve Marat da sizin gibi. Artık, ölümlü bir kralın zulmünden kurtulan Fransızların, kraldan çok daha zorba, çok daha zalim olan bir ölümsüzün boyunduruğu altında kalmakta ısrar edişi pek ilginç. Cehennemin yanında Bastille'in, din mahkemelerinin suçluları attığı kızgın odaların sözü mü olur. İnsanlık, Tanrıları, zorba krallara bakarak, onlardan örnek alarak yarattı. Gökyüzündeki Tanrılar yeryüzündeki zorbaların bir kopyasıdır. Siz kraldan, zorbadan kurtulup kopyasına dokunmamak istiyorsunuz!"

Gamelin haykırdı:

"Aman Brotteaux yurttaş, böyle konuşmaya utanmıyor musunuz? Bilgisizliğin ürünü, ne oldukları belirsiz çok Tanrılarla doğanın yaratıcısını karıştırmıyor musunuz? Tek ve iyi bir Tanrı'ya inanmak erdem için gerekli. Yüce Varlık Töreni[12] bütün erdemlerin kaynağıdır. Tanrı'ya inanmayan bir insan Cumhuriyetçi de olamaz. Bu gerçeği çok iyi bildiği içindir ki, Robespierre, Fransızları Tanrıtanımaz yaparak

12 8 Haziran 1794 tarihinde Robespierre'in önerip kabul ettirdiği dinsel bir tören. Konvansiyon üyeleri Tuileric Sarayı bahçesinde, ellerinde başak, çiçek ve yemişlerle bu yortu gününde toplanırlardı. Robespierre, Fransız ulusunun Tanrı'ya ve ruhun ölümsüzlüğüne inandığını göstermek için bu dinsel töreni koymuştu. Bu yortu Fransa'da çok çabuk unutulmuştur.

köleleştiren filozof Helvétius'un büstünü Jakobenlerin salonundan kaldırttı... Umarım Brotteaux yurttaş, hiç değilse, Cumhuriyet aklın dinini kurunca böylesi bilge bir dine karşı direnmezsin."

"Akla âşığımdır ben, ama aklın yobazı da değilim. Akıl, kılavuzluk eder bize, yolumuzu ışıtır, ama ona tapmaya kalkarsanız gözünüzü kör eder, cinayetlere sürükler."

Brotteaux, ayakları kirli sularda, baron Halbach'ın, kendi deyimiyle doğacılık felsefesinin beşiği sayılan yaldızlı koltuklarından birinde oturuyormuş gibi rahatlıkla, değer yargılarına devam ediyordu:

"Özellikle müzik konusunda yetenekli sayılabilecek Jean-Jacques Rousseau erdemle ilgili kuramını doğadan aldığını ileri sürüyordu, ama aslında Calvin'in[13] ilkelerinden esinlenmişti. Doğa bize birbirimizi parçalamayı öğretmekle, bütün cinayetlerimize, suçlarımıza örnek olmaktadır. Bu suçları, bu bayağılıkları düzelten ya da gizleyen ise sosyal durumdur. Erdemi sevmek gerekir, ama erdemin, insanların rahatça bir arada yaşayabilmek için uydurduğu basit bir çıkar yol olduğunu da bilmekte yarar vardır. Adına erdem dediğimiz, insanların, temelinde sürekli bir savaş, kırım, karşıt güçlerin körebe oyunu bulunan, evrensel düzene karşı giriştikleri umutsuz bir çabadan başka bir şey değildir. Kendiliğinden çıkıyor bu çaba. Düşündükçe, evrenin çığrından çıktığını, kudurduğunu daha iyi anlıyorum. Tanrı'yı doğanın yaratıcısı, evrenin kurucusu olarak sunmakla, din bilginleri ve filozoflar, Tanrı'yı anlamsız, kötü bir varlık biçiminde yansıtıyorlar. Tanrı'dan korktukları içindir ki, Tanrı iyidir diyorlar. Oysa öte yandan, Tanrı'nın zalimce davrandığını da kabul etmek zorunda kalıyorlar. İnsanlarda bile ender rastlanan bir kötülük kazandırıyorlar ona. Bu biçimde tapılır duruma getiriyorlar Tanrı'yı dünyamızda. İyiliksever, dürüst Tanrılara ise, onlardan korkmadıkları için tapmazlar. İyiliksever, dürüst Tanrılara tapan bir din yaratmazlardı bizim bu acınacak soyumuz. Bu iyi Tanrılara karşı şükran duygusu beslemezlerdi. Cehennem olmasa, Araf olmasa, Tanrı da zavallı bir insan durumuna düşerdi!"

Rahip Longuemare aldı sözü:

"Doğadan hiç söz etmeyin bayım, çünkü ne olduğunu bilmiyorsunuz."

13 Calvin (1509-1564): Fransa'da ve İsviçre'de, Katolik mezhebi içinde yeniden düzenleme (reform) yapmıştır.

"Vallahi, sizin kadar iyi bilirim doğayı Baba!"

"Dinsiz olduğunuz için bilemezsiniz, doğanın ne olduğunu, hangi yanlarının iyi, hangi yanlarının bozuk olduğunu yalnız ve yalnız din öğretebilir bize. Ayrıca bu konuda cevap de beklemeyin benden. Tanrı size hatalarınızı gösterebilecek kadar ne ateşli bir dil, ne güçlü bir akıl bağışladı bana. Korkarım, yetersizliğim yüzünden yeniden Tanrı'ya sövüp saymanıza, büsbütün sapıtmanıza elverişli bir ortam hazırlamış olurum. Size yararlı olmaya kalkarsam, bu konuda şiddetli bir arzu duysam bile bu iyilikseverliğime, tükettiğim soluğa karşı sağlayacağım..."

Sözünü tamamlayamadı, büyük bir uğultu kopmuştu. Kuyruğun başındakiler kuyrukta bekleyen açlara fırının kapılarının açıldığını söylüyordu. Sıradakiler yavaş yavaş, ama alabildiğine ağır, şimdi öne doğru ilerliyorlardı. Bir ulusal muhafız, sıradakileri baştan birer birer alıyordu içeri. Fırında, fırıncı, karısı ve çocuğu çalışıyordu. Sol kollarında üç renkli bir kurdele, iki sivil komiser, ekmek alanların bölgeden olup olmadığını, onlara evdeki insan sayısı kadar ekmek verilip verilmediğini denetliyorlardı.

Brotteaux yurttaşa göre, insan yaşamının tek amacı zevk peşinde koşmaktı: Tanrıların yokluğunda tek seçici aklın ve duyuların başka bir amaca yönelemeyeceğine inanıyordu. Ressamın sözlerini aşırı bağnaz, rahibin sözlerini de pek yavan, pek basit bulduğundan tat vermeyeceğini görüp, kendini eğlendirmek, bu uzun kuyrukta geçen zamanı daha az sıkıcı hale getirmek için, hayat görüşüne, kendi öğretisine döndü, redingotunun koca cebinden pek sevdiği, pek hoşlandığı Lucrèce'ini çıkarıp okumaya koyuldu. Kitabın kırmızı moroken kabının köşeleri kullanıla kullanıla kütleşmişti ve yurttaş Brotteaux üstündeki armayı, kesenekçi babasının peşin parayla bir hayli pahalıya satın aldığı üç altın adayı simgeleyen armayı, ne olur ne olmaz diye kazımıştı. Kaldığı sayfayı, insanları aşkın saçma üzüntülerinden kurtarmak isteyen filozof şairin, bir kadını, âşığın tüm sevi duyularını incitecek biçimde, hizmetçi kadınların kollarında bulduğu yeri açtı. Dizeleri okumaya başladı. Önündeki güzel kızın yaldızlı ensesine göz atmaktan, bu küçük kirli hatunun nemli kokusunu derin derin içine çekmekten de geri durmuyordu. Şair Lucrèce tek konuda, öğrencisi Brotteaux ise, pek çok konuda bilgeydi:

Her çeyrek saatte iki adım ata ata kitabı okuyordu. Latin esin perilerinin pek ciddi ve sayısız ezgileriyle coşmuş, kadınların, ekmeğin, şekerin, kahvenin, mumun, sabunun pahalılığından yakınan çığlıklarını duyduğu bile yoktu. Fırının kapısına böyle sessiz soluksuz geldi. Arkasında Gamelin, filozofun başının üstünden, demir ızgara üstündeki ekmeklere baka baka yürüyordu.

Sırası geldiğinde fırına girdi. Sandıklar, sepetler hep boşalmıştı. Fırıncı iki livre bile gelmeyen, son kalan ekmek parçasını da ona sattı. Evariste parasını ödedi. Fırıncı, halkın gürültü patırtıyla fırına saldırmasından korkup hemen kapıları kapadı. Oysa korkulacak bir şey yoktu. Gerek eski efendileri, eski zorbalar, gerekse yeni kurtarıcıları söz dinlemeyi, boyun eğmeyi öğretmişti onlara. Başlarını öne eğip ayaklarını sürüye sürüye uzaklaştılar.

Gamelin, yol ağzına geldiğinde, kucağında bebesi, Dumonteil yurttaşı bir taşın üstünde oturur gördü. Kıpırdamıyor, ağlamıyor, bakmıyordu. Teni soluk, öyle kalakalmıştı. Çocuk, annesinin parmağını hırsla emiyordu. Gamelin, sıkılgan, kararsız, bir süre kadının önünde durdu. Gamelin'in varlığından habersiz gibiydi kadın.

Birkaç kelime geveledi, sonra da cebinden bıçağını çıkarıp ekmeği ortadan kesti ve yarısını şaşkın şaşkın kendisine bakan kadının kucağına koyup uzaklaştı. Köşeyi çoktan dönmüştü bile.

Eve geldiğinde, annesi pencerenin önünde oturmuş çorap yamıyordu. Ekmeğin kalan parçasını da kıvançla annesinin dizine koydu.

"Kızmazsın değil mi anacığım? Ayakta bekleye bekleye o kadar yoruldum, sıcaktan öyle bunaldım ki, eve gelirken şurasından burasından kopara kopara derken, ekmeğimizin yarısını yemişim. Bu da senin payın" dedi.

Ekmek kırıntıları dökülmüş gibi giysilerini silkeledi.

VII

Gamelin'in dul annesinin o pek ünlü sözünü bir kez daha tekrarlayıp, "Kestane yiye yiye kestane kesileceğiz" dediği 13 Temmuz günü, öğlen yemeğinde sofrada yine kestane çorbası vardı. Bu sade yemeği henüz bitirmişlerdi ki, kapıları birden açılıp atölyeye bir bayan girdi ve girer girmez de işliği, kokusuyla, kıvancıyla doldurdu. Rochemaure yurttaştı gelen. Evariste, kadının, eski dostu Brotteaux'yu ararken yanlışlıkla atölyesine geldiğini sanıp, hemen Brotteaux'nun çatıdaki odasını göstermeye ya da böyle kibar bir hanımın değirmenci merdiveninden tırmanamayacağını düşünüp Brotteaux'yu çağırmaya hazırlandı, ama baktı ki kadın kendisine gelmişti, evde bulmaktan memnun olduğunu söylüyordu.

Birbirlerine yabancı değillerdi zaten. Birçok kez, David'in atölyesinde, meclis sıralarında, Jakobenler Kulübü'nde, Vénua Lokantası'nda birbirlerini görmüşlerdi. Güzelliği, gençliği, tavırlarıyla ilgisini çekmişti Gamelin'in.

Başında kamış bir flütü andıran, resmi görevlilerin başlığına benzer sorguçlu, kurdeleli bir şapka, peruklu, yüzüne allık sürmüş, mis gibi kokuyordu. Bunca süs püs, takım taklavat altında bile teninin tazeliği belli oluyordu. Modaya uygun bu yapmacıklar ivedi bir yaşama çabasını, şüpheli yarınlara gebe bu korkunç günlerin hummalı ateşini ele veriyordu. Geniş yakalı, geniş etekli, üstünde çelik düğmeleri ışıl ışıl yanan mintanı kan kırmızı renkteydi. Hem aristokrat, hem de devrimci gibiydi. Bu kırmızı renge, öldürülen aristokratların anısına saygı olsun diye mi, yoksa cellatlar kırmızı giydiği için mi düşkündü, anlaşılamıyordu. Yanında genç bir asker, bir atlı askeri vardı.

Boylu boslu, iri göğüslüydü. Elinde sedef bir deynek, atölyeyi şöyle bir dolaştı. İki saplı altın kelebek gözlüğünü gri gözlerine yaklaştırarak ressamın resimlerini inceliyor, resimlerden çok sanatçısının güzelliğiyle

ilgilendiğinden, gülümseyen bir yüzle yapıtları beğenmiş gibi hayranlık çığlıkları atıyor, Gamelin de kendisine iltifat etsin diye sanatçıyı göklere çıkarıyordu.

"Genç bir hasta, yanında tatlı, güzel bir kadın... Ne ince, ne hoş bir tablo bu. Neyi anlatıyor?" diye sordu.

"*Kız kardeşi Electre'in uykudan uyandırdığı Oreste.* Tamamlayabilseydim, belki tablolarımın içinde en az kusurlusu bu olurdu" diye cevap verdi ressam. Sonra da ekledi:

"Konu, Euripide'in[1] 'Oreste' adlı yapıtından alınmıştır. Bu yapıtın eski bir çevirisi elime geçti. Orada okuduğum bir sahne çok etkiledi beni. Genç Electre, kardeşini hasta döşeğinden kaldırıp ağzındaki köpükleri siliyor, gözlerinin önüne düşen gür saçlarını düzeltiyor ve sevgili kardeşine, söyleyeceklerini, Furie'ler gibi sessiz soluksuz dinlemesi için yalvarıyordu... Bu çeviriyi bir, bir daha okudum, Yunan biçiminin bir sis gibi tüm benliğimi kapladığını, dağılmak bilmediğini gördüm. Parçanın aslının daha gergin, daha bir vurgulu bir dille yazıldığını düşünüyordum. Kesin bir yargıya varmak için, o zamanlar (1791'lerde) Fransız Koleji'nde Yunanca dersleri veren M. Gail'e gidip bu parçayı kelimesi kelimesine bana çevirmesini rica ettim. Dediğim gibi çevirdi. Baktım ki, eski yazarlar sandığımızdan çok daha sade, çok daha özden bir dille yazıyorlar. Electre, Oreste'e, 'Uyuyabildiğin için ne kadar sevindim sevgili kardeşim! Doğrulmana yardım etmemi ister misin?' diyor. Oreste, 'Evet, yardım et bana, tut beni, ağzımın, gözlerimin çevresinde kalan şu köpükleri de sil, sarıl bana, dağınık saçlarımı düzelt, gözlerimin üstüne düşüyor...' diye cevap veriyor. Bu hayat dolu şiirle, bu narin, güçlü anlatımlarla öylesine doldum ki, gördüğün bu taslağı çizmekten kendimi alamadım yurttaş."

Genellikle yapıtlarından pek az söz eden ressam, bu yapıtı üstüne konuşmaktan bıkıp usanmıyordu. Yurttaş Rochemaure'un gözlüklerini kaldırıp ilgiyle bakması, beğendiğini tavırlarıyla belli etmesi, cesaretini daha bir artırmıştı. Devam etti:

"Oreste'in öfkesini pek ustaca koydu Hanneguin, ama Oreste'in öfkesinden çok, hüznü duygulandırır insanı. Ne acı bir alın yazısı varmış! Tanrıların hoş görmeleri gereken, insanlarınsa asla bağışlamaya-

1 Euripide (İÖ 480-406): Yunan şairi. Sözü edilen yapıt, şairin *Electre* adlı trajedisidir.

cakları o cinayeti, babasına ve kutsal buyruklara duyduğu saygı yüzünden işledi. Sarsılan adaletin öcünü almak için, doğaya karşı durdu. İnsanlık gömleğini sıyırıp attı. Tüm insansal sevgileri soyundu. O korkunç ve erdemli suçun ağırlığı altında yine de gururlu... İşte benim de, yan yana iki kardeşle göstermek istediğim bu."

Resme yaklaştı, sevgiyle baktı:

"Bazı kısımları aşağı yukarı bitti. Örneğin, Oreste'in başı ve kolu."

"Çok güzel bir tablo... Oreste size benziyor Gamelin yurttaş."

"Öyle mi?" diye ciddi ciddi gülümsedi.

Kadın, Gamelin'in uzattığı iskemleye oturdu. Yanındaki genç asker, elini iskemlenin arkalığına koymuş, ayakta duruyordu. Bir devrim yapıldığı nasıl da anlaşılıyordu. Çünkü eski düzende bir erkek, kadının oturduğu iskemleye parmağını bile dokundurmaz, bir hayli sıkı olan görgü kurallarının dışına çıkamazdı, aldıkları eğitim bunu gerektirirdi. Topluluk içinde kadına gösterilen saygının, baş başa olunan o gizli anların değerini daha bir artırdığına inanılırdı.

Louise Masché de Rochemaure, kralın avcı subaylarından bir teğmenin kızıydı. Kocası savcıydı. Kocası öldükten sonra dul kalan kadın, yirmi yıl boyunca maliyeci Brotteaux des Ilettes'in en sadık dostu olmuştu. Devrimde ise yeni ilkeleri hemen benimsemişti. 1790 Temmuz'unda onu Champ de Mars toprağını bellerken görmüşlerdi. Kim güçlüyse ondan yana olduğu için kolaycı Feuillant'ların,[2] Jironden'lerin,[3] Montanyar'ların[4] arasına girmişti. Uzlaşmacı bir ruhu, sarılıp kucaklaşma tutkusu, entrikacı yetenekleri olduğundan bir yandan da aristokratlar ve karşıdevrimcilerle işbirliği içindeydi. Geniş çevresi vardı. Tiyatrolara, kent dışındaki meyhanelere, lokantalara, kumar evlerine, salonlara, güncelere, komitelere, her yere girer çıkardı. Devrim, yenilikler,

2 Feuillant: 1792 yılında anayasacı kralcılara verilen ad. Tuileries yakınındaki eski bir manastırda toplanırlardı.

3 Jironden: Devrim sırasındaki siyasal parti. Konvansiyon'un sağ kanadından olan Brissotçuları temsil ettiğinden bunlara Brissot'cu da denir. Güney bölgesinin hemen bütün saylavları bu partidendi. Başlangıçta krallığa karşı olarak iktidara geldiler (1792); ama 16. Louis'nin düşüşünden sonra Eylül Kırımı'na karşı durdular, kralın öldürülmesine oy vermediler. Marat'yı sorumlu tutup yargıladılar. 31 Mayıs 1793 ayaklanmasıyla Konvansiyon'dan atıldılar, çoğunun 31 Ekim'de boynu vuruldu.

4 Konvansiyon'un en aşırı üyeleri. Meclisin en arka ve ün üst sıralarında oturuyor, sol kesimi oluşturuyorlardı.

eğlenceler, güçlükler, kıvançlar, yeni işler, kazançlı girişimlerle gelmişti ona. Siyasal dolaplar çevirir, harp çalar, kır tabloları yapar, şarkılar söyler, Yunan danslarını oynar, yemekli şölenler verip, Contesse de Beaufourt, sanatçı Descoings gibi güzel kadınları evinde toplayıp bütün gece otuz bir oynayarak, kırmızı kara yuvarlaklarını döndürerek zamanını geçirir, dostlarıyla ilgilenmekten de geri durmazdı. Meraklı, işbilir, her tarafa burnunu sokan, ortalığı karıştıran, bir yığın erkek ahbabı olan, boş, halkı tanımaktan uzak, paylaştığı fikirler kadar kabul etmediği fikirlere de yabancı, Fransa'da olup bitenlerden hiçbir şey anlamayan bir kadındı. Girişken, cesur görünürdü. Tehlike nedir pek bilmediği, güzelliğine de sonsuz güvendiği için bir hayli gözü pek ve atılgandı.

Kadına eşlik eden asker, gençliğinin en çiçekli günlerini yaşıyordu. Panter postuyla süslenmiş, hotozundan gelincik rengi tüylü kaytanlar sarkan bakır bir miğfer çocuksu başını kaplamıştı. Omuzlarına uzun ve korkunç bir tolga yelesi düşmüştü. Yelek biçimindeki kırmızı ceketi, bedeninin zarif biçimini saklamaktan korkar gibiydi. Kemerinde, kartal gagası biçimindeki kabzası ışıl ışıl yanan kocaman bir kılıç vardı. Açık mavi renkteki külot pantolonu, bacaklarının ince uzun kaslarını bütün çizgileriyle ortaya koyuyor, koyu mavi şeritler kalçalarında arabesk desenler çiziyordu. *"Achille Scyros'ta"* ya da *"İskender'in Düğün Geceleri"* oyunlarındaki cenkçi bir askeri veya âşığı canlandıracak bir dans oyuncusunu andırıyordu. Ve giysileri David'in titiz bir öğrencisince bu oyunlar için hazırlatılmıştı sanki.

Gamelin, bu delikanlıyı daha önce görüp görmediğini düşünüyordu. Hatırladı, on beş gün önce Ulus Tiyatrosu'nun galerisi üstünden halka söylev veren delikanlıydı.

Rochemaure genci tanıttı:

"Devrim Komitesi'nin İnsan Hakları Bölümü üyelerinden yurttaş Henry."

Aşk aynası ve canlı bir yurttaşlık belgesi olarak her zaman yanında taşırdı onu kadın.

Rochemaure sanat değeri yönünden Gamelin'i kutladıktan sonra, ilgilendiği bir terzi kadın için kart yapıp yapamayacağını sordu. Üstünde uygun bir resmi olacaktı, ayna önünde eşarp giyen bir kadın ya da koltuğunun altında şapka kutusu olan genç bir işçi kız gibi.

Oğul Froganord'ı, genç Ducis'yi, hatta Prudhomme adlı birini önermişler, ama o, yurttaş Evariste Gamelin'e başvurasıymış. Ancak, konuyu pek uzatmadı. Gamelin'le konuşabilmek için böyle bir bahane uydurduğu, gerçekte bambaşka bir amacı olduğu belliydi. Yurttaş Gamelin'e bir iş için ricaya gelmişti. Yurttaş Marat'yı tanıdığını biliyordu. Gamelin'e, "Halkın dostuyla görüşmem gerekiyor, aracı olur musunuz?" demeye gelmişti.

Gamelin onu Marat'la tanıştıracak kadar önemli bir insan olmadığını, ayrıca bir aracıya neden gerek duyduğunu, ne kadar meşgul olsa da Marat'nın kendisine gelenleri dinlediğini söyledi ve şunları ekledi:

"Bir derdiniz varsa mutlaka dinleyecektir sizi: Yüreği bütün dertlilere açıktır. Halkın esenliğiyle ilgili söyleyecekleriniz varsa mutlaka dinleyecektir sizi; bütün zamanını halk düşmanlarının yüzlerindeki perdeyi indirmeye adamış bir insandır o."

Yurttaş Rochemaure, Marat'nın kişiliğinde, ülkesine büyük hizmetleri dokunmuş, daha da dokunacak olan ünlü bir yurttaşı selamlamaktan mutluluk duyacağını, Marat'yı hayırsever, iyi niyetli, zengin, insanlığa yardım aşkıyla tutuşan kimselerle tanıştırmak istediğini söyledi. Halkın mutluluğu yönünden zenginlerle işbirliği yapmanın iyi olacağını ekledi.

Gerçekte ise bu kadın bankacı Morhardt'a, kendisine Marat'yla birlikte yemek yeme olanağı sağlayacağına dair söz vermişti.

Halkın dostu gibi İsviçreli olan Morhardt, Hindistan şirketinin pay senetleri üstüne spekülasyon yapmak için Konvansiyon'daki birçok saylavla (Toulouse temsilcisi) Julien, (Angers temsilcisi) Delauney ve eski kapüsenlerden Chabot'yla[5] işbirliği yapmıştı. Yapılacak şey çok basitti. Şirkete el konması için önergeler verdirip bu pay senetlerinin fiyatları altı yüz elli liraya düşürülecek, sonra şirketi güven altına alan yeni önergelerle dört bin ya da beş bin liraya yükseltilecekti; ama Chabot'nun da, Julien'in de, Delauney'in de ipi pazara çıkmıştı. Lacroix'dan,[6] Fabre

5 Chabot (Français): Blois'nın piskopos naibi, Konvansiyon üyesi, Terreur zamanında başı kesildi (1794).
6 Lacroix (1754-1794): Şair, Konvansiyon üyesi, Dontoncularla birlikte boynu vuruldu.

d'Eglantine'den,[7] hatta Danton'dan[8] bile şüpheleniyordu. Acyo ile uğraşan baron Batz, Konvansiyon'da kendine yeni suç ortakları arıyor, bankacı Morhardt'a Marat'yla görüşmesini öneriyordu.

Karşıdevrimci borsacıların bu düşünceleri ilk bakışta göründüğü kadar garip değildi. Bu insanlar, her zaman, günün güçlü adamlarıyla işbirliği yolları ararlardı. Marat, gerek ünü, gerek kaleminin gücü, gerek karakteri bakımından günün en etkin adamıydı. Jirondenlerin yıldızı sönmüştü. Dantoncular fırtınaya tutulmuş, yönetimi elden kaçırmışlardı. Halkın Tanrı gibi taptığı Robespierre kıskanç, kuruntulu bir insandı. Yanına kolay kolay kimse yanaşamıyordu. Bu nedenle Marat'ya yaklaşmak, diktatör olduğu zaman yararlanmak için şimdiden onu elde etmek gerekiyordu. Zaten durum ilerde Marat'nın tek adam olacağını gösteriyordu. Ünüyle, tutkusuyla, büyük çareler öneren çabasıyla, tek adamlığa adaydı Marat. Belki düzeni sağlar, maliye yoluna girer, aradıkları ortamı bulurlardı. Kaç kez, yurtseverlik adı altında bardağı taşıran gözü karalara karşı koymuştu. Bir süreden beri ılımlılar kadar demagoglara da karşıydı. Halkı, vurguncuları dükkânlarının önünde asmaya çağırmış, şimdi de dengeli, ölçülü olmalarını öneriyordu.

Bütün devrim önderleri üstüne yapılan dedikodular onun hakkında da yapılmıyor değildi, ama gözlerini para hırsı bürümüş bu insanlar, Marat'nın öyle kolay kolay satın alınabilir bir insan olduğuna inanmıyorlardı. Ne var ki, gururuna düşkün ve safça olduğunu biliyorlardı. Onu pohpohlayarak, dalkavukluk yaparak, özellikle dost görünerek kazanmayı umuyorlardı. Onlara göre, alçakgönüllü bir dostluk dalkavukluğun en usta biçimiydi. Satın almak, satmak istedikleri bütün değerlerde onu maşa gibi kullanmayı, halk yararına diye kandırıp kendi çıkarları için kullanmayı düşünüyorlardı. Henüz aşk çağını geçirmediğinden Rochemaure yurttaş bu görevi üstlenmiş, yasa yapıcısı ve gazeteci Marat'yla

7 Fabre d'Eglantine (1750-1794): Şair, Konvansiyon üyesi tiyatro yazarı. Devrim takvimini yaptı, bu takvimdeki ayların günlerin adlarını buldu. Dantoncularla birlikte başı vurulmuştur.

8 George-Jasques Danton (1759-1794): Konvansiyon üyesi. 1791 yılına kadar krallık konseyinde avukat. Cordelier'ler Kulübü'nün kurucusu. 10 Ağustos'tan sonra Adalet Bakanı, devrimin en ünlü yüzüdür. Ateşli bir hatiptir. Ulusal savunmanın başlıca kurucularındandır. Devrim Mahkemesi'nin ve Ulusal Esenlik Komitesi üyesidir. Terreur'e son verilmesinden yanaydı, bu yüzden barışçı bir yönetime geçilmesi için gizli girişimlerde bulundu. Robespierre onu ihanetle suçlayıp başını vurdurdu.

bankacıyı buluşturma işini üzerine almıştı. Çılgın hayal gücüyle, elleri hâlâ eylül kanlarıyla kıpkırmızı mahzenler adamını, ajanlığını yaptığı maliyecilerle el ele vermiş, gerek duyarlılığı, gerek acyo işlerindeki saflığı yüzünden, daha şimdiden, vurguncular, vergiciler, yabancı görevliler, kumarcılar ve yosmalar dünyasına dalmış düşünüyordu.

Gamelin yurttaştan, ısrarla, kendisini halkın dostunun yanına, Cordeliers Sokağı'nda, kilisenin yanındaki evine götürmesini istedi. Gamelin, biraz daha direndiyse de, sonunda, kadının arzusuna boyun eğmek zorunda kaldı.

Genç askere de birlikte gelmesini söylediler, ama o, Cumhuriyet'e büyük yararları dokunmuş Marat karşısında bile özgür kalmak istediğini söyleyerek önerilerini reddetti. Evet, Marat'nın Cumhuriyet'e hizmetleri dokundu, ama devrimci gücünü sürdüremedi. Gazetesinde Paris halkına, alın yazısına, olacağa boyun eğmeyi öneren o değil miydi diyordu.

Delikanlı, ezgili bir sesle, uzun uzun içini çekti. Cumhuriyet'in bel bağladığı, gönül verdiği insanların ihanetine uğradığından yakındı: Danton zenginlerin vergilenmesine karşı durmuş, Robespierre bölgelerin sürekliliğini kabul etmemiş, Marat korkak öğütleriyle yurttaşların hızını kesmişti.

"Ah, ah! Leclerc'in, Jacques Roux'nun yanında güçsüz kalıyor bu adamlar. Nerdesin Jacques Roux, neredesin Leclerc! Halkın gerçek dostları sizlersiniz!" diye haykırıyordu.

Gamelin, değersiz bulduğu bu sözleri dinlemedi bile. Mavi elbisesini giymek için yan odaya geçti.

Yurttaş Rochemaure, Gamelin'in annesine dönüp, "Oğlunuzla ne kadar övünseniz yeridir. İyi bir karaktere, üstün niteliklere sahip" dedi.

Gamelin Ana, böyle gösterişli, zengin bir kadının önünde oğluyla böbürlenmeye kalkmayıp, içinden geldiği gibi konuştu. Zira çocukluğundan beri ona hep, küçüklerin büyükler karşısında haddini bilerek konuşması öğretilmişti. Yakınmaya, içini dökmeye başladı. Söyleyecek çok sözü vardı. İçini döküp rahatlayacaktı. Bu kadın belki derdine derman olabilirdi. Sıkıntılarını bir bir anlatmaya başladı. Olanaktan yararlanmalıydı. İçinde bulundukları yıkımı, açlıktan öldüklerini, ne var ne yoksa bir solukta boşalttı. Tablolar satılmıyordu. Devrim, ticareti bıçak

gibi kesmiş, piyasayı durdurmuştu. Yiyecek bulunmuyordu, satın alınamayacak kadar pahalıydı üstelik. Bu tür yakınmalardan hiç de hoşlanmayan oğlu atölyeye girmeden her şeyi bir bir anlatmak için bütün dil uzluğunu kullanarak her şeyi söylemeye çalışıyordu. Bu, zengin ve geniş çevresi olan kadının, oğlunun alın yazısıyla en kısa zamanda ilgilenmesini sağlaması, yüreğini kazanması gerekiyordu. Gönlünü çelebileceğine inanıyordu. Oğlu Evariste güzeldi üstelik.

Gerçekten de Rochemaure yurttaş duygulanmıştı. Evariste ve annesinin katlandığı sıkıntılar heyecanlandırdı onu, çareler aramaya başladı. Zengin dostları vardı. Onlara söyleyip Evariste'nin tablolarını satın aldıracaktı. Gülümseyerek, "Fransa'da para tükenmedi henüz, ama sandıklarda kitli!" diyordu.

Dahası da vardı. Madem sanat yapıtları alıcı bulmuyordu, Evariste, Morhardt'ın ya da Perragaux kardeşlerin, silah tüccarlarından birinin yanında memur olarak çalışabilirdi.

Ama sonra bu karakterde bir insanın, bu tür işler yapmaktan hoşlanmayacağını düşünüp başka bir çıkar yol aramaya koyuldu. Bulmuştu: "Devrim Mahkemesi'ne yargıçlar atanacak. Ya jüri üyeliği ya yargıçlık, işte tam oğlunuza yaraşır görev. Halkın Esenliği Komitesi'nin üyeleriyle tanışırım; Robespierre'in ağabeyini tanırım. Akşam yemeklerine bize gelir çok zaman. Gamelin'den söz edeceğim ona. Montané'ye, Dumas'ya,[9] Fouquier'ye[10] söyleyip bu işi yoluna koysun."

Gamelin kadın, yüreği heyecan ve şükranla dolu olarak, birden parmağını ağzına götürüp sus işareti yaptı. Evariste girmişti içeriye.

Gamelin, yurttaş Rochemaure'la birlikte, basamakları kirle kaplı merdivenlerden indi.

Güneş usul usul ufka inmiş, Pont-Neuf'teki, şimdi ulusal renklerle kaplı Bronz At'ın kaidesine solgun ışıklarını uzatmıştı. Kadınlı erkekli topluluklar küçük gruplar halinde toplanmış, yavaş sesle bir şeyler anlatan yurttaşları dinliyorlardı. Halk, ses çıkarmadan dinliyor, arada bir iç

9 René-François Dumas (1713-1794): Devrim Mahkemesi başkanı, Robespierre'in dostu. Boynu giyotinle vuruldu.

10 Antoine-Quentin Fouquier (1746-1792): Devrim Mahkemesi savcısı. Özellikle "terör" zamanında şiddetiyle tanınmıştır. Boynu vuruldu.

çekip hırsla söyleniyorlardı. Birçoğu da Thionville Sokağı'na, eski adıyla Dauphine Sokağı'na doğru hızlı adımlarla yürüyorlardı. Gamelin, olup biteni anlamak için küçük topluluklardan birinin içine daldı ve Marat'nın öldürüldüğünü öğrendi.

Az sonra haberin doğru olduğu anlaşıldı. Banyoda yıkanırken, Caen'den bu cinayet için özellikle gelen bir kadın tarafından öldürülmüştü.

Bazıları kadının kaçtığını sanıyordu, ama çoğunluk yakalandığını söylüyordu.

Şimdi halk, çobansız kalan bir sürü gibi şaşkın şaşkın düşünüyordu:

"Duygulu, insancıl, hakbilir, iyiliksever Marat artık aramızda yok, şimdi kim kılavuzluk edecek bize. Yanılmak nedir bilmezdi, olacakları önceden sezinlerdi, korkusuzca her şeyi açıklardı!.. Ne yapacağız, ne olacağız şimdi? Danışmanımızı, haklarımızın savunucusunu, dostumuzu yitirdik."

Bu cinayeti kimin düzenlediğini, Marat'yı vuran eli kimlerin yönettiğini çok iyi biliyorlardı.

"Marat, bizi de yok etmek isteyen cani ellerce öldürüldü. Bütün yurtseverlerin ölüm çanı çaldı demektir" deyip, acı acı iç çekiyorlardı.

Bu acıklı ölümün hangi koşullar altında oluştuğuna, Marat'nın son sözleri üstüne çok çeşitli şeyler anlatılıyordu. Neyin nesiymiş bu katil, nerden gelmiş, neden öldürmüş şeklinde kendi aralarında sorular soruyorlardı, ama kimsenin doğru dürüst bir şey bildiği yoktu. Yalnız, Marat'yı bıçaklayan genç kadının hain federalistlerce gönderildiği biliniyordu. Kadınlar dişlerini gıcırdatıp suçlunun işkence sehpalarına yatırılmasını, giyotin altında değil kırbaç altında öldürülmesini, tekerleklere, at kuyruklarına bağlanıp parçalanmasını istiyor, bu canavarın canını yavaş yavaş çıkaracak başka işkenceler arıyorlardı.

Ulusal muhafızlar bir adamı sürüye sürüye bölgeye götürüyorlardı. Tavırlarında kararlı bir insanın hali vardı. Giysileri parça parçaydı. Solgun yüzünden kanlar sızıyordu. "Halkı durmadan yağmaya, cinayete kışkırttı Marat. Bu ölümü hak etti" demiş, halk da üstüne saldırmıştı. Öfkelenen halkın elinden zor almıştı ulusal muhafızlar adamı. "İşte katilin suç ortağı!" diye üstüne çevrilmişti parmaklar, o geçerken ölüm çığlıkları yükseliyordu.

Üzüntüden şaşkın kalakalmıştı Gamelin. Kızgın gözlerinde tuzlu gözyaşları kurumuştu. Marat'yı çok severdi, ama hem Marat için, hem de yurdu için üzülüyordu. Yüreği göğsünden fırlayacak gibiydi.

"Le Peltier,[11] Bourdon, şimdi de Marat!.. Yurtseverlerin başına gelecekler şimdiden belli: Champs de Mars'ta, Nancy'de, Paris'te, hepsi birer birer öldürülecekler!" diyor, bir zamanlar altmış bin kişilik kralcı eşkıyaların başına geçip Paris'e yürüyen, gerçek yurtseverlerce Vernon'da durdurulmasaydı bu yiğit, hükümlü kenti yakıp kül edecek olan Wimptfen[12] hainini düşünüyordu. Yalnız Marat'nın bilgece, akıllıca, ayrımına varıp da bozguna uğrattığı daha nice tehlikeler, nice cinayet tasarıları, nice nice ihanetler vardı. César savaş alanında, Valencienne'in kuşatılmasına seyirci kalıp şaşkın ördek gibi dolanan General Custine'in,[13] Basse-Vendèe'de hımbıl hımbıl oturup Saumur'ün alınmasına, Nantes'ın kuşatılmasına neden olan General Biron'un,[14] Argonne'da yurda ihanet eden Dillion'un hakkından kim gelecekti artık?

Şimdi çevresinde, gittikçe artan, uğursuz bir uğultu vardı:

Marat öldü. Aristokratlar öldürdü onu!

Yüreği hüzünle, kinle, aşkla kabarmış, özgürlük kurbanının önünde saygıyla eğilmek için yola koyuldu. O sırada, başında takke, yaşlı bir köylü kadın yaklaşıp, "Öldürülen bu Marat, acaba Saint-Pierre-de-Queyroix Kilisesi'nin papazı Marat mı?" diye sordu.

11 Louis-Michel le Peltier (1760-1793): 1790'da Kurucu Meclis başkanlığı yapmış, Konvansiyon'a seçilmiş, 16. Louis'nin giyotine verilmesi için oy kullandığından bir kralcı tarafından öldürülmüştür.

12 Karşıdevrimci bir Fransız generali.

13 Adam-Philippe Custine (1740-1793): Fransız generali. Amerika'da savaştı. 1792'de Mayance'ı kuşattı, 1793'te kuzey ordusunu yönetti, aynı yıl Fransız devrimcilerince başı kesildi.

14 Armand-Louis de Biron (1747-1793): Fransız generali. 1793'te boynu vuruldu.

VIII

Törenden bir gün önce, sessiz ve aydınlık bir akşam, Elodie'yle Evariste, Federasyon Alanı'nda kol kola geziniyorlardı. İşçiler arı gibi çalışıp, dikili taşları, anıtları, sunağı ve bir yapma dağı yerleştirmeye çalışıyorlardı. Açlığın, dehşetin kol gezdiği Maux Sokağı'nda, Avusturya toplarının sesi mi diye insanların her gün kulak kesildiği başkentte, elindeki koca lobutu havaya kaldıran halk Herkül'ü ve sütü bol göğüslerinden evreni emziren doğasıyla devce simgeler yükseldi. Vendeé, Nantes bozgununun öcünü almaya çalışıyordu. Büyük devrim kenti Paris, şimdi demir, alev ve kin çemberi içindeydi; ama öte yandan, büyük bir imparatorluğun hükümdarı gibi saltanatla, anayasayı onaylayan meclislerinin saylavlarını karşılıyorlardı. Federalizm yenilmişti: Tek ve bölünmez bir Cumhuriyet, düşmanlarını kahredecekti artık.

Evariste, kolunu kalabalık alana uzatıp, "17 Temmuz 1791'de alçak Bailly[1] halkı burada yurt mihrabının eteklerinde kurşuna dizdirdi. Bu kırıma tanık olan er Passavant evine döndü. Göğsündeki gömleği yırtıp, 'Özgürlükle birlikte ölmeye yemin ettim, özgürlük artık bitti, işte ben de ölüyorum!' diye haykırarak başına kurşun sıktı" dedi.

Sanatçılar ve burjuvalar da bu sırada tören hazırlıklarını izliyorlardı. Yaşadıkları hayat gibi tasalı, donuk bir hayat aşkı okunuyordu yüzlerinden. En büyük olaylar bile zihinlerde yozlaşıp küçülüyor, onlar gibi tatsız, yavan bir hal alıyordu. Çiftler geçiyordu çocuklarını kucaklarında taşıyan, çocuklarının ellerinden tutan, peşlerinden koşturan. Onlar da anne ve babaları kadar güzeldi. Ancak, mutlu bir geleceği

1 Jean-Sylvain Bailly (1736-1793): Politikacı ve astronom. Ünlü Jeu de paume oturumu zamanında Kurucu Meclis başkanıydı. Bastille'in ele geçirilmesinden sonra Paris Belediyesi başkanı oldu. On altıncı Louis'ye karşı gösteri yapmak için Champ-de-Mars'ta toplanan halka sıkıyönetim yasasını uygulayarak ateş açtırdığı için Varenne'de tutuklanıp, Paris'te başı kesildi.

muştulayan bir durumları yoktu. Onların da çocukları olacaktı ilerde; kıvançta, güzellikte kendileri gibi sade. Bazen, boylu boslu delikanlılarda arzu, yaşlılarda uçup giden tatlı bir yaşamın pişmanlıklarını uyaran güzel bir genç kıza da rastlandığı oluyordu.

Evariste, askeri okula doğru geldiklerinde, Elodie'ye, David'in, Augustus çağındaki Roma modellerine göre çizdiği Mısır kadınlarını gösterdi.

O sırada oradan geçen yüzü pudralı yaşlı bir Parislinin, "İnsan kendini Nil Nehri kıyısında sanıyor!" diye bağırdığını duydular.

Elodie'yle Evariste'in görüşmedikleri son üç gün içinde *Amour peintre*'de önemli şeyler olmuştu. Yurttaş Blaise, Genel Güvenlik Komitesi'ne,[2] sattığı malzemede hile yapıyor diye şikâyet edilmişti. Çok şükür, estampe satıcısı bölgede tanındığı için paçayı kurtarmıştı. Piques Bölgesi Denetim Komitesi, Genel Güvenlik Komitesi'ne, yurttaş Blaise'e kefil oluruz demişti.

Elodie, olayı heyecanlı heyecanlı anlatıp ekledi:

"Şimdi telaşımız kalmadı, ama bir hayli korkulu anlar yaşadık. Az kalsın babamı hapse atacaklardı. Tehlike birkaç saat daha sürseydi, sözü geçer dostlarınızla konuşup babamı kurtarmanız için size gelecektim Evariste."

Ses çıkarmadı Gamelin. Bu sessizliğin nedenini anlayamazdı Elodie.

El ele, Seine Nehri boyunca yürüdüler. Julie'nin, Saint-Preux'nün diliyle[3] karşılıklı sevgilerini söylediler. Eksik olmasın, Jean-Jacques yardımlarına koşup aşklarını süsleme olanağı sağlıyordu.

Belediye, bu aç kentte, bir günlük bolluk yaratarak, şenliği tamamlamıştı. Nehrin kıyısındaki Invalides Alanı'na panayır kurulmuş, esnaflar barakalarda sosis, sucuk, üstü defne yapraklarıyla kaplı domuzsucuğu, Nanterre çörekleri, tatlılar, dört livre ağırlığında ekmekler, limonata ve şarap satıyorlardı. Yurt şarkıları, fiyonklar, beyaz, mavi ve kırmızı, bayrak rengi kurdeleler, keseler, pirinç zincirler ve her türden küçük süs eşyaları satan dükkânlar da vardı. Evariste, küçük bir mücevher sergisi önünde durdu. Üstünde Marat'nın boyun atkılı, kabartma başı bulunan gümüş bir yüzük seçip Elodie'nin parmağına geçirdi.

2 Konvansiyon 'un 1792 yılında kurduğu güvenlik örgütü.
3 Jean-Jacques Rousseau'nun *Sulie* adlı romanındaki çift.

Gamelin, aynı akşam, kendisine acele bir konuyu görüşmek üzere haber yollamış olan yurttaş Rochemaure'un, Arbre-Sec Sokağı'ndaki evine gitti. Yatak odasında buldu kadını. Sevişmeye hazır çıplak bir âşık gibi şezlonga uzanmıştı. Kendini, yorgun ya da canı sıkılıyormuş gibi koyvermişti, ama çevresindeki her şey çekiciliğini, kıvraklığını, becerilerini yansıtıyordu. Yarıaçık klavsenin yanında bir harp, koltukta bir gitar, ötede bir gergef, masanın üstünde taslak halinde bir minyatür, kâğıtlar, kitaplar ve bir kitaplık vardı. Aşka olduğu kadar bilgiye de susamış bir elin saldırısına uğramışçasına darmadağınıktı bu kitaplık. Öpmesi için elini uzattı Gamelin'e ve şöyle dedi:

"Jüri üyemizi selamlarım!.. Robespierre'in ağabeyi bugün sizinle ilgili başkan Herman'a bir mektup yazıp bana verdi. Çok iyi bir mektuptu. Aşağı yukarı şunlar yazılıydı: 'Gerek yetenekleri, gerek yurt sevgisi bakımından güvenilir bir insan olan Gamelin yurttaşı salık veririm size. Sağlam bir devrimci çizgisi ve prensip sahibi olan böyle yurtsever bir insanı size tanıtmayı görev bildim. Bir Cumhuriyetçiye yararlı olmak olanağını elden kaçırmayacağınıza inanıyorum...' Mektubu alınca, hiç zaman kaybetmeden doğru başkan Herman'a gittim, büyük bir nezaketle karşıladı beni ve atanma belgenizi hemen imzaladı. Bu iş bitti."

Gamelin bir an sustuktan sonra, "Anama verecek bir lokma ekmeğim yok yurttaş, ama jüri üyeliği görevini yalnız ve yalnız Cumhuriyet'e hizmet etmek, düşmanlarından Cumhuriyet'in öcünü almak için kabul ettiğime namusum üzerine yemin ederim" dedi.

Rochemaure pek soğuk, pek ciddi buldu bu teşekkürü. Kendi kendine, "Yoksa kaba bir insan mı bu Gamelin?" diye düşündü; ama gençlerden hoşlandığı için bu tür davranışlarına da aldırmazdı. Gamelin güzeldi, yetenekliydi üstelik. İçinden, "yetiştiririz" dedi ve ondan akşam yemeklerine gelmesini istedi. Her akşam, tiyatro saatinden sonra evinde toplanıyorlardı.

"Zeki, değerli insanlarla tanışırsınız bizde: Elleviou,[4] Talma,[5] son derece ustalıkla koşuklar düzen Vigée yurttaş sık sık uğrar. Şu günlerde Ulus Tiyatrosu'nda oynanan "Pamela"yı François yurttaşın kendi ağzından dinledik. Çok zarif, çok temiz bir yazı biçimi var. Dokunaklı bir yapıt, gözlerimiz yaşardı dinlerken. Pamela rolünü Lange oynayacak.

4 Elleviou (1769-1842): Opera camique sanatçısı.
5 Talma (1763-1826): Tragedi oyuncusu.

"Fikirlerinize saygı duyarım yurttaş, ama Ulus Tiyatrosu'na gelince, pek az ulusal bir yer. Yapıtlarının, Laya'nın rezil dizelerinin oynandığı bir yerde sahneye konması François yurttaş için pek övünülecek şey olmasa gerek. *Yasaların Dostu* maskaralığı henüz unutulmadı.

"Ama Gamelin yurttaş, Laya'yı bırakın bir yana, benim dostlarımdan değildir o."

Rochemaure, Gamelin'in jüri üyeliğine atanması için iyilik olsun diye uğraşmamıştı. Mahkemede güvenebileceği bir adamı, bir dayanağı olsun istiyordu. Bugün yarın, belki bir gün başı derde girebilirdi. Gerek yurtiçinde, gerek yurtdışında birçok kişiyle haberleşiyordu. Bu tür haberleşmeler şüpheyle karşılanıyordu o zamanlar. Yardımına karşılık Gamelin'in mahkemede olan işlerini yoluna koyar diye düşünmüştü Rochemaure.

"Sık sık tiyatroya gider misiniz yurttaş?"

Bu sırada, küçük Bathylle'den daha da sevimli atlı askeri Henry, belinde iki kocaman tabanca odaya girdi.

Rochemaure'un güzel elini öptü. Kadın Gamelin'i gösterip, "Kendisi için bütün bir günümü Genel Güvenlik Komitesi'nde geçirdiğim yurttaş Evariste Gamelin'imiz işte. Bir kuru teşekkür bile etmiyor. Biraz paylayın da şunu, aklı başına gelsin" diye takıldı.

Delikanlı haykırdı:

"Ne diyorsunuz yurttaş Rochemaure, Tuillerie Sarayı'ndaki yasa yapıcılarımızın yanından mı geliyorsunuz? Ne acıklı bir görünümdür o! Özgür bir ulusun temsilcileri zorba bir hükümdarın yaşadığı duvarlar arasında mı toplanmalıydı? Capet'nin[6] alçakça düzenlerini, Antoinette'in içki şölenlerini ışıtan avizeler, şimdi yasa yapıcılarımızın çalışma masalarını aydınlatıyor. İliklerine kadar ürpertiyor insanı bu."

Rochemaure Gamelin'i gösterdi:

"Yurttaş Gamelin'i kutlayınız dostum. Devrim Mahkemesi'ne jüri üyesi olarak atandı.

"Kutlarım yurttaş! Senin karakterinde bir insanı böyle bir görevde gördüğüm için mutluyum, ama doğruyu söylemek gerekirse Konvansiyon'un ılımlılarınca ortaya atılmış bu yöntemli adalet biçimine, fesatçılara nezaket gösteren, hainlere iyi davranan federalistlere zor

6 Capet: Halkın on altıncı Louis'ye taktığı isim.

karşı koyabilen, Avusturyalı'yı[7] suçlu sandalyesine oturtmaktan çekinen kadife eldivenli Némésis[8] adaletine pek güvenim yok benim. Hayır, hayır, Cumhuriyet'i kurtaracak Devrim Mahkemesi değil, içinde bulunduğumuz bu umutsuz durumda halk adaletinin hızını kesenler suçludur!"

Yurttaş Rochemaure, "Şu şişeyi verir misiniz Henry?.." dedi.

Gamelin eve döndüğünde, annesiyle yaşlı Brotteaux'yu isli bir mum ışığında iskambil oynarken buldu. Gamelin kadın hiç sıkılmadan "üç rua"[9] diyebiliyordu.

Jüri üyesi olduğunu öğrenince coşkuyla kucakladı oğlunu. Artık komşular arasında saygınlığımız artar, karnımız da her gün doyar diye düşündü:

Gamelin Kadın, "Bir jüri üyesinin anası olmaktan mutluluk ve gurur duyuyorum. Adalet çok güzel bir şey, hem de çok gerekli: adalet olmasa, zayıflar her an ezilir. İyi bir yargıç olacağına inanıyorum Evariste'im; çünkü çocukluğundan beri her şeyde doğru, iyiliksever buldum seni. Haksızlıklara hiç dayanamaz, gücün yettiğince şiddete karşı dururdun. Mutsuzlara hep acırdın, iyi bir yargıçta aranan da bu zaten... Ee, söyle bakayım Evariste'im, bu büyük mahkemede nasıl giyiniyorsunuz?" dedi.

Evariste Gamelin, annesine, yargıçların kara tüylü bir şapka giydiğini, oysa jüri üyelerinin belli bir giysileri olmadığını, mahkemeye her gün hangi elbiseyi giyiyorsa onunla geldiklerini açıkladı.

Gamelin Kadın: "Özel bir giysiniz, takma saçınız olsa daha iyiydi. Daha çok saygı duyarlardı size. Üstüne başına pek aldırmasan da, güzelliğin var yavrum, güzele ne giyse yakışır; ama insanların çoğu, ilgiyi çekmek için süse gereksinim duyar. Jüri üyelerinin de özel giysisi, takma saçı olsaydı daha iyiydi."

Jüri üyelerine bir şeyler ödendiğini duymuştu. Dürüstçe yaşayabilecekleri kadar bir para verilip verilmediğini sormaktan kendini alamadı. Bir jüri üyesinin her şeyden önce görevine uygun bir hayat yaşaması gerekir diyordu kendi kendine.

7 Marie-Antoinette Avusturyalıdır.
8 Némésis: Yunan Öç ve Adalet Tanrıçası. Bölüştürücü, aşırılıklara karşı bir Tanrıçadır.
9 Rua, roi: kral

Jüri üyelerinin oturum başına on sekiz frank aldıklarını, devlet güvenliğine karşı pek çok suç işlendiği için sık sık toplandıklarını duyunca pek sevindi.

Yaşlı Brotteaux oyun kâğıtlarını toplayıp kalktı ve Gamelin'e şunları söyledi:

"Yurttaş, yüce olduğu kadar korkulu bir yargıçlık görevi üstlenmişsiniz. Belki tüm öbür mahkemelerden, iyilik ve kötülüğü özde değil de, belli çıkarlar ve duygular yönünden araştırdığı için, daha emin, daha az yanılabilir bir mahkemenin hizmetine girdiğiniz için sizi kutlarım. Aşk ve kin arasında karar vermek zorunda kalacaksınız ki, kolay, kendiliğinden olur bu. Oysa zayıf insan zekâsı için güç olan, doğruyu, yanlışı araştırmaktır. Bunları birbirinden ayırmak olanaksızdır. Yürek atışlarınıza göre karar vereceğiniz için yanılmak tehlikesiyle karşılaşmayacaksınız. Yargınız kutsal yasanızı, yani tutkularınızı içerdiği sürece yerinde olacak, ama sizin başkanınız ben olsaydım Bridoire[10] gibi yapar, kararları zar atarak verirdim. Adalet konusunda en güvenilir yol budur."

10 Rabelais'nin *Pantagruel* adlı romanındaki yargıç. Kararlarını zar atarak verir.

IX

Devrim Mahkemesi'nde yeniden düzenleme yapılmıştı. 14 Eylül tarihinden itibaren mahkeme dört bölüme ayrılacak, her bölümde on beş jüri üyesi bulunacaktı. Evariste Gamelin'in de işte bu tarihte göreve başlaması gerekiyordu. Dolup taşıyordu cezaevleri, savcı günde on sekiz saat çalışıyordu. Bozguna uğrayan ordular, taşradaki ayaklanmalar, entrikalar, baltalamalar, ihanetler... Konvansiyon bütün bunların altından terörle kalkmaya çalışıyor, giyotinler işliyordu. Tanrılar susamışlardı çünkü!

Yeni jüri üyesi, başkan Herman'ın katına gidip kendini tanıtmakla işe başladı. Tatlı dilli, cana yakın buldu Herman'ı. Yurtsever bir insandı, Robespierre'in yakın dostuydu, duygulu ve erdemli bir insan olduğu belliydi. Aynı duyguları paylaşıyorlardı. Dupaty gibi, Beccaria[1] gibi insancıl duygularla yüklüydü. Böylesi insancıl düşüncelere yıllar yılı yabancıydı yargıçlar. Herman, hukuk geleneğindeki işkence yapmak, suçluları vahşi cezalarla cezalandırmak gibi sert kuralları yumuşatmıştı. Bir zamanlar, en küçük suçlara bile uygulanan ölüm cezasının, artık büyük suçlar için uygulanmasından kıvanç duyuyordu. O da Robespierre gibi, genel güvenliği ilgilendirmeyen konularda, ölüm cezasının büsbütün kaldırılmasından yanaydı. Ulusal güvenliğe karşı işlenen suçları ölümle cezalandırmamak da olmazdı, devlete ihanet sayılırdı bu.

Bütün uğraşdaşları da aynı biçimde düşünüyordu: Krallık zamanından kalma bu fikri, devlet güvenliği düşüncesini Devrim Mahkemesi de benimsemişti. Sekiz yüz yıl süren krallık yönetimi, kendi hukuk düzenini kurmuştu. Devrim Mahkemesi ise özgürlük düşmanlarını göksel hukuk kurallarına göre yargılıyordu.

1 Cesare de Beccaria (1738-1794): İtalyan iktisatçısı ve ceza hukukçusu. Ceza hukukuna yeni ilkeler, insancıl kavramlar getirmiştir.

Evariste Gamelin, aynı gün Devrim Mahkemesi savcısı Fouquier yurttaşa da gitti. Fouquier, yazmanıyla çalışıyordu. İriyarı, kalın sesli, kedi gözlü bir adamdı. Çiçekbozuğu ablak yüzünde, kavruk teninde, yılların getirdiği yıkımlarla pişmiş, toplumdan uzak yaşayan, büyük davalar için yaratılmış o haşin insanların izini taşıyordu. Diri diri mezara girer gibi dosyalar içine gömülmüştü. Kırtasiyecilikten hoşlandığı belliydi. Çalışkan, kendini işine vermiş bir yargıç gibi konuşuyordu. Olabildiğince çalışıyordu. Bu yorucu çalışmaya katlanabilmek için alkol aldığı, sıcak soluğunun kokusundan anlaşılıyordu. Konuşmasından ve uyanık zekâsından, içkinin başına vurmadığı belliydi.

Ona iki ikiz çocuk veren genç karısıyla birlikte Adliye Sarayı'nın küçük bir bölümünde oturuyordu. Karısından başka iki kadın daha vardı evinde: Halası Henriette ve hizmetçisi Pélagie. Hepsine de çok iyi davranıyordu. İşine ve evine düşkün bir insandı. Boş konuşmayı sevmez, hayal kurmazdı.

Gamelin, yeni düzenin yargıçlarının, gerek anlayış, gerek davranış yönünden eski düzenin yargıçlarına ne kadar da benzediklerini düşünmekten kendini alamadı. Herman, Artois kurulunda genel avukat olarak çalışmıştı. Fouquier de Chatelet'nin eski savcılarındandı. Yapıları hiç değişmemişti. Oysa Evariste Gamelin devrimci bir dirilişe inanıyordu.

Fouquier'in yanından çıktıktan sonra Adliye Salonu'ndan geçip her tür eşyanın ustalıkla sergilendiği dükkânların önünde durdu. Yurttaş Ténot'nun sergilediği siyasal ve felsefi yapıtlara bir göz attı: *Köleliğin Zincirleri; Zorba Yönetim Üstüne Denemeler, Kraliçelerin Cinayetleri* gibi yapıtlar vardı. "Çok şükür Cumhuriyetçi yapıtlar da var" diye düşündü. Kitapçıya bu kitapların çok satılıp satılmadığını sordu. Kadın hayır anlamında başını salladı:

"Yalnız şarkılar ve romanlar satılıyor."

Raflardan küçük bir kitap çıkarıp, "İşte iyi bir kitap" dedi.

Evariste adına baktı gömlekli rahibe.

Yandaki dükkânda Philippe Desmahis'e rastladı. Kokular ve pudralar arasında, mağrur ve nazik, dükkâncı kız Saint Jorre'a sevgisinden söz ediyor, portresini yapacağını söylüyor, akşam Tuilerie Parkı'nda birkaç

dakika konuşabilsek diyordu. Desmahis, yakışıklı bir erkekti. Kızı aşkına inandırmak için sözcükleri ardı ardına diziyor, sevdalı gözlerle bakıyordu. Saint-Jorre, gözleri yerde, kendisine söylenenlere inanmaya hazır, sessiz sessiz dinliyordu.

Yeni jüri üyesi, atandığı bu son derece nazik görevine alışmak için, bir davayı halkın arasına katılıp izlemek istedi. Halkın, tiyatro seyreder gibi yerleştiği iskemlelere tırmanıp, eski Paris Parlamentosu'nun toplandığı salona girdi.

Birkaç generalin yargılanışını seyretmek için sıkış tepiş bekliyorlardı. Zira o zamanlar, yaşlı Brotteaux'nun deyimiyle, "İngiliz İmparatoriçesi Majesteleri'nin hükümeti gibi, Konvansiyon da, hainler zaten mahkemeye düşmeme yolunu iyi bildiklerinden, hain general yokluğunda, savaşta yenilen generalleri yargılıyordu. Yenilen bir generalin ille de suçlu olması gerekmez, her savaşta elbette bir taraf yenilecek, yenilen bir general bulunacaktır. Ötekilerini yüreklendirmek için yenilen bir generali ölümle cezalandırmak hiçbir işe yaramaz" diye de ekliyordu Brotteaux.

Bu sanık sandalyesinden, dikkafalı, öküz kellesi gibi koca kellelerinde kuş beyni taşıyan çok general geçmişti. Suçlu sandalyesindeki bu generalin de komuta ettiği savaşlar hakkında, kendisini sorguya çeken yargıçlardan daha fazla bir şey bildiği yoktu. Cephane, asker ve hedeflerin durumu, yürüyüş ve karşı yürüyüş gibi ayrıntılar içinde, suçlama da savunma da boğulup gitmişti. Davayı izleyen halkın bitmez tükenmez oturumlardan hiçbir şey anladığı yoktu; ama bu ahmak generalin ardında, düşmana kapılarını açmış, bağrı yaralı, binlerce yurttaşını yitirmiş yaslı bir yurt görüyor, bakışları ve haykırışlarıyla yerlerinde sakin sakin oturan jüri üyelerini, yargılarını bu Cumhuriyet düşmanlarının suratlarına bir an önce tokat gibi indirmeleri için sıkıştırıyorlardı.

Aynı özlemi Evariste de şiddetle duyuyordu: Bu sefil adamın kişiliğinde yurdun kanını emen iki korkunç canavarın, ayaklanma ve bozgunun beynine inmek gerekiyordu. Generalin suçsuz ya da suçlu olup olmadığını araştırmak gerekirdi elbette, ama Vendée ayaklandığında, Toulon düşmana teslim olduğunda, Rhin ordusu Mayence galipleri önünde gerilediğinde, César savaş alanına çekilen kuzey ordusunun,

İngiliz, Hollanda imparatorlarınca, Valencienne beylerince neredeyse bir çırpıda yok edilme tehlikesiyle karşılaştığında, bu generallere ya yenmeyi ya da ölmeyi öğretmek gerekirdi. Mahkeme oturumunda kuzey yaylasında olduğu gibi haritalar arasında şaşkınlaşan bu enez, bu alık generale, halkla birlikte "geber!" diye bağırmaktan kendini alamayacağını bildiği için, alelacele mahkeme salonundan çıktı.

Başkan Olivier, bölge toplantısında, yurt mihrabı haline getirilen eski kilise mihrabında, yeni jüri üyesine bütün insansal zayıflıklarını atıp, kutsal insanlık adına kararlarını vereceğine dair yemin ettirdi.

Kilise direğinin karşısına, Le Peltier'nin büstünün hemen önüne özgürlük kurbanı Marat'nın büstü yerleştirilmişti. Gamelin, elini kaldırıp yemin ederken "Marat'nın ruhu tanığım olsun" demişti.

Sesler ve alkışlar duyuldu. Gürültülü bir toplantıydı. Salonun giriş kısmındaki mızraklı bir grup bağırıp çağırıyordu.

Başkan, "Özgür insanların toplandığı bir oturuma böyle kargılarla gelmek Cumhuriyet'e karşıdır" deyip silahlarını ve kargılarını yandaki odaya bırakmalarını istedi.

Gözleri fıldır fıldır, dudakları kalkık bir kambur, Gözetim Komitesi'nden Beauvisage yurttaş, söylev kürsüsü haline getirilen, üstü kırmızı başlıklı kürsüye çıktı:

"Generaller halka ihanet ediyor. Ordularımızı düşmana teslim ediyor. İmparatorluklar, Péronne ve Saint Quentin dolaylarında at oynatıyorlar. Toulon, İngilizlere bırakıldı, on dört bin asker çıkardılar Toulon'a. Konvansiyon'da bile Cumhuriyet düşmanları var. Avusturyalıyı kurtarmak için nice dolaplar dönüyor başkentte. Capet'nin zindandan kaçan oğlunun el üstünde Saint Claut'ya taşındığına dair söylentiler dolaşıyor. Yeniden zorbalık tahtını kurup Capet'nin oğlunu oturtmak isteyenler var. Yiyecekler neden ateş pahasına, paranın değeri neden düşük? Kendi yurdumuzda, kendi gözlerimizin önünde, yabancıların oynadığı oyunların sonucu değil mi bütün bunlar? Halkın esenliği adına jüri üyesi yurttaşı uyarıyorum: entrikacılara, hainlere asla acımamalı!"

O, kürsüden inerken, halk, "Kahrolsun Devrim Mahkemesi! Kahrolsun ılımlılar!" diye haykırıyordu.

Thionville Alanı'nda marangoz, şişman, pembe yüzlü Dupont yurttaş, kürsüye çıkıp, Gamelin'e, Brissotin'ler[2] ve Capet'nin dulu konusundaki tutumunun ne olacağını sordu.

Evariste çekingen bir insandı, halk önünde konuşma alışkanlığı da yoktu, ama öfkesi sıkılganlığına üstün gelmişti. Hırstan sapsarı kesilmiş bir şekilde doğruldu ve boğuk bir sesle, "Ben yargıcım. Aklımın gösterdiği yolda yürürüm. Şu ya da bu konuda kimseye söz veremem, görevime karşı düşer bu. Yalnız Devrim Mahkemesi'nde konuşmalıyım, bunun dışında susmam gerekir. Sizleri tanımıyorum artık. Ben şimdi bir yargıcım, ne dostum var ne de düşmanım" dedi.

Bütün meclisler gibi çeşitli insanlardan ve çeşitli eğilimlerden oluşan bu meclis de, Gamelin'in sözlerine hak verdi; ama Dupont yurttaş yeniden söz aldı. Kendisinin de göz koyduğu jüri üyeliği görevine atanan Gamelin'e içinden kızıyordu.

"Gamelin yurttaşı anlıyorum, titizliğine de hak vermiyor değilim. Yurtsever bir insan olduğu da söylenir, ama soranm ona, görevi Cumhuriyet düşmanlarını yok etmek olduğu halde, onları gözetmeye kararlı böyle bir mahkemede görev almak aklına yatıyor mu? İyi bir yurttaş, bazı suçlara suç ortağı olmaktan çekinmelidir. Bu mahkemenin birçok jüri üyesinin, suçluların altınlarıyla satın alındıkları, başkan Montané'nin, Corday'in[3] başını giyotinden kurtarmak için nice dolaplar çevrildiği gerçek değil midir?"

Bu sözler üzerine salon alkışlarla yıkıldı. Fortuné Trubert kürsüye çıkarken alkış sesleri hâlâ kilise tavanlarına dek yükseliyordu. Trubert son günlerde hayli zayıflamıştı. Elmacık kemikleri solgun yüzünden, derisini delercesine çıkmıştı. Gözkapakları kızarmış, gözbebekleri cam gibi donuktu. Zayıf, hırıltılı, dokunaklı bir sesle şunları söyledi:

"Devrim Mahkemesi, Konvansiyon ve Halkın Esenliği Komitesi birbirinden ayrılmayan kuruluşlardır. Devrim Mahkemesi'ne güvensizlik, Konvansiyon'a ve Halkın Esenliği Komitesi'ne güvensizlik demektir. Beauvisage yurttaş, bir suçluyu korumak için davayı saptıran başkan Montané konusunu ansıtarak yeniden uyardı bizi; ama savcının kovuştur-

2 Jacques-Pierré Brissot (1754-1793): Gazete yazarı. Kurucu Meclis Konvansiyon üyesi. Jirondenler partisinin ileri gelenlerinden. 1793'te boynu vuruldu.

3 Charlotte Corday: Jirondenlerle ilgili bazı kararları yüzünden Marat'yı banyoda hançerleyen kadın.

ması üzerine Montané'ye işten el çektirildiğinden, onun cezaevine atıldığından neden söz etmedi. Genel güvenlik her yana çamur atmadan gözetilemez mi? Konvansiyon, değerini, güvenini, erdemini yitirdi mi? Robespierre, Couthon, Saint-Just dürüst insanlar değiller midir? Cumhuriyet uğrunda hiç mücadele etmeyenlerin, en çok Cumhuriyet'ten söz etmeleri pek ilginç değil mi? Halkı Cumhuriyet'e ancak bu tür konuşmalar düşman eder. Yurttaşlar, yaygarayı bırakıp çalışmalıyız. Fransa yaygarayla değil, topla tüfekle kurtulur. Bölge mahzenlerinin yarısını araştıramadık henüz. Yurttaşlarımızın çoğunda hatırı sayılır derecede bronz var. Yurttaşlara yapacakları yatırımların, aslında kendi çıkarları için olduğunu zenginlere anımsatıyoruz. Loire sınırında düşmanı bozguna uğratan askerlerimizin kızlarını, karılarını bir düşünün. Nice yıkımlara uğradılar bu ayın onunda. Jérusalem Sokağı'nda, Konvansiyon önlerinde atları sulamaya götüren eski kiler çırağı süvari Pommier (Augustin), altı Avusturyalı askerin saldırısına uğradı; ikisini öldürdü, kalanları da tutsak aldı. Pommier'nin kendine düşen görevi yaptığını bölgemizin herkese duyurmasını istiyorum."

Fortuné Trubert'in bu söylevini, halk öbür söylevlerden farklı olarak çılgınca alkışlayıp, "Yaşasın Cumhuriyet!" diye bağırdı.

Gamelin, salonda Trubert'le kalmıştı. Elini sıkıp, "Kutlarım, nasılsınız?" dedi.

Öksürüp mendiline kan tüküren Trubert, "Ben mi, çok iyiyim, çok çok iyiyim!" diye cevap verdi.

"Cumhuriyet'in içte ve dışta çok düşmanı var. Bizim bölgede de bir hayli fazla bunlar. İmparatorluklar yaygarayla değil, kılıç ve yasa gücüyle kurulur."

Gamelin Kadın, fiyongunu başlığına daha bir özenle takar olmuş, günbegün daha bir ciddileşip, daha bir Cumhuriyetçi kesilmiş, jüri üyesi bir yurttaşın anasına yakışır bir tavır takınmıştı. Çocukluğundan beri adalete saygılıydı. Yargıçların uzun etek giysilerine çocukluğundan beri tapardı. Tanrı'nın bile yaşama ve ölüm hakkını ellerine bıraktığı bu insanlara saygısı büyüktü. Hâlâ çocuk sandığı oğlu jüri üyesi olunca, gözünde, saygın, kutsal bir kişi olup çıkmıştı. Nasıl Konvansiyon'un yasa yapıcıları devletin esenliğini düzen değişikliğinde buluyorsa, Ga-

melin Kadın da kendi sade görüşüyle adaletin devrimle varlığını sürdürebildiğini sanıyordu. Devrim Mahkemesi'ni, her zaman saygı beslediği eski hukuk kuruluşlarına büyüklük yönünden de denk tutuyordu.

Yurttaş Brotteaux ise, genç yargıca hayretle karışık bir ilgi, zoraki bir saygı gösteriyordu. O da dul Gamelin Kadın gibi adaletin sürekliliğinin bir düzen sorunu olduğu şeklinde düşünüyor; ama bu kadının tersine, eski düzenin mahkemelerinden de, Devrim Mahkemesi'nden de hoşlanmıyordu. Düşüncesini açık söyleyemediği gibi, konuşmadan da edemediği için çelişkilere saplanıp kalıyordu; ama Gamelin anlıyordu adamı, yurtseverliği su götürürdü. Bir keresinde Gamelin'e şunları söylemişti:

"Yakında görev alacağınız saygıdeğer mahkeme, Cumhuriyet'in esenliği için Fransız Senatosu'nca kurulmuştu. Yasa yapıcılarımızın kendi düşmanlarını yargıç atamaları şüphesiz erdemli bir düşünceydi. Cömertçe bir davranış, ama iyi bir siyasa değil. En amansız düşmanlarını gizlice yok edip, kalanları da armağanlar ya da çıkarlarla kazansalar daha akıllıca davranmış olurlardı. Mahkeme yavaş yavaş vurur, acıdan çok korku uyandırır insanda. Örnek bir ders verir özellikle. Sizin mahkemenizin tersliği, ürküttüğü, korku saldığı kimselerle uzlaşarak çelişik çıkar ve tutku yığınlarından, ortak ve güçlü bir eyleme yetenekli bir parti yaratmaya kalkmasıdır. Yiğitleri yaratan cesaretten çok korkudur. Umarım, korkunun size karşı da patlak verdiği günleri görmezsiniz!"

Gravür sanatçısı Desmahis bu hafta da Eşitlik Sarayı'ndaki bir kıza, iriyarı, esmer Flora'ya âşıktı, ama yine de arkadaşını kutlayacak, "böyle bir atanma güzel sanatlar adına gurur verici" diyecek beş dakikalık bir zaman bulabildi.

Elodie, devrimle ilgili her şeyden tiksinmesine, kamu görevini, aşkını elinden alabilecek çok tehlikeli bir hasım görmesine rağmen, en önemli sorunlarda karar sahibi olacak bir yargıcın etkisinde kalmaktan da kendini kurtaramıyordu. Zaten, Evariste'in jüri üyeliğine atanması çevresinde mutlu bir etki uyandırmış, kıvanç duymuştu bundan. Jean-Blaise yurttaş da, Thionville Alanı'ndaki ressamın atölyesine gelip yeni jüri üyesini taşkın bir sevgiyle kucakladı.

Bütün karşıdevrimciler gibi, o da, Cumhuriyet güçlerinden çekiniyor, orduya sattığı malzemede hile yaptığı yolundaki şikâyetten sonra Devrim Mahkemesi'ne saygılı bir korku duyuyordu. Herkesin gözünün üstünde olduğunu, birçok işe karıştığını bildiğinden, huzur içinde değildi: Gamelin'le dostluk kurmakta yarar görüyordu. Hoş, yasalara bağlı iyi bir yurttaştı da.

Yargıç, ressama elini uzattı; güzel sanatlara, özgürlüğe saygı duyan, yurtsever, özden bir insan tavrı takındı. Gamelin, kendisine uzanan bu eli cömertçe sıktı.

"Evariste Gamelin yurttaş dostluğunuza ve üstün değerlerinize güvenerek sizi kır gezisine çağırıyorum. Kırk saat kadar kırlarda kalır, başımızı dinleriz. Siz resim yaparsınız, bizlerse sohbet ederiz" dedi.

Estampe satıcısı, her yıl, zaman zaman ressamları yanına alıp iki ya da üç gün süren kır gezileri yapar, ressamlara, beğendiği kır görüntüleri ve örenlerin resimlerini çizdirtirdi. Halkın hoşlanacağı görüntüleri iyi bildiğinden, bu gezilerden hayli kazanç sağlıyordu. Kırda yapılan resimler, daha sonra atölyelerde işlenir, bunlardan kara kalem ya da renkli gravürler yapılırdı. Bu taslaklardan, kapı üstlerine, pencereler arasına konan, Hubert Robert'in süsleme yapıtları kadar, bazen onlardan da çok satılan tablolar çıkardı.

Bu kez Gamelin yurttaşı da götürmek istiyordu. Jüri üyesi olunca, sanat değeri de büyümüştü gözünde. İki sanatçı daha gelecekti. Çizgileri oldukça güçlü gravürcü Desmahis ve Robert resim biçiminde bir hayli başarılı, tanınmamış bir ressam Philippe Dubois. Elodie, her zamanki gibi, kız arkadaşı Hasard yurttaşla birlikte sanatçılara eşlik edecekti. Zevkiyle çıkarlarını bağdaştırmakta hayli usta olan Jean-Blaise, Vaudeville sanatçılarından kadın arkadaşı Thévenin yurttaşı da geziye çağırmıştı.

X

Blaise yurttaş, başında iki köşeli kara bir şapka, üstünde parlak bir yelek, deri bir külot pantolon, ayağında sarı çizmeler, cumartesi sabahı saat yedide, kırbacının ucuyla atölyenin kapısına vurdu. Annesi Brotteaux'yla sohbet ediyor. Gamelin, küçük bir aynanın karşısına geçmiş, beyaz boyunbağını bağlıyordu.

"Güle güle eğlenin Bay Blaise! Kır gezisine çıkıyormuşsunuz, madem kır resimleri yaptıracaksınız, Brotteaux'yu da neden almıyorsunuz, o da ressamdır" dedi Gamelin Kadın.

"Öyle mi! O halde siz de gelin Brotteaux yurttaş."

Onlara yük olmayacağını öğrenince, zaten insan içinde yaşamaktan hoşlanan ve eğlenmeyi seven Brotteaux çağrıyı kabul etti.

Elodie de o sıra, dört kat merdiven tırmanıp, anneciğim dediği dul Gamelin yurttaşla sarılıp öpüşmek için atölyeye gelmişti. Aklara bürünmüştü, lavanta çiçeği kokuyordu.

Körükleri inik, iki atlı eski bir fayton kapıda bekliyordu. Rose Thévinin'le Julienne Hasard, arkada yan yana oturmuşlardı. Elodie, tiyatro oyuncusunu sağa alıp kendisi soluna oturdu. Aralarına da daha ince yapılı olan Julienne'i yerleştirdi. Brotteaux arkaya, Thévenin yurttaşın karşısına oturdu. Philippe Dubois, Hasard yurttaşın, Evariste de Elodie'nin karşısındaydı. Philippe Desmahis'ye gelince, pehlivan gibi, arabacının sol yanına kurulmuş, şaşkınlık içinde dinleyen adamcağıza Amerika'nın bilmem hangi ülkesinde ağaçlardan sucuk bittiğini anlatıyordu.

Çok iyi bir atlı askeri olan yurttaş Blaise, yolculuğa at üstünde katılmıştı. Toz yutmamak için faytonun önünden gidiyordu.

Tekerlekler, kentin en son semtinin kaldırımlarında döndükçe yolcular birer birer unutuyordu kaygılarını, tasalarını; tarlaları, ağaçları,

gökyüzünü gördükçe düşünceleri daha bir kıvanç, daha bir tatlılık kazanıyordu. Elodie, kendisini ormanın hemen yakınında, ırmak kıyısındaki bir köyde sulh yargıçlığı yapan Evariste'in yanında, tavuklar, piliçler yetiştirmek için yaratıldığını düşlüyordu. Yol kıyısındaki kara ağaç fidanları su gibi akıp gidiyordu atlar koşarken. Köylerde çoban köpekleri arabaya atılıp, atların ayakları dibinde havlaya havlaya koştururken, bazen de yol üstüne uzanmış dinlenen İspanyol köpekleri faytonun gürültüsünü duyup istemeye istemeye doğruluyorlardı. Tavuklar telaşla kaçışıyor, sürü halinde dolanan kazlar salına salına uzaklaşıyorlardı. Yüzü gözü kir içinde olan çocuklar, faytonun geçişini seyrediyorlardı. Aydınlık ve sıcak bir sabahtı bu. Çatlak toprak, yağmur bekliyordu. Villejuif yakınlarında faytondan indiler. Kasabadan geçerlerken Desmahis, kadınların susuz dudaklarını serinletmek için bir manava girip kiraz satın aldı. Satıcı kız güzeldi: Desmahis manavdan çıkmak bilmiyordu. Philippe Dubois, dostlarının taktığı takma adıyla seslenip çağırdı Desmahis'yi:

"Hey Barbaroux!..[1] Barbaroux nerde kaldın?"

Bu lanetli adı duyunca oradan geçenler kulaklarını dikti, bütün pencerelerden başlar çıktı. Manavdan, mintanı çözük, geniş göğsünde dantelaları sallanan, omzunda kiraz sepeti bulunan genç ve güzel bir adamın çıktığını görünce, onu, domuzların kara listesine geçmiş bir Jironden sanarak yakalayıp, bağırıp çağırmasına aldırmadan Belediye'ye götürmek istediler. Yaşlı Brotteaux, Gamelin ve kadınlar, adının Barbaroux değil, Philippe Desmahis olduğunu, gravür sanatçısı ve iyi bir Jakoben olduğunu söyleyerek kurtarmaya çalıştılar. Bu da yetmedi; Desmahis yurttaşlık belgesini göstermek zorunda kaldı. Çok ihmalci bir insandı, ama nasılsa o gün kimlik belgesi üstündeydi. Böylece köylülerin elinden, yalnızca kollarının birindeki dantel yırtığıyla ucuz kurtulabildi. Yırtık da o kadar önemli değildi. Ulusal muhafızlar fazlaca tartakladıkları için özür dilediler, onurunu onarmak için büyük bir yurtsevere yakışır bir tantanayla Belediye'ye götürmek istediler.

Artık serbestti Desmahis. Elodie, Rose ve Julienne çevresini sarmışlardı. Hiç mi hiç hoşlanmadığı, kendisine kalleşlik olsun diye Bar-

1 Charles-Jean Marie Barbaroux (1767-1794): Jirondenlerden, Konvansiyon üyesi, 1794'te Bordeaux'da başı kesildi.

baroux şeklinde seslendiğinden şüphelendiği Philippe Dubois'ya şöyle bir göz atarak acı bir gülümsemeyle, "Bana bak Dubois, bir daha bana Barbaroux diyecek olursan, ben de sana Brissot adını takacağım. Saçları, teni yağlı, elleri sülük gibi yapışkan, kaba, gülünç bir adamdır. Senin de halk düşmanı alçak Brissot olup olmadığından kimse kuşkulanmaz zaten. Cumhuriyetçiler yüzüne bakıp kusmamak için en yakın fener direğine asarlar seni, anlıyor musun?" dedi.

Atını sulamaktan gelen Blaise yurttaş endişelenecek bir şey olmadığını, işleri yoluna koyduğunu söyledi. Oysa herkes işlerin onsuz yoluna konduğunu biliyordu.

Faytona bindiler. Arabacı Desmahis'ye, geçtikleri bu Longjumeau Ovası'na bir zamanlar uzaylıların düştüğünü, biçim ve renk bakımından kurbağaya benzediklerini, ama boyca kurbağadan çok büyük olduklarını anlatıyordu. Philippe Dubois ve Gamelin resimden söz ediyorlardı. Regnault'un[2] öğrencisi olan Dubois Roma'ya gitmiş, Raphaél'in yapıtlarını görmüştü. Ona göre Raphaél'in üstüne yoktu. Corregè'in[3] renklerine, Annibal Carrache'ın[4] buluşlarına, Dominiquin'in[5] fırçasına hayrandı, ama resim sanatı yönünden, Pompeio Battoni'nin tablolarıyla hiçbir tablo karşılaştırılamaz diyordu. Roma'da M. Ménageot ve Bayan Lebrun'le[6] tanışmıştı. Her ikisi de devrime karşıydılar, sözlerini etmeye değmezdi, ama yalın bir zevk sahibi, eskiçağ sanatını çok iyi tanıyan Angelica Kauffmann'ı[7] göklere çıkarıyordu.

Gamelin, Fransız resminin uzun süre geri kaldığını, ancak Lesueur,[8] Claude ve Poussin'le resmin başladığını, İtalyan ve Flaman Okulu'nun yıkıldığı zamana rastladığını, bir süre iyi yapıtlar verildiği halde çabucak çöktüğünü söylüyordu. Çöküşün nedenlerini gelenek göreneklere ve bu

2 Regnault (1754-1829): Ressam. Gerçekçiliğin egemen olduğu tarihsel tablolar yapmıştır.
3 Corrège (Antonio Allegri, 1489-1534): Mitoloji konularını işleyen resimler yapmış bir İtalyan ressamı.
4 Annibal Carrache (1560-1609): İtalyan ressamı. Farnése Galerisi'ni süslemiştir.
5 Dominiquin (1581-1641): İtalyan ressamı ve mimarı. Carrache'nin en iyi öğrencisi. Kilise freskleri ünlüdür.
6 Lebrun (Elisabeth Vigee, 1755-1842): Fransız kadın ressam. Portre ressamıdır, Kraliçe Marie-Antoinette'in portrelerini yapmıştır.
7 Angelica Kauffmann (1741-1807): Portre resimleriyle ünlü İsviçreli bir ressam.
8 Lesueur (1617-1655): Fransız ressamı.

gelenekleri sürdüren akademiye bağlıyordu, ama çok şükür ki, akademi kaldırılmış ve yeni ilkelerin ışığı altında David ve David Okulu özgür bir halka yaraşır bir sanat yaratmışlardı. Genç ressamlar içinde en çok Hennequin ve Topina-Lebrun'ü beğeniyordu. Philippe Dubois'ya göre ise, ustası Regnauld, David'den üstündü ve genç ressamların içinde en umut vericisi genç Gérard'dı.

Elodie, Thévinin yurttaşın kadife şapkasını ve ak giysisini çok beğenmişti. Tiyatro oyuncusu ise, her iki yol arkadaşının giyim kuşamlarını övüyor, bu konuda bazı önerilerde bulunuyordu: Ona göre takı taklavattan kurtulmak gerekiyordu.

"Aslında gerektiğince sade olamıyoruz. Giysi insanın bütün beden çizgilerini gösterecek kadar sade olmalı, tiyatrodan biliyoruz bunu. Gerçek güzelliği başka yerde değil, yalınlıkta aramalı" diyordu. Elodie de bu konuda ona hak vermiyor değildi:

"Doğru söylüyorsun şekerim, ama sadelik kadar da pahalıya mal olan giyim kuşam yoktur. Bu süsleri, çok zaman, zevksizliğimden değil, ucuza mal etmek için ekliyoruz giysiye."

Güz modasından, kısa etekli düz giysilerden ilgiyle söz ediyorlardı.

Thévenin, "Modaya uyacağım diye çirkinleşen nice kadın bilirim. İnsan modaya uyanı değil, kendi bedenine uyanı giymeli" dedi.

Gamelin söze karıştı:

"Bedene gelişigüzel atılmış kumaştan daha güzel giysi olur mu? Terzi elinden çıkmış giysi kadar korkunç şey yoktur."

Parisli kadınlarla konuşan bir insandan çok, Winkelmann'ın kitaplarına yaraşacak bu yavan sözlere kimse aldırmadı:

Elodie, "Kış için, Floransa ve Sicilya biçimi güzel lapon hırkalar ve beli yuvarlak, alaturka yelekli redingotlar var" dedi.

"Aman onlardan hiç söz etmeyin, dökülüyorlar, hazır elbise çünkü. Melek gibi çalışan, üstelik pek pahalı dikmeyen küçük bir terzim var benim. Size göndereyim isterseniz canım" dedi Thévenin.

Bu sözlerin ardı arkası kesilmedi. İnce kumaşlar, çizgili Floransa kumaşları, Çin ipeklileri, tüller, Nankin pamukluları, Sicilya kumaşları birbirini kovaladı durdu.

Yaşlı Brotteaux onları dinlerken, içli bir hazla, tazeliği uzun yıllar sürmeyen, ama kır çiçekleri gibi yeşerip, durmadan tazelenen bu güzel

ve genç bedenleri kuşatan mevsimlik örtüleri düşündü. Genç kızlardan, mavi kantoranlara, gelinciklere kayan gözlerinde gülümseyen tuzlu bir ıslaklık vardı.

Dokuza doğru Orangis'ye geldiler. Karıkoca Poitrine'lerin işlettiği Çan hanında durdular. Yurttaş Blaise hana daha önce varıp elini yüzünü yıkamış, serinlemişti. Fayton durunca kızların elinden tutup indirdi. Öğlen yemeğini söyledi. Küçük bir köylü çocuğunun taşıdığı kutular, kâğıtlar, resim sehpaları ve şemsiyeleriyle yayan olarak yollara düşüp tarlalardan geçerek Orge ve Yvette su kavşağına geldiler. Burası Seine Nehri ve Sainte-Geneviève ormanlarının kuşattığı yemyeşil Longjumeau Ovası'na bakan güzel bir yerdi.

Sanatçılar topluluğunun başı Jean-Blaise eski aristokrat maliyeciyle tatlı tatlı konuşuyor, ilgili ilgisiz kâh cömert Verbuquet'den, kâh dedikoducu Catherin Cuissot'dan, Chaudron kız kardeşlerden, büyücü Galichet'den, kâh Cadet-Rousselle, Bayan Angot gibi son zamanlarda adı çok geçen yeni tiplerden söz ediyordu.

Buğday demetlerini bağlayan hasatçıları görünce, Evariste'in yüreği doğa aşkıyla doldu birden, gözleri yaşarıverdi. Dirlik, düzen ve sevi düşleri uyandı gönlünde. Desmahis, kızların saçlarına yaban hindiba tohumları üflüyordu. Bütün kentliler gibi kır çiçeklerini sevdiklerinden, yaprakları saplarının yöresinde, küme küme aslankuyruğu çiçekleri, çançiçekleri, ince uzun mineçiçekleri, yabannaneler, rezedalar, civanperçemleri ve daha nice yaz çiçekleri devşirdiler kırlarda. Jean-Jacques Rousseau kent kızları arasında botaniği moda haline getirdiğinden, çiçek adlarını, doğa aşkını üçü de iyi biliyordu. Elodie, kuraklıktan bitkin çiçeklerin yağmur gibi ayaklarına döküldüğünü görünce, "Şimdiden sararıp soluyor çiçekler!" diye haykırdı.

Ressamlar, doğayı kendi görüşleriyle yansıtmaya koyuldular ve her biri de ustaları gözüyle görüyorlardı doğayı. Philippe Dubois, hemen Hubert Robertvari bırakılmış bir çiftlik, devrilmiş ağaçlar, kuru bir sel yatağı çizdi. Gamelin, Yvette kıyılarında Poissin'in doğa kesitlerini yakaladı. Desmahis, Callot[9] ve Duplessis biçimi, bir güvercinliğin resmini yapıyordu. Yaşlı Brotteaux ise, Flamand ekolünü sevdiğinden özene bezene bir inek çiziyordu. Elodie, bir köy kulübesi taslağıyla uğraşıyor,

9 Jacques Callot (1592-1635): Fransız gravürcüsü ve ressam.

boya satıcısı Juliette kız, paletini hazırlıyordu. Çocuklar karşısına geçmiş Elodie'yi seyrediyorlardı. Elodie, "Sizi yumurcaklar" diye okşayıp, tatlılar vererek çocukların ışığı kesmesini önlüyordu. Thévenin hoşlandığı yumurcakların saçlarını okşuyor, öpüyor, saçlarına çiçekler takıyordu. Üzgün ellerle okşuyordu çocükları, ana olmak zevkini tadamamıştı çünkü. Okşayışların yumuşaklığıyla daha bir cana yakın, daha bir sanatını göstermek istiyordu çünkü.

Resim yapmayan bir tek Thévenin vardı toplulukta. Rolünü ezberleyip oynamak, topluluğun ilgisini üstüne çekmek çabasındaydı. Defter elinde, kıvrak hareketlerle, bir onun, bir bunun yanına koşuyordu. Kadınlar, "Ne bir renk; ne bir yüz, ne bir beden, ne de bir ses" derken, Thévinin hareketle, renkle ve ezgiyle dolduruyordu yöresini. Hem solgun hem güzeldi, hem yorgun hem canlıydı. Yolculuğa renk katıyordu. Saati saatini tutmazdı, ama her zaman kıvançlıydı. Alıngandı, çabuk kızardı, ama hiç de geçimsiz değildi, uysaldı, yalındı. İncitmeden söz vururdu. Hercaiydi, kendi halindeydi. Hem özdendi, hem değildi. Hoş bir kızdı. Bütün bu halleriyle Tanrıça olamadıysa, suç onda değil, artık Tanrılara güzel kızlar adamayan Paris'te ve içinde yaşanılan bu kötü çağlardaydı. Elodie, ondan söz ederken yüzünü buruşturur, "Üvey anam" derdi, ama güzelliğini de ister istemez kabul ederdi.

Feydeau Tiyatrosu'nda "Rahibeler" oynayacaktı. Rose Thévenin bu oyunda çok doğal bir rolü olduğuna seviniyordu. O hep doğallığı sever, doğallığı arar bulurdu.

Yakışıklı Desmahis, "Pamela'yı artık göremeyecek miyiz?" diye sordu.

Ulus Tiyatrosu kapanmış, oyuncular Madelonnettes ve Pélegie'ye gönderilmişlerdi.

Thévenin öfkeli güzel gözlerini gökyüzüne kaldırıp, "Özgürlük bu mudur, söyleyin!" diye haykırdı.

Gamelin cevap verdi:

"Ulus Tiyatrosu'nun oyuncuları hep aristokrat yurttaş François'nin oyununda aksoyluların ayrıcalıklarını özlemle anan bir hava var."

"Siz yalnız hoşlandıklarınızı mı dinlemeyi seversiniz beyler?" dedi Thévenin.

Öğleye doğru karınları iyice acıkmıştı. Hanın yolunu tuttular.

Evariste, Elodie'yle yan yana yürüyor, ilk karşılaştıkları günün anılarından söz ediyordu gülümseyerek:

"Pencerenizin pervazındaki yuvadan iki yavru kuş düşmüştü. Siz minicik gagalarına yem koyarak beslemeye başlamıştınız onları. Pamuktan bir yuva yapmıştınız. Biri yaşadı, kanatlanıp uçtu, öteki öldü. En çok bunu severdim demiştiniz. O gün saçlarınızda kırmızı bir fiyonk vardı."

Philippe Dubois'yla Brotteaux biraz arkada kalmışlar, Roma'dan söz ediyorlardı. Her ikisi de Roma'yı görmüştü. Biri 1772'de, öteki akademinin son zamanlarında gitmişti. Yaşlı Brotteaux, Prenses Mordragone'u hâlâ unutamıyordu. Gölge gibi yanından ayrılmayan Kont Altieri olmasaydı Brotteaux'nun hüznünü peki iyi anlardı kadın. Philippe Dubois da bir biçimine getirip Kardinal Bernès'nin evinde akşam yemeği yediğini, Kardinal'in dünyada tanıdığı en konuksever ev sahibi olduğunu söyledi.

"Kendisiyle tanıştık, bir süre en yakın dostlarından olduğumu hiç övünmeden söyleyebilirim: Bayağı insanlarla da konuşmaktan zevk alırdı. Masal anlatmayı kendine uğraşı edinmesine rağmen, bizleri erdemli kılmak, Tanrılaştırmak için çırpınan Jakobenlerden çok daha filozof bir insandı. Ne yaptıklarını, ne söylediklerini bilmeyen o eski dinsizler, bence, bizlere erdemi ve bilgeliği giyotinle öğretmeye kalkan, kendilerine benzeyen Etre suprême'lerine[10] tapmamız için boynumuzu vurduran o azgın yasa koyuculardan çok daha üstündür. Ilettes Manastırı'nda bir papaz vardı, şarap içtikten sonra, 'Günahkârlara atıp tutmayalım, biz zavallı papazlar onların sayesinde yaşıyoruz' derdi. Dua gevelemekten başka bir şey bilmeyen bu papazına hükümet üstüne de bilge sözleri vardı. Onun dediklerini yapıp, insanları olması gerektikleri gibi değil, oldukları gibi yönetmeli."

Thévenin, yaşlı Brotteaux'ya yaklaştı. Brotteaux'nun bir zamanlar parlak bir yaşam sürdüğünü biliyordu. Adamın eski günleriyle şimdi yaşadığı bu yoksul yaşamı karıştırıyordu, ama yoksulluk genelleştiğinden pek de utanılacak şey değildi artık. Brotteaux'yu meraklı gözlerle süzüp, onda eski tiyatro oyuncularının göğüs geçire geçire

10 Robespierre'in kurduğu yeni din, Yüce Varlık anlamına geliyor.

övdüğü, gönlü bol Crésus'lerin en son kalıntılarını buluyordu. Öylesine yıpranmış, ama öylesine temiz redingotuyla dolanan bu adamcağızın tavırlarından hoşlanıyordu.

"Bir zamanlar ay aydın gecelerde, yanınızda tiyatro oyuncuları, dansözler, flütlerin ve kemanların uzak ezgilerini dinleyerek, parklarda, mersin ağaçlarının kuytularında gezinirdiniz. Yazık! Opéra ve Comédie-Française Tanrıçaları biz zavallı küçük oyunculardan çok daha güzeldi değil mi?" dedi.

"Hiç de değil hanımefendi, o zamanlar sizin gibi bir oyuncu olsaydı, size hoş görünen o koruluklarda el üstünde gezerdi. Tek kraliçesi olurdu o parkların. Kimseler yarışamazdı onunla."

Çan hanı, tam bir köy evi biçimindeydi.

Tavukların dolandığı nemli bir avluya açılan kanatlı kapıdan, çobanpüskülü dalı sarkıyordu. Avlunun dibinde, çatısı yosunlu tuğlalarla kaplı tek katlı han yükseliyordu. Duvarlar, gülleri salkım saçak dökülen yaşlı gül fidanları arasında kaybolup gitmiş gibiydi. Sağdaki yemiş ağaçlarının dalları basık bahçe duvarlarını aşmıştı. Solda bir ahır, ahırın dışında samanlık, üstünde güvercinlikler vardı. Duvara tahta bir merdiven dayanmıştı. Tarım aygıtları ve tavukların konduğu sundurmanın altındaki eski bir faytona çıkan akça horoz tavuklarını seyrediyordu. Avlunun bu yanı gübre yığınlarının arkasına gizlenmiş ahırlarla kaplıydı. Boyundan çok enine veren, saçları saman renginde bir kız, dirgenle gübreleri karıştırıp altüst ediyordu. Gübre sularıyla dolmuştu çıplak ayakları. Dirgeni saplarken arada bir ayak uçları üstüne dikiliyor, safran rengi sarı topukları görünüyordu. Buruş buruş eteği yukarı kıvrıldığından, basık ve iri kalçasındaki kirler de görünüyordu. Desmahis, doğanın enine yarattığı bu kıza şaşkın ve afacan gözlerle bakıyordu. O sırada hancı, kıza seslendi:

"Hey Koca Kütük. Git de su getir!"

Kız, ardına dönüp, kırmızı yüzünü, bir dişi kırılmış kocaman ağzını gösterdi. Bu sağlam güçlü dişi ancak bir boğa boynuz vurarak kırabilmişti. Dirgeni omuzlamış gülümsüyordu. Kalçaları kadar da iri kolları gün ışığında ıpıl ıpıl yanıyordu.

Eski tüfeklerle süslü bir ocakta tavukların nar gibi kızardığı basık tavanlı bir salona kurulmuştu yemek masası. Yirmi adımdan fazlaydı

uzunluğu salonun. Bu kireç badanalı salon, yeşil kapı camlarından ve güllerle çevrilmiş tek bir pencereden ışık alabiliyordu. Büyükanne, pencerenin kenarına oturmuş iplik eğiriyordu. Başında başlık, başlığın ardından sarkan danteleli bir fiyonku vardı. Toprak kokan kemikli parmaklarıyla durmadan iğ eğiriyordu. Sinekler konmuştu göz kapaklarına, ama aldırdığı yoktu onlara. 14. Louis çağını yaşamış, annesinin kucağındayken 14. Louis'yi arabayla geçerken görmüştü.

Paris'e altmış yaşındayken gitmişti. Ayakta kendisini dinleyen üç kadına, kısık ve ezgili bir sesle belediye yapısını, Tuilerie Sarayı'nı, Samaritain'i gördüğünü, Port Royal'den geçerken Mail pazarına elma götüren bir geminin kapaklarının açılıp da elmaların nasıl sulara döküldüğünü, suların nasıl elmaların al rengiyle kızıla büründüğünü anlattı.

Krallıktaki son yenilikleri duymuştu. En çok da yeni yönetime bağlı kalan papazlarla, karşı olan papazlar hakkında bilgisi vardı. Savaşlar olduğunu, kıtlıkla karşı karşıya bulunduklarını, gökyüzünde karabulutlar belirdiğini de biliyordu. Kralın öldüğüne inanmıyordu. Kralın bir yeraltından kaçırılarak, cellata, ona benzer bir adamın verildiğini sanıyordu.

Büyükannenin dizlerinin dibindeki sepetin içinde, Poitrine'lerin en sonuncusu henüz dişlerini çıkarıyordu. Thévenin, beşiği kaldırıp çarpıntı ve ateş içinde inleyen çocuğu sevdi. Bir hayli hasta olmalıydı ki, Konvansiyon'un yardımcı üyelerinden olan ve hastalara ucuza bakan doktor Pelleport'u çağırmışlardı.

Bir halk çocuğu olan Thévenin yurttaş teklifsiz bir insandı, her yerde kendi evindeymiş gibi rahat ederdi. Koca Kütük'ün yıkadığı tabakları beğenmemişti. Tabakları, bardakları, çatalları güzelce silip kuruladı. Poitrine yurttaş çorbayı pişiriyor, iyi bir ahçı gibi tadına tuzuna özenle bakıyor, Elodie de fırından henüz çıkmış sıcacık ekmeği dilimliyordu. Gamelin, Elodie'ye bakıp, "Geçenlerde, adını şimdi çıkaramadığım genç bir Alman yazarının kitabını okudum. Çok iyi çevrilmiş Fransızcaya. Kitapta, sizin gibi ekmek dilimleyen, hem de sizin gibi pek sevimli, pek tatlı dilimleyen Charlotte adlı genç bir kız var. Genç Werther kızın bu inceliğini görüş âşık oluyor ona" dedi.

"Evleniyorlar mı sonunda?"

"Hayır, Werther'in ölümüyle sonuçlanıyor."

İştahla yediler yemeklerini, bir hayli acıkmışlardı çünkü."

Ama ahım şahım değildi yemekler. Jean Blaise pek hoşlanmadı. Boğazına düşkün bir insandı, iyi yemek yemeyi başlıca amaç edinmişti kendine. Genel kıtlık, midesine olan düşkünlüğünü daha bir artırmıştı. Devrimle birlikte bütün evlerde tencereler boşaltılmıştı. Yurttaşların hemen hepsi ağızlarına koyacak bir lokma yiyecek bulamıyordu. Halkın yoksulluğu içinde en büyük parsayı vuran Jean Blaise gibi becerikliler, lokantalarda tıka basa karınlarını doyurarak yurtlarına ve halklarına bağlılıklarını gösteriyorlardı. Brotteaux'ya gelince, şu an Champs-Elysée'nin girişindeki Grimot ve Reynière'de yemek yediği günleri anımsıyordu. Yemekten anlar görünmek için, Poitrine kadının domuz pastırmalı lahanasını yerken, ona bazı yemeklerin nasıl yapılacağını anlatıyordu. Gamelin, bir Cumhuriyetçinin midesiyle uğraşmadığını hatırlatınca, bu kez de yoksul masaları süsleyen çorbalara döndürüyordu sözü.

Jean Blaise, yemek biter bitmez hemen işadamlığına bürünüp gezici sanat topluluğundan, bu ören görüntü altında pek romantik bulduğu hanın birer taslağını çizmelerini istedi. Philippe Desmahis ve Philippe Dubois ahırların resmini yaparken, Koca Kütük, domuzlara yem vermeye geldi. Küçük Poitrine'i muayene etmeye gelen Pelleport yurttaş da o sıra salondan çıkıp sanatçılara yaklaştı. Sanat değerlerini tek tek övdükten sonra, domuz yavrularının ortasındaki Koca Kütük'ü göstererek, "Bu yaratığı görüyor musunuz, sandığınız gibi tek bir kız değildir o, iki kız demektir. Bilimsel konuştuğuma inanın. Kemiklerinin büyüklüğü bir hayli ilgimi çekince inceledim ve gördüm ki kemiklerinin çoğu çift: Her kalçada birbirine kaynamış iki kalça kemiği, her omzunda iki köprücük kemiği var. Kaşları da çift. Bana göre ikiz iki çocuk sıkı sıkıya birleşmiş, daha doğrusu birbirleriyle kaynaşmış. Çok ilgi çekici bir durum. Bay Saint Hilair'e bildirdim bunu, o da pek ilgi duydu. Bu gördüğünüz doğaüstü bir yaratık yurttaşlar. Bu adamlar 'Koca Kütük' diyorlar ona, oysa 'Koca Kütükler' demeleri daha doğru olurdu; iki insan çünkü. Doğanın böyle acayip işleri de var... Ben kaçayım, iyi akşamlar size. Bu gece fırtına olacak sanırım."

Mum ışığında yenen akşam yemeğinden sonra Blaise sanatçılar topluluğu, Poitrine'in oğlunun ve kızının da katıldığı bir körebe oyunu

oynadılar. Genç kızlar ve delikanlılar alabildiklerine verdiler kendilerini bu oyuna. Zaten yaşları gençti, kanları kaynıyordu. Ortalık tamamen karardığında, Jean Blaise, basık tavanlı salona geçip daha masum oyunlar önerdi. Elodie, "yürek avı" oynayalım dedi. Hepsi onayladılar bu buluşu. Yaşlı Brotteaux da oyuna katıldı. Elodie, Philippe Desmahis'den döşemeler, duvarlar ve kapılar üzerine yedi yürek çizmesini istedi. Sonra halka olup dans etmeye başladılar. Elodie'in işareti üzerine herkesin bir yürek kapması gerekiyordu. Elodie işaret verdi. Dalgın ve acemi Evariste elini hiçbir yüreğin üstüne koyamadığından, oyunun kuralı gereği, Saint Germain panayırından altı sous ödeyerek satın aldığı bıçağını tutu olarak vermek zorunda kaldı. Yoksul annesiyle bölüştüğü ekmeklerini bu bıçakla kesiyordu. Oyun yeniden başladı. Bu kez oyunu Blaise, Elodie ve Thévenin kaybettiler. Kimi çantasını, kimi yüzüğünü, kimi ciltli kitabını, kimi bileziğini tutuyordu. Sonra yeniden kurayla dağıtıldı tutular. Herkes kendi malını yeniden alabilmek için, topluluğun beğeneceği bir becerisini göstermek zorundaydı. Ya bir şarkı söyleyecek ya da bir şiir okuyacaktı. Brotteaux, *La Pucelle*'in ilk dizelerini söyledi:

Ben Denis'yim işimin ustasıyım
Galyayı severim

Yurttaş Blaise edebiyattan pek anlamazdı, ama hemen gerisini getirip Richemond'un cevabını yapıştırdı:

Sayın Bay'ım zahmete değer miydi?
Bırakıp gitmek bu kutsal ülkeyi.

O zamanlar herkes, Fransız Arioste'un bu başyapıtını defalarca zevkle okurdu. En ciddi insanlar bile Jeanne ve Dunois'nin aşklarını, Agnes ve Monrose'un serüvenlerini, kanatlı eşeğin becerilerini dile getiren bu dizelerden hoşlanırdı. Ciddi yaradılışlı Gamelin bile, Elodie'nin dizinden bıçağını alırken Grisbaurdon'un "Cehenneme Giriş" bölümünü seve seve okudu. Yurttaş Thévenin tek başına "Nina" romansını ezgileriyle söyledi: "Sevgilim döndüğü zaman." Desmahis de bir şarkı okudu:

İyi kalpli Antoine'dan
Birileri domuz almış
Bir takke koymuş başına
Domuz hemen papaz olmuş.

Desmahis pek dertliydi. Oyun oynadığı kadınların üçüne de tutulmuştu. Üçüne de ateşli ve tatlı gözlerle bakıyordu. Thévenin'in güzelliğine, inceliğine, bilgece sanatına, gamzelerine, içine işleyen sesine vurulmuştu. Doğal, kendini sakınmayan, zengin, erkeğe bir şeyler vermesini bilen Elodie'ye de abayı yakmıştı. Julienne Hasard'ın saçlarının rengi uçuk, kirpikleri ok, yüzü çilli, göğüsleri açıktı, ama Voltaire'in *La Pucelle* yapıtındaki Dunois gibi, Desmahis de, pek güzel olmayan kızlara bile gönül verecek kadar cömert yürekli bir insandı. Hele de şu anda en sahipsiz, dolayısıyla gönlü en kolay çelinebilecek oydu. Kendini beğenmiş biri değildi Desmahis. Kadınların da onu beğenip beğenmediğini anlayamazdı. Bu yüzden hepsini de denerdi. Oyunun sağladığı olanaklardan yararlanarak Thévenin'e şöyle bir iki tatlı söz söyleyiverdi. Oyuncu kızmadı, ama Jean Blaise yurttaşın kıskanç bakışlarından çekinip sesini de çıkaramadı. Bu kez Elodie'ye yöneldi, daha da açıkça sözler söyledi ona. Elodie'nin Evvariste'le olan ilişkisini biliyordu, ama öte yandan Evariste'in bu konularda pek bencil olmadığının da ayırımındaydı.

Elodie, Desmahis'yi sevmiyor, ama yakışıklı buluyordu, üstelik bu duygusunu da pek saklamıyordu. En ateşli sözleri, en ivedi özlemini Hasard'ın kulağına fısıldadı: Kadın hem evet, hem hayır arası bir şaşkınlıkla cevap verdi. Desmahis, iyiye yordu bunu, kayıtsız kalamaz diye düşündü.

İki yatak odası vardı handa. Her ikisi de birinci kattaydı. En güzel oda soldaydı. Duvarları çiçekli kâğıtlarla kaplıydı. İçerde, yaldızlı çerçevesi 15. Louis'nin çocukluğundan beri sineklerin saldırısına uğramış, kara lekelerle eski rengini yitirmiş, el büyüklüğünde bir ayna vardı. İki de yatak bulunuyordu odada, yastığı, yorganı kuştüyündendi, üstü cibinlikle örtülüydü. Üç kadına ayrılmıştı bu oda.

Yatma saati geldiğinde, Desmahis ve Lucienne Hasard, ellerinde mumları, birbirlerine iyi akşamlar dilediler. Âşık ressam, boya satıcı-

sı kızın eline bir küçük kâğıt parçası tutuşturdu: "Herkes uyuduktan sonra, kadınlara ayrılan yatak odasının üstündeki çatı katında buluşalım" diyordu.

Bu konularda pek bilge olduğu ve uzağı iyi gördüğü için, gündüz, çatı katını gözden geçirmişti. Soğan demetleri, eşekarılarının üşüştüğü kuruyemişler, sepetler, sandıklarla doluydu. Vadesi dolmuş, ayakları kırık bir divan, pirelerin cirit attığı yırtık bir şilte bile vardı.

Kadınların odasının karşısındaki üç yataklı küçük oda erkeklere ayrılmıştı. Brotteaux, rahatına pek düşkün olduğundan, samanlıktaki kuru otlara uzandı. Jean Blaise'e gelince, o çoktan kaybolmuştu. Dubois ve Gamelin de çok geçmeden uykuya daldılar. Desmahis yatağa girdi, ama sessiz gece, uykulu bir su gibi eve yayıldığında, doğruldu ve ayakları altında çatırdayan tahta merdivenleri tırmanmaya başladı. Tavan arasının kapısı açıktı. Boğucu bir sıcaklık ve çürük yemiş kokuları geliyordu kapıdan. Kırık divanın üstünde ağzı açık, gömleği yukarı sıyrılmış, bacakları ayrık Koca Kütük uyuyordu. Yatağın üstünde tıpkı bir dev anası gibiydi. Pencereden sızan ay ışığı, gök rengi, gümüş bir ışıkla yakıyordu tenini. Kirli ve sidikli etinde parıldayan bir gençlik ve körpelik vardı. Desmahis, üstüne çullandı. Koca Kütük sıçrayarak uyandı, korktu, bağırdı; ama kendisinden isteneni anlar anlamaz korkusu dağıldı, ne şaştı, ne yadırgadı, kişiyi nesnelerin bilincinden koparıp duygu evrenlerine götüren yarıuykulu, yarıuyanık, bir başka dünyada yaşadı...

Desmahis, odasına dönüp sabaha dek deliksiz bir uyku çekti.

Devri gün, akademi çalışmalarını bitirip Paris yolunu tuttu. Jean Blaise kâğıt paraları sayıp hesabı öderken, Poitrine yurttaş, kâğıt paralardan yandı yakındı. Sarı altın liralara kavuşturacaklara kurbanlar adadı.

Hancı, çiçekler sundu kızlara. Koca Kütük, ayağında tahta ayakkabılar, etekleri havada, kirli dolgun kalçaları meydanda duvarları kaplayan gül fidanlarından güller devşirmeye başladı efendisinin buyruğu üzerine. Güller iri ellerinden yağmur gibi, sel gibi, çığ gibi dökülüyordu Elodie'nin, Julienne'in, Thévenin'in eteklerine. Güllerle doldu araba. Gece, kucak kucak güllerle döndüler evlerine. Ve güllerle, gül kokularıyla uyuyup, güllerle, gül kokularıyla uyandılar.

XI

Yurttaş Rochemaure, 7 Eylül sabahı, tanıdığı şüpheli bir kişiyle ilgili bir iş için, jüri üyesi Gamelin'in evine giderken, sahanlıkta, mutlu günlerde sevdiği, eski aristokrat Brotteaux des Ilettes'le karşılaştı. Brotteaux yaptığı on iki düzine oyuncak bebeği satmak için Yasa Sokağı'ndaki oyuncakçıya gitmekteydi. Daha kolaylıkla taşımak için, gezgin satıcılar gibi o da bebekleri bir değneğin ucuna takmak istiyordu. Bütün kadınlara, uzun ilişkilerden sonra artık çekici olmaktan çıkan kadınlara karşı bile çelebiydi. Elbette Rochemaure'a da nazik davranacaktı. Üstelik, kadının ihaneti, uzun süredir birbirlerinden uzak kalışları, şıpsevdiliği, hele de tombullaşan bedeni yeniden iştahını çekmişti Brotteaux'nun. Bu kez, Ilettes şatosunun solanlarında değil, kirli, bakımsız, köhne bir sahanlıkta karşılıyordu onu. Tavan arasındaki odasını onurlandırmasını rica etti kadından. Rochemaure oldukça çevik adımlarla tırmandı merdivenleri, kalasları sarkık, küçük pencereli basık bir tavan arasında buldu kendini. Ayakta durulamıyordu. Tek bir iskemle vardı. Oturdu, bakışlarını bir süre kırık dökük kiremitlerde gezdirip, şaşkın ve üzgün bir sesle sordu:

"Burada mı oturuyorsunuz Maurice? Birtakım can sıkıcı adamlarla karşılaşmaktan korkunuz olmaz burda. Sizi bu delikte bulmak için ya şeytan ya da kedi olmak gerek."

"Gördüğünüz gibi, pek geniş değil, sizden saklayacak değilim, bazen yatağıma yağmur da damlıyor, ama pek önemi yok. Ve düzgün gecelerde aşkların tanığı, simgesi olan ayı seyredebiliyorum buradan. Ayı her zaman sevmiştir âşıklar. Solgun ve yuvarlak yüzüyle sevgiliye sevgilisini ansıtır durmadan."

"Anlıyorum."

"Mevsimi geldiğinde kedilerin cümbüşünü dinliyorum burada, ama insanlara yaşamı zehir eden aşkın çatılarda miyavlamasını, sevi yeminleri etmesini hoş görmek gerek."

Bir gün sevişip de sonra uyumak için yataklarına çekilen iki dost âşık gibi özden, rahat bir dille konuşuyorlardı birbirleriyle.

Bayan Rochemaure'un tasalı bir hali vardı. Çoktandır yüzüne gülen devrim, şimdi endişeler, kaygılar taşıyordu ona; akşam şölenleri eski parlaklığını yitirmiş, yavanlaşmıştı. Harpından çıkan ezgiler, durgun yüzlere kıvanç vermiyordu. En zengin oyuncular kumar masalarına uğramaz olmuşlardı. Şimdi dostlarının pek çoğu şüpheli adam olmuş, saklanıyorlardı; dostu maliyeci Morhardt tutuklanmıştı. Gamelin'e de zaten Morhardt için gelmişti. Kendi de şüpheli kişi olmuştu. Ulusal muhafızlar evinde bir arama yapmış, döşemelerin altını üstüne getirmiş, şilteleri, yatak yorganlarını süngülerle delik deşik etmiş, dolabındaki çekmeceleri boşaltmışlar, ama hiçbir şey bulamayıp, şarabını da içtikten sonra özür dileyerek ayrılmışlardı. Bir göçmen olan Bay d'Expilly'yle ilgili mektubun yanından çarçabuk geçmişlerdi. Jakoben bazı dostları, sevgilisi güzel Henry'nin, özden bir devrimci görünmek için aşırıya kaçan sert sözleriyle tehlikeli bir durum almaya başladığı konusunda uyarmışlardı onu.

Dirsekleri dizinde, yüzü avuçlarında, düşünceli, eski dostuna sordu:

"Bütün bu olup bitenler hakkında ne düşünüyorsunuz Maurice?

"Bu adamlar, filozoflar ve seyir meraklıları için pek ilginç, hem düşündürüyorlar, hem eğlendiriyorlar. Ama bana sorarsanız sevgili dost, Fransa'yı terk etseniz çok iyi olur."

"Bu gidişin sonu nereye varacak Maurice?"

"Bir kez daha aynı şeyi sormuştun bana Louise. Hani Cher kıyısında Ilettes yolunda bir gün arabayla gidiyor ve atımız gemi azıya almış çılgınca koşuyorken, 'Bu gidişin sonu nereye varacak?' demiştin. Kadınlar ne kadar meraklı. Bugün de nereye gittiğimizi öğrenmek istiyorsun. İskambil falcılarına sor onu sen. Ben kâhin değilim yavrucuğum. En bilge felsefe bile geleceği bilemez. Bütün bunlar bitecek elbette, her şeyin bir sonu vardır çünkü, ama nasıl bitecek? Şöyle de bitebilir, böyle de bitebilir. Ya koalisyonun yengisiyle ya da bağıtçı devletlerin Paris'e girişiyle. Pek de uzakta değiller Paris'ten, ama başara-

cakların sanmıyorum. Bu cumhuriyet askerleri öyle ateşli savaşıyorlar ki, hiçbir şey söndüremez bu ateşi. Bakarsın Robespierre 'Kraliçe'yle[1] evlenip 17. Louis'nin çocukluğu süresince kendini krallığın koruyucusu atar."

Yurttaş Rochemaure'un yüreğinde bu güzel entrikaya atılmak arzusu uyanıverdi birden ve çoşkuyla haykırdı:

"Olabilir mi dersiniz?"

"Bakarsın Vendée kazanır, bu ören kümeleri, bu ölü yığınları üstünde bir rahipler hükümeti kurulur. Bilemezsiniz sevgili dost, ne kadar büyük etkisi vardır din adamlarının, bu hayvan[2] ...özür dilerim dilim sürçtü, bu insan sürüsü üstünde. Bence en akla yakın gelen Devrim Mahkemesi'nin kendi kurduğu siyasal düzeni yine kendi elleriyle yıkmasıdır; pek çok baş uçuracağa benzerler. Pek çok insan korkuyor bu mahkemeden. Sonunda birleşecek bu insanlar ve Devrim Mahkemesi'ni yok etmek için siyasal düzeni yıkacaklar. Sanırım Gamelin'in jüri üyesi atanmasında siz aracı oldunuz. Dürüst bir insandır, ama korkunç bir insan olacak. Düşündükçe daha iyi anlıyorum ki güzelim, Cumhuriyet'i kurtarmak için kurulan bu mahkeme, sonunda Cumhuriyet'in başını yiyecek. Konvansiyon da krallık döneminde olduğu gibi özel mahkemeler kurmaya kalktı. Kendi atadığı, ama bağımsız mahkemelerle güvenliğini sağlamak istiyor. Ne var ki, Konvansiyon'un mahkemesi krallık mahkemesinin daha altında, 14. Louis'nin mahkemesinden daha az siyasaldır. Devrim Mahkemesi'nin dayandığı adalet ve eşitlik anlayışı, buna alışmamış olan bu halka gülünç, bayağı gelecek. Fransız Kraliçesi'ni ve yirmi bir saylavı yargılayacak olan bu mahkemenin, "Yaşasın kral!" diye bağıran bir hizmetçi kadını, Cumhuriyet'i yıkacak diye dün mahkûm ettiğini biliyor musunuz Louise? Kara tüylü yargıçlarımız, İngilizlerin o pek sevdiği, en acıklı sahnelere bile kaba maskaralıklar katan Guillome Shakespeare gibi hareket ediyorlar."

"Sevdayla aran nasıl Maurice, aşkla başın hoş mu hâlâ, mutlu musun?"

"Yazık! Güvercinler sarp kayalıklara konuyor artık, yıkık kulelere değil."

1 O sıra tutuklu bulunan Marie Antoinette'i kastediyor.

2 Brotteaux dili sürçmüş gibi "âme" "ruh" kelimesi yerine eşek anlamına gelen "âne" kelimesini kullanıyor.

"Hiç değişmemişsin dost... Hoşça kal."

Aynı akşam, atlı askeri Henry çağrılmadığı halde Rochemaure'un evine gitti. O anda kadın, Vernon'daki Rauline yurttaşa yazdığı bir mektubu zarflıyordu. Henry adresi görmüştü, İngiltere'ye gönderilmek üzere yazıldığını biliyordu. Rochemaure'un gönderdiği mektubu Rauline, balıkçı bir kadınla Dieppe'e yollar ve bir kayıkçı geceleyin kıyıdaki bir İngiliz gemisine verirdi. Londra'da mektubu alan d'Expilly, yararlı bulursa Saint James kabinesine sunardı.

Henry genç ve güzel bir çocuktu: Ulysse'in verdiği silahları kuşanan Achille'de bile, böylesi güzellikle böylesi bir güç bir araya gelmemişti, ama Komün'ün yakışıklı, genç yiğitlerine karşı yüreği pek duyarlı olan Rochemaure, dostlarından, Henry'nin aşırılığıyla Jakobenlerin gözüne battığını duyalı beri delikanlıdan yüz çevirir olmuştu. Henry'ye gelince, Rochemaure için deli divane olmadığını anlamıştı, ama kadının kendisine önem vermemesinden de hoşlanmıyordu. Cumhuriyet'in verdiği bazı giderlerin karşılanması konusunda bu kadına güveniyordu. Oysa şimdi iyice işkillenmeye başlamıştı. Kadınların neler yapabileceklerini, dün en sevdiklerinden bir gün sonra nasıl yüz çevirdiklerini, taparcasına sevdikleri insanları nasıl kolayca harcadıklarını biliyordu. Bu sevimli hatun da kendisinden kurtulmak için bir gün hapse attırabilirdi onu. Kaybedilen sevgiliyi yeniden kazanmak gerek diyordu aklın sesi. Onun için iyice süslenip püslenip, güzelliğinin bütün silahlarını kuşanıp gelmişti. Bir yanaşıp bir uzaklaşıyor, usulca sürtünüyor, balet kurallarına uygun, kadını kendine çekmek için bütün ustalığını kullanıyordu. Sonra bir koltuğa çöktü. Egemen bir sesle, kadınların yüreğine işleyen bir sesle, doğanın güzelliğini kentin gürültülerinden kaçmanın güzelliğini övdü, sonra sevdalı bir sesle, "Ermenonville'de bir gezinti yapalım" dedi.

Rochemaure'un oralı olduğu yoktu. Harpının tellerine gelişigüzel dokunup, sabırsız ve sıkıntılı gözlerle çevresine bakınıp duruyordu.

Henry, birdenbire yüzü asık, hemen gitmeye kararlı, koltuktan kalkıp savaşa katılacağını, birkaç gün sonra Maubeuge önlerinde olacağını söyledi.

Ne şüphe ne de şaşkınlık gösterdi Rochemaure, anladım der gibilerden başını sallamakla yetindi.

"Bu kararımdan dolayı kutlamayacak mısın beni?"

"Kutlarım!"

Rochemaure, çok daha hoşlandığı, kendisinden çok daha büyük yararlar sağlamayı umduğu bir başkasını bekliyordu o anda. Henry'ye hiç de benzemeyen, çok daha akıllı birini bekliyordu, dirilmiş bir Mirabeau, yontulmuş bir Danton, bütün yurtseverleri Seine Nehri'ne atmaktan söz eden bir aslan bekliyordu.

Henry, bir an önce gitsin diye sessizliğe gömüldü, esnemeye başladı, ordan bir defter alıp sayfalarını karıştırdı, yeniden esnedi. Baktı ki Henry'nin gideceği yok, "Sokağa çıkmak zorundayım" deyip giyinme odasına geçti.

Heyecan dolu bir sesle haykırdı Henry:

"Elveda Louise. Hiç görüşemeyecek miyiz artık?"

Sonra elleri birden kadının yazı masasının açık gözüne daldı.

Sokağa çıkar çıkmaz, Raulline yurttaşa yazılan mektubu açıp okudu. Hayli ilginçti bu mektup. Fransız halkoyunu özetliyordu. Kraliçe'den, Thévenin'den, Devrim Mahkemesi'nden, Brotteaux'nun sözlerinden ve açıklanmaması gereken şeylerden söz ediyordu.

Okuldan sonra, mektubu cebine koydu. Bir süre kararsız düşündü; sonra, "Bu işi bir an önce sonuçlandırmak gerek" diye söylene söylene, kararlı adımlarla Tuilerie'ye yönelip Genel Güvenlik Komitesi'nin bulunduğu salona girdi.

Öğleden sonra saat üçtü. Evariste Gamelin, on dört jüri üyesiyle birlikte jüri sırasında oturuyordu. Üyelerin çoğunu tanıyordu Evariste. Sade, dürüst, yurtsever, bilgin sanatçı ya da zanaatçıydılar; her ikisi de çok değerli bir ressam ve bir desinatör, bir cerrah, bir kunduracı, yurtsever olduğunu birçok kez kanıtlamış eski bir marki, bir basımcı, bir küçük esnaf, kısaca bir Paris karması, işçi ya da burjuva giysileri içinde, başları ya Titus gibi tıraşlı ya da gözlerine, kulaklarına dek inen şapkalarla, takkelerle örtülü, kiminin saçları bir fiyonkla bağlanmış, sade yurttaşlardı bunlar. Kimi eskiden olduğu gibi mintan, setre pantolon, külot pantolon, kimi devrimcilere özgü karmanyol ceket ve çizgili pantolon giymişti. Kiminin ayağında çizme, kiminin düğmeli pabuç, kiminin tahta kundura vardı. Bu on beş kişilik topluluk, zamanın bütün erkek giysilerini sergiler gibi değişik giyimler içindeydiler. Hepsi de

daha önce birçok davaya katıldıklarından, yerlerini hiç de yadırgamayıp, kendilerinden emin, rahatça oturuyorlardı sıralarında. Gamelin de onlar kadar sakin olmayı ne kadar çok istiyordu. Oysa yüreği göğsünden fırlayacakmış gibi çarpıyor, kulakları uğulduyor, gözleri kararıyor, her şeyi kurşuni bir renk örtüsü altında görüyordu.

Mübaşir, oturuma başlayacağını bağırarak bildirdiği zaman, üç yargıç gelip yeşil bir masanın önündeki bir seki üzerinde yerlerini aldılar. Üstü kara tüylü, kokartlı bir şapka ve yargıç cübbesi giyinmişlerdi. Cübbelerindeki üç renkli kurdeleden göğüslerine doğru ağır bir gümüş madalyon sarkıyordu. Önlerinde, sedirin alt yanında yargıçlar gibi giyinmiş, savcı yardımcısı yer alıyordu. Mahkeme yazmanı, Yargıçlar Kurulu'yla sanık iskemlesi arasına oturmuştu. Gamelin'e şimdi daha bir başka, daha bir güzel, ciddi, daha bir heybetli görünüyordu bu insanlar. Oysa önlerindeki kâğıtlarını karıştırmalarında, bir mübaşire seslenmelerinde, bir jüri üyesinin ya da bir hizmet görevlisinin verdiği bilgileri dinlemek için arkaya eğilişlerinde hiçbir olağanüstü halleri yoktu, günlük yaşamlarındaki özden hava içindeydiler.

Yargıçların başlarının üstüne insan hakları bildirileri asılmıştı. Sağlarında, sollarında, derebeylik çağlarından kalma eski duvarlarda Le Peltier'nin, Saint-Fargeau'nun, Marat'nın büstleri vardı. Dinleyici sıraları, juri üyelerinin karşısında, salonun dibindeydi. Kadınlar, esmer, kır saçlı, başlarında kıvrık uçlarının gölgesi yüzlerine vuran fiyonklu şapkalarıyla en ön sıraya oturmuşlardı. Günün giysileri yüzünden, anaç bir kadın göğsü gibi kabarık, geniş görünen göğüslerine ak bir boyun atkısı dolamış, beyaz önlükler takmışlardı. Kollarını kavuşturmuş, davanın başlamasını bekliyorlardı. Daha arkadaki sıralarda çeşit çeşit giysileriyle erkekler yer almıştı. Sağda, giriş kısmına yakın bir alanda mahkemeyi ayakta izleyenler duruyordu. Bu kez pek kalabalık değildi salon. Mahkemenin bu kesiminde görülen dava çok az sayıda kimseyi ilgilendiriyordu. Şüphesiz, şu anda, diğer mahkemelerde çok daha heyecan verici davalar görülmekteydi.

İçerde fazla dinleyici bulunmaması rahatlatmıştı Gamelin'i. Neredeyse duracak olan kalbi, büyük bir dinleyici kitlesinin yer aldığı ateşli bir havaya duyanamazdı yoksa. İster istemez en ince ayrıntılara takılıyordu gözleri. Mahkeme yazmanının kulağındaki pamuk, savcı

yardımcısının dosyasındaki mürekkep lekesi, eskiçağ sanatının yitip gittiği bir çağda yapılan, ısırgan ve çobanpüskülleriyle işlenmiş gotik ve dikme taşları üstüne oturtulmuş sütun başlarını büyüteçle bakar gibi inceliyordu; ama bakışları dönüp dolaşıp, kırmızı Utrecht kadifesiyle kaplı bu kocamış koltuğa dikiliyordu. Bütün kapıları, silahlı ulusal muhafızlar tutmuştu.

Jandarmalar sanığı getirdi. Bağlı değildi. Yasalara göre bağlanmadan getiriliyordu sanıklar. Elli yaşlarında kadar, kara kuru, saçları dökülmüş, yanakları çökmüş, dudakları ince ve morarmış bir adamdı. Üstünde eski biçim giysiler vardı. Belli hastaydı, ateşi bir hayli yüksek olmalı ki, gözleri cam gibi parlıyor, yanakları kıpkırmızı yanıyordu. Oturdu. Bacaklarını birleştirdi. Dal gibiydiler. Kemikli, iri elleriyle bacaklarını tutmuştu. Marie Adolphe Guillergues'ti adı. Cumhuriyet ordusunun otlarını çalmakla suçlanıyordu. Dosyasına bakarsan, çok ciddi, çok tehlikeli suçlar işlemişti bu adam, ama doğru dürüst bir kanıt da gösterildiği yoktu. Sorgu başladığında pek çoğunu reddetti. Suç konusu olaylar ileri sürdüğü gibi değilmiş, bambaşka biçimdeymiş... Açık ve yalın bir dille konuşuyordu. Usta bir adam hali vardı. Sorulan hiçbir soruyu cevapsız bırakmıyordu. Yargıç çetin bir soru sorduğunda yüzündeki anlatım, sesindeki güven değişmiyordu, ama göğsünde kavuşturduğu elleri gergin bir hal alıyordu. Gamelin'in dikkatinden kaçmadı bu, kendi gibi ressam olan jüri üyesi arkadaşının kulağına eğilip:

"Parmaklarına bir dikkat et" diye fısıldadı.

Dinlenen ilk tanık korkunç olaylar anlattı. Bütün suçlama da zaten bu tanığın ifadesine dayandırılıyordu. Daha sonra dinlenen tanıklarsa, tersine, sanığın suçsuzluğunu savundular. Savcı yardımcısı pek coşkun bir dille sanığın suçluluğunu kanıtlamaya kalktıysa da, sözleri havada kalıyor, hiçbir kanıta dayanmıyordu. Savunma makamı ise gerçekleri o kadar usta bir dille ortaya koydu ki, sanığa, kendisinin bile bu kadarını ummadığı bir sevgi kazandırdı. Oturuma ara verildi, jüri üyeleri görüşme odasına geçtiler. Pek de belirgin olmayan karışık bir tartışmadan sonra, sayıca aşağı yukarı birbirine eşit iki gruba ayrıldılar. Bir yanda kayıtsızlar, ılımlılar ve olayı tutkulardan uzak ele alarak değerlendirmeye çalışanlar, öte yanda, kanıtlara pek önem vermeksizin duygularıyla karar veren üyeler vardı. Yürekleriyle, duygularıyla

düşünen bu insanlar her zaman, herkesi mahkûm edip çıkıyorlardı. Davranışları geniş ölçüde etkiliyordu Gamelin'i, kendini onlarla birlik, onlara yakın duyuyordu. "Bunlar iyi, katıksız Cumhuriyetçi, yalnız Cumhuriyet'i kurtarmayı düşünüyor, Cumhuriyet'ten başka hiçbir şeye önem vermiyorlar. Bu Guillergues olacak adam kurnaz dolandırıcının teki, Cumhuriyet ordusunun hayvan yemini kırparak kesesini doldurmaya kalkan ip kaçkının biri. Bunun suçunu bağışlamak, böyle bir haini serbest bırakmak yurda ihanet etmek, orduyu düşman eline bırakmak olur" diye düşünüyordu. Cumhuriyet'in atlı askerlerinin düşman atlılarınca kılıçtan geçirilişini görür gibi oluyordu, ama ya bu Guillergues denen adam suçsuzsa? Birdenbire, orduya sattığı hayvan yeminde hile yapıyor diye şikâyet edilen Jean-Blaise geldi aklına. Guillergues gibi, Blaise gibi orduyu bozguna uğratmaya, Cumhuriyet'i yıkmaya çalışan daha niceleri vardı. Hepsine örnek olacak bir ders vermeliydi bu adama, ama ya suçsuzsa!

"Kanıt yok" dedi yüksek sesle Gamelin.

Katıksız Cumhuriyetçiler grubundan olan jüri üyesi başkanı, "Zaten hiçbir zaman kanıt bulunmaz" diye cevap verdi.

Sonunda yedi kişi mahkûmiyetine, sekiz kişi de aklanmasına oy verdi.

Jüri, salona girdi, oturum başladı. Jüri üyeleri tek tek kararlarını ve kararlarını dayandırdıkları gerekçeleri açıklıyorlardı. Her biri sıraları geldiğinde boş koltuğun önüne gidip orada yargılarını söylüyorlardı. Kimi uzun uzun konuşuyor, kimi tek bir sözcükle yetiniyordu. Anlaşılmaz, karmakarışık şeyler söyleyenler de vardı.

Sırası geldiğinde Gamelin de ayağa kalkıp şöyle dedi:

"Yurt savunucularını savaş için gerekli malzemeden yoksun bırakmak gibi böylesi büyük bir suçlamada bulunabilmek için elde kanıtlar olması gerekir, oysa bizim elimizde hiçbir kanıt yok."

Ve suçlu aklandı böylece.

Dinleyicilerin memnun mırıltıları arasında Guillergues yargıçların önüne götürüldü. Bir başka insan oluvermişti birdenbire. Yüzündeki derin çizgiler yok oluverdi bir anda, kuru, gergin dudakları gevşedi. Saygıdeğer bir insan hali vardı; suçsuzluğu yüzünden okunuyordu. Başkan

heyecanlı bir sesle sanığı aklayan kararı okudu; salon alkışlarla çınladı. Guillergues'i getiren jandarma sevgiyle kollarına atıldı. Başkan da çağırıp kardeşçe kucakladı. Jüri üyeleri de tek tek sarıldılar. Gamelin'in gözlerinden ılık gözyaşları dökülüyordu.

Günün son ışıklarıyla aydınlanan adliye avlusunda gürültülü bir kaynaşma vardı. Bir gün önce Devrim Mahkemesi'nin dört şubesinde, otuz kişiye ölüm cezası verilmişti. Örgücü kadınlar büyük merdivenin basamaklarına çömelmiş cezaevi arabasının kalkmasını bekliyorlardı. Jüri üyeleri ve dinleyicilerle merdivenden inen Gamelin, yaptığı adil ve insancıl hareketten ve masum bir insanı kurtardığı için kendisine yönelen güzel sözlerden başka hiçbir şey duyacak, görecek durumda değildi. Avluda, duyduğu büyük coşkudan dolayı apak kesilmiş olan Elodie, hem ağlayan gözlerle hem de gülümseyen bir yüzle Gamelin'in kollarına atıldı. Coşkusu biraz dinip dili çözülünce konuşmaya başladı:

"Evariste, güzelsiniz, iyisiniz, gönlü bolsunuz. Mahkeme salonunda o erkek, o tatlı sesiniz mıknatıs dalgaları gibi bedenimi kapladı. Tenim elektriklendi. Uzun uzun seyrettim sizi. Salonda yalnız siz vardınız sanki. Ya siz dostum, geleceğimi anlayamadınız mı? Sağda, ikinci sıradaydım. Tanrım. İyilik yapmak ne güzel şey. O zavallı insanın hayatını kurtardınız. Siz olmasaydınız işi bitikti. Giyotini boylamıştı. Onu yeniden hayata kavuşturdunuz. Şu an kutsamak gerekir sizi. Sizi sevdiğim için ne kadar mutluyum Evariste, aşkımla gurur duyuyorum."

Birbirlerine sokulup, kol kola, kuşlar gibi hafif uçarcasına geçtiler yollardan.

Amour peintre'e gidiyorlardı. Oratoire'a geldiklerinde, Elodie, "Dükkândan geçmeyelim" dedi.

Ve Evariste'i kanatlı kapıdan içeri aldı. Sahanlıkta, büyük, demir bir anahtar çıkardı çantasından:

"Bak tıpkı bir hapishane anahtarı gibi Evariste, bugün benim tutuklum olacaksın."

Yemek salonundan geçip genç kızın odasına girdiler.

Evariste, Elodie'nin dudaklarının kızgın tazeliğini duydu dudaklarında. İyice göğsüne bastırdı kızı. Başı arkaya düşmüş, gözleri kapanmıştı. Saçları darmadağınık, beli kıvrılmıştı. Başka bir evrene göçmüş gibiydi Elodie. Evariste'in kollarından sıyrılıp kapıyı sürgüledi...

Elodie, âşığını yolcu ederken hayli ilerlemişti gece. Yavaş bir sesle, "Güle güle sevgilim. Babam neredeyse döner. Merdivenden inerken bir gürültü duyarsan hemen üst kata çık ve tehlike geçinceye dek inme. Sokak kapısını açmamı istediğin zaman kapıcı penceresine üç kez vurursun. Güle güle canım, güle güle ruhum" dedi.

Sokağa çıktığında Elodie'nin penceresinin aralandığını ve küçük bir elin saksıdan kızıl bir karanfil kopardığını gördü. Çiçek, kızıl bir damla gibi ayaklarının dibine düştü.

XII

Bir akşam yaşlı Brotteaux, Yasa Sokağı'ndaki Caillou yurttaşa on iki düzine kukla götürdü. Oyuncakçı tatlı ve uysal bir adamdı. Kuklaları ve soytarılarıyla uğraşıyordu. Bu uysal ve tatlı adam nedense o akşam Brotteaux'yu pek nazik karşılamadı.

"Dikkatli ol yurtaş Brotteaux, dikkatli ol! Şaka olsun diye söylemiyorum, şakanın da yeri vardır. Bir Bölge Güvenlik Komitesi üyesi dün benim dükkâna geldi, kuklalarınıza bakıp karşıdevrimci buldu."

"Alay ediyordu mutlaka."

"Hayır Brotteaux yurttaş, hayır. Şakadan hoşlanmayan bir adam bu. Kuklara bakıp, bu kuklaların, alçakça, ulusal meclis üyelerine, Couthon, Saint-Just ve Robespierre'e benzetilmeye çalışıldığını söyleyerek onları alıp götürdü. Tümüyle zarar bu benim için. Bulunduğum tehlikeli durum da cabası."

"Ne! Boucher'nin elli yıl önce yaptığı kuklalardan örnek alarak yaptığım bu Arlequin'ler, Gille'ler, Scaramouche'lar, Colin'ler, Colinette'ler, Couthon'a, Saint-Just'e mi benzetilmiş? Aklı başında kimse böyle bir şey ileri süremez."

"Sizin gibi nükteden hoşlanan bir insan aslında pek tekin sayılmaz, ama bir art düşünceniz olmadan böyle bir şey yaptınız diyelim. Ne var ki, tehlikeli bir oyun bu. Örnek mi istiyorsunuz? Champs-Elysée'de küçük bir tiyatro kuran Natoile, Konvansiyon üyelerini kuklalara oynattığı için tutuklandı."

Brotteaux, küçük kuklalarının üstündeki örtüyü kaldırdı: "Hele bir kez daha bakın şunlara, bu kuklaların, yıllar yılı tiyatrolarımızda gördüğümüz oyuncu, köylü tiplerinden başkasına benzediği var mı? Benim Ulusal Konvansiyon'la oyun oynadığımı nasıl söyleyebilirsiniz Caillou yurttaş?"

Brotteaux şaşırmıştı. İnsanların budala olduğunu çok iyi bilirdi, ama Scaramouche ve Colinette'lerinden şüphelenecek kadar aptallaşacaklarını aklı almıyordu bir türlü. Hiçbir art niyeti olmadığını, kuklalarının Konvansiyon üyelerine benzer bir yanı olmadığını tekrarlayıp duruyordu; ama Caillou yurttaşın kararlı olduğu belliydi, bütün söylenenlere kulaklarını tıkıyordu.

"Yurttaş Brotteaux, bunları alamayacağım. Sizi beğenirim, sever sayarım, ama sizin yüzünüzden başımın belaya girmesini istemem. Yasalara saygım vardır. Bütün arzum iyi bir yurttaş olmak, iyi bir yurttaş kalmaktır. Güle güle Brotteaux yurttaş, kuklalarınızı da alıp götürün" dedi oyuncakçı.

Yaşlı Brotteaux, omzunda, ucuna şüpheli kuklalarını taktığı sırık, onunla, fare kapanı satıcısı sanarak alay eden çocukların yaygaraları arasında, evin yolunu tuttu. Kara kara düşünüyordu. Şüphesiz, hayatını yalnızca kukla satarak kazanmıyordu. Arabaların geçiş kapıları altında, bazen hallerde bir fıçının içinde, geveze kadınlar ve askere gitmeden önce sevgililerine resimlerini vermek isteyen delikanlılar arasında yirmi sol değerinde portreler yaparak da beş on kuruş kazanıyordu; ama bu küçük işler aşırı bir sıkıntı veriyordu ona ve bu portrelerin de kuklalar kadar başarılı olabilmesi için bir hayli çaba göstermesi gerekiyordu. Haldeki kadınlara yazmanlık yapıyordu bazen, fakat bu şüpheli kadınlarla çalışmak tehlikeliydi. Kralcı baltalamalara karışsın diye insanı alıp götürebilirlerdi, çok tehlikeliydi. Eski Vendome Alanı yakınındaki Neuve-des-Petit-Champs Sokağı'nda, Joly adlı bir başka oyuncak satıcısı olduğunu hatırlayıp, hemen oraya giderek, ödlek Caillou'nun almadığı kuklaları ona satmaya karar verdi.

İnce ince bir yağmur çiseliyordu. Brotteaux, kuklalarının bozulmasından korkup adımlarını hızlandırdı. Karanlık, ıssız Pont-Neuf'ten geçip, Thionville Alanı'nın köşesinden dönerken, fener direğinin dibindeki bir taşın üzerine oturmuş, yorgunluk ve açlıktan bitkin duruma düştüğü halde saygıdeğer bir insan olduğu her halinden belli olan bir ihtiyar gördü. Üstünde yırtık pırtık, eski bir palto vardı. Şapkası yoktu başında. Altmış yaşını geçkin görünüyordu. Brotteaux, bu zavallıya yaklaştığı zaman, adamın altı ay önce, Jérusalem Sokağı'nda fırıncı kuyruğundayken fener direğine asılmaktan kurtardığı papaz, Lon-

guemare Baba olduğunu bakar bakmaz anladı. Brotteaux, bir zamanlar ipten kurtardığı için, bu din adamına karşı yeniden ilgi duyup yanına yaklaştı, o kıtlık gününde birlikte kuyrukta bekleştiklerini anımsatarak kendisine yardım edip edemeyeceğini sordu:

"Yorgun görünüyorsunuz Baba, bir iki yudum için şundan" deyip, cebinden Lucrèce'yle yan yana duran içki şişesini çıkarıp papaza uzattı.

"Biraz için şundan, evinize götüreyim sizi" dedi.

Papaz Longuemare şişeyi eliyle itip kalkmaya uğraştı, ama kıç üstü düştü taşın üstüne. Ve yorgun, yorgun olduğu kadar da kararlı bir sesle, "Üç aydan beri Picpus'ta oturuyordum. Dün saat beşte beni tutuklamak için geldiklerini öğrenince bir daha eve dönmedim. Kalacak yerim yok artık. Sokaklarda dolanıp duruyorum, bu yüzden de yorgunum biraz" dedi.

"Öyle mi? Baba, gel de benim tavan aralığındaki küçük barınağımı onurlandır, çatımızı birlikte paylaşalım."

"Şüpheli bir insan olduğumu biliyorsunuz ama bayım."

"Ben de şüphelilerdenim, hatta kuklalarım da, işin kötüsü de bu ya. Bu ince örtü altında, tıpkı bizim gibi yağmura tutulmuş, gördüğünüz kuklalarım da şüphelilerden. Çünkü, şunu bilin ki Baba, kesenekçilikten sonra, kuklalar yaparak hayatımı kazanmak zorunda kaldım."

Papaz Longuemare, eski maliyecinin kendisine uzattığı eli tutarak doğruldu ve birlikte tavan arasının yolunu tuttular. Brotteaux, ekmek, peynir ve serin kalması için damlalıkta sakladığı şaraptan sundu papaza.

Longuemare, açlığını giderdikten sonra konuşmaya başladı:

"Hangi koşullar altında evden kaçtığımı, neden beni bulduğun o taşın üstüne çöküp kaldığımı, beni sokaklara düşüren nedenleri anlatmam gerekir size. Manastırdan atıldıktan sonra, meclisin verdiği küçük bir gelirle yaşıyordum: Latince dersi, matematik dersleri veriyor, Fransız kilisesinin karşılaştığı zulmü anlatan yazılar yazıyordum. Rahiplerin bu anayasal yeni andlarının kilise geleneklerine uymadığı üstüne genişçe bir eser de yazdım. Devrim geliştikçe, öğrencilerimi kaybettim. Elimde yurtseverlik belgesi de olmadığından, artık o küçük emekli ödeneğimi de alamıyorum.

"Belediye'ye bu belgeyi istemeye gittim. Roma yurttaşlığına kabul edilen havari Saint-Paul'ce kurulmuş bir tarikatın üyesi olarak, ben de,

onun gibi, göksel yasalara karşıt olmayan bütün yurt yasalarına saygılı iyi bir Fransız yurttaşı olmakla övünüyordum. Sucukçu've belediye memuru Bay Colin'e bir dilekçe verip bu belgeyi istedim. Durumumu sordu. Papaz olduğumu söyledim. Evli olup olmadığını sordu, 'hayır' dedim. 'İşte bu kötü' dedi. Çeşitli sorulardan sonra, 10 Ağustos, 2 Eylül ve 31 Mayıs tarihlerinde yurtseverlik gösterip göstermediğimi sordu ve ekledi: 'Yurttaşlık belgesi ancak bu tarihlerde yurtseverliğini gösterebilenlere verilir.' Doyurucu cevaplar alamamıştı benden. Adımı, adresimi alıp kısa zamanda durumumu araştıracağına söz verdi. Sözünde de durdu. Picpus Genel Güvenlik Komitesi'nden iki komiser, yanlarında askerlerle, ben yokken, alıp hapishaneye götürmek için eve gelmişler. Hangi suçla suçlandığımı bilmiyorum. 10 Ağustos, 2 Eylül ve 31 Mayıs tarihlerinde yurt sevgisini kanıtlayacak eylemler yapamadı diye bir papazı tutuklamaya varacak kadar kıt görüşlü Colin denen adama şaşmamak elde mi? Böyle bir insana acımak gerekir."

"Benim de yurttaşlık belgem yok, her ikimiz de şüphelilerdeniz. Her neyse, siz yorgunsunuz Baba, yatıp uyuyun. Güvenliğiniz yönünden ne yapılması gerektiğini yarın kararlaştırırız" dedi Brotteaux.

Yatağı konuğuna bırakıp kendisi ot şilteyi aldı, ama papaz ille de ot şiltede yatmak istiyordu. O kadar ısrar etti ki, Brotteaux kabul etmek zorunda kaldı. Zira papaz, "Yoksa kuru yerde yatarım" deyip duruyordu.

Brotteaux, yatak sorununu çözümledikten sonra, hem boş yere yanmasın hem de dikkati çekmesinler diye mumu söndürdü.

"Benim için büyük bir tehlikeye katlanıyorsunuz bayım. Çok şey borçluyum size, ama yazık ki borçlu kalmamın size hiçbir yararı dokunmaz. Tanrı sizden razı olsun. Başka ne söyleyeyim. Ne var ki, Tanrı da kendi ününü yüceltmek için yapılmayan soyut erdemlere önem vermez. Bunun için sizden ricam, benim için yaptıklarınızı Tanrı adına yapmış gibi kabul edin" dedi papaz.

"Benim için endişelenmeyiniz, kendinizi hiç de borçlu duymayın bana karşı. Şu an yaptıklarımı büyütüyorsunuz. Üstelik ben bunları ne sizin için ne de insanlık adına yapıyorum. Sevimli bir insansınız gerçi, ama sizi sevebilecek kadar tanımıyorum. İnsanlık adına da yapmıyorum. Zira, insanlığın bazı hakları olduğuna inanan Don Juan gibi özgür düşünceli birinin böyle garip önyargılara saplanması hiç de hoş değil.

Bir iyilik yaptımsa bunu bencilliğim yüzünden yaptım: Kişi başkalarının yıkımında kendi yıkımını görür, başkalarına acırken aslında kendine acır. Gerek yapı, gerek alın yazısı yönünden kendine benzeyen bir insana yardım etmekle, aslında kendine yardım etmiş olur. Bir konu daha var, biraz da aylaklık yüzünden yapıyorum bunu. Hayat öylesine yavan ki, her olanaktan yararlanıp eğlenmek gerekir. Daha tatlı bir eğlence bulunamadığında, geriye kala kala tatsız bir insanseverlik kalıyor; gururum yüzünden, kendimi sizden üstün kılmak için de yapıyorum bu yardımı; bir Tanrıtanımazın gücünün nelere dek vardığını göstermek için de yapıyorum bunu."

"Boşuna kendinizi olduğunuzdan başka tanıtmaya çalışmayın bayım. Şimdiye dek Tanrı'nın sizden daha çok sevgisini kazandım, ama sizin kadar da değerli bir insan olmadığımı, benden çok daha değerli olduğunuzu biliyorum. Ne var ki, bir noktada sizden üstünüm. Beni tanımadığınız için sevemeyeceğinizi söylediniz. Oysa ben bayım, sizi tanımıyorum, ama kendimden daha çok seviyorum. Tanrı böyle buyuruyor bana."

Papaz, bunları söyleyip yere diz çökerek dua ettikten sonra, ot şilteye uzanıp rahat bir uykuya daldı.

XIII

Evariste Gamelin, yeni bir dava için mahkemeye gitti. Oturum başlamamıştı henüz. Jüri arkadaşlarıyla günün haberlerinden söz ediyorlardı. Bu haberlerin bir kısmı pek kesin değil, bir kısmı tümden yanlıştı; ne var ki, genel durum korkunçtu. Birleşik ordular bütün yolları tutmuş yürüyordu. Vendée savaşı kazanmış, Lyon ayaklanmış. Toulon'u ele geçiren İngilizler, karaya on dört bin kişilik asker çıkarmışlardı.

Bu olaylar şu anda, yalnızca yargıçları değil, bütün dünyayı ilgilendiriyordu. Yurdun esenliği sorunu aynı zamanda yargıçların özel durumuydu da. Yurt tehlikeye girerse, onlar da yok olmuş demekti. Ulusun çıkarları onların da çıkarlarıydı, bu yüzden, bütün duygularını, tutkularını, davranışlarını etkiliyordu bu olaylar.

Gamelin, jüri sırasında otururken, Savunma Komitesi yazmanı Trubert'ten bir mektup aldı. Gamelin'in barut ve güherçile komiserliğine atandığını bildiriyordu:

> "Barut üretimi için gerekli malzemenin sağlanması için bölgede bütün mahzenlerde arama yapacaksın. Belki de düşman yarın Paris kapılarına dayanmış olur. Yurdumuzu kuşatmaya gelecek düşmanları kahretmeli, başlarında şimşekler çaktırmalıyız. Düşmana vuracağımız silahı kendi kaynaklarımızdan sağlamak zorundayız. İlişikte, Konvansiyon'un güherçileyle ilgili genelgesini gönderiyorum. Selamımı ve kardeşlik duygularımı sunarım."

O sırada suçlu getirildi. Konvansiyon'un mahkemeye verdiği en son, adı en az duyulmuş bir generaldi. Adamı görünce ürperdi Gamelin; üç hafta önce, dinleyiciler arasına karışıp giyotine gönderildiğine tanık olduğu generali yeniden görür gibi oldu. Dik başlılığı, tekdüze davranışlarıyla aynı adamdı sanki. Davanın akışında da bir değişiklik

olmadı. Sinsice ve sertçe cevaplıyordu soruları. Bu hali, en iyi cevaplarını bile değersiz kılıyordu. Dolambaçlı yollara sapıyor, yersiz muhakemeler yürütüyor, suçu astlarına yüklemeye çalışıyordu. Davranışı, ister istemez, sanık sandalyesinde oturan adamın onurunu ve yaşama hakkını savunduğunu unutturuyordu dinleyenlere. Ordu durumu, cephane durumu, asker sayısı, komutlar, birliklerin hareket biçimi, her şey karmakarışıktı; hiçbir şey anlaşılmıyor, bilinmiyordu. Bu saçma, bu amaçsız, bu yıkımla sonuçlanan askeri hareketten, savunma makamı, savcısı, yargıcı, jüri üyesi, hatta sanığın kendisi bile hiçbir şey anlamıyor, anlayamadığını da açıkça söyleyemiyordu. Yargıçlar planlar yapmaya, taktik ve strateji üstüne fikirler ileri sürmeye çabalıyordu boşu boşuna; sanık dolambaçlı yollara saparak kendini büsbütün ele veriyordu.

Gereksiz tartışıp duruyorlardı, ama Gamelin'in Kuzeyin sarp yollarında çamura saplanmış top arabalarından ve bir yana devrilmiş toplardan, bozguna uğramış Fransız birliklerinin çekildiği alanlardan, doludizgin at koşturarak ilerleyen düşman atlılarından başka düşündüğü şey yoktu. İhanete uğramış ordudan, generali suçlayan sonsuz bir uğultu yükseliyordu. Dava sona erdiğinde karanlık kaplamıştı salonu ve Marat'nın belli belirsiz yüzü, jüri başkanının başı üstünde dev bir gölge gibi yükseliyordu. Jüri karar vermek için toplandı. İkiye ayrılmışlardı. Gamelin, hırıltıyla çıkan boğuk, ama kararlı bir sesle, sanığı Cumhuriyet'e ihanetle suçladı. Kalabalık içinden bir uğultudur koptu. Kitle, bu genç devrimcinin adaletini coşkuyla onaylıyordu. Meşale alevleri altında jürinin kararı okundu. Alevin mor aydınlığı tomur tomur ter döken suçlunun çukur yanaklarında ince gölgeler çiziyordu. Fiyonklu kadınların karıncalar gibi kaynaştığı merdivenlerden inerken, sık sık adından söz edildiğini duydu Gamelin. Davaları izleyenler onu tanıyorlardı artık. Örgücü kadınlar yolunu kesip, yumruklarını sıkarak, "Avusturyalı kadının da başını isteriz!" diye bağırıyorlardı.

Devri gün, zavallı bir dul kadının, ekmekçi Meyrion'un davası vardı. Kadıncağız küçük bir el arabasıyla ekmek satıyor, sattığı ekmeklerin hesabını, yanında taşıdığı tahta bir çeteleye bıçakla kazıyarak tutuyordu: Bütün kazancı günde sekiz sous kadardı. Savcı bu zavallı kadınla ilgili çok sert bir suçlama belgesi düzenlemişti, güya her gün ekmek satmak için gittiği evlerde karşıdevrimci sözler söylemiş, "Ya-

şasın Kral!" diye bağırmış, Capet kadının[1] kaçırılmasıyla ilgili bir düzene katılmıştı. Yargıç sorguya çektiğinde, kendisini suçlayan olayların doğruluğunu onayladı, gerek sadeliği, gerek bağnazlığı yüzünden, büyük bir coşkuyla, kralcı duygularını ortaya döküp, kendi ölüm fermanını kendisi imzaladı.

Devrim Mahkemesi, aristokratlar ve maliyecilere olduğu kadar, hamallara ve hizmetçi kadınlara da aynı derecede sert davranarak, eşitlik anlayışına ne kadar bağlı olduğunu göstermiş oldu. Gamelin, bir halk düzeninde durumun başka türlü olması gerektiğini asla düşünmüyordu. Halkı cezanın dışında tutmak, halk için saygısız, kötü bir davranış olurdu. Sanki cezalanmak yalnız aristokratların, maliyecilerin haklarıymış gibi... Giyotin sadece aristokratların hakkı mıydı? Gamelin böylece, cezaya dinsel, gizemli bir nitelik, bir erdem, özel değerler yüklemeye başladı. Suçluları cezalandırmak gerektiği, onları cezadan yoksun bırakmanın haksızlık olacağı biçiminde düşünüyordu. Meyrion'un suçlu olup en yüksek cezayı hak ettiğini, yazık ki, onu bu hale getiren, ondan daha suçlu bağnazların, o an suçlu sandalyesinde oturtularak aynı cezaya çarptırılamadığını söyledi.

Evariste, Jakobenlerin, Honoré Sokağı'nda, halkın Jakobenler adını verdiği eski Dominicain Manastırı'ndaki toplantılarına hemen hemen her akşam katılıyordu. Yoksul ve yalın bir mimarinin ürünü, üstü kiremitlerle kaplı kilise, yaprakları durmadan uğuldayan bir kavak ağacının, devrimcilerin deyimiyle özgürlük ağacının yükseldiği bir avluydu. Yuvarlak bir penceresi ve kemerli bir kapısı vardı kilisenin. Kapının üstüne özgürlük simgesi, üç renkli Fransız bayrağı asılmıştı. Jakobenler de Cordelier'ler[2] ve Feuillant'lar[3] gibi, kiliselerde toplanıyorlardı. Cordelier'lerin toplantılarına da katılan Gamelin, Jakobenlerin toplantısında tahta ayakkabılılara, karmonyal ceketlilere, Dantoncu çığlıklara rastlamıyordu. Robespierre'cilerin kulübünde yönetsel bir dikkat, ciddi bir burjuvazi egemendi. Halkın dostu öleliberi, Evariste, siyasal düşünceleri Jakobenlere ve Jakobenci binlerce dernek kanalıyla da bütün Fransa'da egemen olan Maximilien'in öğütlerini dikkatle izliyordu. Tutanak

1 Marie-Antoinette'in halk arasındaki adı.
2 Danton, Marat ve Camille Desmoulin'in 1790 yılında kurduğu devrimci kulüp.
3 Anayasacı kralcıların 1792 yılında kurduğu kulüp. Kulüp, Tuilerie yakınındaki Feuillant tarikatçılarının eski kilisesinde toplandığı için bu adı almıştır.

okunurken Evariste'in gözleri, dinsizleri yargılayan İnquisition mahkemelerinin yargıçlarından sonra, şimdi yurt düşmanlarından hesap soran yargıçların barındığı bu çıplak ve hüzünlü duvarlarda geziniyordu.

Devletin en güçlü organı, burada sessizce toplanıp konuşarak, yurdun alın yazısını kararlaştırıyordu. Fransa'yı, İmparatorluğu yönetiyor, Konvansiyon burada alınan kararları uyguluyordu. Bu yeni düzenin kurucuları yasalara, 1791 yılında kralcı kalacak kadar bağlıydılar. Champs-de-Mars kıyımından sonra bile, ısrarla anayasaya bağlı kalarak, kurulu düzeni sürdürmek istiyorlar, devrim içinde devrim nedir bilmiyorlardı. Halk hareketlerine yabancıydılar, karanlık ve güçlü ruhları yalnızca on dört ordu yaratan ve giyotinler yükselten bir yurt aşkıyla besleniyordu. Bu adamların uyanıklığına, şüpheciliklerine, dogmalara ve kurallara aşırı bağlılıklarına, buyurma sanatlarına, yüksek bilgeliklerine hayrandı Evariste Gamelin.

Salonda toplanan halktan, eşikteki özgürlük ağacının yapraklarındaki hışırtılara benzer, üzgün bir uğultu yükseliyordu.

Vendémiaire'in[4] on biriydi. Alnı yukarı doğru açık, burnu ve çenesi sivri, bakışları sert, yüzü çiçekbozuğu, soğuk tavırlı bir adam, ağır ağır kürsüye çıktı. Saçları hafifçe pudralıydı, mavi giysileri bedeninin çizgilerini yansıtıyordu. Dimdik bir duruşu, ölçülü adımları vardı. Öyle ki, kimi dans öğretmeni, kimi "Fransız Orphée"si adını takmıştı ona. Robespierre, duru bir sesle, Cumhuriyet düşmanlarını yeren usta bir söylev verdi. Brissot ve arkadaşlarına korkunç suçlar yükledi. Ne var ki, bu suçlamalar hep metafizik kanıtlara dayandırılıyordu. Uzun uzun konuştu, sözleri ezgiyle dökülüyordu dudaklarından. Felsefenin göksel alanlarında gezinip yeryüzü entrikacılarının başına şimşekler yağdırdı.

Can kulağıyla dinledi ve hak verdi Gamelin. O zamana dek, Jirondenlerin krallığı yeniden getirmeye çalıştıklarını, Orlean'lılar kesiminden yana olduklarını, Fransa'yı kurtaran, bir gün evreni bile kurtaracak olan yiğit kenti, Paris'i yıkmayı düşündüklerini öğrenmişti. Oysa şimdi bu bilge adamı dinlerken, daha yüksek, daha yalın bazı gerçekleri de anlamaya başlıyordu. Düşünceleri kaba olasılıkların üstüne, duyu yanlışlıklarından sıyrılıp salt kesinlikler bölgesine çıkıyordu. Olaylar, yapıları

4 Cumhuriyet takviminin ilk ayı.

gereği karmaşıktılar ve kişi bu karmaşıklıklar içinde yitip gidiyordu. Robespierre bu karmaşık olayları sadeleştirip, iyiyi, kötüyü yalın ve açık deyimlerle ortaya koyuyordu. Federalizm neydi. bölünmezlik neydi? Esenlik, birlik ve bölünmezlikteydi. Federalizm ise yok olmak demekti. Kurtarıcı sözle, öldürücü, yok edici sözün anlamlarını seçebilen bir din adamının derin kıvancını tadar gibiydi Gamelin. Artık, bir zamanların engizisyon mahkemeleri gibi, Devrim Mahkemesi de salt suçların, sözle işlenen suçların hesabını soracaktı. Zaten dinsel bir ruha sahip olduğundan, bu açıklamalar karşısında büsbütün coşup kendinden geçmişti; yüreği coşkuyla çarpıyordu, suçluyu, suçsuzu ayıracak simgeyi öğrenmişti işte. Ey inanç denen hazine, nasıl da her şeyin yerini tutuyorsun?

Bilge Maximilien, onu, dünya mallarından herkesin eşit ölçüde yararlanmasını, toprağın topraksız köylülere dağıtılmasını, zengin yoksul ayrımını kaldırarak mutlu bir yaşam sürülmesini isteyenlerin karşısındaki bozguncu emeller konusunda da aydınlattı. Gamelin, eşitçilerin sözlerine kapılarak, önceleri bu ilkelerin Cumhuriyet ilkelerine uygun olduğunu sanmıştı. Ama Robespierre, Jakobenlerdeki söylevleriyle bu adamların gerçek niyetlerini, iyi gibi görünen düşüncelerinin ardında Cumhuriyet'i yıkma, zenginleri yasal hükümete düşman etmek gibi duyguların yattığını ortaya koymuştu. Kısaca, mülkiyet düşmanlığı yaratılırsa, zaten kıt kanaat geçinen, pek az malı mülkü olan halk, Cumhuriyet'e karşı duracaktı. Çıkarlarla oynamak, Cumhuriyet'i yıkmak demekti. Evrensel mutluluk, adaletin saltanatı görüşü altında, malların eşitliğini ve ortaklığını yurttaşlık çabası biçiminde yansıtanlar, federalistlerden çok daha tehlikeli hainler ve canilerdi.

Ama Robespierre'in vaizlerinden öğrendiği en önemli şey Tanrıtanımazlığın ne büyük bir suç, ne büyük bir kötülük olduğuydu. Gamelin, Tanrı'nın varlığını asla yadsımamıştı, insanların Lamettrie,[5] Baulanger, Baron d'Holbach,[6] Lalande,[7] Hélvetius,[8] yurttaş Dupuis gibi, doğal bir erdem için, adaletin kaynaklarını ve erdemli bir yaşamın kurallarını yaratmak ve bulmak için Tanrı'nın varlığını yadsımalarına da karşı de-

5 Julien Offroy de La Mettrie (1709-1751): Fransız maddeci düşünürü.
6 Baron d'Holbach (1723-1789): Fransız maddeci ve Tanrıtanımaz düşünür.
7 Lalande (1732-1809): Gezegenler kuramının koyucusu Fransız astronomu.
8 Fransız vergi kesenekçisi ve filozofu.

ğildi. Tanrıtanımazların horlandığını gördüğünde, yüreğinde sevgi bile uyanmıştı onlara. Maximilien, gözlerinin önündeki perdeyi kaldırmıştı. Bu büyük adam, erdemli bir dille. Tanrıtanımazlığın gerçek niteliğini, yapısını, niyetini, sonuçlarını açıkça sermişti gözler önüne. Aristokrat salonlarda oluşan bu öğretinin, halkın manevi gücünü kırmak, onu köleleştirmek için halk düşmanlarınca ortaya atılmış hain bir buluş olduğunu söyledi Maximilien: "Bu mutlu insanların yüreğinden, Tanrısal varlık düşüncesini, onları avutan bu düşünceyi söküp almak insanları köleleştirmektir; canice bir iştir. Helvétius'un kralcı Epikürcülüğü, Fransız halkını erdem bozukluğuna, zalimliğe, cinayetlere sürükledi" dedi. Robespierre gibi büyük bir yurttaştan aldığı derslerden sonra Tanrıtanımazlara, hele de Tanrıtanımazlığını açık ve kıvançlı bir yürekle söyleyebilen yaşlı Brotteaux gibilerine hınç duymaya başladı.

Devri günler hep mahkemelerle geçti. Evariste, üst üste, halkı aç bırakmak için tahıl ürünlerini yok etmekle suçlanan eski bir aristokratı, Fransa'ya iç savaş çıkarmak için geri gelmiş iki göçmeni, Eşitlik Sarayı'ndan iki kızı, kadını erkeği, yaşlısı genci, efendisi hizmetçisiyle, on dört breton kundakçısını yargıladı. Suç suçtu, yasa da yasaydı, herkese uygulamak gerekirdi. Suçlular arasında yirmi yaşında bir kadın da vardı. Yakın bir ölümün üzgün gölgeleri altında bile, gençlik, güzellik ve hayatla dolup taştığı görülüyordu. Altın rengi saçlarına mavi bir fiyonk bağlamıştı. İnce keten boyun atkısını omzuna atmış, ak boynu görünüyordu.

Evariste, hep ölüm cezası istedi, yaşlı bir bahçıvanın dışında, tüm sanıklar giyotini boyladı.

Sonraki hafta, Evariste ve mahkemesi kırk beş erkek ve on sekiz kadına daha ölüm cezası verdi.

Devrim Mahkemesi, adalet kadar eski bir ilkeden esinlenerek, kadın erkek ayrımı yapmıyordu. Başkan Montane, Charlotte Corday'in cesaret ve güzelliğinden etkilenerek, davayı saptırıp bu kızı kurtarmaya çalışmıştı, ama bu yüzden de yerinden olmuştu. Bütün mahkemelerce uygulanan ortak kural gereği, kadınlar hiçbir ayrım gözetilmeksizin yargılanıyorlardı. Jüri üyeleri, kadınların güzelliklerini kullanarak kendilerini aldatmalarından, suçsuz görünmeye çalışmalarından çekiniyor-

lar, güvenemiyorlardı onlara. Oysa kadınlar, mahkeme önünde, cesarette erkeklerden hiç de aşağı kalmadıkları için mahkeme de onlara erkekmişler gibi cezada eşit davranıyordu. Onları yargılayanlar da zaten kadın düşkünü olmadığından ya da kadın arzuları pek belirli zamanlarda depreştiğinden, kadınlara karşı özel bir ilgi duymuyorlardı. Bu kadınları, bilinçlerine, değer yargılarına, çabalarına, Cumhuriyet'e bağlı olup olmadıklarına bakarak yargılıyorlardı. İçinde bulundukları mutsuz duruma rağmen, yine de ellerinden geldiğince giyim kuşamlarına özen göstererek yargıçların önüne çıkıyorlardı, ama içlerinde güzel ve genç olanlara pek az rastlanıyordu. Cezaevi yaşantısı ve ölüm korkusu eritmişti onları, salona vuran gün ışığı, yorgunluklarını, sıkıntılarını, solgun göz kapaklarını, morarmış tenlerini, büzülmüş ak dudaklarını ele veriyordu. Yine de, o uğursuz suçlu sandalyesinden birkaç güzel kadın da kurtulamadı. Solgun tenleri güzelliklerini saklayamıyor, arzularla dolu tül örtülere benzeyen karanlık bir gölge, üzgün bakışlarını perdeliyordu. Bu güzel yüzlere baktıkça kim bilir nice jüri üyesinin yüreği yumuşadı, nicesinin öfkesi büsbütün kabardı, kim bilir hangi yargıç, hem canlı, hem ölü sayılan, hem arzulu, hem kanlı duygular uyandıran bu güzel bedeni cellata verirken nasıl vahşi bir zevk duydu. Bütün bunlar elbette, tutanaklara geçmez, ama insan denen garip yaratığı yeteriyle tanıyorsak, doğruluğuna da inanmak gerek. Evariste Gamelin, güzellik adına yalnız ilkçağ güzelliğini bilen, güzellik karşısında heyecandan çok, saygı duyan, soğuk yaratılışlı ve bilge bir sanatçıydı. İlkçağ güzellik anlayışı öylesine etkilemişti ki onu, çok az kadına güzel diyebiliyordu. Güzel bir yüze, Fragonard'ın renklerine, Boucher'nin biçimlerine duyduğu kayıtsızlık kadar ilgisiz gözlerle bakıyordu. Derin bir aşka özlem duymuştu yalnızca.

Mahkemenin diğer jüri üyeleri gibi, o da kadınların erkeklerden daha tehlikeli olduğuna inanıyordu. Eski aristokrat prenseslerinden tiksiniyor, Elisabeth ve Avustralyalı'yla el ele verip yurtseverleri öldürmek için durmadan silah kurşunları üreten canavarlar olarak görüyordu onları. Maliyecilerin, filozofların, edebiyatçıların, hayatın tatlı olduğu bir çağda yaşamakla, duyu ve düşünce zevklerinin tadını çıkarmakla, suçladığı o güzel sevgililerinden de hiç mi hiç hoşlanmıyordu. Kinini kendi kendine söylemekten çekinip, genel güvenlik adına, öç duygularına kapılıp yar-

gıya varıyordu. Ar ve namus duygularıyla, gerek soğuk bilgeliğiyle ve devlete bağlılığıyla, gerekse erdemleriyle, nice değerli başları cellata veriyordu.

Neyin nesiydi tüm bunlar, bu gariplikler? Önceleri suçluları arayıp bulmak, yakalamak, suçlarını söyletmek gerekiyordu. Oysa artık hafiyeler çalışmıyor, kurbanlar avlanmıyordu. Her yandan, kendiliğinden akın akın mahkemeye koşup, yargıçlardan, bir hak gibi ölüm cezasını bir an önce koparmaya çalışıyorlardı. Hafiyelerin cezaevlerine doldurduğu, savcı ve yardımcılarının davalarını bir an önce sonuçlandırmak için çırpındığı bir yığın insan yetmiyormuş gibi, başlarını vermek için sabırsızlananların da bir an önce işini halletmek gerekiyordu. Başlarını yargıçlardan, cellatlardan kıskanan daha gururlu ve aceleci niceleri kendi yaşamlarına kendi elleriyle son veriyorlardı. Öldürmek tutkusunun karşısına ölmek tutkusu dikiliyordu. İşte, Conciergerie'deki genç, güzel, sevilen bir asker, cezaevinde bıraktığı ve yargıç önüne çıkmadan önce, hapishanede kendisine "Ne olur benim için yaşa!" diyen sevgilisine aldırmadan, mahkemede, suçlama belgesini tutuşturup, piposunu yakmıştı onunla. Ne sevgilisi için, ne aşk, ne de zafer için yaşamak istiyordu artık. Derisindeki bütün gözenekleri özgürlük soluyacak kadar Cumhuriyetçi olduğu halde, ölmek için kralcı gösteriyordu kendini. Mahkeme boş yere saklamaya çabaladı durdu onu, ama sanık daha güçlüydü; yargıçlar ve jüri üyeleri boyun eğmek zorunda kaldı sonunda ve giyotin bir kez daha işledi.

Gamelin'in ince eleyip sık dokuyan, şüpheci bir yaradılışı vardı. Jakobenlerden aldığı dersler, hayat görüşü, daha bir şüpheci kılmıştı onu. Her yanı tehlikeyle dolu görüyordu.

Geceleri Elodie'ye giderken geçtiği karanlık sokaklardaki mahzenlerde sahte paralar basıldığını, fırınların ve bakkalların depolarında yiyecek saklandığını sanıyordu. Nerede bir ışıklı pencere görse, borsacıların Beaune ya da Chablis şarapları içerek ülkenin yıkımını hazırladıklarını düşünüyordu. Sanki, dar sokaklarda, züppelerin alkışları arasında, sokak yosmaları ulusal kokartları çiğniyorlardı. Her yan kundakçılarla, hainlerle doluydu ona göre. Düşünüyordu: "Gizli, açık, onca düşmanına karşın, tek yardımcın, tek kurtarıcın var Cumhuriyet: Kutsal giyotin."

Elodie, *Amour peintre*'in üstündeki küçük mavi odasında bekliyordu onu. Karanfil saksısının yanına, penceresinin kıyısına, çiçekleri suladığı süzeği koymuştu. Bu, babam evde yok, gelebilirsin demekti. Evariste, eski Evariste değildi artık Elodie için. Korkuyordu ondan. Canavar görünüyordu gözüne Gamelin, ama hem korkuyor, hem de tapıyordu ona. Kanlı âşıkla arzulu kız, bütün bir gece sarmaş dolaş, çılgınlar gibi öpüşüp kendilerinden geçtiler.

XIV

Papaz Longuemare gün doğar doğmaz kalkıp, odayı temizledikten sonra Cehennem Sokağı'ndaki bir kiliseye dinsel görevini yerine getirmeye gitti. Paris'te, dindarların küçük topluluklar halinde gizlice toplandıkları böyle binlerce yer vardı. Bölge polisleri bu toplantıları bilmiyor değillerdi, ama gerek dindar halkı kızdırmaktan çekindikleri, gerekse dine karşı eskiden kalma saygıları yüzünden, bu gizli yerlerdeki törelere göz yumuyorlardı. Papaz, ev sahibine hoşça kal deyip ayrılmak istediyse de, Brotteaux mutlaka yemeğe gelmesi için ısrar etti. Papaz yük olmak istemiyordu. Brotteaux, "Çekinecek ne var bunda, zaten öyle pek ahım şahım da bir yemek değil, sana da yeter, bana da" diye üsteleyince, Longuemare Baba ev sahibini kıramadı.

Brotteaux, evde yalnız kalmıştı. Ocağı yaktı, sonra yemeği hazırlayıp Lucrèce'ini okumaya ve insanların içinde bulunduğu koşulları düşünmeye başladı.

Bu bilge, doğa güçlerinin elinde oyuncak olan bu zavallı insanların, çok zaman, garip ve çetin koşullar içinde kalmasına şaşmıyordu; ama devrimcilerin diğer insanlardan daha kötü ve daha budala olduğunu sanarak bu noktada yanılıp ülküye saplanıyordu. Ayrıca, kötümser olmadığından, hayatın kendisinin kötü olduğunu düşünemiyordu. Doğaya birçok yönden, özellikle göksel mekanik ve fiziksel aşk bakımından tapıyor, korkuların ve arzuların sürgün edileceği yakın bir geleceği bekleyerek günlük işlerle oyalanıyordu.

Brotteaux, kitabı elinden bırakıp, özene bezene birkaç kukla boyadı, Thévenin'e benzeyen bir de Zerline yaptı. Thévenin'den hoşlanıyor, Epikürcü felsefesiyle, kızı yapan atonlar düzenini beğeniyordu.

Papaz gelinceye dek kuklalarla oyalandı. Kapıyı açıp, "Yemeğimiz pek öyle ahım şahım değil demiştim Baba, kestane çorbamız var, tadının da hoş olduğunu sanmam" dedi.

Longuemare Baba gülümseyerek haykırdı:

"Kestane çorbası ha! Bundan daha hoş yemek bulunsun sanmam. Babam yoksul bir adamdı, bütün mülkü, yıkık bir güvercinlik, bakımsız bir bahçe, bir de küçük kestanelikti. Annem, babam ve on iki kardeş bu iri yeşil kestanelerle büyüdük, hepimiz de güçlü kuvvetli, gürbüz yetiştik üstelik. En küçükleri, ama en yaramazları bendim: babam, 'Senden olsa olsa iyi bir korsan olur, Amerika'ya göndermeli seni' diye takılırdı... Ama ne güzel olmuş bu çorba bayım, mis gibi kokuyor! Annemin gülümseyerek oturduğu o güzelim çocukluk sofrasını anımsattı bana."

Yemekten sonra Brotteaux, Neuve-des-Petits-Champs Sokağı'ndaki oyuncak satıcısı Joly'ye gidip, Caillou'nun almadığı kuklaların hepsini bu oyunçakçıya sattı. Üstelik, yirmi dört düzine daha istedi adam.

Brotteaux, eski Royale Sokağı'na yaklaştığında, iki tahta dikme arasına yerleştirilmiş çelik bir üçgenin ışıldadığını gördü: giyotindi bu. Büyük bir seyirci yığını sarmıştı giyotinin çevresini. Güle oynaya, içi hükümlü dolu cezaevi arabasının gelmesini bekliyorlardı. Kadınlar, Nanterre çörekleri satıyor, ıhlamurcular durmadan çıngırak çalıyorlardı; Özgürlük yontusunun altında yaşlı bir adam kurduğu salıncakta sallanan bir maymunu halka gösteriyordu. Köpekler, giyotinin dibinde, bir gün önceden kalan kanları yalıyorlardı. Brotteaux, yolunu değiştirip Honoré Sokağı'na daldı.

Tavan arasındaki odasına girdiğinde, papazı elinde *İncil*'le buldu. Masayı özenle temizledikten sonra, boyaları, avadanlıklarını ve gerekli malzemeleri koydu. Sonra papaza döndü:

"Eğer kutsal niteliğinize karşı düşmezse, kuklaları yaparken lütfen yardım edin bana. Joly beyefendimiz bu sabah çok sayıda kukla sipariş etti. Ben bitirdiğim şu kuklaları boyarken, siz de şu kalıplara göre kol, bacak ve gövdeleri kesip hazırlarsanız büyük bir hizmette bulunmuş olursunuz bana. Çok iyidir bu kalıplar. Natteau ve Boucher'ye göre hazırlanmıştır."

"Doğrusu, Natteau ve Boucher'nin elleri böylesi küçük şeylere pek yatkındı sanırım. Bunlar gibi masum kuklalar yapmakla yetinselerdi çok daha iyi etmiş olurlardı. Size yardım etmek mutluluk verir bana, ama korkarım bu işi becerecek kadar usta değil ellerim."

Papaz Longuemare haksız sayılmazdı: denedi denedi, başaramadı. İnce bir kartonu çakı ucuyla oyacak yetenekten yoksunde elleri. Brotteaux'tan sicim ve bağ istedi, kuklalara biçim vermeyi becerememişti, ama ipleri en uygun yerlere ustaca bağlayıp, onları oynatmayı pek güzel başarmıştı. Kuklalara Gavotte oyununu oynatıyordu. Bu küçük insancıklar, papazın istediği şekilde oynamaya başlayınca, durgun dudaklarına ince bir gülücük yayılıyordu.

Bir de Scaramouche'un iplerini çekip oynattıktan sonra, Brotteaux'ya, çok eskiden karşılaştığı bir olayı anlatmaya başladı:

"Bu küçük kukla çok eski bir olayı anımsattı bana bayım. 1746'daydı: Yaşlı, bilgin, çok ciddi bir insan olan Magitot Baba'nın yanında papaz adayıydım. Belki hatırlarsınız, aslında çocukları eğlendirmek için yapılan kuklalar, o zamanlar, kadını, erkeği, yaşlısı, genci, herkesin ilgisini çekiyordu. Bütün Parisliler kukla diye deli divane oluyorlardı. Dükkânlar, kuklayla dolup taşıyordu. En yüksek kimselerin evlerinde bile kukla vardı. En tanınmış kimseler bile gezintiye çıktıklarında, yanlarına kuklalarını almayı unutmazlardı. Magitot Baba'ya gelince, yaşına, kişiliğine, uğraşısına bakmadan o da bu kukla salgınına tutuldu. Birinin elinde bir kukla görse istemeden parmakları oynar, bir kuklası olsun diye can atardı. Bu istek, hastalık halini aldı adamcağızda. Bir gün, kiliseyi ilgilendiren bir konuyu görüşmek üzere Avukat Chauvel'e gittiğinde ocağın başına asılmış bir kukla görüp, onu oynatmak için önüne geçilmez bir arzu duymuş. Kendini güçlükle kurtarabilmiş bu arzudan, ama bu boş özlem bir türlü bırakmamış yakasını, huzuru kaçmış Magitot Baba'nın. Çalışırken, düşünürken, dua ederken, kilisede, vaiz kürsüsünde. günah çıkarma hücresinde, her yerde aynı saplantı. Bu saplantı yiyip bitirmiş onu. Bakmış kurtuluş yolu yok, gitmiş durumu, o sıra bir rastlantı eseri Paris'te bulunan tarikat başkanına açmış. Milan Kilisesi'nin en önde gelenlerinden değerli bir doktordu tarikat başkanı. Başkan, Magitot Baba'ya, bunun masum bir arzu olduğunu, bu özlemi gideremezse sonucun daha kötü olabileceğini, aşırı özlemlerin ruhta kargaşalar yaratabileceğini söylemiş. Başkanın bu fikri, daha doğrusu, bu buyruğu üzerinde Magitot Baba, Bay Chauvel'e gidiyor. Bay Chauvel çalışma odasına kabul ediyor onu. Magitot Baba, ocağın üstünde asılı duran kuklaya hızla yaklaşıp, ev sahibinden onunla oynamak için izin is-

tiyor. Avukat memnuniyetle kabul ediyor bu dileği, kendisinin de bazen savunmaları hazırlarken Scaramouche'la oynadığını, daha dün, haksız yere, kocasını zehirlemekle suçlanan bir kadının savunma dosyasını kuklanın sıçrayışlarından esinlenerek hazırladığını söylüyor. Magitot Baba, ürkek ürkek kuklanın iplerini tutunca, Scaramouche'un cin çarpmış gibi zıpladığını görüyor. Tutkusunu böylece gidererek o saplantı fikrinden de kurtuluyor."

"Anlattığınız öyküde şaşılacak bir yan yok Baba. Bu tür saplantılara sık sık rastlanır, ama saplantıları doğuran her zaman bu karton oyuncaklar değildir."

Bir din adamı olan Longuemare Baba, dinden hiç söz etmeyen bir insandı. Brotteaux ise sürekli dinden söz açıyordu. Papazdan hoşlandığı için Hıristiyan öğretisinin çeşitli yanlarından konuşup onu bunaltmak, güç durumlara düşürmekten zevk alıyordu.

Birlikte Zerline'ler, Scaramouche'lar yaparken sözü döndürüp dolaştırıp dine getiriyordu Brotteaux:

"Her ikimizin de içinde bulunduğu şu duruma bakıp da düşünmekten kendimi alamıyorum. Çılgınlığın evrenselleştiği dünyamızda, partiler arasında en çılgını acaba hangisi? Bana öyle geliyor ki Saray partisi.

"Tanrı insanları terk ederse, herkes Nabuchodonosor[1] gibi delinin teki olur, ama rahip Fauchet kadar hiç kimse bilgisizlik ve hata içinde yüzemez, hiç kimse onun kadar krallığa zararlı olmadı. Rahip Fauchet'yi Fransa'nın başına bela olarak gönderdiğine bakarsan, Tanrı ülkemize bir hayli kızmış olmalı!"

"Bana öyle geliyor ki, Fauchet'den çok daha kötüler gördük."

"Rahip Gregoire'dan[2] da çok çektik."

"Ya Brissot, ya Danton, ya Marat, daha niceleri, bunlara ne buyurulur Baba?"

"Bunlar laik kişiler bayım. Laikler din adamları kadar sorumlu sayılamazlar bu konuda. Yaptıkları kötülükler din adamlarınınki kadar büyük olamaz, suçları evrensel sayılmaz çünkü."

"Ya sizin Tanrı'nız Baba, şu devrimdeki tutumuna ne dersiniz?

"Ne demek istediğinizi anlıyamıyorum bayım."

1 Babil kralı.
2 Henri Gregoire (1750-1831): Fransız rahibi. Konvansiyon üyesi.

"Açıklayayım: Epikür şöyle der: 'Ya Tanrı kötülüğü önlemek istediği halde önleyemez, ya kötülüğü önleyebildiği halde önlemek istemez, ya kötülüğü ne önleyebilir, ne de önlemek ister, ya da kötülüğü önlemek ister ve önleyebilir. Kötülüğü önlemek istediği halde önleyemiyorsa güçsüz demektir; kötülüğü önleyebildiği halde önlemek istemiyorsa, ahlaksız demektir; ne kötülüğü önleyebiliyor ne de önlemek istemiyorsa hem güçsüz, hem ahlaksız demektir.' Kötülüğü önlemek istiyor ve önleyebilecek güçteyse neden önlemiyor Baba?"

Brotteaux bunu söyleyip papaza keyifli keyifli baktı. Şöyle cevap verdi rahip:

"Sözünü ettiğiniz güçlüklerden daha bayağı şey yoktur bayım. İnançsızlığın nedenlerini araştırdığım zaman, dağlardan kopup gelen seller önüne küçük bir saman çöpünü set yapmaya kalkan karıncaları görür gibiyim. Bırakın da tartışmayayayım sizinle: Aklım kısadır benim, daha pek çok nedeni de var. Ayrıca Rahip Guénée[3] ve niceleri bu konuda söyleyeceğini söylemiş zaten. Yalnız bir sözüm var size, Epikür'ün dedikleri budalaca şeyler: Zira Tanrı bir insanmış ve insanların erdemlerini taşıyormuş gibi yargılanıyor. Sizin anlayacağınız bayım Celse'den[4] alın da, ta Bayle'e,[5] Voltaire'e[6] kadar, inançsızların hepsi, bu tür sözlerle ahmakların kafasını bulandırmış."

"İnancınız sizi nerelere dek sürüklüyor bakın bayım. İnandığınız gerçeği inandığınız bir dinde bulmakta yetinmediğiniz gibi, sizden başka türlü düşünen bunca üstün kişilerin yapıtlarında da aramak istemiyorsunuz."

"Yanılıyorsunuz bayım, tam tersine, insan düşüncesinin bazı noktalarda yanılmayacağı kanısındayım. Tanrıtanımazlar, bilginin en alt basamağındadırlar; akıl ve gerçek ışığı bu kertede bile vardır. Kişi, karanlıklar içinde boğulsa bile, Tanrı'nın verdiği aklı bir duvar gibi çeker bu karanlıkların önüne. Lucifère buna örnek değil mi?"

"Ne derseniz deyin Baba, ben bu kadar cömertçe düşünemem, şunu açıkça söyleyeyim ki din bilginlerinin kitaplarında sağduyunun s'sine rastlayamadım."

3 Guénée (1717-1803): Voltaire'in *İncil*'le ilgili yazılarını çürütmeye çalışan bir papaz.
4 Celse: İS 2. yüzyılda yaşamış bir Yunan düşünürü. Hıristiyanlığa karşıdır.
5 Bayle (1647-1706): Eleştirici aklı ve özgür düşünceyi savunan bir yazar.
6 Voltaire (1694-1778): Ünlü Fransız yazarı, ozan ve düşünürü.

Brotteaux, her şeye rağmen aslında dine saldırmak istemediğini, dini halk için zorunlu bulduğunu söyleyerek kendini savunmaktan da geri kalmıyordu; ama dini, bir bölük yaygaracının değil, filozofların yönetmesinden yanaydı. Jakobenlerin, var olan dini kaldırıp, yerine daha yeni, daha kötü bir özgürlük, eşitlik, Cumhuriyet ve yurt dini koymalarını hoş bulmuyordu. Dinlerin ilk çıktığı zamanlarda daha azgın, daha zalim olduğu, üstünden çağlar geçtikçe yumuşamaya başladığı dikkatinden kaçmamıştı. Kurtuluş yıllarında pek çok insanın başını yiyen, yıllar geçtikten sonra hızını yitirerek, son yüz yılda dört beş kurbanla yetinen Katolikliğin sürmesinden yanaydı.

Devam etti konuşmaya:

"Zaten dinsizlerle de, dindarlarla da hep iyi anlaşmışımdır ben. Ilette'lerde bir rahibim vardı: her pazar kiliseye duaya giderdik; bütün konuklarım katılırdı bu törenlere. Filozoflar derin derin derin düşünür, opera oyuncusu kızlar aşkla kendilerinden geçerlerdi. Mutluydum o zamanlar, dostum çoktu."

Papaz Longuemare haykırdı:

"Dostlar, dostlar!.. Ah, ah bütün o filozoflar, bütün o kibar yosmaların sizi sevdiğini sanıyor musunuz bayım? Ruhunuzu öyle alçaltmışlar ki, Tanrı bile ününü yüceltmek için kurduğu tapınağı artık kolay kolay bulamaz orda."

Eski vergi kesenekçisinin evinde sekiz gün kaldı rahip Longuemare ve kendi evindeymişçesine rahat etti. Elinden geldiğince ortak yaşam kurallarına uyuyor, geceleri, saman şiltesinden kalkıp yere diz çökerek dualarını da ihmal etmiyordu. Her ikisi de doğru dürüst yiyecek bir şey bulamadıkları halde, papaz oruç tutmaktan da geri kalmıyordu.

Bu ciddiyet garibine gidiyordu filozofun, bıyık altından gülümsemekten kendini alamıyordu. Rahip'e sordu bir gün: "Tanrı'nın sizi böyle soğuğa, açlığa dayanır görmekten hoşlanacağına gerçekten inanıyor musunuz?"

"Tanrı acıyı kendi tadarak bizlere örnek oldu."

Barnabite rahibinin dokuzuncu günüydü. Tavan arasının filozofu Brotteaux, Neuve-des-Petits-Champs Sokağı'ndaki oyuncak satıcısı

Joly'ye kuklaları götürmek için sabahın erken saatinde yollara düştü. Bütün kuklaları satmış, memnun dönerken, eski Carrousel Alanı'nda, mavi saten giysili bir kız, topallaya topallaya koşarak kollarına atıldı.

Titriyordu: yürek vuruşları işitiliyordu kızın. Bütün sadeliğine rağmen böylesine duygulu görünebilmesine hayran kalan eski tiyatro meraklısı Brotteaux, "Bayan Raucourt bu sahneyi görseydi pek beğenirdi" diye düşündü.

Gelip geçenlerin duymasından korktuğu için soluk soluğa bir sesle, "Götürünüz beni yurttaş, ne olur saklayın beni, acıyın bana!.. Şimdi odamdalar, Fromenteau Sokağı'nda. Onlar merdivenden çıkarken ben komşum Flora'nın odasına kaçtım, pencereden atlayıp sokağa çıktım, ayağım burkuldu... Geliyorlar, hapse atıp öldürmek istiyorlar beni. Geçen hafta Virginie de öldürdüler" diyordu.

Brotteaux, kızın ya Devrim Komitesi üyelerinde ya da Genel Güvenlik Komitesi komiserlerinden söz ettiğini anlamıştı. Paris'in o zamanlar, Cumhuriyet'in en amansız düşmanları diye sokak kızlarıyla uğraşan pek erdemli bir savcısı, bir Chaumette yurttaşı vardı. Başkentin bozuk erdemini düzeltmek istiyordu. Gerçekte Eşitlik Sarayı'nın hanım kızları pek yurtsever değildiler. Eski düzeni arıyorlar, bu arzularını da gizlemiyorlardı. Bazılarının fesatçı diye boynu vurulmuştu. Kalanlar da ölen arkadaşlarının ardından yetişmek için yarışıyorlardı.

Ne gibi bir suç işlediğini, tutuklanma gerekçesini sordu kıza Brotteaux yurttaş.

Hiçbir şey yapmadığına, kendisine ne biçim bir suç yakıştırıldığını bilmediğine yemin etti.

"O halde şüpheli bir yanın yok kızım, korkacağın bir şey yok. Git uyumana bak, beni de rahat bırak" dedi Brotteaux.

Kız suçunu söyledi o zaman: "Kokardı koparıp attım ve 'Yaşasın Kral!' diye bağırdım."

Brotteaux, ıssız rıhtım sokaklarına saptı kızla birlikte. Kız, yaşlı filozofun koluna sımsıkı girmiş anlatıyordu:

"Kralı sevdiğim falan yok, kralı hiçbir zaman tanımadığımı söylememe de gerek yok sanırım, belki o da diğerleri gibi bir insan; ama bunlar çok kötü. Yoksul, zavallı kızlara vahşi gibi davranıyorlar, sövüp sayıyorlar, söylemedik söz koymuyorlar, bırakmıyorlar ki ben de kendi

işimi göreyim. Başka çıkar yolum var mı? Ne yapabilirim? İster miydim böyle olmayı, anlıyorsunuz değil mi?.. Ne istiyorlar sanki? Hep bizim gibi zayıflara, zavallılara, sütçülere, kömürcülere, sucülara, çamaşırcılara güçleri yetiyor. Bütün biz zavallıları kendilerine düşman edince yürekleri soğuyacak demek ki!"

Şöyle bir baktı kıza Brotteaux: çocuk gibiydi. Korkmuyordu artık. Gülümsemeye, korkuyu üstünden atmaya başlamıştı bile. Adını sordu kızın. Athénais olduğunu söyledi. On altı yaşındaydı.

Brotteaux, "Nereye istersen oraya dek götüreyim seni" dedi. Kız kimseyi tanımıyordu Paris'te, ama Palenseau'da hizmetçilik yapan bir halası varmış, saklayabilirmiş onu.

Brotteaux kararını vermişti: "Benimle gel kızım" dedi.

Kızı yanına alıp tavan arasındaki barınağına götürdü.

İçeri girdiklerinde Rahip Longuemare *İncil* okuyordu.

Athénais'yi elinden tutup tanıştırdı.

"İşte 'Yaşasın Kral!' diye bağıran bir sokak kızı Baba. Devrim polisi ardında. Kalacak hiçbir yeri yok. İzin verin de, o da bizimle geceyi burada geçirsin" dedi.

Rahip Longuemare elindeki kutsal kitabı kapadı:

"Yanlış anlamıyorsam bayım, benim gibi hakkında tutuklama kararı bulunan bu kızın da, hiç değil belli bir süre saklanabilmek için geceyi benimle aynı odada geçirmesini istiyorsunuz."

"Evet Baba."

"Karşı koymaya hakkım var mı zaten? Onun varlığından rahatsızlık duyabilmem için ondan daha değerli olduğuma inanmam gerekmez mi?"

Papaz iyi bir uyku çekeceğini söyleyerek, kırık dökük eski bir koltuğa yerleşti. Athénais yatağa yattı. Brotteaux da ot şilteye uzanıp mumu söndürdü.

Her saat ve her yarım saat başı kiliselerin çanları çalıyordu: Uyuyamadı. Papazın ve kızın soluk alıp verişlerini dinledi durdu Brotteaux. Eski sevilerinin simgesi ve tanığı ay, tavan arasına sızan gümüş bir renkle ışıyıp o kumral kirpikleri, o küçük ince burnu, o yusyuvarlak kızıl ağzı ışıttı. Athénais ellerini sımsıkı yummuş uyuyordu.

Brotteaux, kendi kendine söylendi:

"İşte Cumhuriyet'in amansız düşmanı."

Athénais uyandığında tan ağarmıştı. Papaz, daha önce uyanıp gitmişti. Brotteaux, pencereden süzülen sabah ışığının aydınlığında Lucrèce'ini okuyor. Latin perilerinden aldığı esinle, kaygılardan ve sevgilerden uzak yaşamanın yollarını öğreniyordu; ama yine de yüreği kaygılar ve pişmanlıklarla delik deşikti.

Athénais gözlerini açıp, başının üstündeki kocaman direklere şaşkın şaşkın baktı. Sonra, başına gelenleri ansıyıp kurtarıcısına gülümseyerek, küçük kirli ellerini okşamak için Brotteaux'ya uzattı.

Yatağın üstünde yarıdoğrulup, rahibin geceyi geçirdiği eski koltuğu gösterdi:

"Gitti mi? Sakın beni yakalatmak için gitmiş olmasın?" dedi.

"Hayır yavrum, bu yaşlı çılgından daha dürüst bir insan olamaz."

Athénais, bu adamcağızın nasıl bir çılgın olduğunu sordu. Brotteaux, "din çılgını" deyince, kız ciddi ciddi böyle konuşmasından dolayı Brotteaux'yu kınayıp, dinsizlerin hayvanlardan beter olduğunu, günahlarını bağışlaması, yardımcı elini kendisine uzatması için Tanrı'ya sık sık dua ettiğini söyledi.

Sonra Brotteaux'nun elindeki betik ilgisini çekti. Bunun bir dua betiği olduğunu sanarak "Bakın siz de dua ediyorsunuz. Tanrı bana yaptığınız iyiliğin armağanını verecek size" dedi.

Brotteaux, elindeki betiğin bir dua betiği olmadığını, dünyada dua denen şeyin yayılmasından önce o betiğin yazıldığını söyleyince, kızcağız betiği "düş yorumu" sanarak, gördüğü çok güzel düşün ne olduğunun orada bulunup bulunmadığını sordu. Okuma yazma bilmiyordu, yalnız bu iki yapıtın adını duymuştu.

Brotteaux, elindeki betiğin sadece yaşam denen tatlı düşü anlattığını söyledi. Güzel kız anlamamıştı bu söyleneni, anlamaya da uğraşmadı. Brotteaux'nun saltanatlı günlerdeki gümüş leğeninin şimdi yerini tutan toprak çanağa eğilip yüzünü yıkadı. Sonra ev sahibinin tıraş aynası önünde özene bezene saçlarını düzeltti. Ak elleri saçlarında gezinirken, susup susup bir şeyler soruyordu:

"Bir zamanlar zengin miydiniz?"

"Nerden çıkardın bunu?"

"Bilmem, ama eminim eskiden zengin ve aristokrat bir insandınız."

Cebinden, yuvarlak bir fildişi kutu içindeki küçük. gümüş bir Meryem Ana, bir şeker parçası, iplik, makas, bir çakmak, bir iki kutu çıkarıp içlerinden aradığını seçip eteğindeki yırtıkları dikmeye başladı.

Brotteaux, kıza, üç renkli ulusal kokardı vererek, "Şunu bir yanına koysan iyi olur kızım, güvenliğin bakımından gerekli" dedi.

"Seve seve kabul ediyorum bayım, ama bilin ki Cumhuriyet'in değil, sizin hatrınız için alıyorum bunu."

Giyinip kuşanıp süslendikten sonra, eteğini iki eliyle tutup, köyünde öğrendiği şekilde Brotteaux'yu salamladıktan sonra, "Köleniz, cariyenizim efendim" dedi.

Kurtarcısına her şeyini vermeye hazırdı, ama bu ayrılış saygıyla bitsin istiyordu; ne kurtarıcı istesin, ne de o kendini sunsun.

Brotteaux, araba parası olarak birkaç lira sıkıştırdı kızın eline. Bütün parasının yarısıydı bu. Kadınlara karşı cömertliğiyle tanınmıştı, ama o ana dek hiçbir kadına böylesine eli bol davranmamıştı.

Adını sordu kız.

"Adım Maurice" dedi Brotteaux.

Ve hüzün dolu bir yürekle tavan arasındaki odasının kapısını açtı:

"Güle güle Athénais!"

Kız sevgiyle kucakladı Brotteaux'yu.

"Bir gün beni düşünürseniz adımın Marthe olduğunu da bilin. Vaftiz adımdır bu benim, köyümde Marthe derler bana... Elveda... Eksik olmayın... Kulunuz, kölenizim Bay Maurice."

XV

Dolup taşan cezaevlerini boşaltmak gerekiyordu; durmadan, dinlenmeden sorguya çekmek gerekiyordu. Eski yargıçlar zambak çiçekleri karşısında otururdu, yenileri ise armalar ve kızıl başlıklarla kaplı duvarlar karşısında. Tıpkı krallık yargıçları gibi ciddi ciddi ve korkunç bir sessizlik içinde yerlerini almışlardı. Savcı ve yardımcıları yorgunluktan, uykusuzluktan bitip tükenmişti. Yorgunluğa, uykusuzluğa katlanabilmek için aldıkları alkol daha bir çökertmişti onları. Ayakta durabilmek için büyük bir çaba gösteriyorlardı; sağlıkları iyice bozulmuştu. Bu halleriyle daha bir acıklıydı görünümleri. Jüri üyelerinin her biri aynı kökenden geliyordu: kimi bilgili, kimi bilgisiz, kimi gevşek, kimi dürüst, kimi uysal, kimi çok sert, kimi ikiyüzlü, kimi özden, ama hepsi de yurdun ve Cumhuriyet'in içinde bulunduğu bu tehlikeli durumda aynı hüznü duyuyor ya da duyar görünüyorlar, aynı aşkın alevleriyle yanıyor ya da yanar görünüyorlardı. Hepsi de belki erdemlerinden, belki korkularından büsbütün zalim kesilmişler, tek bir varlık, tek bir baş, tek bir ruh, görevleri gereği sürekli ölüm üreten, tek bir gizemli hayvan haline gelmişlerdi.

Birdenbire duygularına kapılıp, bir saat önce belki güle oynaya giyotine gönderebilecekleri bir sanığı, hem de gözleri yaşara yaşara serbest bırakıyorlardı. İşlerinde ilerledikçe duygularının etkisi altında daha çok kalır olmuşlardı.

Aşırı bir çalışma sonucu ateşler içinde yanıyorlardı, uykusuzdular. Bu yüzden dış etkilerle, güçlülerin buyruklarına, hataların, mahkemeyi dolduran örgücü kadınların tehditlerine, coşkun tanıklara, savcının öfkeli suçlama dosyasına göre kulakları sağırlaştıran, beyinleri durduran, şakakları zonklatıp gözlere kan perdesi çeken bozuk, ağır bir hava

içinde veriyorlardı yargılarını. Halk arasında bazı jüri üyelerinin sanıklardan para yedikleri üstüne söylentiler dolaşıyordu. Jüri, bu tür söylentileri şiddetle yalanlayıp daha da ağır cezalar veriyordu. Onlar da bütün insanlar gibiydiler: ne çok kötüydüler ne de çok iyiydiler başkalarından. Kişiler bazen suçlu sandalyesinde değil de, yargıç sandalyesindeyseler, bu bir şans eseriydi, erdemlilik değil; yargıç sandalyesinde oturan kim olsa onlar gibi yapar, bu korkunç görevi sessiz soluksuz yerine getirirdi.

Nice zamanlardan beri yargılanması beklenen Marie-Antoinette de, üstünde kara giysiler, o uğursuz sanık sandalyesine oturdu. Öyle bir kin çemberiyle çevrilmişti ki, halk, mahkemenin kesin yargısını önceden bilmese, üstüne atılıp oracıkta parçalardı onu. Sanık, kendisine sorulan çetin soruları bazen cevaplarının genel akışı içinde, bazen eski alışkanlığının etkisiyle yüksek perdeden, bir keresinde de, kendisini suçlayanlardan birinin abartmalarına dayanamayıp bir ana kraliçe büyüklüğüyle yanıtladı. Tanıklara yalnızca sataşma ve kara çalmak hakkı tanınmıştı; savunma makamının korkudan ödü kapuyordu. Harfi harfine kurallara uymaya kararlı mahkeme, Avusturyalı'nın başını Avrupa'nın önüne atmak için tüm kurallara uyulmasına özen gösteriyordu.

Marie-Antoinette'in boynunun giyotinle vurulmasından üç gün sonra Gamelin'i çağırdılar. Fortuné Trubert yurttaş, yorucu bir çalışma sonucu kendini yiyip tükettiği yazmanlık odasının otuz adım ötesindeki eski bir rahip hücresinde can çekişiyordu. Solgun başı iyice gömülmüştü yastığa. Işığı çoktan kararmış camsı gözbebekleri, Evariste'e doğru döndü; kemikleri çıkmış kuru parmakları dostunun ellerini kavradı, can çekişen bir insandan umulmayan bir güçle sıktı parmaklarını. İki günde üç kez kanama yapmıştı. Konuşmaya çalıştı; başlangıçta bir fısıltı gibi çıkan sözcükler konuştukça büyüdü, konuştukça güçlendi dudaklarında:

"Wattignies! Wattignies!.." Jourdan düşmanı iyice sıkıştırdı... Maubeuge'deki çemberi yardı: "Marchiennes'i geri aldık. İşler yoluna girecek... İşler yoluna girecek..."

Gülümsedi sonra.

Söyledikleri bir hastanın sayıklamaları değildi. Ölümsüz karanlıkların perde perde üstüne indiği bir beyni hâlâ ışıtan, açık, duru bir gerçekti. Düşman durdurulmuşa benziyordu artık; dehşete kapılan ge-

neraller, giyotin korkusu içinde, düşmanı yenmekten başka çıkar yolları olmadıklarını anlamışlardı sonunda. Gönüllülerin yapamadığını, durmadan askere alınan yeni gençlerle beslenen kalabalık disiplinli bir ordu başarıyordu. Şöyle bir çaba daha gösterilse Cumhuriyet kurtulacaktı.

Yarım saat kadar süren bir dalgınlıktan sonra, Fortuné Trubert'in üstüne ölüm çöken kuru yüzü yeniden canlandı; ellerini kaldırıp, dostuna odasındaki tek eşyayı, küçük ceviz masasını gösterdi.

Kesik kesik çıkan zayıf bir sesle, "Ben de, Eudamidas gibi dostum, borçlarımı miras bırakıyorum sana: şu kırmızı defterde yazılı, üç yüz yirmi lira... Elveda Gamelin. Gözünü dört aç. Cumhuriyet tehlikeye düşmesin. İşler yoluna girecek" dedi.

Gece, gölge gölge iniyordu hücreye.

Hırıltıyla soludu, parmakları çarşafa gömüldü.

Gece yarısı kesik tümceler mırıldandı:

"Yetmez bu, biraz daha güherçile... Kurşunları gerekli yerlere verin... Sağlığım mı, demir gibiyim!.. Şu çanları da sökün..."

Sabahın saat 5'inde öldü.

Ölüsü, bölgenin buyruğu üzerine, eski Barnabite'ler Kilisesi'nde, yurt mihrabının eteğinde bir asker yatağına yatırıldı, alnına meşe yapraklarından bir taç, üstüne üç renkli ulusal bayrak kondu.

Ölüm yatağının çevresinde, başlarında eski Roma sorgucu, ellerinde hurma dallarıyla on iki yaşlı adam, duvaklar giymiş, çiçekler taşıyan on iki genç kız bekledi. Ayak ucunda iki çocuk meşale tutuyordu. Evariste bakınca, çocuklardan birini, kapıcının kızı Josephine'i tanıdı. Kız, çocuk ciddiyeti ve çekici güzelliğiyle, Romalıların taş koruganlara oyduğu aşk ve ölüm Tanrılarını, Tanrıçalarını ansıttı Gamelin'e.

Cenaze alayı "Marseyyez" ve "İşler Yoluna Girecek" şarkılarıyla Saint-André-des-Arts Mezarlığı'na yollandı.

Evariste, dostunun alnından son bir kez öptü. Ağlıyordu. Görevini yapmış bir insan rahatlığıyla ölen dostuna imrenip kendisi için de ağlıyordu.

Eve dönüğünde, Komün Genel Kurul üyeliğine seçildiğini bildiren yazıyı aldı. Dört aydan beri adaylığını koyduğu bu göreve, birkaç oylamadan sonra, otuz kadar oyla seçilmişti. Bir başka aday da yoktu. Oylamaya gelen de pek yoktu zaten: bölgelerde görevli kalmamıştı; zengini

yoksulu, herkes kamu görevlerinden sıyrılmaya bakıyordu. En büyük olaylar bile, ne coşku ne de ilgi uyandırıyordu halkta; gazeteleri okuyan yoktu. Başkentte yaşayan yedi yüz bin insan içinde Cumhuriyet'e inanan üç dört bin kişi kalıp kalmadığına güvenemiyordu Evariste.

Yirmibirler yargılandı o gün.

Cumhuriyet'in karşılaştığı yıkımlardan, cinayetlerden sorumlu ya da sorumsuz, terörde olduğu kadar acımada da boş, ihtiyatsız kendilerini düşünen, dengesiz, hem ılımlı hem sert, savaşı pek çabuk açıp ağır aksak yürüten, bir zamanlar mahkemeye verdikleri kimseler gibi şimdi yargıçlar önünde boy gösteren bu insanlar, aslında, Devrim'in ilk göz ağrılarıydılar; Devrim'in kırmızı gülü, utkusuydular. Usta bir kurnazlıkla yan tutmuyormuş gibi görünerek onları sorguya çekecek bu yargıç; küçük masası önünde, onları, alçaklık ve ölümle suçlamaya hazırlanan bu rengi soluk savcı; savunmalarını hemen yapsınlar diye sıkboğaz edecek bu jüri üyeleri, şu an sövüp sayan, yuhalayan dinleyiciler, yargıçlar, bir zamanlar söylevlerine alkış tutmuşlar, değerlerini, erdemlerini göklere çıkarmışlardı.

Bir zamanlar Verginaud Tanrısı, Brissot yalvaçıydı Evariste'in. Bütün bunları anımsamıyordu bile artık. Belleğinde Yirmibirler'in o görkemli günlerinden bir iki iz kaldıysa da, bunu, bu canavarların bir zamanlar halkı nasıl aldattıklarına yoruyordu.

Oturumdan sonra eve dönerken Gamelin, kulağını tırmalayan çığlıklar duydu. Küçük Josephine, Trubert'in cenaze alayı için annesinin giydirdiği güzelim ak giysilerini sokakta çocuklarla oynayarak kirletmiş, şimdi dayak yiyordu.

XVI

Evariste, üç ay boyunca her gün, yurt uğruna ünlü ünsüz bir yığın insanı kurban ettikten sonra, bir de, kendi davasıymışçasına kendini pek yakından ilgilendiren bir davayı halletti. Sanık kendi davasının sanığı olup çıkmıştı.

Jüri üyeliğine başladığından beri, sanıklar arasında durmadan Ellodie'yi ayartan adamı bulmaya çalışıyordu. Bu konuda düş gücünü o denli çalıştırmıştı ki, aradığı adamın bazı özelliklerini yakaladığına inanıyordu. Genç, güzel, kendini beğenmiş, yüksekten atan bir insan olmalıydı. İngiltere'ye göçtüğünden de kesinlikle emindi. İngiltere'ye göç edip de sonradan Fransa'ya geri dönen, döndüğünde ise konakladığı hanın sahibince ele verilen ve Passy'de tutuklanan Maubel'in, Elodie'yi ayartan adam olduğuna şüphesi kalmadı. Fouqier-Tinville savcılığı, elinin altındaki bine yakın dosya arasında bu soruna da el koymuştu. Gencin üstünde yakalanan, aslında bankaların para yatırdığı Londra bankacılarından aldığı mektuplardan başka bir şey olmayan bu yazıları, savcı, Maubel ve Pitt ajanlarının birlikte düzenlediği bir kundağın kanıtı şeklinde gösteriyordu. Genç ve güzel bir adamdı; özellikle, çapkın, kadın ardından koşan bir insan tavrı vardı. Cep defterinde, o zamanlar Fransa'yla savaş halindeki İspanya'yla ilişkilerini gösteren belirtilere rastlanmıştı; gerçekteyse önemsiz, günlük yaşantılarda her an yer tutan özden yazılardı bunlar. Mahkemenin çoktan görevsizlik kararı verip devrimi ilgilendirmeyen bu tür şeylere bakmaması gerekirdi, ama adalèt, eline geçen bir tutukluyu serbest bırakmakta pek ivedi davranmadığından, Maubel yargıç karşısına çıkmıştı.

Maubel'in alınan ifadesi ilk Gamelin'e gönderilmişti. Kurul odasında kendine gelen bu ifadeyi okuyunca, bu eski aristokratın yapısını, Elodie'yi ayartan adama pek uygun buldu. Hemen, mahkeme yazmanının

odasına kapanıp saatlerce dosyayı inceledi. Sanığın cep defterinde, *Singe Vert, Portrait de la Dauphine* ve diğer birçok estampe ve resim dükkânının arasında *Amour peintre*'in adresini de bulunca büsbütün işkillendi. Dosyadaki yazılardan, aynı defterin içinde, ince ipek bir kâğıda özenle sarılmış birkaç kurutulmuş karanfil yaprağı çıktığını öğrenince şüphesi kalmadı artık. Karanfil, Elodie'nin en sevdiği çiçekti. Penceresinin önündeki saksıda karanfil yetiştirir, başına karanfil takar, aşk armağanı olarak karanfil verirdi.

Aradığını bulmuştu, öğrendiklerini saklayarak bir kez de Elodie'yi sorguya çekmeye karar verdi.

Eve döndüğünde, merdivenleri çıkarken burnuna keskin bir meyve kokusu geldi. Elodie atölyesindeydi, annesine yardım ediyor, birlikte ayva reçeli yapıyorlardı. Annesi ocağı yakmış, en az kömür yakarak iyi bir reçeli nasıl yapabileceğini düşünüp dururken, Elodie de hasır iskemleye oturmuş, belinde kara keten bir önlük, kucağında altın rengi meyveler, ayvaların kabuklarını soyup dilimleyerek bakır bir lenger içine atıyordu. Başlığının uçlarını arkaya atmıştı. Kara saçları terli alnına kıvrım kıvrım dökülmüştü. Üstünde çekici bir ev kadını hali ve kişiye sessiz hazlar esinleyen özden bir incelik vardı.

İskemleden kalkmadan, altın rengi ışıl ışıl gözleriyle şöyle bir baktı ve sevgilisine, "Bak Evariste, anneniz ve ben, sizin için çalışıyoruz. Bütün bir kış boyunca bu ayva reçelini yiyeceksiniz. Mideniz ısınacak, yüreğiniz kıvanç dolacak" dedi.

Gamelin, kıza yaklaşıp kulağına fısıldadı: "Jacques Maubel..."

O sıra eskici Combalot gelip yarıaralık kapıdan kırmızı burnunu içeri uzattı. Ökçe vurduğu ayakkabıları ve diğer onarımlardan olan alacak hesabını getirmişti.

Kötü bir yurttaş sanılmaması için devrim takvimi kullanıyordu. Borcunu, alacağını açık açık görmekten hoşlanırdı. Gamelin Ana, bu yeni aylara göre tutulmuş hesabı anlayamıyor, fructidor'lar, vendémiaire'ler içinde bocalayıp duruyordu.

İçini çekti: "Hay Allah! Her şeyi değiştirmek istiyorlar; günleri, ayları, mevsimleri, güneşi, ayı. Allah'ını seversen Bay Combalot, 8 vendémiaire'deki bu tahta ayakkabı da nedir?"

"Kendi takviminize bir bakın yurttaş, anlarsınız."

Gamelin Ana, duvardan takvimi alıp şöyle bir göz attıktan sonra gözlerini hemen eskiciye çevirip, "Hiçbir şey anlaşılmıyor, nasıl takvim bu?" dedi.

"Sorma yurttaş, dört pazar yerine üç pazar var bu takvimde. Dahası, hesaplarımız da değişik Ne liard'lar var, ne denier'ler artık. Her şey saf su ağırlığına göre düzenlenecekmiş!"

Eskicinin bu sözleri üstüne Gamelin Ana'nın dudakları sinirden titremeye başladı. Gözlerini tavana dikip derin derin göğüs geçirdi: "Çok oluyorlar artık!"

İsa ikonalarındaki kutsal köy kadınları gibi yakınırken, yokluğunda alev alev bir marsık ayva kokusuyla da karışıp havayı solunmaz bir duruma getirmişti.

Elodie'nin boğazı gıcıklanmaya başladı, penceresinin açılmasını istedi. Ayakkabıcı izin dileyip ayrıldı. Gamelin Ana ocağın yanına giti. Evariste, hemen Elodie'ye yaklaşıp kulağına aynı sözleri fısıldadı:

"Jacques Maubel."

Kız şaşkın şaşkın baktı yüzüne, istifini bozmadan, elindeki ayvayı dörde bölerek, "Eee? Jacques Maubel? Ne olmuş?.." dedi.

"O."

"Kimmiş o?"

"Kızıl bir karanfil verdin ona."

Hiçbir şey anlamadığını, açıklamasını istedi.

"Bu aristokrat! Bu kaçak! Bu alçak!.."

Omuzlarını silkip Jacques Maubel diye birini tanımadığını söyledi.

Gerçekten de hiç mi hiç böyle birini tanımıyordu.

Evariste'den başka kimseye karanfil vermediğini, ama işte bu konuda belki yanılabileceğini söyledi.

Kadınları az tanıyordu Evariste. Elodie'nin yapısını, huyunu iyice bilmiyordu; ama yine de gerçekleri kolayca gizleyebilecek, kendinden çok daha akıllı birini bile kandıracak kurnazlıkta bir kız olduğundan emindi.

"Ne diye söylemiyorsun sanki, ben nasıl olsa biliyorum" dedi.

Kız, Maubel adlı kimseyi tanımadığını bir kez daha tekrarladı. Ayvalar bitince su istedi; parmakları yapış yapış olmuştu çünkü.

Bir leğen getirdi Gamelin.

Bir yandan ellerini yıkarken, bir yandan da, gerçekten böyle birini tanımadığını söyledi; Gamelin de, onu kandıran adamın Maubel olduğunda diretti durdu. Kız baktı ki Gamelin'in sözden anladığı yok, sesini kesti. Sevgilisinin neden ısrarla bu ad üstünde durduğunu, sonunun nereye varacağını kestiremiyordu, hele de bu Maubel'in Devrim Mahkemesi önüne çıkacak biri olduğu aklının köşesinden bile geçmezdi. Gamelin'in bu sorun üstünde neden bu kadar direndiğini anlayamıyordu zaten, bildiği tek şey Gamelin'in yanıldığıydı. Sevgilisini kafasındaki bu saplantı düşünceden kurtaramayacağını anladı, bu iş artık burada bitsin diye düşünerek kendini savunmaktan vazgeçti. Bir gün aradığı gerçek kişiyi öğreneceğine, varsın yanlış birisinden işkillensindi sevgilisi. Bir zamanlarki âşığı küçük delikanlı sonradan güzel bir atlı askeri olmuş, son zamanlarda da aristokrat sevgilisiyle arası açılmıştı. Sokakta Elodie'ye rastladığında, bakışlarıyla, "Hadi güzelim, sizi ben aldattığıma göre sizi de kendimi de bağışlamaya hazırım, üstelik ne kadar yakınım size, işte burnunuzun dibindeyim, eski mutlu günleri yeniden yaşayabiliriz" diyordu sanki. Âşığının kendi deyimiyle bu garip saplantısına çare bulunamayacağını anladı, uğraşmadı da artık. Gamelin, fikrinden dönmedi, Elodie'yi ayartan yüzde yüz Jacques Maubel'di ona göre.

Devrim Mahkemesi, özgürlük için en büyük tehlike olan federalizm denen canavarı ortadan kaldırmaya uğraştı sonraki günlerde. En yüklü günlerdi bunlar mahkeme üyeleri için, yorgunluktan bitip tükenmiş üyeler, Brissot kesimiyle işbirliği yapmaktan ya da bu suçlulara yol göstermekten sanık Roland adlı kadının davasını hemen aradan çıkarıverdiler o ara.

Gamelin de, her sabah Maubel dosyasını izleyip, bir an önce sonuçlandırmak için savcılığa uğruyordu. Bordeaux'dan getirilmesi gereken bazı önemli belgeler vardı: bir komiserin gidip getirmesini sağladı. Belgeler gelmişti işte.

Savcı yardımcısı belgeleri okuyunca yüzünü buruşturup Evariste, "Pek önemli değil bu bilgeler! Hiçbir şey yok! Saçma sapan şeyler! Bu Maubel kont eskisinin Fransa'dan göç ettiğini kanıtlasaydı hiç değilse!.." dedi.

Gamelin muradına erdi. Maubel hakkında suçlama belgesi düzenlendi ve Brumaire'in[1] 19'unda genç kont Devrim Mahkemesi'nin önüne çıktı.

Oturum başlar başlamaz mahkeme başkanı kaşlarını çatıp, elde yeterli kanıt olmayan bu davayı devrim kurallarına uygun yürütmek için asık bir yüz takındı. Savcı yardımcısı, kalemin ucunu sakallarında gezdirip gönül rahatlığı içindeki bir insan tavrını takınıyordu. Yazman suçlama belgesini okudu: bu kadar ilginç bir belge o zamana dek hiç duyulmamıştı.

Başkan sanığa, "Göçmenlere karşı konan yasaları bilmiyor muydun" diye sordu.

"Biliyorum bu yasaları, her zaman da uydum onlara, Fransa'dan kaçak değil, pasaportla çıktım."

İngiltere'ye gidişini, Fransa'ya dönüşünün nedenlerini rahatça açıkladı, doyurucuydu söyledikleri. Çok hoş bir yüzü vardı: özdendi, kurumluydu. Bu kurumlu haliyle daha bir sevimliydi. Dinleyici kadınlar beğenen gözlerle bakıyorlardı ona. Savcı, Fransa'nın İspanya'yla savaştığı bir anda sanığın İspanya'da bulunduğunu ileri sürdü: O dönemde Bayonne'dan çıkmadığını söyledi Maubel. Yalnızca bir nokta aydınlanmadan kalıyordu. Tutuklandığı gün, ocakta yaktığı kâğıtların henüz yanmayan parçalarında, İspanyolca bazı isimler ve "Nieves" adına rastlanmıştı.

Jacques Maubel, kendisine bu konuda sorulan sorularla cevap vermeye yanaşmıyordu. Mahkeme başkanı, sanığın çıkarı yönünden bu sorunun cevabının çok önemli olduğunu söylediğinde, "Sanık kişi her zaman kendi çıkarını düşünmez!" şeklinde yanıtladı.

Gamelin, sanığa yalnızca bir suçu söyletmeye uğraşıyordu. Savcıyı, sanığa cep defterindeki kuru karanfil yapraklarının neyin nesi olduğunu sorması için üç kez sıkıştırdı.

Maubel, adaletle ilgisi olmayan böyle bir soruyu yanıtlamak zorunda olmadığını, bu çiçek yaprakları içinde gizli bir yazı bulunmadığına göre kişisel sorunlarının üstünde durulmaması gerektiğini söyledi.

Jüri üyeleri karar odalarına çekildiler. Delikanlının gizlediği şeyin aşkla ilgili olduğu kanısında ve onu aklama kararındaydılar. Bu kez ılımlılarla, salt devrimciler de aynı konuda düşünce birliğine varmışlar-

1 Cumhuriyet takviminin ikinci ayı.

dı. Delikanlının suçsuzluğuna inanıyorlardı. Devrime bağlılığını birçok kez kanıtlamış eski aristokratlardan bir üye, "Aristokrat doğdu diye mi genç suçlanıyor? Ben de aynı mutsuzluğa uğradım, ben de aristokrat doğdum!" dedi.

Gamelin, "Ama sen aristokratlıktan sıyrıldın, o aristokrat kaldı" diye cevap verdi.

Ve delikanlının, özgürlük düşmanlarını kışkırtmak için dağlar denizler aşıp, Pitt'le, Cobbourg'la işbirliği yaptığını, hainin biri olduğunu söyleyerek, sanığın suçlu olduğu üstünde o kadar direndi ki, zaten pek kuruntulu olan yurtsever jüri üyelerinin yüreklerindeki ateş tutuşuverdi.

Üyelerden biri, hiç de utanmadan, "Bazen anlayışlı olup, üye arkadaşlarımızı da kırmamalıyız" dedi.

Ve böylece, sanığa, tek bir oy farkıyla ölüm cezası verildi.

Delikanlı kararı okuyunca gülümsedi. Bakışlarını usul usul salondakiler üstünde gezdirdi. Gamelin'le göz göze gelince, öyle küçümseyerek baktı ki, anlatılamaz.

Kimse alkışlamadı kararı.

Jacques Maubel'i Conciergerie Cezaevi'ne götürdüler. Aynı akşam uygulanacaktı ceza. Giyotine gideceği anı beklerken, mum ışığının altında kız kardeşine bir mektup yazdı:

"Sevgili kardeşim, mahkeme ölüm cezası verdi bana, giyotine gidiyorum. Tapasıya sevdiğim Nieves'in öldüğünden bu yana ilk kez bu kadar mutluyum. Ondan kalan tek anıyı, nar çiçeği yapraklarını, bilmem neden, karanfil yaprağı diyerek elimden aldılar.

"Güzel sanatlara düşkündüm. Paris'te mutlu olduğum günlerde, sevdiğim resimleri ve gravürleri satın almıştım. Bir dostun evinde şimdi onlar, en kısa zamanda getirecekler sana. Benden bir anı olarak saklamanı rica ederim."

Saçından bir parça kesip mektubun içine koyduktan sonra kâğıdı katlayıp üstüne adresi yazdı:

"Clémence Dezeimeries yurttaşa La Réol."

Üstündeki bütün parasını gardiyana verip mektubu postalamasını ve bir şişe şarap istedi. Cezaevi arabası gelinceye dek ufak ufak yudumladı.

Gamelin, yemekten sonra *Amour peintre*'e koşup, Elodie'nin her gece kendisini beklediği mavi odaya sıçradı:

"Öcün alındı, Jacques Maubel diye biri yok artık. Cezaevi arabası, çevresinde meşalelerle, pencerelerinin altından geçip ölüme götürdü onu."

Elodie durumu anlamıştı:

"Zavallı! Sen öldürdün onu, âşığım falan değildi benim. Hiç görmedim kendisini... Hiç tanımadım. Nasıl bir insandı? Genç, sevimli ve suçsuz bir insan. Ve sen öldürdün onu, sefil, sefil adam!"

Ve bayıldı. Bir usul ölümün gölgelerinde dehşet ve hazla çırpınıyordu yüreği sanki. Yarıaraladı gözlerini, ağırlaşan göz kapakları altında gözakları bilyeler gibiydi. Boyun damarları kabarmıştı, titreyen elleri sevgilisini arıyordu. Sarıldı, sıktı kollarında, göğsüne bastırdı, tırnaklarını etine daldırdı ve yanık dudaklarıyla, en sessizini, en uzununu, en tatlısını sundu öpücüklerin.

Bütün bedeniyle, etinin tüm hazzıyla seviyordu Gamelin'i. Ressam zalimleştikçe, korkunçlaştıkça, kurbanlarının kanlarıyla daha bir kaplandıkça, Elodie'nin ona susamışlığı, açlığı, tutkusu daha bir artıyordu.

XVII

Frimaire'in[1] yirmi dördünde, sabah saat onda. Genel Güvenlik Komitesi üyelerinden Guénot ve Delourmel yurttaş Barnabite'ler Kilisesi'ne gitmek için sokağa çıktılar. Duru ve gül rengi bir gök, geceden kalan buzları eritiyordu. Guénot ve Delourmel yurttaşlar, Bölge Denetim Komitesi'nin toplantı salonuna girdiler. Beauvisage yurttaş, ocağı yakmakla uğraşıyordu. Ufak tefek bir insan olduğundan, üyeler önce göremediler onu.

Beauvisage yurttaş, çatlak bir sesle oturmalarını rica etti ve hemen çalışmaya koyuldular.

Guénot, Pont-Neuf kıyılarında oturan Ilettes'lerden eski bir aristokrat tanıyıp tanımadığını sordu Beauvisage yurttaşa. Ve ekledi ardından:

"Bu adamı tutuklamam gerekiyor!"

Ve Genel Güvenlik Komitesi'nin tutuklama buyruğunu çıkarıp gösterdi.

Beauvisage, belleğini bir yokladı, Ilettes adında birini tanımadığını, bu şüpheli adamın bölgesinde oturmadığını ya da Pont-Neuf yakınlarındaki Marat-et-Marseille'de oturabileceğini, eğer kendi bölgesindeyse, Ilettes adıyla değil de belki başka bir adla oturduğunu, ama kısa zamanda adamın yerini öğrenebileceğini söyledi.

Guénot, "Zaman yitirmeyelim!" diye cevap verdi. "Suç ortaklarından birinin mektubu aracılığıyla bu adamı öğrendik. Mektup, on beş gün kadar önce komiteye verilmiş, ama Lacroix yurttaşın eline ancak dün akşam geçebilmiş. İşler başımızdan aşıyor, her yandan ihbarlar alıyoruz, o kadar çok ihbar var ki, hangisiyle uğraşacağını bilemiyor insan."

1 Cumhuriyet takviminin üçüncü ayı.

Beauvisage kurumlu bir sesle, "Bölge Gözetim Komitesi'ne de bir yığın ihbar geliyor. Kimi yurtsever olduklarını göstermek için, kimi de para için ihbar ediyor birbirini. Çocuklar da miraslarına konmak için ana babalarını ihbar ediyor" dedi.

Sözü yeniden Guénot aldı:

"Evinde biribi oynatan eski aristokratlardan Rochemaure adlı bir kadının mektubu bu. Rauline adlı bir kadına gönderilecekmiş mektup, ama gerçekte Pitt'in hizmetindeki bir göçmene verilmek üzere yazılmış. Ilettes denen adamla ilgili bölümünü size göstermek için mektubu yanıma aldım."

Mektubu cebinden çıkardı:

"Konvansiyon üyeleri hakkında uzun uzun bilgi verdikten sonra, para ya da yeni bir hükümette yüksek görevler söz verilerek bu üyelerin elde edileceğini söylüyor. Sonra şu bölüm geliyor:

"Yerini ancak şeytanların ya da kedilerin bulabilecekleri bir tavan arasında yaşayan ve Pont-Neuf çevresinde oturan Bay Ilettes'in yanından geliyorum. Kukla yapıp satarak geçiniyor. Değer yargılarına saygım vardır, bu bakımdan, söylediklerini size yazmayı yararlı buluyorum. Bugünkü durumun uzun zaman süreceğini sanmıyor. Bağıt devletlerin, Cumhuriyet ordusunu yenseler de, pek bir şey sağlayamayacaklarını söylüyor. Olaylara bakılırsa haklı yanı var; çünkü, bildiğiniz gibi bayım, uzun süreden beri cepheden gelen haberler iyi değil. Bay Ilettes daha çok, halkın yoksul katmanının ayaklanacağına inanıyor. Çünkü, bu insanlar hâlâ dinlerine derin bir biçimde bağlılar. Devrim Mahkemesi'nin yarattığı genel korku yüzünden, bir gün Fransızların birleşip Jakobenlere karşı ayaklanacağı kanısında. 'Fransız Kraliçesi'ni olduğu kadar ekmekçi bir kadını da yargılayan bu Devrim Mahkemesi, İngilizlerin pek sevdiği William Shakespeare'lerine benzer vb...' diyor gülerek. Robespierre'in 'Kraliçe Hanımefendi'yle evlenip kendini krallığın koruyuculuğuna atamasının da mümkün olabileceğini söylüyor.

"İstediğim bin İngiliz lirasını yine aynı kanalla gönderirseniz memnun kalırım bayım. Bay Merhardt'a sakın mektup yazmayın, tutuklanıp cezaevine kondu vb..."

"Ilettes bayımız demek kukla yaparak geçiniyor... Bölgede bu işle uğraşan pek çok kimse var ama..." diye söylendi Beauvisage.

Sözü Delourmel aldı:

"Kukla dediniz de aklıma geldi. Kızım Nathalie'ye 'Bebek alacağım sana' demiştim. Kızıl hastalığından yatıyor. Dün akşam küçük küçük lekeler belirdi bedeninde. Yaşına göre çok zeki kızım, ama sürekli hastalanıyor."

"Benim de bir oğlum var, fıçı çemberlerini çıkarıp çember çeviriyor, torba kâğıtlarını şişirip balon yapıyor" dedi Guénot.

"Şaşılacak yanı, çocuklar genellikle oyuncak olmayan şeylerle daha çok oynuyor. Emil adında, yedi yaşında çok akıllı bir yeğenim var. Bütün gün dört köşe tahta parçalarıyla oynayıp oyuncak evler yapıyor."

Bunları söyledikten sonra enfiye kutusunu çıkarıp, "Almak ister miydiniz?" diye uzattı üyelere.

Kocaman gözlerini fıldır fıldır döndürerek konuşan uzun bıyıklı Delourmel aldı sözü:

"Gelelim ésas konumuza. Bu adamı yakalamamız gerek. Bu sabah iştahım da yerinde, bir bardak beyaz şarapla sulandırılmış güzel bir aristokrat ciğeri yemek istiyor canım."

Beauvisage, "Dauphine Alanı'ndaki üye arkadaşımız büyük Dupont'un dükkânına gidip ondan soralım, yüzde yüz tanıyordur aradığımız Ilettes'i" dedi.

Artlarında dört kolluk, serin havayı soluya soluya yürüdüler.

Delourmel, arkadaşlarına "'Kralların Son Yargılanışı' piyesini gördünüz mü? Görülmeye değer bir oyun" dedi.

"Yazar, Avrupa'nın bütün sürgün krallarını yanardağın eteğindeki ıssız bir adaya çıkarıyor. Yurtsever bir yapıt."

Delourmel, Harlay Sokağı'nın köşesinde, başı hasır şapkalı yaşlı bir kadının iteklediği parlak bir arabayı göstererek, "Bu yaşlı kadın böyle ne satıyor acaba?" diye sordu.

Soruyu kadının kendisi cevapladı:

"Gelin görün beyler, beğendiğinizi alın. Tespihlerim, dua kitaplarım, haçlarım, resimlerim var. Kutsal Antoine'in resimleri, kutsal Véronique'in mendilleri, *Ecce homo, Agmus dei,* Kutsal Hubert'in boruları, yüzükleri, ne isterseniz var baylar."

"Tam bir yobazlık hazinesi!" diye haykırdı Delourmel.

Kadına sorular sordu. Bütün soruları cevaplandırdı kadın.

"Kırk yıldır böyle dinsel şeyler satarım ben oğlum" dedi.

Genel Güvenlik Komitesi üyelerinden biri o sıra ordan geçen mavi giysili bir ulusal muhafız görünce, şaşkınlıktan donakalan kadıncağızı alıp Conciergerie Cezaevi'ne götürmesini buyurdu.

Yurttaş Beauvisage, bu satıcı kadını yakalayıp bölgeye gönderme işinin daha çok Denetim Komitesi'nin görevleri arasına girdiğini, hükümet politikası yönünden dinle ilgili tutumun kesin çizgilerle ortaya konamadığına, bu konuda her şeyin serbest bırakılıp bırakılmayacağının ya da yasaklanıp yasaklanmayacağının bilinmediğine dikkatini çekti Delourmel'in.

Marangozun çalışma yerine yaklaştıklarında, testere ve rende gürültülerine karışan kızgın sesler duydular. Remacle Kadın yüzünden büyük Dupond'la komşusu kapıcı Remacle kavga ediyorlardı. Kadın sık sık marangozun yanına geliyor, üstü başı talaş kırıntıları, ağaç parçalarıyla dönüyormuş kapıcı odasına. Öfkeye kapılan kapıcı, marangozun Mouton adlı köpeğine bir tekme indirdi. Kızı koşup köpeğe sarıldı ve babasına, "Ne vuruyorsun?!" diye bağırmaya başladı. O sırada marangozun da kızgın sesi duyuldu:

"Köpeğime vurduğunu bir daha görmeyeyim alçak herif!"

Kapıcı süpürgenin sapını havaya kaldırıp bağıracak oldu.

"Ben de senin bir daha ka..."

Sözünü tamamlayamadı, marangozun tokmağı başını sıyırıp geçti.

Uzaktan, yanında üyelerle Beauvisage yurttaşın geldiğini görünce koşup yakınmaya başladı:

"Siz de gördünüz işte komiser yurttaş, bu haydut herif öldürecekti beni."

Beauvisage cevap verdi:

"Aradığımız Ilettes adlı, kukla yaparak geçinen şüpheli kişinin yerini hanginiz gösterirse yüz sol var."

Kapıcı ve marangoz, her ikisi de aynı anda Brotteaux'nun oturduğu yeri söylediler. Şimdi artık yalnızca yüz sol'ü, "Sen alacaksın, ben alacağım" kavgasını sürdürüyorlardı.

Delourmel, Guénot ve Beauvisage, arkalarında dört kolluk ve bir düzine kadar mahalle çocuğu, merdivene dizilip, basamaklara yapışa yapışa, marangozun tahta merdivenlerinden tavan arasına çıktılar.

Brotteaux, kukla kalıplarından örnekler kesiyor, Rahip Longuemare iplerini takarak onları hem oynatıyor, hem gülüyordu.

Din adamı, sahanlıktan gelen tüfek dipçiklerinin gürültülerini duyunca, Brotteaux'dan daha az cesur olduğundan değil de bu durumlara hâlâ alışamadığından, korkuyla titredi. Brotteaux, Delourmel'in sorduğu sorulardan başına bu belayı kimin getirdiğini, kadınlara güvenmenin doğru olmadığını geç de olsa anladı. Komiser yurttaş, "Benimle geleceksiniz" deyince Lucrèce'ini ve üç gömlek alıp, Longuemare Baba'yı göstererek, "Bu yurttaş, kukla yapımında bana yardım eden bir çıraktır, burda oturur" dedi.

Ama Longuemare, kendisinden istenilen yurttaşlık belgesini gösteremediğinden Brotteaux'yla birlikte tutuklandı.

Suçlular ve suçsuzlar alayı kapıcı kadının odası önünden geçerken, Remacle Kadın, süpürgesine dayanmış, suçun yasalar önünde boyun eğişini seyreden bir erdem anıtı gibi kiracısına bakıyordu. Gözlerinde küçümser bir anlatım, güzel Josephine'cik, kendisine şeker vermiş olan dostunun paçalarına başını sürmek için atılan köpeği tasmasından hemen çekti. Thionville Alanı'nı meraklılar dolduruvermişti birden.

Brotteaux, merdivenin dibinde, basamaklardan tırmanmaya uğraşan genç bir köylü kızına rastladı. Koltuğunun altında içi yumurta dolu bir sepet, elinde de beze sarılı bir ekmek vardı. Athénais'ydi bu. Kurtarıcısına şükran borcunu ödemek için Palaiseau'dan geliyordu. Memurlar ve kolluk güçlerinin "Bay Maurice"i götürdüklerini görünce şaşkınlıktan kalakalıp, gerçek olup olmadığını anlamak için komisere yaklaştı ve usulca, "Onu götürmüyorsunuz değil mi? Olamaz bu... Tanımıyorsunuz kendisini! Tanrı kadar iyi bir insandır o" dedi.

Yurttaş Delourmel kızı itip, kolluklara yürümelerini buyurdu. Athénais ağzına geleni söylemeye, sövüp saymaya, yakası açılmadık sövgüler yağdırmaya başladı. Memurlar ve kolluk güçleri Palais-Royal ve Fromenteau Sokağı'nın leğen leğen başlarına boşandığını duydular. Sonra, Thionville Alanı'nı dolduran meraklı seyircilerin iliklerine dek işleyen bir sesle haykırdı Athénais:

"Yaşasın Kral! Yaşasın Kral!"

XVIII

Gamelin Ana, yaşlı Brotteaux'yu severdi. Tanıdığı insanların en sevimlisi, en ilginci bulurdu onu. Tutuklandığında, yetkili kişileri kızdırmaktan korktuğu, kendi dar koşullar içinde korkaklığa görev gözüyle baktığı ve yetkilileri kızdırmaktan çekindiği için, Brotteaux'ya veda edememişti, ama bir hayli etkiledi onu Brotteaux'nun yokluğu.

Yemeden içmeden kesilmişti. Tam durumlarının düzelmeye başladığı, yiyecek bir şeyler bulabilecekleri bir zamanda iştahının kapanmasından yakınıyordu. Oğlunu hâlâ çok seviyordu, ama gördüğü korkunç işleri artık düşünmeye cesaret edemeyip, oğlu hakkında bir değer yargısında bulunamayacak kadar bilgisiz bir kadın olmakla avunuyordu.

Sandığın dibinde eski bir tespih bulmuştu. Kullanmasını pek de iyi bilmiyor, ama titreyen parmaklarla bu tespihi çekerek oyalanıyordu. Yıllar yılı dinsel görevlere aldırmadan yaşadığı halde, son zamanlarda sofu kesilmişti: Bütün gün ocağın karşısına oturup, oğlu ve Brotteaux için dua ediyordu. Elodie, sık sık uğruyordu yanına. Birbirlerinin yüzlerine bakmaya cesaret edemiyorlar, rasgele konuşuyorlar, önemsiz şeylerden söz ediyorlardı.

Bir pluviose[1] gününde, lapa lapa yağan kar gökyüzünü karartıp gürültülü bir kentin üstüne inerken, evde yalnız kalan Gamelin Kadın kapının çalındığını duydu: birkaç aydan beri, en küçük gürültüden bile ürküyordu. Kapıyı açtı. On sekiz, yirmi yaşlarında, başı şapkalı bir delikanlı girdi içeri. Üç katlı yakası bütün bedenini, göğsünü kaplayan yeşil bir redingot giymişti. Ayağında İngiliz biçimi kıvrık çizmeler vardı. Kestane rengi saçları kıvrım kıvrım omuzlarına inmişti. Atölyenin ortasına doğru yürüdü. Pencereden süzülen karlı ışığın tümünü kendi üzerinde toplamak istercesine bir süre sessiz, kıpırdamadan durdu.

1 Fransız devrim takviminin beşinci ayı.

Gamelin Kadın, garip garip kendisine bakıyordu. Sonunda delikanlı ağzını açtı:

"Kızını tanımadın mı?"

Yaşlı kadın ellerini kavuşturup haykırdı:

"Julie, sen misin kızım... Aman Tanrım, nasıl olur!.."

"Evet anneciğim, benim işte! Kucakla beni, hadi."

Gamelin Kadın, kızını bağrına bastı. Redingotun yakasına bir damla yaş düştü gözlerinden. Sonra telaşlı bir dille sordu:

"Sen Paris'tesin ha?!."

"Ah anne, keşke yalnız olsaydım!.. Bu kılıkta tanıyamazlardı beni."

Gerçekten de üstündeki giysi bütün bedenini örtüyordu. Uzun saçlarını onun gibi ikiye ayıran delikanlılardan kimse ayıramazdı onu. Yüzündeki ince, sevimli, ama kararmış, yorgunluktan derinleşmiş, kaygılarla sertleşmiş çizgiler, ona sert ve erkeksi bir anlatım kazandırmıştı. Narin yapılı bir kızdı. Bacakları uzun ve dik, davranışları rahattı. Yalnızca sesinin inceliği belki dikkati çekebilirdi.

Aç olup olmadığını sordu annesi. Yemek varsa yiyebileceğini söyledi. Gamelin Kadın, ekmek, şarap ve domuzsucuğu getirince, yaşlı Bauba'nın kulübesindeki Cérès kadar güzel ve iştahlı Julie, dirseklerini masaya dayayıp karnını doyurmaya başladı.

Sonra şarabı içerken, "Kardeşim ne zaman eve dönecek, biliyor musun anne?" dedi.

Kadıncağız sıkıntılı sıkıntılı baktı kızına ve cevap vermedi.

"Kardeşimi görmem gerekiyor. Kocam bu sabah tutuklanıp Luxembourg Cezaevi'ne götürüldü."

"Kocam" dediği, eski bir aristokrat ve Bouillé Alayı'nda subay olan Fortuné de Chassagne'dı. Lombard Sokağı'nda işçi olarak çalıştığı sıralarda bu subay ona âşık olmuş, 10 Ağustos'ta kendisiyle birlikte İngiltere'ye götürmüştü. Aslında kocası değil, dostuydu. Annesiyle, utandığı için, kocam diyerek konuşuyordu. İçinden de, "Yıkım nasıl olsa evlendirdi bizi" diyordu. Yıkıma kutsal bir tören gözüyle bakıyordu.

Kaç kez geceyi, Londra parklarındaki kanepeler üstünde geçirmiş, Picadilly Meyhanesi'ndeki masaların altından ekmek artıkları toplamışlardı.

Annesi hiç cevap vermiyor, üzgün gözlerle bakıyordu kızına.

"Duyuyor musun beni anne? Sana söylüyorum. Zamanı boşa tüketemem, her dakikanın önemi var şu anda, Evariste'i hemen görmeliyim. Fortuné'yi yalnız o kurtarabilir."

"Kardeşinle hiç konuşmasan daha iyi edersin kızım."

"Hiç konuşmasam mı! Ne diyorsun sen anne?"

"Kardeşine Bay Chassagne'dan hiç söz etmesen daha iyi olur diyorum."

"Ama konuşmam gerekiyor anne!"

"Evariste seni alıp götürdüğü için asla bağışlamıyor bu adamı. Ondan nasıl öfkeyle söz ettiğini, adını nasıl andığını biliyorsun yavrum."

Julie omuz silkip küçük bir kahkaha atarak:

"Biliyorum, baştan çıkarıcı diyordu."

"Bay Chassagne ile İngiltere'ye kaçtığını duyunca beyninden vurulmuşa döndü. Bu adamın adını bile ettirmiyor evde. İşte iki yıl geçtiği halde, ne senden ne de ondan tek bir kelime bile etmedi. Duyguları asla değişmiş değil; tanırsın onu, sizi bağışlamıyor."

"Ama anne, madem Fortuné evlendi benimle... Londra'da..."

Kadıncağız gözlerini ve ellerini havaya kaldırarak acı acı yakındı:

"Evariste'in düşman olması için Fortuné'nin aristokrat ve göçmen olması yeter de artar bile."

"Peki anne, Fortuné'yi kurtarması için savcıyla ve Genel Güvenlik Komitesi üyeleriyle görüşmesini söyledim diyelim, kabul etmeyecek mi? Beni kırması için canavar olması gerek!"

"Kızım, kardeşin dürüst bir insan ve iyi bir oğul; ama sakın ve sakın, bay Chassagne'la ilgilenmesini isteme ondan... Dinle beni Julie. Düşüncelerini hiçbir zaman açmaz bana, şüphesiz ben de anlayamam... Ama bir jüri üyesi o, kendine özgü ilkeleri var. Vicdanının sesini dinleyerek karar veriyor, hiçbir şey isteme ondan Julie."

"Görüyorum ki, yeni yeni anlamaya başlamışsın oğlunu. Soğuk, duygusuz, kötü bir insan olduğunu, işinden ve gururundan özge bir şey düşünmediğini biliyorsun şimdi. Oysa hep onu benden üstün tutmuştun. Üçümüz birlikte yaşadığımız sıralarda, hep onu örnek gösterirdin bana. Ağırbaşlılığı, ciddi sözleriyle pek etkilerdi seni, bütün erdemleri onda bulurdun. Açık yürekli, özden olduğum, ağaçlara tırmandığım için bütün suçu bana yükler, hep beni haksız bulurdun. Benden hoşlanmaz, yalnız onu severdin. Tiksiniyorum Evariste'inden senin, ikiyüzlünün biri o."

"Sus Julie, sus kızım. Sana da, ona da, elimden geleni yapmaya, iyi bir anne olmaya çalıştım. Sanat öğrettim sana. Namuslu bir kız olarak kalmadıysan, kendine uygun bir koca seçip evlenmediysen bunun suçlusu ben miyim? Şefkatle sevdim seni, hâlâ da severim. Bağışlıyorum yaptıklarını ve bağrıma basıyorum seni, ama bana Evariste'in kötü olduğundan söz etme. İyi bir oğul o. Her zaman elinden geleni yaptı benim için. Beni terk ettiğinde, işini, mağazanı bırakıp Chassagne ile gittiğinde, Evariste olmasaydı ne yapardım ben? Yoksulluk ve açlıktan çoktan ölüp gitmiştim."

"Böyle konuşma anne, Evariste'in sözüne uyup da bizden yüz çevirmeseydin, Fortuné ve ben elimizden geldiğince bakardık sana. Üzme beni. Hiçbir zaman iyilik yapamaz o. Sana özen gösterdiyse, beni gözünde küçük düşürmek için yapmıştır. O seni sevecek ha?.. Birini sevebilir mi acaba? Ne yürek ne de ruh var onda. Hiçbir değeri yok onun, hiçbir değeri. Resim yapabilmek için, bir ressamın, ondan daha ince, daha duyarlı bir yapıya sahip olması gerekir."

Gözlerini atölyedeki resimlerin üstünde gezdirdi. Hepsi de bıraktığı gibi duruyordu.

"İşte ruhu meydanda. Şu resimlere bir bak, soğuk, cansız şeyler. Şu Oreste'e de bak, nasıl salak salak bakınıyor gözleri. Şu ağzın kötülüğüne bir bak, saman doldurulmuş gibi içi. Oreste'i de kendine benziyor... Neyse anne, anlamıyor musun beni? Fortuné'yi cezaevinde bırakamam. Bu Jakobenleri, Evariste'e benzeyen bu yurtseverleri biliyorsun. Öldürecekler onu. Anne, sevgili anneciğim, minik anneciğim, öldürülmesine gönlüm razı olmaz. Seviyorum onu! Onu seviyorum. Bana karşı çok iyi davrandı ve çok kara günler geçirdik onunla. Bu giysiyi görüyorsun ya, onun giysisi. Üstüme giyecek gömleğim bile kalmamıştı. Fortuné'nin bir arkadaşı bana mintan verdi. Douvres'da, bir limonatacı yanında çıraklık yaptım. Fortuné de berberde çalıştı. Fransa'ya kendimizi tehlikeye attığımızı bile bile geldik. Paris'e gidip önemli bir görevi yerine getirip getiremeyeceğimizi sordular... Kabul ettik. Şeytanla bile çalışmayı kabul edebilecek kadar güç koşullar içindeydik. Yol paramızı ve Paris'teki bankacıya götürülecek bir poliçe verdiler bize. Geldiğimizde bir de baktık ki bu bankacının yazıhanesi kapalı. Şimdi cezaevinde bu bankacı. Giyotinle

boynu vurulacak. Tek kuruşumuz bile yoktu. Başvurabileceğimiz kim varsa ya kaçakçı ya da cezaevinde. Çalabileceğimiz hiçbir kapı kalmamıştı. Femme-sans-tete Sokağı'ndaki bir ahırda yatıyorduk. Orada bizimle birlikte samanlar üstünde yatan iyiliksever bir ayakkabı boyacısı, sandığıyla, bir fırça ve dörtte üçü boş boya şişeleri verdi sevgilime. Fortuné, Géve Alanı'nda on beş gün boyunca ayakkabı boyadı. Boyadan kazanılan paralarla karnımızı doyurduk, ama bir pazartesi günü, Komün üyesi olan bir kişi, Fortuné'a çizmelerini boyatıyor. Bu Komün üyesi, bir zamanlar eksik et sattığı için Fortuné'nın kıçına tekme vurduğu eski bir kasapmış. Fortuné, para istemek için başını kaldırdığında adam onu tanıyıp, 'Sen aristokratsın, şimdi seni yakalatırım!' diye tehdit etmeye başlamış. Halk da toplanmış o sırada. İyisi, kötüsü her türlü insan var içlerinde. Bir iki adi herif 'Kahrolsun aristokratlar!' diye bağırıp jandarmaları çağırmış. Ben de tam o sırada Fortuné'ye çorba götürüyordum. Fortuné'nin, Saint-Jean Kilisesi'ne kapatıldığını gördüm. Koşup kollarına atılmak istedim: iteklediler beni. Geceyi bir köpek gibi kilise merdivenlerinde yatarak geçirdim... Bu sabah alıp götürdüler..."

Julie tamamlayamadı sözlerini, hıçkırıklar düğümlendi boğazına.

Şapkasını yere vurup annesinin ayaklarına kapandı,

"Bu sabah Luxembourg Cezaevi'ne naklettiler. Anne, anneciğim yardım et de kurtaralım onu, kızına acı ne olur!"

Gözyaşları içinde göğsünün düğmelerini açtı. Annesinin elini tuttu. Kendisini daha iyi anlaması için annesinin elini çırpınan yüreğinin üstüne koydu.

"Kızım, sevgili kızım, Julie, canım yavrum!" diye uzun uzun içini çekti Gamelin Kadın."

Ve gözyaşlarıyla ıslak yüzünü kızının yanaklarına bastırdı.

Bir süre böyle sessiz soluksuz durdular. Zavallı anne düşünüp duruyor, kızına yardım çareleri arıyor, Julie de annesinin yaşlı gözlerine bakıyordu. Kadıncağız düşünüyordu kendi kendine:

"Belki yumuşar, yardımcı olur. İyi yürekli, şefkatli bir çocuktur Evariste. Kendini siyasete kaptırıp böyle sertleşmeseydi, Jakobenlerin etkisi altında kalmasaydı, bu denli katılaşmazdı. Ne onlardan, ne de bütün bu olup bitenlerden bir şey anlamıyorum!"

Kızının başını avuçlarına aldı ve "Dinle kızım, Evariste'le konuşup seninle görüşmesini sağlamaya çalışacağım. Seni görünce öfkelenebilir, öfkeye kapılıp taşkın davranabilir... İyi tanırım onu. Bu giysilerden hoşlanmaz. Gelenekler konusunda özellikle titizdir. Ben bile Julie'mi erkek kılığında görünce biraz şaşırdım."

"Ah anneciğim ah, bizleri bu garip kılıklara göçler ve krallığın içine düştüğü bu korkunç düzensizlikler soktu. Çalışabilmek, tanınmamak, başkasının pasaportunu ya da belgelerini kullanabilmek için yaptım bütün bunları. Londra'da kız gibi giyinmiş, tıpkı güzel bir kıza benzeyen, küçük Girey'e rastladım. Görüyor musun anne, çok daha garip kılıklara bürünenler var."

"Zavallı yavrum, şu ya da bu gibi şeyler için kendini benim önümde haklı çıkarmaya çalışman çok gereksiz. Ben senin annenim, benim için her zaman suçsuz, temiz bir insansın. Evariste'le konuşup ona..."

Sesini kesti birden. Ona, "Sen benim oğlumsun" diyecekti. Oğluydu, biliyordu, duyuyordu gönlünde bunu, ama inanmak istemiyordu. Bilmek istemiyordu bu gerçeği.

Sözünü tamamladı:

"İyi yüreklidir. Benim için... senin hatırın için istediğimizi yapacaktır."

İkisi de son derece yorgun hissediyorlardı kendilerini, sustular. Julie, başını, çocukluğundan beri alışkın olduğu dizlere koyup uyudu. Üzgün anne, her şeyin, adımların, araba tekerleklerinin, gökyüzünün sustuğu bu sessiz karlı günde, yıkımların usul usul üstlerine doğru geldiklerini sezip, parmakları tespih tanelerinde, ağlıyordu.

Kaygılar, kulağını daha bir duyarlı kılmıştı. Birden oğlunun merdivenlerden çıkmakta olduğunu duydu. Kızını uyandırıp, "Evariste geliyor!.. Saklan!" dedi ve Julie'yi kendi odasına itti.

Evariste annesine, "Bugün nasılsın bakalım anacığım?.." deyip şapkasını astı. Mavi giysisini çıkarıp sırtına çalışma giysilerini geçirdi. Sonra da sehpasının önüne oturdu. Birkaç günden beri, karakalemle, yurt için ölen bir askerin alnına çelenk koyan bir utku resminin taslağıyla uğraşıyordu. Kendini coşkuyla vermişti bu konuya, ama mahkeme bütün zamanını alıyor, kendini tümüyle bu davalara veriyordu. Elleri eski alışkanlığını yitirmiş, ağırlaşmış, tembelleşmişti.

"İşler Yoluna Girecek" şarkısını söyledi mırıldanarak.

Gamelin Kadın, "Şarkı söylüyorsun yavrum, yüreğin kıvançlı olsa gerek" dedi.

"Kıvançlı olmak gerek ana, iyi haberler var. Vendée Ayaklanması bastırıldı. Avusturya ordusu bozguna uğradı. Rhin ordusu Lautern ve Wissembourg kapılarına dayandı. Yenen, üstün gelen bir Cumhuriyet'in de iyilikseverliğini göstereceği günler yaklaşıyor, ama Cumhuriyet güçlendikçe hainler de neden büsbütün kudururlar, yurt kendisine saldıranların başına yıldırım gibi inerken, neden hâlâ bozguncular gizli gizli onu vurmaya çalışırlar, anlaşılacak şey değil."

Gamelin Kadın, bir yandan çorap örerken, bir yandan da gözlüklerinin üstünden oğlunu süzüyordu.

"Eski modelin Berzélius, borçlu olduğun on lirayı istemeye geldi, parasını verdim. Küçük Josephine, marangozun verdiği reçelden bir hayli yemiş, karnı ağrıdı. İlaç kaynatıp içirdim... Desmahis aradı seni, bulamayınca üzüldü. Eserlerinden birinin gravürünü yapmak istiyormuş. Çok değerli buluyor seni. Bu ciddi çocuk, yaptığın taslaklara bakıp çok beğendi, hayran oldu."

"Hele bir savaş bitsin, bozguncuların başları ezilsin, Oreste'imin yeniden oturacağım başına. Kendimi övmek gibi bir huyum yoktur, ama tam David'e uygun bir baş var orada."

Gösterişli bir çizgiyle çizdi taslaktaki devrim yiğidinin kolunu.

"Defne dalları sunuyor, ama kolları hurma dalı olsa daha güzel olurdu" dedi.

"Evariste?"

"Ne var anne?"

"Bazı haberler aldım... Bil bakalım kimden?.."

"Bilmem."

"Kız kardeşin... Julie'den... Mutlu değil."

"Yaptığı tam bir rezillik."

"Böyle söyleme yavrum: o senin kız kardeşin. Julie, kötü bir kız değildir, duygulu bir kızdır. Yıkım olgunlaştırdı onu. Seni de sever. İnan Evariste senin gibi böyle çalışarak yaşamayı, bizlerle birlikte olmayı o da ne kadar ister. Onu görmeni engelleyen hiçbir şey yok artık. Fortuné Chassagne ile evlendi."

"Mektup mu yazdı size?"

"Hayır."

"O halde nasıl haber alıyorsun ondan?"

"Mektupla değil yavrum, onlar..."

Evariste Gamelin, birdenbire fırlayıp korkunç bir sesle haykırdı:

"Susunuz anne! Her ikisinin de Fransa'ya döndüğünü söylemeyiniz bana... Suçlarının cezasını hayatlarıyla ödemeleri gerekiyorsa, bırakın benim elimle ölmesinler. Onlar için, sizin için, benim için, Paris'te olduklarını bilmemem daha iyi... Öğrenmeye, bilmeye zorlamayın beni, yoksa... "

"Ne demek istiyorsun yavrum? İster miydin, yapabilir miydin bunu?.."

"Dinleyin beni anne: Kız kardeşimin bu odada olduğunu bilsem (parmağıyla kapalı kapıyı gösterdi), derhal Bölge Denetim Komitesi'ne teslim ederim onu.. "

Zavallı kadın başlığı gibi apak kesilip titrek ellerinden örgüyü düşürdü. En sessiz mırıltıdan daha sessiz bir iç çekişiyle söylendi:

"İnanmak istemiyordum, ama anlıyorum artık, canavarın biri bu..."

Evariste de annesi kadar solgun, ağzı hırsla köpürmüş, unutuşu, uykuyu, hiçliği tatmak için Elodie'nin yatağına koştu.

XIX

Longuemare Baba ve Athénais bölgede sorguya çekilirken, Brotteaux, iki jandarma arasında Luxembourg Cezaevi'ne götürüldü, gardiyan içerde yer kalmadı diye almak istemedi. Eski vergi kesenekçisini bu kez Conciergerie'ye götürüp, mahkeme yazmanının camlı bölmeyle ayrılmış küçük odasına soktular. Yazman, cezaevi defterine adını yazarken Brotteaux pencereden, her biri yırtık pırtık bir şiltede yatan ölü gibi sessiz, gözleri bir noktaya dikilmiş, kör gibi kıpırdamadan duran iki adam gördü. Tabaklar, şişeler, ekmek ve et kırıntıları yayılmıştı çevrelerine. Bunlar cezaevi arabasını bekleyen ölüm mahkûmlarıydı.

Eski aristokrat Ilettes, biri yaban, kesik ve çirkin, öteki tatlı ve güzel yüzlü iki kişinin, bir fenerin ışıkları altında yerlere uzandığı hücreye götürüldü. Bu iki tutsak, pislik dolu toprakta yatmaması için bir parça çürük ve kurtlu saman verdiler ona. Brotteaux, bu pis kokulu karanlıkta bir sıranın üstüne oturup, başı duvara karşı, durgun ve sessiz kalakaldı. Hüznü öylesine derindi ki, kendinde yeterli gücü bulsa başını duvarlara vurup parçalayacaktı. Soluyamıyordu. Kara bir örtü inmişti gözlerinin önüne; sessizlik gibi tekdüze uzun bir uğultu dolduruyordu kulaklarını. Bütün ağırlığının tatlı bir hiçlik içinde yüzdüğünü duydu. Bir saniye süren eşsiz bir zaman kesiti içinde, her şey uyum, aydınlık, durgunluk, koku ve tatlılık kazandı. Sonra durdu. Kendine geldiğinde ilk düşündüğü, baygınlık geçirmesine üzülmek oldu, umutsuzluğun verdiği şaşkınlık içinde bile filozof kaldı. Duyuların o zamana dek asla tadamadığını tatmak için, giyotinden önce, zindanın dibindeki bir çukura inmek gerekiyordu demek. Duygularından kurtulmayı denedi, ama olmuyordu işte. Tersine hücrenin pis kokusu, yaşam sıcaklığıyla birlikte, içinde bulunduğu çekilmez durumu da taşıyordu ciğerlerine.

Susuşu korkunç bir sövgü gibi geliyordu hücredeki diğer iki tutsağa. İnsanlarla yakınlaşmaktan hoşlanan Brotteaux merakını gidermek istedi, ama ötekiler Brotteaux'nun da "siyasi" denenlerden olduğunu öğrenince, konuşmak ya da düşünmek gibi hafif bir suç işlemiş bu adama karşı hiçbir sevgi, hiçbir yakınlık duymadılar. Bu iki tutukluya yüklenen olaylar daha sağlam, daha belirgin şeylerdi: Yaşlısı katildi, öteki de kalpazan. Her ikisi de içinde bulundukları duruma alışmışlar, hatta memnun görünüyorlardı. Brotteaux, yukarının hayatla, ayak sesleriyle, gürültülerle, gün ışığı altında, gülyağı ve tuhafiye sergilerinin ardından mutlu ve özgür insanlara kıvançla gülümseyen satıcı kızlarla dolu olduğunu düşündü birdenbire, daha da çoğaldı umutsuzluğu.

Hücrenin karanlığı ve sessizliğinde gece usul, ağır ve uğursuz bir örtü gibi indi. Brotteaux, bir ayağını sıraya uzatıp sırtını duvara vererek uyuklamaya başladı. Düşünde, gür yapraklı bir gürgen ağacının eteğindeydi, kuşlar şakıyorlardı dallarda; batan güneş kıyıyı su gibi akıp giden alevlerle örtmüş, bulutlar erguvan bir renge bürünmüştü. Tükenip gitti gece. Tüm bedeni ateş içinde yanıyordu Brotteaux'nun. Ateşini dindirmek için testiden içtiği su, hastalığını büsbütün artırıyordu.

Devri gün, çorba getiren gardiyan, cebinde parası varsa, kısa zamanda hatırlılar koğuşunda bir yer sağlayabileceğine söz verdi. Gerçekten de bir gün sonra eski kesenekçiyi hücreden almaya geldi. Merdivenin her basamağını çıktıkça, gücünü, kuvvetini yeniden kazandığını duyuyordu. Kırmızı döşemeli bir odaya girip de, üstü kötü bir şilteyle örtülmüş bir karyolayla karşılaşınca sevinçten gözleri yaşardı. Bir zamanlar Opéra'nın en güzel oyuncularından biri için yaptırdığı, üstünde güvercinlerin seviştiği, o yaldızlı karyola bile böylesine hoş, böylesine güzel görünemezdi ona.

Bu kolan karyola, tahta bölmelerle birbirlerinden ayrılmış on yedi tutuklunun bulunduğu oldukça temiz, büyük bir salondaydı. Eski aksoylular, tüccarlar, bankacılar, zanaatçılar vardı burda. Her tür insanla kolayca anlaşabilen eski kesenekçiyi sıkmadı bu topluluk. Kendisi gibi tüm zevklerden yoksun, ölümü bekleyen insanların kıvançlı görünüp şakalaşmaları ilgisini çekti. İnsanlara hayran olmaktan pek hoşlanmazdı. Onların bu kıvançlarını hafifliklerine, içinde bulundukları durumu değerlendirememelerine verdi. Biraz daha dikkat edince gördü ki, aklı

başında olanlar derin bir hüzne gömülmüşlerdi aslında. Az sonra çoğunun kıvancının, içtikleri şarap ve alkolden ileri geldiğini anlayarak kendine hak verdi. Kaynağını alkolden aldığı için, çılgınlık derecesine varan aşırı bir kıvançtı bu. Aslında hepsi cesur insanlar değildi; ama cesur gösteriyorlardı kendilerini. Şaşmadı buna Brotteaux: insanların, vahşetlerini, öfkelerini, hatta pintiliklerini kolayca açığa vurdukları halde, korkaklıklarını her zaman gizlediklerini iyi bilirdi. En uysal toplumda bile, birtakım vahşi insanlar korkaklara saldırmayı severdi. Korkak görünenler büyük tehlikelerle karşılaşabilirlerdi. Brotteaux, bu yüzden, bütün halklar yiğit halklar olduklarını, bütün ordular cesur olduklarını söyler diye düşündü kendi kendine.

Tutukluları, şaraptan ve alkolden çok, tüfek ve anahtar gürültüleri, kilit gıcırtıları, nöbetçilerin çağrıları, yurttaşların mahkeme kapısındaki tepinmeleri sarhoş ediyordu. Usturayla kendi gırtlaklarını kesenler, kendilerini pencerelerden atanlar vardı.

Brotteaux, üç günden beri hatırlılar koğuşunda kalıyordu. Gardiyandan, Rahip Longuemare'ın, hırsızlar ve katillerin yanında, çürük, kurtlu samanlar içinde yattığını öğrendi. Bulunduğu koğuşta bir kişilik yatak boşalmıştı, papazı da, giderlerini kendi üstüne alıp, yanına getirtti. Pek fazla parası yoktu, tanesi bir écu'ye portreler yaparak koğuşun giderlerini karşılama yolu aradı. Gardiyanlardan birine de kara, küçük çerçeveler getirtti. Saçları oldukça usta bir biçimde işleyip bu çerçevelere yerleştiriliyordu. Ölmeden önce artlarında anılar bırakmak isteyen bu toplulukta, Brotteaux'nun saçlardan yaptığı çerçeveler hayli tutuldu.

Rahip Longuemare, yüreğini de, aklını da sağlam tutuyordu. Devrim Mahkemesi'nin önüne çıkacağı günü beklerken, bir yandan da savunmasını hazırlıyordu. Kendi durumunu Kilise'nin içinde bulunduğu duruma bağlıyor, sivil Kilise kesiminin tutumu yüzünden İsa'nın evinin uğradığı haksızlık ve düzensizlikleri yargıçların önüne sermeye uğraşıyordu. Fransız rahipleri tüm haklarından yoksun edilmiş, zan altında tutulmuş, laiklerin buyruğu altına sokulmuş, İsa'ya gerçekten gönül vermiş rahipler saldırıya uğramış, darmadağın edilmiş, Fransız Kilisesi papaya söven bir kuruluş haline getirilmişti. Büyük Grégorie ve kutsal Irénée'nin sözlerinden bölümler, Hıristiyan hukukundan maddeler aktararak savlarını kanıtlamaya çalışıyordu.

Yatağın dibine diz çöküp, bütün bir gün, eski divitini mürekkep bitince kuruma, kurum bitince kahve telvesine batıra batıra, mum kâğıtlarına, paket kâğıtlarına, gazete parçalarına, kitap kapaklarına, eski mektupların, faturaların boş kalan yerlerine, oyun kâğıtlarına, kargacık burgacık bir şeyler yazdı durdu. Gömleğini kolalayıp, savunmasının arta kalan bölümünü gömleğinin üstüne yazmayı düşünüyordu. Yazdığı bu kâğıtları üst üste yığıp, eğri büğrü yazıları göstererek, "Yargıçların önüne çıktığımda görecekler onlar, karanlık kafalarını ışığa boğacağım!" diyordu.

Bir gün, hayli kabarmış olan savunmasına memnun memnun bir göz atıp, yargıçları şaşkına çevireceğini düşünerek, "Yerlerinde olmayı istemezdim!" dedi kendi kendine.

Alın yazılarının bu koğuşta bir araya getirdiği tutukluların, kimi kralcı, kimi federalistti: bir de Jakoben vardı aralarında; devlet işlerinin yönetimi konusunda her biri kendi kanısını söylüyor, tartışıyorlardı, ama hiçbirinin dinle ilişkisi yoktu. Feuillant'lar olsun, Anayasacılar olsun, Jirondenler olsun, Tanrı'yı kendileri için gereksiz, ama halk için gerekli buluyorlardı, tıpkı Brotteaux gibi. Jakobenler Jakobenliği gökyüzünden yere indirmek için Jehovah'nın yerine Jakobenci bir başka Tanrı yerleştirmişlerdi; herhangi bir dine inanacak kadar insanın budala olamayacağını sandıklarından, Rahip Longuemare'ı da aklı başında bulup, "Dindar görünen düzenbazın teki olsa gerek" dediler. Kendini din kurbanı biçiminde tanıtmaya uğraştığı yargısına vardılar. Longuemare özdenleşip açıldıkça, ötekiler büsbütün işkillendiler.

Brotteaux, bu din adamının boş yere inançlarında özden olduğuna inandırmaya çalıştı onları. Aslında, ötekilerin, Brotteaux'ya da iyi gözle baktıkları yoktu. "Bu adam da sözlerinde özden değil, kendi söylediklerinin tümüne kendisi de inanmıyor olsa gerek" diyorlardı. Brotteaux'nun fikirleri o kadar değişikti ki, adamların başka türlü düşünmeleri garip olurdu aslında. Jean-Jacques Rousseau'dan alçak herifin teki diye söz ediyor, Voltaire'i ölümsüzler dizisine yerleştiriyor, ama Hélvétius, Diderot ve Baron d'Holbach'ı Voltaire'den üstün tutuyordu. Ona göre çağın en büyük insanı Boulanger idi. Astronom Lalande ve *Burçların Kökeni Üstüne Bir İnceleme* adlı yapıtın yazarı Dupuis'yi de çok beğeniyordu.

Koğuştakilerin bazıları sık sık takılıyorlardı Brotteaux'ya, ama filozofun ayrımına vardığı bile yoktu: açık yürekli bir insan olduğundan, karşısındakilerin tüm çabaları boşa gidiyordu.

İçlerini kemiren endişeleri unutmak, başıboşluğun, sıkıntılarını, katlardıkları işkenceyi daha bir artırmasını önlemek için, dama, iskambil ve tavla oynuyorlardı. Cezaevine çalgı sokulmuyordu. Bu yüzden, akşam yemeğinden sonra şarkılar ve şiirler söyleyerek zamanı geçiriyorlardı. Voltaire'in *La Pucelle*'i, bu mutsuz insanların hüznünü biraz olsun dağıtabiliyordu. Bazı bölümleri bıkıp usanmadan tekrar tekrar dinleyip duruyorlardı, ama yüreklerine kök salan o korkunç düşünceyi kolay kolay atamadıklarından, bazen kendilerini eğlendirecek bir oyun arıyor ve on sekiz yataklı koğuşlarında, uykudan önce Devrim Mahkemesi oyunu oynuyorlardı. Roller herkesin kendi arzu ve yeteneklerine göre dağıtılıyordu. Kimi yargıç ve savcı, kimi sanık ya da tanık, kimi de cellat ve cellat yamağı oluyordu. Yargı her zaman sanıkların ölümüyle sonuçlanıyor, sanık yatağın birine uzatılıp boynunun üstüne de bir tahta konuyordu. Sonra cehennemde oynanıyordu oyun. İçlerinde en çevikler çarşaflara bürünüp hayalet oluyordu. Dubois adlı, ufak tefek, esmer, bir gözü kör, kambur ve paytak, Bordeaux'lu genç bir avukat, evrenin yaratıcısını kıskanç, aptal ve kötü bir varlık, kıvancın ve aşkın düşmanı yaptığı suçlamasıyla lanetlenip, cehennem ateşinde yanmaya mahkûm edilen Longuemare Baba'yı ayaklarından tutup yataktan aşağı çekiyordu.

Ve iblis korkunç bir sesle, "Ah! ah! Seni gidi yaşlı papaz, Tanrı'nın kendi yaratıklarını, pişmanlık içinde, en sevgili armağanlarından yoksun yaşar görmekten hoşlandığını öğreten sen değil misin? Yalancı, ikiyüzlü, bozguncu seni! Bu çivilerin üstüne oturup ölünceye dek yumurta kabuğu ye de aklın başına gelsin!" diye bağırıyordu.

Longuamere Baba ise, "Bu sözler gösteriyor ki, asıl iblis filozofun kendisidir. Çünkü, cehennemdeki en basit iblis bile, biraz din bilgisi aldığı için ve bir ansiklopedistten[1] daha az cahil olduğu için böyle aptalca konuşmaz" demekle yetiniyordu.

1 d'Alembert ve Diderot, bilim ve düşüncedeki gelişmeyi göstermek için 33 ciltlik bir ansiklopedi yayımlamıştır. Bu ansiklopedinin hazırlanmasında çalışan Voltarie, Montesuileu, Rousseau, Jaucourt gibi bilgin ve filozoflara ansiklopedist denir.

Ama Jirondin avukat, "Papaz Capucin" deyince Longuemare Baba öfkeden kıpkırmızı kesilip, bir barnabite'i bir franriscain'i[2] birbirinden ayıramayan bir insanın burnunun dibini bile göremeyeceğini söylüyordu.

Komitelerin durmadan doldurduğu cezaevlerini Devrim Mahkemesi harıl harıl çalışıp boşaltıyordu: on sekizlerin odası üç ayda yarı yarıya yenilendi. Longuemare Baba, küçük iblisini yitirdi. Devrim Mahkemesi önüne çıkan avukat Dubois, federalist olmak ve Cumhuriyet birliğini bozmak suçundan ölüm cezasıyla cezalandırıldı. Mahkemeden çıkarken, bütün diğer hükümlüler gibi, o da, cezaevinin ortasındaki ve üç ay, kıvancıyla hayat kazandırdığı koğuşa bakan koridordan geçti. Arkadaşlarına elveda derken yine o eski kıvançlı, şakacı insandı. Longuemare Baba'ya, "Sizi ayaklarınızdan tutup yataktan çektiğim için özür dilerim, bir daha yapmayacağım" dedi.

Sonra yaşlı Brotteaux'ya döndü:

"Elveda dost, hiçliğe sizden önce gidiyorum. İleride daha iyi bir biçim vermesi için, beni oluşturan elemanları doğaya seve seve iade ediyorum, zaten benim işime hiç yaramadı."

Sonra yazmanın odasına indi. Brotteaux üzgün; bir dinsizin uçurumun kıyısında bile gülümsediğini gören Longuemare Baba, canlıdan çok ölü bir insana dönmüş, yaprak gibi yemyeşil, korkudan titriyordu.

Dingin germinal[3] günlerinde, zevkine düşkün Brotteaux, günde birkaç kez, kadınlar bölümüne bakan, çeşmenin yanındaki avluya iniyordu. Sabahları tutuklu kadınlar çamaşırlarını yıkamaya geliyorlardı buraya. Arada bir parmaklık vardı, ama parmaklıklar ellerin ve dudakların birleşmesini engelleyecek kadar sık olmadığından, olanak buldukça tutuklular, geceleri yığılıyordu buraya. Böyle zamanlarda Brotteaux, yavaşça merdivenlere oturup cebinden Lucrèce'ini çıkarır, oradaki bazı güzel sözleri okuyarak oyalanırdı: "Hayat bittiği zaman hiçbir şey coşturamaz bizi, gök bile, toprak bile, deniz bile..." Yüksek bilgeliğiyle övünüyordu Brotteaux, ama yine de, barnabite papazın, ona evreni unutturan çılgınlığına imreniyordu.

Aydan aya daha da artıyordu dehşet. Her gece, sarhoş gardiyanlar, yanlarında köpekleri, ellerinde suçlama belgeleri, koğuştan koğuşa

2 1209 yılında kurulmuş bir Katolik tarikatının adıdır.
3 Cumhuriyet takviminin yedinci ayı.

koşup, bozuk kaba dilleriyle, tutukluların adlarını uluyarak ortalığı yaygaraya veriyor, yirmi kurban için geldikleri halde iki yüz kişinin birden yüreğine korku salıyorlardı. Kanlı gölgelerle dolu bu koridorlardan her gün sessiz soluksuz, kadını erkeği, yaşlısı genci, yirmi, otuz, kırk, elli hükümlü geçiyordu. Koşullar, nitelikler, duygular yönünden o kadar değişik kimselerdi ki bunlar, insan, bu adamlar kurayla mı böyle bir araya getirilmiş diye sormaktan kendini alamıyordu.

İskambil oynanıyor, Bourgogne şarabı içiliyor, düşler kuruluyor, geceleri parmaklığın önünde buluşma saatleri saptanıyordu. Hemen hemen yarı yarıya yenilenmiş olan topluluğa şimdi "aşırılar", "azgınlar" katılmıştı, ama on sekizlerin odası yine eski inceliğini, eski havasını yitirmemişti: Luxembourg Cezaevi'nden Conciergerie'ye yeniler getirilmişti ve "koyun" olduklarından, yani casus olmalarından şüphelenilen Navette ve Bellier yurttaş dışında, birbirlerine güvenen namuslu insanlar vardı burada. Kadehlerini kaldırıp Cumhuriyet'in kazandığı utkuları kutluyorlardı. Bütün başıboş insan topluluklarında olduğu gibi, burada da, şairler vardı. En ustaları, Rhin ordusunun kazandığı utkular üstüne övgüler yazıp, görkemli bir sesle okuyorlardı. Koğuş coşkuyla alkışlıyordu onları. Galipleri ve onların utkularını şakıyan ozanları övmekten yalnızca Brotteaux pek hoşlanmıyordu.

Bir gün, "Homeros'tan beri, şairlerde, askerleri övmek hastalığı vardır. Savaş bir sanat değildir, savaşların sonucu rastlantılara bağlıdır. Her ikisi de aptal iki general karşılaşıyor, elbette ki bu aptallardan biri sonunda kazanacak. Göklere çıkardığınız bu kılıç hamalları masallardaki turna balıklarının kurbağaları yutması gibi bir gün sizleri boğazlarlarsa hiç şaşmam, işte o zaman gerçekten Tanrısallaşırlar, çünkü Tanrılar iştahlarından belli olur" dedi.

Brotteaux, orduların kazandığı utkular karşısında her zaman kayıtsız kalmıştı. Cumhuriyet'in kazandığı utkulardan kıvanç duymamıştı hiçbir zaman, bu utkuları önceden kolaylıkla sezebiliyordu zaten. Utkuların güçlendirdiği yeni düzenden hiç mi hiç hoşlanmıyordu. Memnun değildi, o utkular hoşnutsuzluğunu çoğaltmaktan özge bir işe yaramamıştı.

Bir sabah, Genel Güvenlik Komitesi'nin komiserlerinin cezaevini denetime gelecekleri, arama yapacakları haberi verildi. Paralar, altın ve

gümüş eşyalar, bıçak, makas gibi şeyler toplanacaktı. Aynı arama Luxembourg Cezaevi'nde de yapılmış, mektuplar, kâğıtlar, kitaplar alınmıştı.

Herkes değerli bulduğu eşyasını saklayacak bir delik arıyordu. Rahip Longuemare savunmasını yazdığı kâğıtları bir oluğa k ›ydu. Brotteaux, Lucrèce'ini ocağın külleri içine gömdü.

Boyunlarında üç renkli kurdeleler, komiserler geldiklerinde, koğuşta götürecek bir şey bulamadılar. Zira, ortalıkta yılnızca komiserin dokunmayacağını bildikleri şeyleri bırakmışlardı. Onlar gittikten sonra, Longuemare oluktan kâğıtlarını çıkardı. Kâğıtların kimini yel götürmüş, kimi de yağmur sularından berbat olmuştu. Brotteaux, isten kapkara kesilmiş Lucrèce'ini çıkardı ocaktan.

"Yaşadığımız şu anın tadına iyice varmalıyız, öyle görülüyor ki günlerimiz sayılı" diye düşünüyordu.

Tatlı bir prairial[4] gecesiydi. Ay cezaevi avlusunun üstünde, solgun gökyüzüne gümüş boynuzlarını gösteriyordu. Eski kesenekçi, her zamanki gibi yine taş basamağa oturmuş, Lucrèce'ini okurken, hoş bir kadın sesinin kendisini çağırdığını duydu. Ses kimin sesiydi, çıkaramadı. Avluya indi, parmaklıkların ardında bir gölge gördü, baktı, tanıyamadı; parmaklığın ardındaki gölgenin sevdiği tüm kadınlardan ayrı yanı yoktu. Gökyüzünden dökülen mavi ve gümüş ışıklar içinde yanıp arınıyordu gölge. Brotteaux, biraz daha yaklaşınca birden tanıyıverdi kadını. Feydeau Sokağı'nda oturan güzel tiyatro oyuncusu Rose Thévinin'di. Şaşırdı: "Siz de mi buradasınız yavrucuğum, sizi burada görmek ne kadar üzücü! Ne zamandan beri buradasınız, niçin getirdiler?"

"Dünden beri!" deyip yavaşça bir sesle ekledi:

"Kralcıdır diye ihbar etmişler beni. Kraliçeyi kaçırmaya hazırlanıyormuşum sözde. Burada olduğunuzu öğrenir öğrenmez, hemen sizi görmek yolunu aradım. Dinleyiniz beni dostum... İzninizi almadan dostum diyorum, bilmem sakıncası var mı?.. Tanıdığım bazı önemli kişiler var; Genel Güvenlik Komitesi'ne kadar, her yanda beni sevenler bulunur. Dostlarımdan beni kurtarmalarını isteyeceğim, onlar beni kurtarır, ben de sizi..."

Brotteaux yakaran bir sesle:

4 Cumhuriyet takviminin sekizinci ayı.

"Bütün sevdiklerinizin başı için size yalvarırım yavrum, sakın sağa sola başvurmaya kalkmayın! Kimseye ne tek satır mektup yazın, ne bir dilekte bulunun; kimseden hiçbir şey istemeyin. Yalvarırım, üstünüze dikkatlerini çekmeyin, unutturun kendinizi."

Thévinin bu sözlerden bir şey anlamamışa benziyordu. Bu kez, daha da yakaran bir sesle açıklamaya koyuldu sözlerini:

"Sessiz soluksuz beklemeye bakın, unutturun kendinizi, en çıkar yol bu. Sağa sola başvurmaya, mektuplar yazmaya kalkarsanız, kendi yıkımınızı çabuklaştırmış olursunuz. Zaman kazanmaya bakın. Biraz zaman kazanmanız kurtulmanız için yeter sanırım. Özellikle yargıçların, jüri üyelerinin, hele de Gamelin'in yüreğini yumuşatmaya kalkmayın. İnsan değil onlar, eşyadır: eşyalara söz geçmez. Kendinizi unutturmaya bakın. Öğütlerimi dinlerseniz, sizi kurtulmuş görmekle ben de huzur içinde ölürüm dostum."

"Öğütlerinizi tutacağım... Ölümden söz etmeyiniz ama ne olur!"

Brotteaux omuz silkti:

"Benim günüm doldu yavrum. Siz yaşamaya ve mutlu olmaya bakın."

Kadın Brotteaux'nun ellerini tutup göğsüne koydu:

"Beni dinleyiniz dostum... Sizi yalnızca bir tek gün gördüm ve kanım kaynayıverdi. Şu sözüm sizi bağlayabilirse ne mutlu bana: yaşayın, sizin olacağım... hem, nasıl arzularsanız öyle olacağım."

Ve parmaklıkların aralığında dudakları birleşti.

XX

Evariste Gamelin, uzun süren bir oturum boyunca sıcak, boğucu bir hava içinde, gözlerini yumup düşündü durdu:

"Bu hayvan herifler yüzünden, gece kuşu gibi, Minerve'in kuşu gibi köşe bucakta saklanmak zorunda kaldı Marat. Köşe bucakta yaşadı, ama yine de gözleri şimşek gibi karanlıkları delip hainleri bir bir ortaya çıkardı. Şimdi Cordeliers Parkı'nda dinlenen Halkın Dostu, eskisinden daha keskin, mavi, donuk ve sessiz bakışlarla devlet düşmanlarının gözlerini deliyor, hainleri metal bakışlarla gösteriyor. Marat kadar didinen, Marat'dan daha da kavrayışlı yeni kurtarıcımız ise kimsenin görmediğini görüyor, kalkık parmağıyla dehşet salıyor ortalığa. İyiyi kötüden, erdemsizliği erdemden ayıran en ince ayrıntıları bile görüyor. Onsuz her şey birbirine karışır, yurt ve özgürlük büyük zararlara uğrardı. Aşılmaz, ince bir çizgi çiziyor önümüzde. Bu çizginin dışı yanlışlık, cinayet ve kötülüktür diyor. O Çelik Erdemli[1] adam, akıl adına dine, din adına Cumhuriyet yasalarına saldırmakla, aşırılık ve zayıflıklarla, Fransa'ya düşman ülkelerin çıkarlarına hizmet edildiğini öğretiyor herkese. Kendilerini göklere çıkarmaya çalışan ün ve san düşkünlerinin de, Le Peltier'yi, Marat'yı öldüren hainler kadar yabancıların ekmeğine yağ sürebileceğini hatırlatıyor. Kim ki göreneklere, erdeme saldırır, Tanrı'nın varlığını yadsımaya kalkarsa, bilin ki o bir yabancı ajanıdır. Yobaz papazlarının yaşama hakkı yoktur, ama yobazlığı karşıdevrimci yöntemle değil, devrimci yöntemle bastırmalıyız. Ne ılımlı, ne şiddetli olmalıyız, çünkü her iki yol da Cumhuriyet'i ortadan kaldırır."

1 Robespierre'e Incorruptible, yani erdemi bütün, erdemi bozulmaz anlamında Çelik Erdemli adı takılmıştı.

"Ah, kuralları insanların en bilgelerince saptanan bu yargıçlık görevi ne çetin görevdir! Aristokratları, federalistleri, Orléans'cı fesatçıları, yurdun düşmanlarını vurmakla da iş bitmiyor. Hainler, yabancı ajanları Protée[2] gibi kılıktan kılığa bürünüyorlar, devrimci, kral düşmanı görünüyor, yüreklerinin özgürlük aşkıyla çarptığını söylüyor, Cumhuriyet düşmanlarını titretiyorlar: işte Danton. Şiddetli davranışlarıyla aslında uğursuz ılımlının teki olduğunu nasıl da gizleyebildi! Erdemsizin, sütsüzün biri olduğu sonunda çıktı ortaya. Devrim fiyongunu şapkasına ilk kez takan o kekemeye, alaycı ve zalim bir yurtseverliğe bürünüp, kendine 'fener savcısı' adını takan Camille Desmoulins'e[3] ne buyrulur: hain generalleri savunup, hiç de zamanı olmadığı halde, suçlulara karşı daha anlayışlı olalım diye bazı ölçüler koymaya kalkınca ne mal olduğu ortaya çıktı. Philippeaux'ya, Hérault'ya,[4] lanet Lacroix'ya ne demeli. Ya bayağı demagojileriyle özgürlüğün canına okumaya çalışan, alçakça suçlamalarla Antoinette'i bile sevdirmeye kalkan *Duchesne Baba*[5] adlı gazetenin incileri? Esas fesatçı, yabancı ajanı bu gazeteydi. Tatlı, halkçı, ılımlı, Komün'ü erdemle yöneten bir insan olmasına rağmen Chaumette[6] de Tanrıtanımazın biriydi. Yabancı ajanı, fesatçı mı arıyorsun? İşte kırmızı takkeli, karmanyol ceketli, tahta ayakkabılı sözde devrimci sankülot'lardan iyisi mi bulunur. Yurtseverlik söylevlerinin üstüne yoktu doğrusu, Jakobenleri bile geride bırakacak derecedeydiler. Ya Anacharsis Clootts,[7] dünyanın bütün krallıklarınca ölümü istenen, insan soyunun bu hatibine ne demeli? Prusyalı değil mi, korkulacak adamdı.

2 Deniz Tanrısı. Çok konuşmayı sevmez, kendisine sorulan çetin soruları cevaplandırmamak için biçim değiştirir.

3 Camille Desmoulins (1760-1794): Avukat ve gazeteci. 12 Temmuz tarihinde, krallık sarayının bahçesinde toplanan halkı silaha sarılmaya çağırdı. Bastille Zindanı saldırısını düzenledi. Devrimci eylemi gezetesiyle sürekli destekledi. 1793 sonunda terreur'e son verilmesini istediği için Danton ile birlikte boynu vuruldu. Karısı, Robespierre'a ağır bir mektup yazınca o da giyotini boyladı.

4 Hérault de Sechelle (1759-1794): Konvansiyon başkanı. Danton'la birlikte boynu vuruldu.

5 Devrim sırasında yayımlanan bir siyasa gazetesi.

6 Pierre-Gaspard Chaumette (1763-1794): 1792'de Paris Komünü belediye üyesiydi. Akıl dini adlı yeni dinin kurucularındandı.

7 Anacharsis Cloots (1755-1794): Prusya kökenlidir. Akıl dininin kurucularındandır. Hébert'cilerle boynu vuruldu.

"Şimdi, serti de, ılımlısı da, bütün bu alçak herifler, bütün bu hainler, Danton'u, Desmoulins'i, Hébert'i,[8] Chaumette'i baltanın altında can verdi. Cumhuriyet kurtulmuş demektir. Bütün komitelerden, bütün halk toplantılarından Maximilien ve Montanyarlar'a doğru övgüler yükseliyor. Yurtseverler haykırıyor: 'Özgür bir halkın şerefli üyeleri, Titan'ın çocukları boşuna yüce başlarını havaya kaldırdılar. Yüce Dağ, koruyucu Sina, bağrında esenlik yıldırımları çaktı...'

"Bu övgülerde Devrim Mahkemesi'nin de payı var elbet. Erdemli olmak ne hoş. Halkın bu şükran duyguları alnı açık bir yargıç için ne büyük bir armağan!

"Yine de yurtsever bir yürek bütün bu olup bitenlere şaşırıp kalıyor, endişeye düşüyor! Ne! Halkı aldatmak mı? Mirabeau'ların, la Fayette'lerin, Boilly'lerin, Pétion'ların, Brissot'ların aldattığı yetmez miydi? Bunların ihanetlerini açığa çıkaranlar da mı halkı aldatacaktı. Ne! Devrimi, devrimin sonradan başını yemek için mi yaptılar! Büyük günlerin bu büyük yaratıcısı, Pitt ve Cobourg'la[9] el ele verip bir Orléans krallığı mı kurmak, Fransa'yı 17. Louis'nin ellerine mi vermek istiyorlardı? Ne! Danton mu? Danton demek Monk[10] demek. Ne! Giyotine gönderdikleri federalistlerden daha hain olan Chaumette ve Hébert'ciler imparatorluğun çökmesine uğraştılar. Kendi mezarlarını kazan bu Danton hainleri, bu Chaumette hainlerinden başka hain yok mu? Robespierre'in mavi gözleri bütün bu hainleri bulup çıkarmayacak mı? Hainler ne zaman tükenecek, Çelik Erdemli adamın mavi gözleri nerde duracak, bilinir mi?"

8 Jacques Hébert (1757-1794): Siyasacı, *Duchesne Baba* gazetesinin yazarı. 1794'te boynu vuruldu.

9 Saxe Cobourg (1737-1815): Avusturyalı bir mareşaldir. Fransız devrim ordularıyla savaşmış, bir iki utkudan sonra yenilmiştir. Karşıdevrimcilere Pitt ve Cobourg'un adamları deniyordu.

10 Monk (1608-1670): Bir İngiliz generali. Cromwell'in yardımcısıdır. Önce kralcılara karşı savaşmış, sonra da ikinci Charles'ı tahta çıkarmıştır.

XXI

Julie Gamelin, sırtında yeşil redingot, her gün Luxembourg Parkı'na gidip, ağaçlıklı bir yolun sonundaki bir sıraya oturarak, sevgilisini görmek için, Adliye Sarayı'nın pencerelerini gözetleyip duruyordu. Birbirlerine işaret ediyor, kendi buluşları olan sessiz bir dille konuşuyorlardı. Julie, böylece âşığının oldukça iyi bir koğuşta kaldığını, oda arkadaşlarından memnun olduğunu, kendisine bir yatak örtüsüyle bir ibrik gerektiğini ve âşığının onu şefkatle sevdiğini öğrenmişti.

Sevilen bir yüzü görmek için bu parkta bekleyip duran yalnız o değildi. Hemen yanında genç bir anne, gözlerini kapalı bir pencereye dikmiş, pencere açılınca kollarındaki küçük çocuğunu yukarı kaldırıyordu. Yüzü dantelalarla örtülü yaşlı bir kadın, saatlerce, beraberinde getirdiği açılır kapanır bir iskemleye oturup, cezaevi avlusunda, avlu kapanınıncaya dek elindeki yassı bir taşı atarak oyalanan oğluna bakıyordu.

Yandaki bir kanapede ise, orta yaşta, oldukça şişman, temiz giyimli bir adam, elinde açıp okumadığı katlanmış bir gazete, enfiye kutusu ve saat kösteğiyle oynayarak bekleyip duruyordu. Eski burjuva biçimi giyinmişti. Başında sırma şeritli üç köşeli bir şapka, sırtında mor bir giysi ve gümüş işlemeli mavi bir yelek vardı. Dürüst bir insana benziyordu. Bir ucu cebinden taşan flüte bakılırsa müzisyen olmalıydı. Erkek kılığına girmiş Julie'den bir an olsun gözlerini ayırmıyor, durmadan ona gülümsüyor, Julie ayağa kalkınca o da kalkıyor ve uzaktan uzağa izliyordu onu. Bu çetin ve yalnız anında, bu zavallı adamın kendisine gösterdiği çekingen ilgiden çok duygulanıyordu Julie.

Bir gün parktan çıkarken yağmur yağmaya başladı, adamcağız ona yaklaşıp, kırmızı büyük şemsiyesini açarak, "İzin verirseniz yağmurdan koruyayım sizi" dedi. Julie, duru ve tatlı bir sesle "Hay hay" diye cevapladı. Adam, bu ince kadınsı sesi duyunca, belki de burnu kadın ko-

kusunu çabucak aldığından, kızı fırtınalı yağmurun altında bırakıp hemen uzaklaşıverdi. Julie durumu anlayıp, üzüntülü olmasına rağmen, gülmekten kendini alamadı.

Cherche-Midi Sokağı'ndaki bir tavan arasında oturuyordu Julie. İş arayan bir tezgâhçı olarak tanıtmıştı kendini: Gamelin Ana, kızı için en tehlikeli yerin kendi yanı olduğunu anlayabilmiş, Thionville Alanı'ndan ve Pont-Neuf bölgesinden uzaklaştırmıştı onu. Elinden geldiğince yardım ediyor, yiyecek ve çamaşır götürüyordu kızına. Julie, biraz mutfak işleriyle uğraşıp, sevgilisini görmek için Luxembourg'a gidiyor, sonra yine yoksul konutuna dönüyordu. Bu tekdüze yaşantıyla avutuyordu hüznünü. Genç, gürbüz bir kız olduğundan, bütün gece uyanmadan uyuyordu. Yürekliydi, serüvene düşkündü. Belki giydiği erkek elbisesinden de cesaret alarak, geceleri, Four Sokağı'ndaki *Kızıl Haç* adını taşıyan, her tür insanın ve sokak kadınlarının uğradığı bir limonatacıya gidiyordu. Orda, günceleri okuyor, simsarlar ya da pipo içen askerlerle tavla oynuyordu. Kimi içki içiyor, kimi oyun oynuyor, kimi de sevişiyordu. Kavga eksik olmazdı bu limonatacıda. Bir akşam, sarhoşun biri dört yol ağzından gelen nal seslerini duyunca perdeyi kaldırıp, ulusal muhafızların başkomutanı Henriot yurttaşın, yanında kurmayıyla birlikte dört nala geçtiğini gördü ve dişlerinin arasından, "İşte Robespierre'in eşeği!" diye mırıldandı. Bu sözleri duyan Julie bir kahkaha atmaktan kendini alamadı, ama öteden bıyıklı bir yurtseverin kızgın sesi duyuldu:

"Bunu söyleyen mutlaka hayvan aristokratın tekidir, kellesini giyotin sepetinin içinde aksırır görmek pek keyiflendirir beni. Şunu iyice bilin ki, General Henriot gerektiğinde Paris ve Konvansiyon'u kurtaracak iyi bir yurtseverdir. Kralcılar ise hiç hoşlanmaz bundan."

Bıyıklı yurtsever gülmesini bir türlü kesmeyen Julie'yi görünce haykırdı:

"Bana bak çocuk, kıçına bir tekme vurursam görürsün! Yurtseverlere karşı saygılı olmayı öğrenirsin o zaman!"

Bu sırada başka sesler de yükseldi:

"Henriot ayyaşın, budalanın biridir!"

"Henriot iyi bir Jakobendir! Yaşasın Henriot!"

İkiye ayrılmıştı topluluk. Birbirlerine girdiler, şapkalar, yumruklar altında ezildi, masalar devrildi, bardaklar uçtu, lambalar söndü, kadınlar acı acı bağırdılar. Birçok yurttaşın saldırısına uğrayan Julie, bir sırayı kalkan gibi kullanıp kendini korumak istediyse de, yurtseverler yere yatırdı onu. O da tırmaladı, ısırdı, tırnağı ve dişleriyle savaştı. Açılan ceketinin ve yırtılan mintanının içinden göğüsleri çıkıverdi meydana. Gürültüleri duyan bir devriye koştu, ardından jandarmalar geldiyse de, genç aristokrat hanım jandarmaların bacakları arasından kaçmayı başardı.

Arabalar hükümlülerle dolup taşıyordu her gün.

Julie annesine, "Sevgilimi bile bile ölümün kollarına nasıl atarım anne!" diyordu.

Komitelere, bürolara, üyelere, belediye memurlarına, gereken her yere başvurmaya, bu konuda kendisine yardımcı olabilecek kişiler aramaya karar verdi. Çizgili bir kadın giysisi, bir atkı, dantelalı bir başlık aldı annesinden. Böylece yurtsever bir kadın gibi giyinip, Mazarine Sokağı'ndaki nemli ve karanlık bir evde oturan Yargıç Renaudin'i görmeye gitti.

Titreye titreye tahta merdivenlerden çıkıp, yargıcın çam bir masayla, iki hasır iskemleden ibaret yoksul odasına girdi. Odanın duvar kâğıtları yırtılmış, parça parça sarkıyordu. Renaudin, siyah saçlı, karanlık bakışlı, sarkık dudaklı, çıkık çeneli bir adamdı. Kadına konuşmasını işaret edip sessizce dinlemeye başladı.

Luxembourg Cezaevi'nde yatan Chassagne yurtaşın kız kardeşi olduğunu söyleyip, elinden geldiğince usta bir dille, kardeşinin hangi koşullar içinde tutuklanmış bulunduğunu, suçsuz ve mutsuz olduğunu anlattı. Chassagne yoldaşa yardımcı olmasını rica etti.

Kılı kıpırdamadı yargıcın. Duygusuz ve katı, ses çıkarmadan durdu.

Yalvarıp yakararak ayaklarına kapanıp ağladı Julie.

Gözyaşlarını görür görmez yargıcın yüzü değişti. Kırmızı kara gözbebekleri alev alev yandı. İri mavi çeneleri kuru boğazını ıslatmak ister gibi kımıldadılar.

"Tasalanmayınız yurttaş, gereken yapılacaktır" dedi.

Sonra kapının birini açarak, içinde tablolar, bisküviler, bir duvar saati, yaldızlı şamdanlar, yastıklı geniş koltuklar, Boucher'nin kır resmiyle süslü, halı ve kanape bulunan, küçük, pembe salona soktu kızı. Julie sevgilisini kurtarmak için her şeyi yapmaya hazırdı.

Renaudin, pek çabuk bitirdi işini. Julie, annesi Elodie yurttaşın güzel elbisesini düzelterek doğrulduğunda, adamın vahşi ve alaycı bakışlarıyla karşılaştı. Kendini boş yere verdiğini anladı.

"Kardeşimi serbest bırakacağınıza dair söz verdiniz bana!" dedi.

Alay etti öteki:

"Gereken yapılacak dedim sana yurttaş, yani yasa neyi gerektiriyorsa o uygulanacak, ne fazlası, ne eksiği. Tasalanmamanı söyledim, tasalanacak ne var? Devrim Mahkemesi her zaman dürüst bir mahkemedir."

Adamın üstüne atılmak, ısırmak, gözlerini oymak geçti içinden, ama yargıcın, sevgilisi Fortuné'ye büsbütün düşman olmasından korkup dışarı fırladı ve üstünde annesinin lekeli giysisi, tavan arasındaki odasına koştu. Bütün bir gece, yapayalnız, öfke ve üzüntüyle uluyup durdu.

Devri gün Luxembourg Parkı'na gittiğinde, parkın, orda kim varsa uzaklaştıran jandarmalarla dolu olduğunu gördü. Yolları tutan jandarmalar, gelip geçenlerin tutuklularla ilinti kurmalarını engelliyorlardı. Her gün, kucağında çocuğuyla gelen anne, hapishanelerde bazı fesatlar çıkarıldığı, kadınların halkı aristokrat ve hainlere acındırmak için parkta toplandığı gerekçesiyle bu jandarmaların geldiğini söyledi Julie'ye.

XXII

Tuilerie Sarayı'nın bahçesinde kısa zamanda koca bir dağ yükseldi. Gökyüzü bulutsuzdu. Maximilien, üstünde mavi bir giysi, sarı bir külot pantolon, elinde peygamber ve gelincik çiçeklerinden bir demet, arkadaşlarının önünde, dağa tırmanıp Jean-Jacques'ın Tanrısını Cumhuriyet'e mal etti. Ey temizlik! Ey tatlılık! Ey inanç! Ey eski sadelik! Ey insaf gözyaşları! Ey doğurgan çiğ taneleri! Ey acıma! Ey kardeşlik!

Tanrıtanımazlık o çirkin yüzünü hâlâ boş yere göstermeye uğraşıyordu: Maximilien bir şamdan aldı eline; alevler canavarı yalayıp yuttu ve bir eli gökyüzünü gösteren, bir elinde yıldızlı bir taç tutan Bilge ortaya çıktı.

Evariste, Tuilerie Sarayı'nın karşısındaki kerevetin üstünde, çevresinde üzgün, şaşkın bir kalabalık, tatlı tatlı sevinç gözyaşları döküp Tanrı'ya şükrediyordu. Yeni, mutlu bir çağın açıldığını görüyordu.

İçini çekti:

"Bizim de mutlu olacağımız günler gelecek sonunda, saf ve temiz yaşayacağımız günler, ama hainler rahat bırakırsa."

Yazık! Hainler rahat vermiyordu bir türlü; yine dalga dalga kan dökmek gerekiyordu, hainlerin pis kanlarını. Yeni bağıt töresinden ve gökyüzüyle yeryüzünün uzlaşmasından üç gün sonra, Konvansiyon, prairial yasasını çıkardı. Bu yasa, şüphe altındaki suçsuzluğu korumak için Romalılar zamanından beri konmuş bütün kuralları ortadan kaldırıyordu. Soruşturma yoktu, sorgu yoktu. Tanık yoktu, savunucu yoktu artık. Yurt aşkı her şeyin üstündeydi. Sanık, suçunu da suçsuzluğunu da kendi içinde saklayıp, yurtsever jüri üyelerinin önünden sessiz soluksuz geçiyordu. Sanığın, bazen çetin, çok kez karmaşık ve karanlık suçunu işte bu kısa süre içinde bir sonuca bağlamak gerekiyordu. Nasıl bir insandı, yurtsever ya da yurt haini bir insan nasıl anlaşılacaktı, nasıl ayırt edebileceklerdi birbirlerinden?

Gamelin, kısa bir uyumsuzluktan sonra yeni görevlerini çabucak kavrayıp işine koyuldu. Hukuk yönteminde yapılan kısaltmalar, kurtarıcı ve korkunç adaletin özünden geliyordu. Devrim yargıçları, uzun uzun sanıkla ilgili olasılıklarla uğraşarak zaman yitirecek örümcek kafalı eski yargıçlara benzemezdi. Onlar yurtsever bir coşkuyla her şeyi aniden kavrayabilen devrimcilerdi. Birey özgürlükleri, kişilere sağlanan haklar yitip gitsin, önemsizdi. Yurtsever bir yüreğin atışları her şeyi kurtarırdı. Bakındı doğaya, aldanmak bilmeyen iyi yürekli ananın atılımlarına! Hiç yanılıyor muydu doğa? Kişi yüreğiyle yargılanmalıydı. Böyle düşünerek Gamelin, Jean-Jacques'ın anılarını bir kez daha yaşatıyordu.

"Sen ey erdemli insan, insan aşkıyla birlikte, kişiyi yenileme coşkusunu da ver bana!"

Çoğu arkadaşları da Evariste gibi düşünüyorlardı. Özellikle, sade insanlardı bunlar. Yöntemle ilgili kurallar ortadan kalkınca rahatlayıverdiler. Kısaltılmış bu yeni adaletten hoşnuttular. Bu hızlı yürüyüşte hızlarını kesecek hiçbir şey kalmamıştı artık. Sanıkların düşüncelerini araştırmakla yetiniyorlardı. Bir insanın onlardan başka türlü düşündüğü halde, yine de iyi ve suçsuz olabileceğini kabul edemiyorlardı. Gerçeğe, bilgeliğe, iyiliğe yalnızca kendilerinin sahip olduklarını sandıklarından, karşıt düşüncelere, hatalı ve kötü düşünceler gözüyle bakıyorlardı. Kendilerini güçlü bulup Tanrı'yı görüyorlardı.

Bu Devrim Mahkemesi jüri üyeleri, Tanrı'yı görüyorlardı. Maximilien'in tanıdığı Yüce Varlık,[1] alevleriyle onları kaplamıştı. Seviyorlar, inanıyorlardı.

Sanık sandalyesi de kaldırılmış, yerine elli kişi alabilen bir sedir konmuştu. Artık, aynı anda bir yığın insanı suçlamak mümkündü. Genellikle, ilk kez Devrim Mahkemesi'nde birbirleriyle karşılaşan insanlar, aynı suçtan sanık olarak, yargıç ve üyeler önüne çıkıyordu. Cezaevinde fesat düzenlemek suçundan yargılanıyorlardı. Yeni prairial yasasının sağladığı olanaklardan yararlanılarak pek çabuk çözümleniyordu davalar. Dantoncular ve Komün düşmanları davasından sonra tutuklananlar ise, hem cezaevlerinde fesatçılıktan, hem de Dantonculuk ve Komün düşmanlığından yargılanıyorlardı. İnce bir zekâ nasılsa bu iki dava arasında ilişkiler kurmuştu. Yabancı parasıyla Cumhuriyet'e karşı

1 Robespierre, Etre Suprême (Yüce Varlık) adlı yeni bir din kurmuştu.

düzenlenmiş bir komplonun iki özlü niteliği, zamansız ölçülülükle hesaplı bir aşırılığın, her ikisinin de aynı derecede Cumhuriyet'i ortadan kaldırmaya yöneldiği anlaşılsın, Dantoncularla Hébert'cilerin işbirliği yaptığı görülsün diye, birbirine karşıt iki kadın yüzü de, Camille'in dul eşi sevimli Lucile ile Hébert'ci Momoro'nun bir günlük Tanrıça olan kıvançlı dulu da davaya karıştırılmıştı. Her ikisi de aynı cezaevine konmuş, aynı taş kanepeler üstünde birlikte ağlamışlar, boyunlarını baltaların altına birlikte koymuşlardı. Şüphesiz, aynı usta savcının kafasından çıkmış ince bir simgeydi bu. Ve bu usta savcı kafası, Maximilien'in kafası olmalıydı. Cumhuriyet'in bütün mutlu mutsuz olayları, yasaları, erdem kuralları, mevsimlerin süresi, ürünlerin durumu, sayrılıklar, her şey ona mal edilirdi. Hak edilmiş bir haksızlıktı bu; bu ufak tefek, ince yapılı, temiz terendez, cılız, kedi yüzlü adam devlet içinde devletti çünkü.

Devrim Mahkemesi, o gün cezaevlerindeki fesatçıların büyük bir kısmını Luxembourg Cezaevi'nde yatan, pek uysal, ama pek açık kralcı ya da federalist, otuz kadar tutukluyu haklamaya uğraşıyordu. Suçlama belgesi bütünüyle tek bir ajanın tanıklığına dayandırılıyordu. Jüri üyeleri dava hakkında tek sözcük bile bilmiyorlardı. Sanıkların adlarından bile habersizdiler. Sanıklar sırasına şöyle bir göz atan Gamelin, Fortuné Chassagne'ı tanıdı. Julie'nin âşığı, uzun bir tutsaklık sonucu zayıflamış, rengi solmuş, salona süzülen çiy bir ışık altında, yüz çizgileri daha bir derinleşmişti; ama cezaevi, inceliğini, gururunu alıp götürememişti. Gamelin'le göz göze gelince, hor gören, aşağılayan tavırlarla baktı ressama.

Gamelin, öfkeden kudurmuştu, ama yine de istifini bozmadı. Ayağa kalkıp söz istedi. Gözlerini salondaki Brutus'ün büstüne dikti:

"Başkan yurttaş, açık olmamakla birlikte, sanıklardan biriyle aramızda akrabalık durumuna benzer bir bağıntı varsa da, ben, bunun görevimi engelleyeceği kanısında değilim. Cumhuriyet'in esenliği ya da özgürlük konusu olduğunda, bir oğlu mahkûm etmek ya da babayı vurmak gerektiğinde her iki Brutus de[2] kendilerini yetkisiz görmeye kalkmadılar" deyip oturdu.

2 Burada sözü edilen Brutus'lerden biri İÖ 509 yılında Targuin'leri Roma'dan atarak Cumhuriyet'i kuran, daha sonra, Targuin'leri yeniden yönetime getirmek için komplo düzenleyen oğullarını ölüme mahkûm eden Lucius Sunius Brutus, diğeri ise Cassius'la birleşip babalığı Cesar'ı öldüren Marcus Sunius Brutus'tur (İÖ 85-42).

Chassagne, dişlerinin arasından mırıldandı:

"İşte tam bir ip kaçkını."

Halk ya yüce davranışlara karşı kayıtsızlıklardan ya da Gamelin'in doğal duygulara karşı pek kolay utku kazanmasından ötürü, soğuk duruyordu artık.

Başkan cevap verdi:

"Yasalar gereğince, kendini yetkisiz gören bir yargıcın ya da jüri üyesinin, oturumdan yirmi dört saat önce yazılı olarak başkanlığımıza başvurması gerekirdi. Zaten hiç de gerek yok buna: yurtsever bir jüri üyesi duygularının üstünde bir insandır."

Her sanık, üç dört dakika kadar sorguya çekildi. Savcılık hepsi için ölüm cezası istedi. Jüri üyeleri ya bir tek söz ya bir baş işareti ya da alkışlarıyla kendi düşüncelerini söylediler. Sıra Gamelin'e geldi.

"Bütün sanıklar suçludur, yasalar ölümlerini gerektirir" dedi.

Adliye Sarayı'nın merdivenlerinden inerken, yeşil redingotlu, on yedi, on sekiz yaşlarında kadar görünen genç bir çocuk, sertçe önüne geçti. Başında arkaya atılmış yuvarlak bir şapka vardı. Şapkanın kıyıları güzel solgun başını kara bir ayça gibi çevreliyordu. Jüri üyesinin önüne dikilip, öfke ve umutsuzluk dolu korkunç bir sesle haykırdı:

"Serseri! Canavar! Katil! Bana da vur alçak! Bir kadınım ben! Haydi beni de yakalat, beni de giyotine gönder! Kardeş katili, Kabil! Kız kardeşinim senin!.." deyip Gamelin'in yüzüne tükürdü.

Örgücü kadınlar ve sankülot'lar, kayıtsız gözlerle olayı izlediler. Kitlelerin devrimci özverileri azalmış, devrimden eskisi kadar korkmaz olmuşlardı. Yüreklerindeki ateş eski harını yitirmişti, Gamelin'in ve saldırganın çevresinde kararsız, karışık küçük bir kaynaşma olmuştu, o kadar. Julie, kalabalığı yarıp alacakaranlıkta gözden kayboldu.

XXIII

Evariste Gamelin yorgundu, dinlenecek olanak da bulamıyordu bir türlü; geceleri en az yirmi kez karabasanlar içinde sıçrayarak uyanıyordu. Yalnızca mavi odada, Elodie'nin kollarında birkaç saat uyuyabiliyordu. Uyurken sayıklıyor, bağırıyor, sık sık uyanıyordu. Elodie, ne sayıkladığını anlıyamıyordu bir türlü.

Bir sabah, gece düşünde Eumenide'leri gördükten sonra çocuk gibi ürkek ve şaşkın uyandı. Tanyeri perdelerden ışığını solgun oklar gibi odaya fırlatıyordu. Evariste'in, alnının üstündeki darmadağınık saçları kara bir örtü gibi düşmüştü gözlerine: Elodie, karyolanın başında, bu yaban saçları usul usul ayırıyordu. Bir kız kardeş gibi şefkatle bakıyordu Gamelin'in gözlerine. Bu mutsuz adamın alnındaki soğuk terleri mendiliyle siliyordu. Evariste, yarım kalan, tamamlayabilseydi belki de en büyük yapıtı olacak tablosundaki, Euripide'in Oreste'indeki o güzel sahneyi anımsadı: mutsuz Electre'in, kardeşinin ağzındaki köpükleri sildiği sahneyi. Sanki, Elodie de tatlı bir sesle ona, "Dinle beni sevgili kardeşim, Furie'lerin aklını çalmadığı şu anda..." der gibiydi.

Düşünüyordu Gamelin.

"Oysa ben bir baba katili değilim. Tersine, yurt düşmanlarının pis kanını, anayurdunu seven bir evladın, sevgi ve bağlılığıyla döktüm."

XXIV

Cezaevindeki fesat bir türlü bitmiyordu. Bu kez sanık sedirinde kırk dokuz kişi oturuyordu. Sağdaki en yüksek yeri, şeref yerini, Maurice Brotteaux tutmuştu. Sırtında bir gün önce özenle fırçaladığı kahverengi redingotu vardı. Küçük Lucrèce'i taşıya taşıya yırtılan cebini de dikmişti. Yanında, allıklar, düzgünlükler sürülmüş, yüzü cilalı gibi pırıl pırıl yanan, garip bir yaratığa dönmüş Bayan Rochemaure duruyordu. Rahip Longuemare, Bayan Rochemaure'la Athénais arasına yerleşmişti. Athénais, Madelonnettes Cezaevi'nde, gençliğinin tazeliğini, körpeliğini yeniden kazanmıştı. Jandarmalar kerevetin üstüne sürekli dolduruyorlardı mahkûmları. İlk gelenlerin hiç tanımadığı, belki birbirlerini de tanımayan saylavlar, gazeteciler, eski aristokratlar, burjuva erkek ve kadınlarını yığıyorlardı sanık kerevetine. Rochemaure yurttaş, jüri üyeleri arasında Gamelin'i gördü. Gerçi yalvarıp yakaran maktuplarına, üst üste gönderdiği haberlere cevap vermemişti, ama yine de umut besliyordu Gamelin'e. Yalvaran gözlerle bakıp, özellikle, güzel ve etkili görünmeye çalışıyordu, ama genç yargıcın soğuk bakışları bütün umutlarını yıktı.

Yazman suçlama belgesini okudu. Sanıkların üstünde çok kısa duruluyordu, ama sanık sayısının yüksek olması yüzünden, oldukça uzundu suçlama belgesi. Cumhuriyet'i, ulus üyeleri ve Paris halkının kanlarıyla sulamak için cezaevlerinde düzenlenen bir komplodan genel anlamda söz edildikten sonra, sanıkların tek tek bu komplodaki paylarına değiniliyor ve şunlar ileri sürülüyordu:

"Bu iğrenç komplonun en tehlikeli düzenleyici ve planlayıcılarından biri, eski aristokrat Ilettes'lerden, zulüm zamanının vergi kesenekçilerinden biri olan Brotteaux adlı kişidir. Zulüm döneminde bile erdemsizliğiyle ün salan bu kişi, çapkınlık ve erdemsizliğin halkın özgürlük ve

mutluluğunun en büyük düşmanı olduğuna apaçık bir kanıttır. Gerçekten de, hazinenin parasını çaldıktan, halkın parasının önemli bir kısmını zevk ve eğlencelerle tükettikten sonra, eski yosması Rochemaure denen kadınla bir olup, göçmenlerle mektuplaşmaya, yabancı ülkelere, mal'yemiz, askeri durumumuz, halkoyundaki dalgalanmalar üstüne bilgiler göndermeye başlamıştır.

"Yaşamının bu iğrenç dönemini Fromentau Sokağı'nın bataklığından topladığı Athénais adlı bir orospuyla geçiren Brotteaux, bu kadını da kolayca kendi tasarılarının gerçekleşmesine alet edip, onu yüzsüz çığlıklar ve erdemsiz kışkırtmalar yoluyla karşıdevrimin gerçekleştirilmesinde kullandı.

"Bu bayağı adamın cümlelerinden vereceğim bir iki örnek, iğrenç amacını, adi düşüncelerini ortaya koymaya yeter: Devrim Mahkemesi, Shakespeare'in, en adi soytarılıklarının, en kanlı sahnelerle birlikte yer aldığı bir sahnesine benzer. Halkı alçaltmak, erdemsizliğe sürüklemek için sürekli Tanrıtanımazlığı övüyordu. Tutuklu bulunduğu Conciergerie Cezaevi'nde, ordularımızın kazandığı utkuları en çetin yıkımlar biçiminde değerlendiriyor, en yurtsever generallerimizi zalim amaçlar peşinde koşan insanlar şeklinde tanıtarak, gözden düşürmeye çalışıyordu. İnsanın bir kez daha tekrarlayamayacağı kadar canavarca bir dille; 'Göklere çıkardığınız bu kılıç hamalları, masallardaki turna balıklarının kurbağaları yutması gibi, bir gün sizleri boğazlarlarsa görürsünüz' şeklinde söz ediyordu generallerimizden."

Diğer sanıklar için de suçlar ileri sürülüyordu:

"Brotteaux'nun yosması, eski aristokratlardan Rochemaure adlı kadına gelince, âşığından aşağı kalır yanı yok. Yabancı ülkelerle haberleşmekle, Pitt'den para almakla kalmamış, Toulouse'lu Julien ve Chabot gibi bozuk heriflerle de birleşmiş, eski aristokrat baron de Batz ile ilişki kurup, bu adamla birlikte, Hint Kumpanyası hisse senetlerinin değerini düşürmek için türlü düzenlere girişmiştir. Böylece, kumpanyanın hisse senetlerini düşük fiyatla satın alıp, sonra yeni bir dalavereyle fiyatları yükselterek özel ve genel mülkiyet hırsızlığı peşine düşmüştür. Bourbe ve Madelonnettes Cezaevi'nde tutuklu bulunduğu süre içinde de vurgunculuk yapmaktan, fesat düzenlemekten geri kalmamış, yargıçları ve jüri üyelerini parayla satın almaya kalkmıştır.

"Eski aristokrat ve eski Capucin Louis Longuemare'a gelince, burada hesabını vermek zorunda olduğu suçlardan önce de, uzun zamandan beri, alçaklığını, ihanetini sürdürecek bir ortam aramıştır. Aynı utanç verici yakınlık içinde Athénais denen Marthe Gorcut adlı kızla Brotteaux'nun çatısı altında yaşayarak bu kıza ve eski aristokrata suç ortaklığı etmiştir. Conciergerie'de tutsak olduğu sırada, özgürlük ve huzura saldıran yazılar yazmaktan bir gün bile geri durmamıştır.

"Athénais denen Marthe Gorcut'nün durumu zaten açıktır. Bu orospu kızlar toplumun genel erdemi yönünden yüz karasıdır. Toplumu bozmaya uğraşıyorlar. Suçlunun zaten utanmadan doğruladığı iğrenç suçlardan daha uzun söz etmeye bilmem gerek var mı?.."

Suçlama belgesi daha sonra, ne Brotteaux, ne yurttaş Rochemaure, ne de Rahip Longuemare'ın tanımadığı, yalnız cezaevlerinde uzaktan uzağa gördükleri, diğer elli dört sanığa geçti. Onlar da "ulus tarihinde bir benzerine daha rastlanmayan o iğrenç komployu" düzenlemekle suçlanıyorlardı.

Suçlama belgesinin sonunda bütün sanıkların ölüm cezalarıyla cezalandırılması isteniyordu.

İlk, Brotteaux sorguya çekildi:

"Fesat çevirdin mi?"

"Hayır, hiçbir fesat çevirmedim. Dinlediğim suçlama belgesi baştan aşağı düzmecedir."

"Şu anda bile Devrim Mahkemesi için fesat çevirme peşindesin!"

Başkan sonra Rochemaure'a döndü. Rochemaure, umutsuz çırpınışlarla, kendisine yüklenen suçları işlemediğini söylüyor, gözyaşları döküp çeşit çeşit kanıtlar sıralıyordu.

Rahip Longuemare kendini Tanrı'ya bırakmış, yazılı savunmasını getirmemişti bile.

Sorulan bütün soruları kayıtsızca cevapladı, ama Başkan ona "Capucin" dediğinde, yaşlı adam birden canlanıp silkiniyor, "Ben Capucin değilim, Barnabite tarikatından bir papazım!" şeklinde düzeltmeye kalkıyordu.

"Aynı şey" dedi başkan saf saf.

Rahip Longuemare aşağılayan gözlerle baktı ve başkana, "Bizzat Saint-Paul'ün kurduğu Barnabite tarikatına bağlı bir kişiyi, bir Capucin'le karıştırmaktan daha büyük hata olamaz" dedi.

Bu söz üzerine salon kahkahalar ve yuhalarla çınladı.

Bu alaylara dinsizlik gözüyle bakan Rahip Longuemare, giysisini yüreğinde taşıdığı bir Barnabite olarak öleceğini söyledi.

Yeniden sordu başkan:

"İğrenç bağışlarından seni de yararlandıran Athénais denen bu Gorcut kızla birlikte fesat çevirdiğinizi kabul ediyor musun?"

Bu soru üzerine Rahip Longuemare, boş sözler söylemekten korkan bir din adamının ciddiliğini ve saf bir ruhun şaşkınlığını tanımlayan sessizliğe gömülüp, gözlerini hazin hazin tavana dikmekle yetindi.

Bu kez Athénais'ye yöneldi başkan:

"Brotteaux'yla birlikte fesat çevirdiğini kabul ediyor musun Gorcut kız?"

Gorcut kız tatlı tatlı cevap verdi:

"Benim bildiğim Bay Brotteaux ancak iyi şeyler yapmayı sever. Keşke herkes onun kadar iyi olsa. Ben ondan daha iyi bir insana rastlamadım. Tersini söyleyenler yanılır. Diyeceklerimin hepsi bu kadar!"

Brotteaux'yla yasadışı yaşayıp yaşamadığını sordu başkan. Kız yasadışı yaşamanın ne olduğunu anlamamıştı. Kelimenin anlamı açıklandığında, "Brotteaux isteseydi elbette yatardım onunla!" şeklinde cevaplayınca, dinleyiciler gülmeye başladılar. Başkan, "Bir daha böyle konuşursan dışarı attırırım seni!" dedi. Athénais de ağzına geleni söyledi: "Hamamböceği, suratsız herif, boynuzlu!" diye bağırıp, jandarmalar salondan atıncıya dek, yargıçlara, jüri üyelerine ağız dolusu sövgüler döktürdü.

Başkan, suçlu kerevetindeki oturuş sırasına göre, öteki sanıklara da kısa kısa sorular sordu. Navette adlı biri, "Ancak dört gün kaldığım bir cezaevinde nasıl fesat çevirecek zaman bulurum?!" şeklinde cevapladı. Bunun üzerine başkan, jüri üyelerinden, bu cevabın dikkate alınmasını istedi. Bellier adlı biri de aynı biçimde cevap verdi. Başkan jüri üyelerinden bu sanığın sözlerinin de hesaba katılmasını rica etti. Yargıcın bu iyiliği, adaletseverliği ya da muhbirliğin armağanı şeklinde yorumlandı.

Sonra savcı yardımcısı söz aldı. Suçlama belgesini biraz daha genişleterek sundu ve şu sözlerler bitirdi:

"Maurice Brotteaux, Louis Rouchemaure, Louis Longuemare, Marthe Gorcut (Athénais), Eusèbe Rocher, Pierre Guyton-Fabulet, Marcelline Descourtis vb.nin cinayetler işlemek, kıtlık yaratmak, kalp para basmak, erdemi bozmak, tutukluları ayaklandırmak gibi yollarla iç savaşı yaratmaya ve krallık yönetimini yeniden kurmaya katkıları konusu jüri üyelerinin görüşlerine sunulur."

Jüri üyeleri karar odasına çekildiler. Başkandan sonra, savcının da dava dışında bıraktığı Navette ve Bellier'den başka, tüm suçluların kendilerine yüklenen suçları işledikleri konusunda oybirliğiyle karara vardılar. Gamelin, kararını şu gerekçeye dayandırdı:

"Sanıkların suçlu oldukları gözlerinden okunuyor. Ulusun esenliği yönünden cezalandırılmaları gerekir. Suçlarının karşılığını ödemiş olmaları için, bu cezaya hak kazandıklarını anlamaları gerekir zaten."

Sanıklar götürülmüşlerdi. Karar arkalarından okundu. Karar, bu büyük günlerde yasaların buyruğunun tersine, sanıklar çağrılıp yüzlerine karşı okunmuyordu. Belki de çok sayıdaki bu insanların umutsuzluğundan çekinip, ayaklanmalarından korkuyorlardı. Boşuna korkuyorlardı oysa. O zamanlar tam bir kuzu gibiydi kurbanlar. Mahkeme yazmanı kararı okumak için aşağıya indi. Prairial hükümlüleri ağaçlar gibi sessizce dinlediler.

Rochemaure yurttaş gebe olduğunu söyledi. Aynı zamanda jüri üyesi olan bir cerrah onu muayeneyle görevlendirildi. Kadını baygın bir halde zindana götürdüler.

Rahip Longuemare içini çeke çeke yakınıyordu: "Ah bu yargıçlar, ne acınacak insanlar. Ruh diye bir şey kalmamış onlarda. Her şeyi karman çorman ediyor, daha bir Barnabite'i bir Capucin'den ayıramıyorlar."

Ölüm cezasının aynı gün, "Devrik-Kütük" denen yerde uygulanması gerekiyordu. Hükümlüler, tuvalete götürüldükten, saçları kesilip, gömleklerinin yakası açıldıktan sonra, tutanak odasından camlı bir bölmeyle ayrılmış küçük bir salonda, hayvan sürüleri gibi sıkış tepiş, celladı beklemeye başladılar.

Cellat ve cellat yamakları geldiğinde, Brotteaux, sessiz sessiz Lucrèce'ini okuyordu. Cellatları görünce kaldığı sayfaya bir işaret koyup kitabı kapattı. Sonra da redingotunun cebine yerleştirerek rahibe döndü:

"Saygıdeğer Baba, sizi bir türlü inandıramamak çıldırtıyor beni. Her ikimiz de son uykumuzu uyumaya gidiyoruz. Artık kolunuzdan çekip uyandıramam sizi. Ne duygunuz, ne de bilginiz kaldı, cansızsınız. Yaşamı izleyen şey yaşamdan önceki şeydir diyemem artık size."

Gülmek istedi, ama yüreğine derin bir acı oturdu. Az kalsın bayılacaktı.

Hemen toparladı kendini sonra:

"Benim de zayıf yanımı görüyorsunuz baba. Ne yapayım? Yaşamayı seviyorum ve yaşama, üzülmeden şapka çıkarmak elimde değil."

Papaz usul bir sesle cevapladı:

"Benden daha cesur olduğunuz halde, ölümden benden daha çok korkmanız nedendir biliyor musunuz bayım? Ben gerçek ışığını gördüğüm halde, sizin gözleriniz kapalı da ondan."

"Şöyle de düşünülemez mi? Ben öleceğime üzülüyorum, çünkü sizden daha çok zevkle yaşadım hayatı. Oysa siz zaten bir ölü gibi yaşadınız, ölümden de bunun için korkmuyorsunuz!"

Rahip Longuemare'ın bu sözlere canı sıkılmış, sararmıştı.

"Çok önemli bir saaati yaşıyoruz. Tanrı yardımcım olsun! Kimseden yardım göremeden öleceğimiz belli. Tanrı'nın yardımına en çok gerek duyduğum bu anda, bu yardımdan yoksunsam, demek ki zamanında kutsal törenleri bütün bir yürekle değerlendirememişim" diye cevap verdi Brotteaux'ya.

Cezaevi arabaları bekliyordu. Hükümlüler, elleri bağlanıp arabalara bindirildiler. Cerrah, Rochemaure'ın karnını yeteriyle büyük görmediğinden, gebeliğini de onaylamamıştı. Küçük arabalardan birine çıkardılar onu. Bu en umutsuz anda bile umutlanıp, "Seyircilerin içinde belki bir kurtarıcıya rastlarım" diye kendini toplamış, kalabalıkta bildik yüzler arıyor, yakaran gözlerle bakıyordu. Seyirciler eskiden olduğu kadar çok değildi, coşkuları da tükenmişti üstelik. Yalnızca birkaç kadın "Geberin!" diye bağırdı. Birkaçı da az sonra ölecek olan bu insanlarla alay etti. Erkekler, gerek korku ve gerek yasalara saygı yüzünden, omuzlarını silkip başlarını çeviriyor, hiçbir şey söylemiyorlardı.

Athénais'yi gördüklerinde seyirciler ürperdi. Tıpkı bir çocuk gibiydi kız.

Rahibin önünde eğilip, "Beni kutsayınız!" dedi.

Rahip Longuemare ciddiyetle duasını okudu ve "Büyük bir kargaşa içine düşmüşsün kızım, ama Tanrı'nın önünde sizinki kadar temiz, sade bir yürek görebilmeyi ne kadar isterdim!" dedi.

Kız sıçrayıp bindi arabaya. Ve dimdik oturup, çocuk başını gururla kaldırarak haykırdı:

"Yaşasın Kral!"

Sonra Brotteaux'ya, yanında boş yer olduğunu göstermek için, küçük bir işaret yaptı. Brotteaux, rahibin arabaya çıkmasına yardım etti ve kendi de, papazla bu suçsuz kızcağızın arasına oturdu.

Longuemare Baba, Epikürcü filozofa, "Sizden bir ricam var bayım, hâlâ inanmadığınız Tanrı'ya benim için bir dua edin. Ona benden daha yakınsınız belki, bilinmez, küçücük bir an saptayabilir bunu. Tanrı'nın sevgili çocuğu olmanız için bir tek saniye bile yeter. Benim için dua ediniz bayım."

Tekerlekler taş kaldırımlar üstünde gıcırtılarla dönerken, rahip, dudaklarını usul usul oynatarak içinden can verenler duasını okuyordu.

Brotteaux'nun aklından doğa ozanının dizeleri geçiyordu: *Sie ubi non erimus...* Elleri bağlı, durmadan sarsıldığı bu lanet arabada, yolculuğunu mümkün olduğu ölçüde rahat bitirebilmek istermişçesine, sessizce duruyordu. Yanında Athénais, Fransa Kraliçesi gibi ölmekten memnun bir halde, kalabalığa yüksekten bakıyor, eski vergi kesenekçisi, kızın kuğu boynunu güzelden anlayan gözlerle süzerken hayatın bittiğine üzülüyordu.

XXV

Arabalar, çevresinde jandarmalarla, Brotteaux ve suç ortaklarının başını giyotine vermek için Devrik-Kütük denen yere doğru yol alırken, Evariste, Tuilerie Sarayı'nın bahçesindeki bir kanapeye oturmuş, dalgın ve düşünceli bir halde Elodie'yi bekliyordu. Gün ufka eğilmiş, alev oklarını kestane ağaçlarına atıyordu. Renommée,[1] bahçe kapısında, kanatlı atının üstünde ölümsüz borusunu öttürüyordu. Gazete satıcıları Fleurus'te, kazanılan utkuyu haykırıyorlardı.

"Evet, zafer bizim hakkımız artık, değerini ödedik" diye düşündü Gamelin.

Kötü generallerin, can verdikleri bu Devrim Alanı'nın kanlı tozları içinde, tutsak gölgelerin süründüğünü görür gibi oluyordu. "Evet şiddet gösterdik, benim de payım var bu şiddetlerde, ama biz böyle davranmasaydık, bugün, bu ağaçların kabuklarını Avusturya atları kemirirdi" diye söylendi gururla gülümseyerek.

Ve kendi kendine haykırdı:

"Sen ey esenlik taşıyan terör,[2] sen ey kutsal terör." Bir yıl önce bu zamanlarda, tüm savunucularımız parça parça giysiler içindeki yenik düşmüş yiğitlerdi. Yurt kuşatılmış, ülkenin üçte ikisi başkaldırmıştı. Şimdi ordularımız daha iyi donanmış durumda, daha eğitimli ve usta generallerce yönetiliyor. Artık savunmuyorlar, saldırıyorlar. Dünyaya özgürlük taşımaya hazırlar. Cumhuriyet'in hemen her yanı duruldu, oturdu artık... Terör, sen ey esenlik taşıyan terör! Kutsal terör! Sevgili giyotin! Geçen yıl bu zamanlarda bozguncu kesimler kemiriyordu Cumhuriyet'in

1 Jupiter'in habercisidir. Ağzı ve gözü çok sayıda olan bir yarıtanrıçadır.

2 Yönetimin Jirondenlerden Robespierre'in eline geçtiği 31 Mayıs 1793'ten Robespierre'in düştüğü 27 Temmuz 1794'e kadar süren döneme terör dönemi denir. Robespierre, Paris'teki Genel Güvenlik Komitesi, bu komitenin taşradaki temsilcileri aracılığıyla ve Devrim Mahkemesi kanalıyla, yalnızca 1794 Haziran-Temmuz'unda 1 400 hükümlüyü darağacına göndermiştir.

bağrını; federalizm denen canavar yutmaya hazırlanıyordu yurdu. Şimdi bütün imparatorluğa Jakoben birliği, Jakoben gücü ve bilgeliği egemen..."

Ama yine de hüzünlüydü. Alnında derin bir çizgi vardı, ağzı acıydı. Düşünüyordu: "'Ya yeneceğiz ya öleceğiz!' diyorduk. Yanılıyorduk oysa. 'Hem yeneceğiz, hem öleceğiz!' dememiz gerekirdi."

Çevresine bakındı. Çocuklar kum yığınları yapıyor, kadınlar ağaçların dibinde tahta iskemlelerine oturmuş nakış işliyor, dikiş dikiyorlardı. Garip denecek derecede özene bezene giyinmiş yolcular, işlerini, zevklerini düşünerek evlerine gidiyorlardı: Onların arasında Gamelin, yapayalnız buluyordu kendini: ne yurttaşları, ne çağdaşlarıydı onların. Neler olup bitmişti? O coşkulu güzel yıllar nasıl olmuş da kayıtsız, yorgunluk, belki de tiksinti taşımıştı. Bu insanların artık Devrim Mahkemesi'nden söz edilmesini istemediği, giyotine sırt çevirdikleri görülüyordu. Giyotin, halkı tedirgin ettiği için Devrim Alanı'ndan, Antoine semtinin dibinde bir yere taşınmıştı. Cezaevi arabaları geçerken halkın mırıldandığından, bazılarının "Yeter!" diye söylendiklerinden söz ediliyordu.

"Ortalık hâlâ hainle, fesatçıyla doluyken yeter diyelim demek! Komiteleri yenilemek, Konvansiyon'u temizlemek gerekirken yeter diyelim demek! Alçaklar ulusal temsil şeklini rezil, kepaze etmeye kalkarken, yeter diyelim demek! Devrim Mahkemesi'nin içinde bile Doğru'yu[3] yok etmek isteyen insanlar bulunurken, yeter diyelim demek! Bunu düşünmek bile korkunç, ama bir gerçek. Fouquier bile Maximilien'i yok etmek için fesatlara girişti. O Maximilien ki Fouquier için elli yedi kişiyi, sırtlarına baba katillerine giydirilen kırmızı gömlekler giydirip kurban etmişti. Nasıl canice bir insafın eline bırakılıyordu Fransa? Fransa'ya karşı bile olsa Fransa'yı kurtarmak gerekiyordu. Yazık! Alın yazısı kararını vermişti: yurt kurtarıcılarına lanetler okuyordu. Okusun varsın, yeter ki kurtulsun yurt.

"Adı sanı bilinmedik kurbanlar vermek aristokratları, maliyecileri, gazetecileri, ozanları, bir Lavoisier'yı,[4] bir Roucher'yi,[5] bir André

3 Juste (Doğru): Robespierre'in bir diğer takma adı.
4 Antoine-Laurent de Lavoisier (1743-1794): Modern kimyanın kurucularından. Vergi kesenekçilerinden olduğu için 1794'te vergi kesenekçileriyle boynu vuruldu.
5 Jean-Antoine Roucher (1745-1794): Ozan. Chénier ile birlikte boynu vuruldu.

Chénier'yi[6] kurban etmek yetmez. Asıl o güçlü hainleri, avuçları altın dolu, üstlerinden başlarından kan sızan, Montagne'i[7] yok etmeye çalışan, Foucher'leri,[8] Tallien'leri,[9] Rovère'leri, Carrier'leri,[10] Bourdon'ları[11] da vurmak gerek. Devleti bütün düşmanlarından kurtarmalıyız. Hébert kazansaydı Konvansiyon devrilir, Cumhuriyet uçuruma yuvarlanırdı. Desmoulins ve Danton kazansaydı, erdemsiz bir Konvansiyon, Cumhuriyeti, aristokratların, borsa oyuncularının ve generallerin eline teslim ederdi. Tallien'ler, Foucher'ler, gırtlaklarına kadar kan ve altına gömülmüş bu canavarlar kazanırsa, Fransa cinayet ve erdemsizlikler, alçaklıklar içinde yüzer... Gazap ve korkudan esrikleşmiş düşmanların senin çukurunu kazıp, özgürlüğe cenaze alayı düzenlemeye hazırlanırken, sen uyuyorsun Robespierre. Alçakça komploları ortaya çıkarmak için daha bekleyecek misin Couthon, daha bekleyecek misin Saint-Just?

"Nasıl! Eski devlet, krallık denen canavar, her yıl dört yüz bin kişiyi cezaevine doldurup, on beş binini asıp, üç binine işkenceler ederek kendi düzenini sürdürmeye çalışsın da, Cumhuriyet, kendi güvenliği ve gücü uğruna birkaç yüz kelleyi daha uçurmaktan çekinsin! Kan içinde boğulmak pahasına da olsa, bu yurdu kurtarmalıyız!.."

O böyle düşünüp dururken, Elodie, solgun ve perişan bir halde ona doğru koştu:

"Cevap ver Evariste! Neden artık *Amour peintre*'e, mavi odaya gelmiyorsun? Neden çağırdın buraya beni?

"Sonsuza dek veda etmek için sana."

6 André Chénier (1762-1794): Ozan. Önce devrimci eyleme katılmış, sonra aşırı teröre karşı olduğundan boynu vurulmuştur.

7 La Montagne: Konvansiyon'da en yüksek sıralarda oturan aşırı şiddet yanlısı üyeler topluluğuna verilen ad.

8 Joseph Foucher (1759-1820): Konvansiyon'un Montagnar'lar kesiminden. 1793'teki Lyon ayaklanmasını şiddetle bastırmış, imparatorluk zamanında ise güvenlik bakanı ve Otrante dükü olmuş, sonra Napolyon'a da ihanet ederek, Restorasyon döneminde bakanlığını sürdürmüştür.

9 Jean-Lamber Tallien (1767-1820): Konvansiyon üyesiydi. Jirondenlere karşıydı. Sonradan gericilerin önderi oldu.

10 Jean-Baptiste Carrier (1756-1794): Konvansiyon üyesi. Nantes'ta yakaladıklarını suda boğmakla suçlanarak başı kesildi.

11 François-Louis Bourdon (1758-1798): Konvansiyon üyesi. 9. Thermidor olayı önderlerinden.

Elodie, "Aklını mı kaçırmış bu, bir şey anlamıyorum" diye mırıldandı...

Gamelin, bir el işaretiyle susturdu onu:

"Artık aşkını kabul edemem Elodie."

"Sus Evariste, ne olur sus!.."

"Şöyle biraz yürüyelim, biraz uzaklaşalım burdan" diye yalvardı. Çevresindekiler onlara bakıp kulak kabartıyorlardı çünkü.

"Yaşantımı ve onurumu yurduma adadım, çokları alçak diyecek bana, çoklarının nefretini götüreceğim mezarıma. Kalıt olarak sana kargınmış bir anıdan özge bir şey bırakamayacağım... Sevişmek mi? Sevecek, sevilecek yanım kaldı mı artık?"

"Çıldırmışsın sen, seni seviyorum, her zaman da seveceğim" dedi Elodie. Ateşli ve özden bir yürekle konuşuyordu, ama Gamelin'in haklı olduğunu Gamelin'den de iyi biliyor, bu gerçeği ondan da iyi duyumsuyordu. Boşuna çırpınıyordu.

Yeniden konuşmaya başladı Evariste:

"Pişman değilim yaptıklarımdan. Yapılması gerekenleri yaptım, yine de yaparım aynı şeyleri. Yurt uğruna yaptım ne yaptımsa, yurt yüzünden kargınmış bir insan oldum. İnsanlığımı bir yana attım: geriye dönemem artık. Hayır! Büyük görev bitmedi henüz! Ah o acıma denen şey! Ah insanları bağışlama!.. Hainler bağışlıyor mu? Fesatçılar acıyor mu? Hainler ve anayurt düşmanlarının sayısı durmadan çoğalıyor; mantar gibi durmadan yerden bitiyor, sınırlarımızdan akın ediyorlar: Yurt için can vermeleri gereken gençler bir yandan, yaşlılar, çocuklar, kadınlar diğer yandan, yüzlerine taktıkları suçsuzluk, temizlik, iyilik maskeleri altında gizleniyorlar hepsi. Onları yok etsek, yerlerini yeniler alıyor hemen... Anlıyorsun değil mi? İşte bütün bunlar yüzünden, aşktan, kıvançtan, yaşamın tüm mutluluklarından, hatta yaşamdan bile elimi çekmeliyim."

Sustu. Usul öpücükler, usul kıvançlar için yaratılmış Elodie, birkaç günden beri, kanlı âşığının kollarında, temel hazlarla kanlı görüntüleri birbirine karıştırmaktan ürküyordu: hiçbir şey söylemedi Evariste'e. Sessizliği genç kadının elinden buruk bir şarap gibi içti ressam.

"Görüyorsun Elodie: ne kadar büyük adımlar atmış, ne kadar hızla ilerlemişiz. Şimdi yapıtımız aşıyor, yalayıp yutuyor bizi. Her günümüz,

her saatimiz bir yıla bedel. Yüz yıl yaşamış gibi olacağım nerdeyse. Şu alnımdaki kırışıklıklara bir bak! Bir sevgili alnına benziyor mu hiç? Sevmek ha!.."

"Evariste'im, benimsin sen, bırakmayacağım seni, özgürlüğünü vermeyeceğim."

Sesinde özverili bir kız kardeş anlatımı vardı. Duyuyordu bunu Gamelin, Elodie de duyuyordu. "Görevine bağlı, dürüst yürekli, iyi ruhlu, halkın esenliğinden özge bir şey düşünmeyen bir insan olduğuma tanıklık eder misin bir gün Elodie? Ben duygulu ve yumuşak yaradılışlı bir insanım, biliyorsun. Görevini yaptı der misin? Ama hayır, söylemeyeceksin. Söylemeni de istemiyorum zaten. Varsın yok olsun anılarım. Utkumu yüreğimde taşıyorum, oysa yörem utanç dolu. Eğer beni sevdiysen adımdan söz etme asla!"

Sekiz dokuz yaşlarında, çember çeviren bir çocuk, bu sırada Gamelin'in bacaklarına sarıldı.

Çocuğu kollarına alıp hızla kaldırdı:

"Özgür, mutlu bir insan olarak büyüyeceksin yavrum ve bunu alçak Gamelin'e borçlusun. Sen mutlu olasın diye, ben zalim oldum. Sen iyi olasın diye, ben vahşi oldum, yarın bütün Fransızlar kıvanç gözyaşları dökerek kucaklaşsın diye ben insafsız oldum."

Göğsünde sıktı çocuğu:

"Büyüyüp koca bir erkek olunca, mutluluğunu, temizliğini bana borçlu olacaksın ve adımı duyduğun zaman da lanetler okuyacaksın."

Sonra yere bıraktı çocuğu. Korkmuştu çocuk. Koşup annesinin eteklerine attı kendini.

Ak giysileri içindeki bu genç anne güzeldi, bir aristokrat inceliği vardı üstünde. Büyüklük taslayan bir davranışla alıp götürdü çocuğunu.

Gamelin, yaban gözlerle bakıp, Elodie'ye, "Çocuğunu kucakladım, belki de annesinin boynunu vurdururum bir gün" dedi.

Ve uzun adımlarla, küme küme ağaçlar altında uzaklaştı.

Elodie, bir an kıpırdamadan durdu. Gözleri toprağa çivilenmişti. Sonra birdenbire sevgilisinin ardından fırladı. Kızgın, saçları darmadağınık, parçalamak ister gibi onu yakalayıp, kan ve gözyaşları fışkıran boğuk bir sesle, "Haydi durma beni de, beni de giyotine gönder sevgilim, benim de boynumu vurdur!" diye haykırdı.

Ve soğuk bıçağı boynunda duyup korku ve hazla ürperdi.

XXVI

Thermidor[1] güneşi kanlı bir erguvan içinde batarken, Evariste, kamu mülkü arasına alınan ve işsiz güçsüz Parislilerin gezindiği Marbeuf Parkı'nda, karanlık ve tasalı bir yürekle do'aşıyordu. Limonata içilir, dondurma yenilirdi burada; genç yurttaşlar için atlıkarıncalar ve atış yerleri vardı. Bir ağacın altında, yırtık elbiseli, kara takkeli bir çocuk saz çalıp bir köstebeği oynatıyordu. Henüz genç, ince yapılı, mavi giysili, saçları pudralı bir adam, yanında iri bir köpek, bu kır müziğini dinlemek için durdu. Evariste tanıdı adamı, Robespierre'di. Solgundu, zayıflamıştı; yüzü keskin bir hal almış, üzgün çizgilerle dolmuştu. Düşündü Evariste: "Kim bilir nice yorgunlukların, nice üzüntülerin ürünü bu çizgiler? İnsanların mutluluğu için çalışmak ne çetin, ne korkunç! Şu an ne düşünüyor acaba? Bu dağ çalgısının ezgileri, kaygılarını, tasalarını dağıtıyor mu? Ölümle bir anlaşma yaptığını, vaktin geldiğini mi düşünüyor yoksa? Couthon ve Saint-Just'le birlikte, azınlıkta kalıp çekildikleri bu Genel Esenlik Komitesi'ne, kavgayı kazanmış bir insan gibi, yeniden dönmeyi düşünüyor belki de? Bu okunmaz yüzün ardında, hangi umutlar, hangi korkular saklı?

Maximilien gülümsüyordu küçük köylü çocuğuna. Tatlı bir sesle, küçüğün terk etmiş olduğu yaylası, kulübesi, anne babası üstüne sorular sordu. Sonra da bir gümüş lira verip yürüdü. Birkaç adım attıktan sonra dönüp, "Brount, Brount!" diye köpeğini çağırdı. Köpek, korkudan tüyleri dimdik ayağa kalkan köstebeği fare sanmış, hırlıyordu.

Karanlık ağaçlık yollarda gözden kayboldu Robespierre.

Gamelin, yalnız yolcuya saygı duyup yanına yaklaşmadı, ama gecenin karanlığı içinde gittikçe uzaklaşan ince şekle bakıp şunları geçirdi aklından:

1 Cumhuriyet takviminin on birinci ayı.

"Hüznünü gördüm Maximilien; aklından geçenleri anladım. Yüreğindeki acı, yorgunluğun, bakışlarındaki o korkulu anlatıma kadar, her şey, şunları söylüyor sana: 'Bu terör bitse artık ve kardeşlik başlasa! Birleşin Fransızlar, erdemli olun, iyi insanlar olun, birbiriniz sevin!..' Peki! Ben de elimden geldiğince bu tasarılarının gerçekleşmesine çalışacağım. Sen bilge ve iyi insan, ta ki bu iç kargaşalara bir son verebilmen, kardeşin kardeşe karşı öcünü söndürebilmen, cellatı, yalnızca lahana ve marul başları kesen bir bahçıvan yapabilmen için, ben mahkemedeki diğer arkadaşlarımla birlikte, fesatçıların ve hainlerin boynunu vurdurarak, özlediğin, mutlu barış günlerine götüren yolu hazırlayacağım. Önseziyi ve şiddeti bir kat daha artıracağız. Hiçbir suçlu kurtulmayacak elimizden. Cumhuriyet'in en son düşmanının başı da bıçağın altında düşünce, sen ey yurdun babası, işte o zaman ancak suç işlemeden başkalarına acıyabilir, Fransa'nın üstünde temizlik ve erdemin saltanatını sürdürebilirsin!"

Çelik Erdemli adam uzaklardaydı artık. Başlarında yuvarlak şapkalar, yün külot pantolunlu, biri sert görünümlü, uzun boylu ve zayıf, gözünün üstündeki urla Tallien'e benzeyen iki adam yan yan bakıp, tanımazlıktan gelerek yanından geçtiler. Konuştukları duyulamayacak kadar uzaklaşınca, kısık bir sesle mırıldandılar:

"İşte kral, papa, Tanrı. Çünkü Tanrı artık o, Catherine Théot[2] da peygamberi."

"Diktatör, hain, zorba! Brutus'ler ölmedi henüz"

"Titre hain herif! Tarpéienne kayası Capitole'e yakındır."[3]

Robespierre'in köpeği Brount'un yaklaştığını gördüklerinde seslerini kesip, adımlarını hızlandırdılar.

2 Catherine Théot (1716-1794): Fransız Devrimi'nde adı geçen bir falcı kadın. Robespierre için "Mesih" demiştir.

3 Roma'daki Capitole Tepesi'nin yanındaki Tarpéienne kayalığından suçlular aşağı atıldığı için, "Senin de günlerin sayılı" anlamına gelen bu atasözü yerleşmiştir.

XXVII

Uyuyorsun Robespierre! Saatler geçiyor, bu en değerli anlar akıp gidiyor...

Ve işte, 8 thermidore günü, Konvansiyon'da, Çelik Erdemli adam ayağa kalktı: konuşacaktı. 31 Mayıs güneşi, bir kez daha doğacak mısın? Bekliyor Gamelin, umutlu. Federalistlerden daha suçlu, Danton'dan daha tehlikeli bu yasa yapıcılarını oturdukları sıralardan söküp atacak Robespierre... Hayır! Hayır! Bekliyor hâlâ. "Bu gizemli haksızlığın üstündeki örtüyü tümüyle yırtmaya karar veremiyorum" diyor. Sağa sola düşen şimşek, bozgunculardan hiçbirine değmiyor henüz, ama hepsi de korku içindeler. Altmış kişi var ki on beş günden beri bir türlü yatağa giremiyorlar, gözlerini yumamıyorlardı. Marat, hainlerin adlarını söylerdi: parmağıyla gösterirdi onları. Oysa Çelik Erdemli adam kararsız, o zaman da kendi sanık durumuna düşüyor...

Akşam Jakobenlerde, salon, koridorlar, avlu insanla dolup taşıyordu.

Hepsi oradaydılar, gürültücü dostlar ve sessiz düşmanlar. Konvansiyon'un korkunç bir sessizlik içinde dinlediği, Jakobenlerin ise coşkuyla alkışladıkları o söylevi okuyor Robespierre.

"Bu vasiyetnamemdir benim, baldıran ağusunu nasıl sessiz içtiğimi gözlerinizle göreceksiniz" diyor.

Cevap veriyor David:

"O ağuyu ben de birlikte içerim!"

Bütün Jakobenler haykırıyor:

"Hepimiz, hepimiz içeriz!"

Ve ayrılıyorlar bir karara varamadan.

Doğru adam kendi ölümünü hazırlarken, Evariste de, Zeytinlikler'de havarilerin uykusunu uyuyordu. Devri gün mahkemeye gitti. İki bölge de toplanmıştı. Gamelin'in bağlı olduğu bölge Lazare'ın düzenlediği komp-

loya katılan yirmi bir sanığı yargılıyordu. Bu sırada haberler geldi: "Konvansiyon altı saat süren bir toplantıdan sonra Maximilien Robespierre, Couthon, Saint-Just'ü ve bunların alın yazılarını bölüşmek isteyen Augustin Robespierre[1] ve Lebas'yı[2] mahkûm etti. Suçlular götürül lü."

Yan salonda çalışan Bölge Başkanı Dumas[3] yurttaş görevi başında tutuklanmış, ama oturuma ara verilmemiş. Trompetler vuruluyor, tehlike çanları çalıyordu.

Evariste, Komün'den Belediye Sarayı'na gidip Genel Kurul'a katılma buyruğu aldı. Trompet ve çan sesleri içinde, arkadaşlarıyla birlikte hükmünü söyleyip, annesiyle kucaklaşmak ve atkısını almak için eve koştu. Thionville Alanı bomboştu. Bölge ne Konvansiyon'u onayladığını ne de Konvansiyon'a karşı olduğunu söylemeye cesaret edemiyordu. İnsanlar duvarlara sürünerek yürüyor, dar sokaklardan geçerek evlerine dönüyorlardı. Çan ve trompet seslerini, kapanan pencere kepenklerinin ve dönen anahtarların gürültüleri cevaplıyordu. Büyük Dupont dükkânına çekildi sessizce; kapıcı Remacle odasına kapandı. Küçük Josephine korkuyla köpeği Mouton'a sarıldı. Gamelin Ana, bütün kötülüklere neden olan pahalılıktan yakındı. Merdivenlerin dibinde Evariste, siyah saçları terli boynuna yapışmış, soluk soluğa gelen Elodie'yle karşılaştı.

"Mahkemeye gidip seni aradım. Çıkıyorsun demek. Nereye gidiyorsun?"

"Belediye'ye"

"Gitme oraya, çok tehlikeli. Hanriot tutuklandı... Bölgelerden hayır yo' . Piques bölgesinden, Robespierre bölgesinden hiçbir ses gelmiyor. Babam o bölgeden olduğu için biliyorum. Belediye'ye gitmekle boşuna canına kıyacaksın."

"Benim alçak bir insan olmamı mı istiyorsun?"

"Tersine, Konvansiyon ve yasalara bağlı kalmak, alçaklık değil, cesarettir."

1 Augustin Robespierre (1763-1794): Maximilien Robespierre'in küçük kardeşi. Konvansiyon üyesi. Giyotinde can verdi.

2 Philippe Joseph Lebas (1765-1794): Politikacı. Genel Güvenlik Komitesi üyesi. Robespierre'in dostu.

3 René-François Dumas (1753-1794): Devrim Mahkemesi başkanı. Robespierre'in arkadaşı. Giyotinde can verdi.

"Hainler kazanırsa, yasalar neye yarar?"

"Evariste ne olur Elodie'ni dinle, kız kardeşini dinle, coşkun ruhunu avutması için yanına otur."

Elodie'ye baktı: İlk kez büyük bir arzu duydu ona. Bu ses hiçbir zaman bu kadar arzu dolu, bu kadar kandırıcı olmamıştı.

"İki adım, yalnızca iki adım yeter dostum!"

Yıkık anıtın altlığına doğru sürükledi Evariste'i. Çevrede kanepeler vardı. Gezmeye gelen erkekler, kadınlar kanepelerde oturuyordu. Süs eşyaları satan bir kadın dantelalarını gösteriyor, ıhlamur satan bir adam, sırtında ıhlamurluğu çıngırağını öttürüp duruyor, kıyıda birkaç kişi, ellerinde oltalar, kıpırdamadan balık bekliyorlardı. Hava fırtınalı, gökyüzü kapalıydı. Gamelin, nehrin kıyısındaki korkuluğa dayanmış, gözlerini geminin pruvası gibi sulara daldırmış, ağaç doruklarının yel vurdukça uğuldayışını dinliyor, ruhuna sonsuz bir huzur ve yalnızlık arzusunun dolduğunu duyuyordu.

Düşüncelerinin tatlı bir yankısı gibi, Elodie'nin usul sesini dinliyordu:

"Kırları gördüğün zaman, küçük bir köyde yargıç olmak istediğini anısıyor musun? Ne büyük bir mutluluk."

Ama ağaç uğultuları, kadın sesleri arasından hâlâ trompet ve çan sesleri, kaldırımlardan geçen at ve top arabalarının gürültüleri duyuluyordu.

İki adım ötesinde, güzel bir kadınla konuşan delikanlı, "Duydunuz mu?.. Opéra, Yasa Sokağı'na geldi" dedi.

Halk, olup bitenleri duymuştu. Robespierre'in adı fısıldanıyordu, ama açık konuşamıyor, titriyorlardı, hâlâ korkuyorlardı ondan. Kadınlar Robespierre'in düştüğünü fısıldayıp memnun, gülümsüyorlardı.

Evariste Gamelin, Elodie'nin ellerini tuttu. Sonra hemen bıraktı:

"Elveda! Seni de korkunç alın yazıma ortak ettim. Yaşantın allak bullak oldu benim yüzümden. Elveda! Unut beni!"

"Özellikle bu gece evde yatma, *Amour peintre*'e gel. Kapıyı çalma, pencereye bir taş at. Kapıyı ben açacağım sana, tavan arasında saklarım seni."

"Ya kazanmış görürsün ya da hiç göremezsin beni. Elveda!"

Belediye'ye yaklaştığında, karanlık gökyüzüne, büyük günlerin gürültüsünün yükseldiğini duydu. Grève Alanı'nda silahlı askerler, üniformalılar, Hanriot'nun top bataryaları vardı. Merdivenleri tırmandı ve Kurul salonuna giderken yoklama kartına imzasını attı. Dört yüz doksan bir üyeyle toplantı yapılıyordu. Komün Genel Kurulu üyelerinin hepsi de Robespierre ve arkadaşlarının suçsuz olduğuna dair oy verdi.

Belediye Başkanı insan hakları bildisini getirtip, oradaki şu maddeyi okudu: "Hükümet halkın haklarına saldırırsa, ayaklanma halkın en kutsal ve en kaçınılmaz bir hakkı olur. Ve Belediye'nin en büyük organı olarak bizler Konvansiyon'un hükümet darbesine, halk ayaklanmasıyla karşılık vereceğiz."

Genel kurul üyeleri, görevleri başında ölmeye yemin ettiler. İki belediye memuru, Grève Alanı'na gidip yurdu ve özgürlüğü kurtarmak için, halkı, belediye üyeleriyle birleşmeye çağırmakla görevlendirildi.

Üyeler birbirini arıyor, durumu tartışıyor, kendi kanılarını söylüyorlardı. Çok azı esnaftı bu üyelerin. Toplananlar Jakoben ayıklamasından arta kalan, Devrim Mahkemesi yargıç ve jüri üyeleri, Beavallet ve Gamelin gibi sanatçılar, toprak ağaları ve profesörler, zengin burjuvalar, büyük tüccarlar, saçları pudralı, göbekleri köstekli kimselerdi; tahta ayakkabılı, pantolonlu, karmanyol ceketli kırmızı başlıklılar pek azdı aralarında. Bu burjuvalar kalabalık ve kararlıydılar. Paris'in gerçek Cumhuriyetçiler dediklerinin de hepsi bu kadardı aslında. Özgürlük kayasının üstündeki anıtlar gibi belediye yapısında dimdik durmuşlar ve bir kayıtsızlık, ilgisizlik deniziyle çevrilmişlerdi.

Yine de iyi haberler gelmeye başladı. Sanıkların kapatıldığı bütün cezaevleri kapılarını açıp kurbanlarını salıyordu. Belediye'ye, Force'dan gelen Augustin Robespierre girdi ilk ve alkışlarla karşılandı. Saat sekizde, Maximilien'in de uzun tereddütten sonra Komün'e gelmeye karar verdiği öğrenildi. Bekleniyordu, geldi gelecek. Ve geldi. Eski Belediye Sarayı'nın kubbesinde bir alkış tufanıdır çınladı. Yirmi kol birden taşıyordu onu. Evet oydu, ince yapılı, sarı külot pantolunlu, mavi temiz giysili adam. Oturdu. Konuşmaya başladı.

Kurul, o gelir gelmez, Belediye yapısının önyüzünün hemen aydınlatılmasını buyurdu. Cumhuriyet o demekti. Konuşuyordu, ince zarif bir sesle, açık seçik bir dille, durmadan konuşuyordu. Orada bulunanlar,

uğruna canlarını adayanlar, bu adamın, söz, toplantı ve kürsü adamı olduğunu, hemen karar vermekten, devrimci bir eyleme girişmekten yoksun bulunduğunu şaşırarak, korkarak gördüler.

Görüşme salonuna götürdüler onu. Diğer ünlü sanıklar da oradaydı: Lebas, Saint-Just, Couthon. Robespierre konuşuyordu. Gecenin yarımıydı saat, hâlâ konuşuyordu. Gamelin, kurul toplantı salonunda, başını pencereye yaslamış, sıkıntılı gözlerle, karanlık gecede tüten fenerlere bakıyordu. Hanriot'nun topçu bataryaları Belediye'nin önüne gelmişti. Kapkara kesilmiş alanda kararsız, kaygılı bir insan yığını vardı. Gecenin yarımıydı, Vannerie Sokağı'nın köşesinden, meşalelerin ortasında, üstünde resmi giysileriyle, bir Konvansiyon üyesi göründü. Kırmızı bir ışık altında, Konvansiyon'un, ayaklanan Komün üyelerini, Komün toplantısına katılan Genel Kurul üyelerini ve Genel Kurul'un çağrısına uyacak yurttaşları yasadışı ilan eden kararını okuyordu.

Yasadışı olmak, yargılanmadan ölmekti bu! Bunu düşünmek en kararlıları bile ürkütmüş, betleri benizleri atmıştı. Gamelin, soğuk terler biriktiğini duydu alnında. Grève Alanı'ndan uzun adımlarla hızla uzaklaşan halka baktı.

Ve başını çevirdiğinde, üyelerle dolup taşan salonun hemen hemen bomboş kaldığını gördü.

Boşuna kaçmışlardı oysa, hepsinin imzaları vardı.

Gecenin ikisiydi. Çelik Erdemli adam bitişik salonda Komün üyeleri ve sanık saylavlarla konuşuyordu.

Gamelin, umutsuz gözlerle baktı karanlık alana. Gece fenerlerinin aydınlığında, bakkalın kapı saçaklarında, tahta mumlar birbirine çarpıyor, fener direkleri sallanıyordu: büyük bir rüzgâr çıkmıştı. Az sonra fırtınalı bir yağmur yağmaya başladı: alan tümüyle boşaldı; Konvansiyon'un o korkunç kararının dağıtamadıklarını da yağmur dağıtmıştı. Hanriot'nun topları öylece bırakılmıştı. Şimşeklerin aydınlığında, Antoine Sokağı ve rıhtımdan Konvansiyon güçlerinin geldiğini görenler hemen kaybolmuş, Belediye'nin çevresi tümüyle boşalmıştı.

Sonunda Maximilien, Konvansiyon kararına karşı Piques bölgesine başvurmayı kararlaştırdı.

Genel Kurul, kılıç, tabanca ve tüfek getirtti, ama yapıyı birden silah şakırtıları, ayak sesleri ve kırılan camların gürültüleri doldurdu. Konvansiyon güçleri, görüşme salonundan çığ gibi geçip, kurul toplantı salonuna doldular. Bir silah sesi duyuldu. Gamelin, Robespierre'in, çenesi parçalanmış, yere düştüğünü gördü. Kendi de, bir kıtlık gününde, yoksul annesiyle ekmeğini bölüşmek için altı sous'ya satın aldığı ve Orangis Çiftliği'ndeki güzel bir akşam, Elodie'nin, niyet çekerken kucağında tutu olarak sakladığı bıçağını çıkarıp açtı, göğsüne saplamak istedi: ağzı kaburga kemiğine rastlayıp kırıldı, Gamelin'in parmaklarını kesti. Kanlar içinde düştü yere. Kımıldamıyor, ama çok üşüdüğünü duyumsuyordu. Korkunç bir mücadelenin gürültüsünde, genç atlı askeri Henry'nin haykıran sesini duydu:

"Zorbanın hesabı görüldü, çevresindekiler de darmadağın edildi. Devrim büyük ve korkunç atılımını yapabilecek artık!"

Bayıldı Gamelin.

Sabah saat yedide, Konvansiyon'un gönderdiği bir cerrah yarasını sardı. Robespierre'in suç ortaklarına büyük özen gösteriyordu Konvansiyon, hiçbirinin giyotinden kurtulmasını istemiyordu. Eski jüri üyesi, eski Belediye Genel Kurulu üyesi, ressam ve sanatçı Gamelin, bir sedyeye konarak Conciergerie Cezaevi'ne gönderildi.

XXVIII

Ayın onuydu. Evariste, pis bir zindan yatağındaki ateşli bir uykudan sonra, anlatılmaz bir dehşet içinde sıçrayarak uyandığı zaman, Paris, bütün güzelliği ve sonsuzluğuyla, güneşe gülümsüyordu; cezaevlerini dolduran tutsakların yüreğinde umut filizleniyor, satıcılar dükkânlarını kıvançla açıyor, burjuvalar kendilerini daha zengin, gençler daha mutlu, kadınlar daha güzel buluyordu. Robespierre düşmüştü çünkü. Yalnızca bir avuç Jakoben, birkaç anayasacı papaz ve birkaç yaşlı kadın, İmparatorluğun kötü ve erdemsiz ellere geçtiğini görmek korkusuyla titriyorlardı. Devrim Mahkemesi, savcı ve iki yargıçtan oluşan bir kurul gönderdi Konvansiyon'a. Komploları önlediği için Konvansiyon'u kutlayacaklardı. Konvansiyon, giyotinlerin yeniden Devrim Alanı'nda kurulmasını kararlaştırdı. Zenginlerin, kibar bayların, güzel hanımların Robespierre'in boynunun vuruluşunu rahatça görebilmeleri için alınmıştı bu karar. Robespierre ve suç ortaklarının boynu aynı gün vurulacaktı. Yasadışıydılar çünkü: Devrim Mahkemesi'nin hükmü hemen yerine getirebilmesi için iki belediye memurunun kimliklerini saptaması yetiyordu, ama bir güçlük çıkmıştı bu konuda: bütün Komün üyeleri yasadışı kaldığına göre, kimlik saptanması işlerini kim yapacaktı? Kurul, Devrim Mahkemesi'ne, tanıklarla saptama yetkisini vererek, bu güçlüğü de çözdü.

Üçler[1] başlıca suç ortaklarıyla birlikte, azgın sevinç çığlıkları, sövgüler, kahkahalar ve oyunlarla giyotine götürüldüler.

Sonraki gün, ayaküstü durabilecek bir güç kazanan Evariste'i de zindandan alıp sanık kerevetine koydular. Tanınmış, tanınmamış, nice kurbanlar oturmuştu bu kerevette, nicelerini görmüştü Evariste. Şimdi de çoğunluğu Komün üyesi, bazıları da Gamelin gibi Jüri üyesi olan

1 Robespierre, Couthon ve Saint-Just.

yasadışı altmış kişinin ağırlığıyla gıcırdıyordu. Oturduğu sıraya, dayandığı arkalığa, mutsuzlara dehşet saldığı, Jacques Maubel'in, Fortuné Chassagne'ın, Maurice Brotteaux'nun bakışlarına, jüri üyeliğine atanmasını sağladığı halde ölüm fermanıyla teşekkür ettiği Rochemaure'un yalvaran gözlerine katlanmak zorunda kaldığı yere baktı. Yargıçların oturduğu kırmızı Utrecht kadifesiyle kaplı, mahun ağacı üç koltuklu yere bakan Chalier ve Marat'nın büstlerini, sözlerine tanık gösterdiği Brutus büstünü yeniden gördü. Her şey yerli yerindeydi. Baltalar, silah çatıları, kırmızı başlıklar, ölüm hükümlülerine sövgüler yağdıran örgücü kadınlar, dikbaşlı, çalışkan, insan yiyen kâğıtlarını karıştırıp duran ve görevine bağlı bir yargıç havasında, bir gün önceki dostlarını giyotine gönderen Fouquier-Tinville'e[2] kadar hiçbir şey değişmemişti.

Kapıcı, terzi Remacle yurttaşlarla, Thoinville Alanı'ndaki marangoz, Pont-Neuf bölgesi Gözetim Komitesi üyesi büyük Dupont, bölgenin ödediği yüz lira karşılığında Evariste Gamelin'in kimliğinin saptanmasında tanıklık ettiler; ama sanıkla gerek komşuluk, gerek dostluk ilişkileri olduğundan, göz göze geldiklerinde rahatsızlık duyuyorlardı. Hava da sıcaktı ayrıca. Bir an önce bu işi bitirip bir yerde bir bardak şarap içmek için sabırsızlanıyorlardı.

Cezaevi arabasına güçlükle bindi Gamelin. Çok kan kaybetmişti, yarası da korkunç derecede sızlıyordu. Atları kamçıladı arabacı ve yuhalar arasında yola koyuldu alay.

Gamelin'i tanıyan kadınlar haykırıyordu:

"Haydi bakalım kan içici herif! Günlüğü on sekiz franklık katil! Şuna bak, gülmüyor artık: bakın nasıl da sararmış alçak herif!"

Aynı kadınlardı bunlar: Gamelin ve arkadaşlarının giyotine gönderdiği fesatçılara, aristokratlara, aşırı ve ılımlılara sövgüler yağdıran kadınlar.

Araba Morfondus Rıhtımı'ndan dönüp yavaş yavaş Pont-Neuf'e, Monnaie Sokağı'na girdi. Devrim Alanı'nda, Robespierre'in boynunun vurulduğu yere gidiyordu. Topallıyordu at: arabacı ikide bir kulaklarını kamçılıyordu atın. Kıvançlı seyirciler yığını alayın hızını aksatıyordu. Halk jandarmaları kutluyordu. Honoré Sokağı'nın başında sövgüler

2 Fouquier-Tinville (1746-1795): Devrim Mahkemesi başsavcısı. Sonra o da giyotinde can verdi.

daha da arttı. Asmakatlardaki lokantalarda oturan delikanlılar masalarından kalkıp, ellerinde peçetelerle pencereye koşup, "Yamyamlar, kan içiciler, etoburlar!" diye bağırıyorlardı. İki gündür, kargaşalıklar yüzünden çöpler de kaldırılmamıştı. Araba bu çöp yığınlarından birine çarpınca gençlerin pek hoşuna gitti, kahkalar atıp bağrıştılar:

"Çamura saplanmış hükümet gemisi, Jakobenler kubura, kubura!"

Düşünüyordu Gamelin, bütün bu olup bitenleri anlayabildiğini sanıyordu:

"İşte ölüyorum. Savunmamız gereken Cumhuriyet'i yeteriyle savunamadığımıza göre, Cumhuriyet adına bizlere yapılan bu sövgülere hak kazandık. Zayıftık. Hoşgörümüzün suçlusu olduk. Cumhuriyet'i aldattık. Bu sonucu hak ettik. Robespierre bile, temiz, kutsal insan, yumuşaklık göstermekle günah işlemiş oldu; hatalarını yaşamıyla ödedi. Onun gibi ben de ihanet ettim Cumhuriyet'e; Cumhuriyet'in sonu geldi. Cumhuriyet'i de birlikte götürüyorum. Kan dökmekten çekindim, o halde benim kanım dökülsün, hak ettim ölümü..."

Böyle düşünüp dururken *Amour peintre* yazısını gördü. Acı ve tatlı anılar sel gibi aktı yüreğinden.

Dükkân kapalıydı. Asmakattaki üç pencerenin, mavi odanın penceresinin önünden geçerken, parmağı gümüş yüzüklü bir kadın eli panjuru arayıp Gamelin'e doğru kızıl bir karanfil attı. Bir zamanlar, susuz dudaklarını nice serinleten o kırmızı, kokulu dudakların simgesi, ölesiye sevdiği bu kızıl karanfili nasıl tutabilirdi, elleri bağlıydı çünkü. Yaşla doldu gözleri. Devrim Alanı'nda, kanlı giyotin bıçağı başının üstünde yükselirken, yüreği bu ayrılışın şiiriyle doluydu.

XXIX

Nivose[1] buzlarını sürüklüyordu Seine Nehri. Tuilerie havuzları, ırmaklar, çeşmeler buz tutmuştu. Kuzey rüzgârı sokaklardan dalga dalga kırağıları götürüyordu. Ak bir buğu çıkıyordu atların burunlarından. Kentliler geçerken, gözlükçülerin kapısındaki termometrelere göz atıyordu. Çıraklardan biri *Amour peintre*'in vitrin camlarındaki buğuyu siliyor, meraklılar günün geçer akçe estampe'larına göz atıyordu: Robespierre kanını içmek için, bardağa limon gibi bir yürek sıkıyordu. Robespierre'le ilgili başka estampe'lar da vardı: *Robespierre'in Kaplan Erki.* Zorbanın zincirlerini çözdüğü canavarlar, yılanlar, vahşi hayvanlar vardı burda, Fransa'ya saldırıyorlardı. *Robespierre'in korkunç fesat'ı, Robespierre'in tutuklanması, Robespierre'in ölümü* gibi.

Philippe Desmahis, öğlen yemeğinden sonra, koltuğunun altında resim kartonu, *Amour peintre*'e gidip, Jean Blaise yurttaşa yeniden kazdığı bir başka gravür getirdi: *Robespierre'in intiharı.* Robespierre son derece çirkinleştirilmişti. Devrim'in bütün cinayetleri sırtına yüklenen bu adamı kargımaktan usanmamıştı hâlâ Fransız halkı, ama halkın neden hoşlanıp hoşlanmadığını iyi bilen estampe satıcısı, Desmahis'i uyarıp, askeri konuları işlemesini söyledi.

"Bundan böyle utkular, yengiler, kılıçlar, sorguçlar, tuğlar, generaller gerek bize. Onur için, şan için yola çıktık. Kendi içimde bile duyuyorum bunu; yüreğim yiğit ordumuzun savaş öyküleriyle çarpıyor. Ben bir şeyi içimde duyuyorsam bu halkın duygusu demektir. Başkaları da aynı şeyleri duyuyor demektir, eminim bundan. Mars ve Venüs gibi savaşçılar, kadınlar gerek bize.

Evariste Gamelin'den kalan iki üç kadar resim var, oymam için vermiştiniz bana, acelesi var mı?"

"Yok, yok!"

1 Cumhuriyet takviminin dördüncü ayı.

"Gamelin dedim de aklıma geldi: dün Temple Bulvarı'ndan geçerken, Beaumarchais'nin evinin karşısındaki bir hırdavatçıda zavallının yaptığı resimleri gördüm. 'Oreste' ve 'Electre' adlı tamamlanmamış tablosu da oradaydı. Oreste'in başı Gamelin'in başına benziyor. İnanın, gerçekten güzel bir resim... Baş ve kol o kadar güzel yapılmış ki!.. Hırdavatçı bu büyük tabloları ressamlara kolayca satabileceğini söyledi; 'Üstünü boyar başka resimler yaparlar' dedi... Zavallı Gamelin! Siyasaya karışmasaydı, belki de birinci sınıf bir ressam olurdu.

"Cani ruhu vardı onda. Kana susamış yapısının henüz ortaya çıkmadığı zamanlarda, burada, bu dükkânda anlamıştım bunu ben. Bu yüzden de hiçbir zaman bağışlamadı beni. Ne aşağılık adamdı!"

"Zavallı çocuk! Özdendi. Yobazların hışmına uğradı."

"Sanırım, onu savunmak niyetinde değilsin Desmahis!.. Savunulacak bir insan değil."

"Haklısınız Blaise yurttaş, savunulacak bir insan değil."

Sonra yurttaş Blaise, Desmahis'in omzuna vurup, "Zaman değişti dostum. Konvansiyon, kaçakları, göçmenleri yurda çağırmaya başladığına göre artık 'Barbaroux dediğimizde kızmazsınız... Aklıma ne geldi bak: Charlotte Corday'in bir gravürünü yapsana Desmahis."

Kürkler içinde, uzun boylu, esmer güzel bir kadın girdi dükkâna; anlamlı, özden bakışlarla selamladı Blaise yurttaşı. Gamelin'in kız kardeşi, Julie Gamelin'di bu; ama artık onursuz bulduğu bu adı taşımıyordu: dul Chassagne yurttaş denmesini istiyordu kendisine. Mantosunun altına, terörün kırmızı gömleklerine nazire olarak kırmızı bir harmani giyinmişti.

Julie, önceleri, Evariste'in sevgilisi diye Elodie'ye karşı soğukluk duyuyordu: kardeşiyle ilgili her şeyden, herkesten iğreniyordu, ama Evariste'in ölümünden sonra Elodie, mutsuz anneye *Amour peintre*'in tavan arasında bir yer vermişti. Julie de önceleri oraya sığınmış, sonra Lombarde Sokağı'nda bir modaevinde iş bulmuştu. "Kurban" modasına uygun kısa saçları, aristokrat tavırları, tuttuğu yas gençliğin ilgisini üstüne çekiyordu. Rose Thévenin'in yarı yarıya terk ettiği Jean Blaise ona övgüler yağdırıyor, Julie de kayıtsız kalmıyordu. Eski yıkım günlerinden kalma alışkanlığı sürdürüp, erkek giysileriyle dolaşmaktan hoşlanıyordu genç dul. Güzel bir erkek giysisi yaptırmıştı. Bu giysileri giyinip,

elinde koca bir baston, yanına da modaya uygun bir genç hanım alıp Sèvres'deki, Maudon'daki meyhanelere çorba içmeye gidiyordu. Adını taşıdığı genç aristokrat sevgilisinin ölümünü bir türlü unutamayan bu erkek Julie, hüznünü ancak azgınlıklarla avutabiliyor, Jakobenlere rastladıkça avaz avaz bağırıp, ölüm çığlıkları atarak, gelip geçenleri Jakobenlere karşı kışkırtıyordu. Annesine ayıracak pek az zamanı vardı. Kadıncağız, bütün gün, odasında yapayalnız tespih çekip dua ediyordu. Oğlunun acıklı ölümü yiyip bitirmiş, ölümün acısını duyamayacak kadar yıkmıştı kadını. Rose ve Elodie sıkı fıkı ahbap olmuşlardı.

"Elodie nerede?" diye sordu Chassagne yurttaş. Jean Blaise bilmediğini söyledi. Kızının nerede olduğunu arayıp sormazdı zaten, böyleydi huyu.

Julie, Elodie'yi alıp Monceaux'da oturan Thévinin'lere götürmek için gelmişti. Bahçeli, küçük bir evde oturuyordu oyuncu kız.

Conciergerie Cezaevi'nde yatarken büyük bir silah tüccarıyla, Montfort yurttaşla tanışmıştı. Jean Blaise'in çabalarıyla cezaevinden çıktıktan sonra o da Montfort'u kurtarmış, Montfort özgür kalır kalmaz orduya silah satmaya ve Pépinière Mahallesi'nde arsa alımsatımına başlamıştı. Mimar Ledoux, Oliver ve Wailly gösterişli güzel evler yapınca arsaların değeri üç ayda üç katına yükselmişti. Luxembourg Cezaevi'nden beri Montfort, Thévenin'in âşığıydı: Tivoli yakınında, Rocher Sokağı'ndaki küçük bir evi Thévenin'e verdi. Çok pahalı bir evdi burası, ama Montfort'a sıfıra mal olmuştu; çevredeki arsaların satışından evin parasını birkaç kez çıkarmıştı zaten. Jean Blaise kibar bir adamdı. Bu duruma engel olamayınca katlanması gerektiğini düşündü: hiçbir tatsızlık yaratmadan Thévenin'i Montfort'a bıraktı.

Julie'nin *Amour peintre*'e gelişinden az sonra, üstünde süslü püslü giysilerle Elodie de içeri girdi. Hava sert olmasına rağmen, mantosunun altındaki ak giysiyi çıplak tenine giymişti; yüzü solgunlaşmış, bedeni incelmişti. Mahmur gözlerle bakıyordu. Hazla doluydu baştan aşağı.

Dükkândan çıkıp, Desmahis'nin eşliğinde Thévenin'in evine yollandılar. Thévinin de onları bekliyordu. Evinin bezenmesi, döşenmesi konularında, tiyatro oyuncusu Desmahis'ye danışırdı. Desmahis'ye gelince, Elodie'ye tutkundu. Estampe satıcısının kızı, gravürcüyü daha fazla üzmeyecek gibi görünüyordu. İki kadın, Devrim Alanı'nda boynu vu-

rulanların kireç katmanı altında uyudukları Monceaux yakınlarından geçerken, Julie, "Soğuklarda bir şey değil, ama havalar ısınınca bu topraklardan çıkan koku kentin yarısını zehirler" dedi.

Thévenin, her iki arkadaşını da, kanepe ve koltuklarını David'in bezediği eski biçim döşenmiş bir salonda karşıladı. Duvarlarda, anıtların, büstlerin ve boyalı bronz şamdanların üstünde Roma kabartmaları vardı. Saman rengi, kıvrım kıvrım bir peruk takmıştı başına: peruk modaydı o sıralar; kızların çeyiz sandıklarında yarım düzineden bir buçuk düzineye kadar takma saç bulunurdu. "Cyprienne" bir giysi tüm bedenini kürk gibi kaplamıştı.

Omzuna bir manto atıp, arkadaşlarını ve gravür sanatçısını, Ledoux'nun bezediği, henüz tamamlanmamış, şimdilik çıplak ağaçlar ve örenlerin bulunduğu bahçeye götürdü. Fingal Mağarası'nı, gotik bir manastırı, çanı, tapınağı ve yapma seli gösterdi.

Bir çam korusunu işaret ederek, "Şurda da bahtsız Brotteaux des Ilettes'in anısı için küçük bir korugan kurmak istiyorum. Kayıtsız değildi bana karşı. Sevimli bir insandı. Canavarlar boğazladılar onu, arkasından ağladım. Desmahis üstü vazolu bir dikili taş taslağı çizer misiniz bana?" dedi.

Biraz susup hemen ekledi:

"Yazık... Bu hafta bir balo vermek istiyorum, ama bütün kemancılar üç hafta önceden tutulmuş. Her akşam Tallien'in karısının evindeler, her akşam dans var orda."

Yemektan sonra üç arkadaş ve Desmahis, Thévenin'in arabasıyla, Feydeau Tiyatrosu'na gittiler. Paris'in bütün kibarları oradaydı. Kadınlar, "eski" modaya ya da "kurban" modasına göre süslenip, altın pul işlemeli, açık saçık, erguvan, ak giysilerle gelmişlerdi. Erkekler yüksek kara yakalar takmışlardı. Büyük boyunbağları içinde çeneleri kayboluyordu.

"Phédre" ve "Bahçıvanın Köpeği"nin afişleri asılıydı. Salondakiler, yeni züppe gençliğin pek tuttuğu "Halkın Uyanışı" şarkısının söylenmesini istedi.

Perde kalktı ve şişman, güdük bir adam çıktı sahneye. Ünlü Lays'di bu. Güzel tenor sesiyle söylemeye başladı şarkıyı:

Fransız halkı, kardeşler halkı...

Salondakiler öyle coşkuyla alkışladılar ki, kristal avizeler çın çın öttü. Sonra bazı mırıltılar ve aşağıdan, yuvarlak şapkalı bir yurttaşın sesi duyuldu: "Marseyyez"i söylüyordu:

Yürüyün yurt çocukları...

Yuhalarla bastırıldı bu ses. Çığlıklar yükseldi: "Kahrolsun terörcüler! Jakobenlere ölüm!"

Yeniden sahneye çağrılan Lays. thermidor'cuların şarkısını ikinci bir kez söyledi:

Fransız halkı, kardeşler halkı...

Bütün tiyatro salonlarında ya bir dikili taş ya da bir altlık üstünde, Marat'nın büstleri vardı. Feydeau Tiyatrosu'ndaki büst, "bahçeye" bakan ve sahneyi çevreleyen bölmenin karşısındaki bir altlık üstündeydi.

Orkestra, *Phèdre ve Hippolyte*'in açılış müziğini çalarken, züppe bir delikanlı, elindeki değneğin ucuyla Marat'nın heykelini gösterip, "Kahrolsun Marat!" diye haykırdı.

Bütün salon tekrarladı:

"Kahrolsun Marat!.. "

Seçkin sesler yükseldi:

"Bu büstün hâlâ burada durması bir utançtır!"

"Her tarafta bu alçak Marat. Bizi aşağılamak için mi dikmişler bunları. Koparmaya çalıştığı baş kadar çok büstü var."

"Pis kurbağa!"

"Kaplan!.."

"Kara yılan!.."

Birden şık giyimli bir seyirci, locanın kıyısına çıkıp büstü devirdi. Ve alçı baş, ayağa kalkıp "Halkın Uyanışı"nı söyleyen seyircilerin alkışları arasında parça parça müzisyenlerin başına düştü.

Elodie'nin ilk sevgilisi, küçük savcı yazmanı, sonradan asker yazılan, Rochemaure'un eski âşığı, atlı askeri Henry, coşkuyla kendinden geçmiş, "Halkın Uyanışı"nı söylüyordu. Elodie bakar bakmaz tanıdı ilk sevgilisini.

Oyundan sonra, yakışıklı Desmahis bir araba tutup Elodie'yi evine kadar götürdü.

Sanatçı, arabada, Elodie'nin ellerini ellerine aldı.

"Sizi sevdiğimi biliyor musunuz Elodie?"

"Bütün kadınları sevdiğinize göre..."

"Ben bütün kadınlarda hep sizi sevmişim meğer."

Gülümsedi Elodie:

"Bütün kadınları kendimde toplamaya kalkacaksam vay halime. Kara, kumral, kızıl takma saçlar haydi moda diyelim, ama yine de bir yığın gider yapmam gerekecek."

"Yemin ederim ki Elodie..."

"Ne, bir de yemin mi yurttaş?! Ya siz çok safsınız ya da beni çok saf sanıyorsunuz!"

Desmahis söyleyecek söz bulamıyordu. Elodie de onu susturmakla için için gurur duyuyordu.

Yasa Sokağı'nın köşesine geldiklerinde, şarkılar ve çığlıklarla, bir ateşin çevresinde kımıldayan gölgeler gördüler. Bir kibarlar topluluğuydu. Fransız tiyatrosundan çıkmışlar, şimdi de Halkın Dostu'nun maketini yakıyorlardı.

Honoré Sokağı'nda, arabacının şapkası, Marat'nın, fener direğine asılmış gülünç bir resmine çarptı.

Pek keyiflenmişti arabacı. Burjuvalara dönüp, Montorgueil Sokağı'ndaki işkembecinin bir akşam önce, "Onun hoşlandığı da buydu" diyerek, Marat'nın başını nasıl kana buladığını, on yaşındaki küçük çocukların Marat'nın büstünü nasıl kubura attıklarını, bu sırada orada bulunan yurttaşların "İşte Marat'ya uygun korugan" diye nasıl bağırdıklarını anlattı.

Bütün lokantalardan, limonatacılardan aynı şarkı geliyordu:

Fransız halkı, kardeşler halkı...

Amour peintre'e geldiklerinde, Elodie arabadan sıçrayıp, "Allahaısmarladık" dedi.

Ama Desmahis öyle direniyor, öyle tatlı tatlı yalvarıp yakarıyordu ki, kızcağız kapıda bırakmaya kıyamıyordu onu.

"Geç oldu, fazla kalmamak şartıyla gelin" dedi.

Mavi odaya girdiklerinde, Elodie, mantosunu çıkardı. Şimdi çıplak tenine giydiği ak giysisi kalmıştı üstünde yalnızca. Bedeninin tüm çizgilerini, ılıklığını yansıtan ak giysisi.

Elodie, "Üşümüşsündür belki. Ateşi yakayım, hazır zaten." dedi.

Çakmağı çakıp, ocağı yaktı.

Philippe, güçlü kollarıyla incitmeden sardı kızı, garip bir tatlılık yayıldı Elodie'nin yüreğine ve öpücükler altında kıvranırken, birdenbire, "Bırakın beni!" diyerek Desmahis'nin ellerinden kurtuldu.

Aynanın karşısına geçip usul usul saçlarını çözdü ve sol elinin yüzükparmağında taşıdığı, üstünde, Marat'nın yıprana yıprana artık tanınmayacak hale gelmiş başı bulunan gümüş halkaya, gözyaşları gözlerini karartıncaya dek, uzun uzun baktı, sonra usulca çıkarıp ocaktaki alevler içine attı.

Gözyaşları ve gülücüklerle yüklü, şefkat ve aşkla dolu, Philippe'in kollarına atıldı.

Elodie, âşığını yolcu ederken gece hayli ilerlemişti. Yavaş bir sesle, "Güle güle sevgilim... Babam neredeyse döner. Merdivenden inerken bir gürültü duyarsan hemen üst kata çık ve tehlike geçinceye kadar inme. Sokak kapısını açtırmak için üç kez kapıcı penceresine vur. Güle güle hayatım! Güle güle ruhum!"

Ateşin son kalıntıları pırıltılar saçıyordu. Elodie, yorgun ve mutlu, başını yastığa bıraktı.